

**MINISTERUL EDUCAȚIEI, CULTURII ȘI CERCETĂRII
AL REPUBLICII MOLDOVA**

UNIVERSITATEA DE STAT „ALECU RUSSO” DIN BĂLȚI

Orientări actuale în cercetarea doctorală

Ediția a VIII-a

**Materialele Colocviului științific al doctoranzilor
din 15 decembrie 2018**

Bălți, 2019

CZU: 082:378=135.1=111=161.1

O-75

Comitetul științific:

Președinte:

Natalia GAȘIȚOI, dr., conf., univ., rector

Membri:

Valentina PRITCAN, dr., conf. univ., prorector pentru activitatea științifică și relații internaționale

Pavel TOPALĂ, dr. hab., președintele Consiliului Științific al Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți

Nicolae LEAHU, dr., conf. univ., directorul Școlii Doctorale Filologie

Colegiul de redacție:

Liubovi RAZMERIȚA, lector superior universitar

Elena SIROTA, dr., conf. univ.

Alexandra MELNIC, metodist, Secția Știință

Coperta: **Silvia CIOBANU**, bibliotecar, grad de calificare superior

Corector și tehnoredactor: **Liliana EVDOCHIMOV**, master în filologie

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

"Orientări actuale în cercetarea doctorală", colocviu științific al doctoranzilor (8 ; 2018 ; Bălți). Orientări actuale în cercetarea doctorală : Materialele Colocviului științific al doctoranzilor, Ed. a 8-a, 15 decembrie 2018, Bălți / com. șt.: Natalia Gașițoi (președinte) [et al.] ; col. red.: Liubovi Razmerița [et al.]. – Bălți : US "Alec Russo", 2019. – 223 p. : fig., tab.

Antetit.: Univ. de Stat "Alec Russo" din Bălți. – Texte : lb. rom., engl., rusă. – Rez.: lb. engl., fr. – Bibliogr. la sfârșitul art. – 50 ex.

ISBN 978-9975-50-236-8.

Responsabilitatea pentru conținutul și corectitudinea articolelor revine autorilor

Tiparul: *Tipografia Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți*

© *Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, 2019*

S U M A R

Oxana STANȚIERU. <i>Dimensiunea etică a memoriilor</i>	5
Elena VARZARI. <i>Actanții obligatorii și facultativi ca mijloc de realizare a valenței</i>	11
Valeria SAVCA. <i>Câmpul lexico-semantic al „spațiului” în mentalul românilor</i> . . .	14
Olga CHIȘLARI. <i>Aspecte poetice în proza scurtă a lui George Meniuc</i>	19
Lilia JUNCU. <i>Statutul naratorului în „Tainele inimii” de Mihail Kogălniceanu</i>	23
Lilia CECAN. <i>Al. Robot: o necesară recuperare biografică</i>	26
Inga MOȘNEGUȚU. <i>Tehnica detaliului ca relevare a scindării sociale în romanul „Oameni din Chișinău” de Dumitru Crudu</i>	31
Cristina ENICOV. <i>Considerațiuni privind specificul lingvistico-pragmatic al discursului publicitar francez</i>	35
Elisaveta IOVU. <i>Imagologia literară: definirea disciplinei și a obiectului ei de studiu</i>	39
Cristina ANTONI. <i>Trăsături ale discursului narativ în proza scurtă a lui Serafim Saka</i>	46
Victoria ALBU. <i>Ipostaza feminității în proza lui Nicolae Vieru</i>	55
Angela GREJDIERU. <i>Conversiunea unei călătorii: Grigore Alexandrescu</i>	59
Alexandra BABIUC. <i>Специфика синтаксиса простого предложения в прозе русского постмодернизма (на материале произведений В. Пелевина)</i>	62
Irina CILOCI. <i>Проблема функционирования фразеологизмов в семиотике и филологии</i>	66
Zina BUZULAN. <i>Fenomenologia factorilor etnopedagogici în educația interculturală</i>	73
Zinaida POPA. <i>Perspective ale dezvoltării curriculare în Republica Moldova: învățarea cross-curriculară</i>	81
Olesea VOLONTÎRI. <i>Învățământul dual ca soluție în formarea de competențe a viitorului specialist</i>	86
Maria TIFRAC. <i>Aspecte teoretice ale culturii comunicării la preșcolari</i>	91
Ecaterina GRIGORAȘ. <i>Tendențe în dinamica comportamentului reproductiv în Republica Moldova și unele țări europene</i>	97
Lucia BÎTCA. <i>Relația dintre inteligența emoțională și managementul impresiei în mediul organizațional</i>	105
Vasilica ANDRASCIUC. <i>Socializarea la vârsta preșcolară și rolul parteneriatului grădiniță-familie în acest proces</i>	111
Galina CURICHERU. <i>Elaborarea metodicii de secționare cu soluție HF pentru depistarea modificărilor structurale în sticla de geam tratată termochimic cu reagenți gazoși ce conțin fluorură și clorură</i>	116
Maria GUȚU. <i>Alternative de predare-învățare: strategia FLIPPED CLASSROOM în cadrul orelor de informatică</i>	120
Viorica ȚURCANU. <i>Tendențe atestate în regimul pluviometric din perioada caldă a anului</i>	124
Elena BILIC. <i>Soft skills в профессиональном формировании современного специалиста</i>	126
Oxana GRADINARI. <i>Информационная компетенция как компонент профессиональной компетентности современного специалиста</i>	131
Vadim LOPOTENCO. <i>The vulnerability of the Republic of Moldova banking sector to the transparency of commercial banks' shareholders</i>	136
Ludmila PECA. <i>Analysis of Prado2 & Moodle e-learning platforms</i>	141

Ivan CACIULA. <i>Poziția organelor sovietice de conducere cu referire la situația literaturii și învățământului în RSSM (anii '40 - '60) în viziunea istoriografiei recente</i>	147
Dumitru DUMITRAȘCU. <i>Invocarea excepției de necompetență în procesul civil</i> ..	153
Elena FRUMOSU. <i>Izvoare genealogice moldovenești, surse pentru cercetarea procesului de recunoaștere și încadrare a nobilimii basarabene în sistemul de stări al Rusiei țariste</i>	157
George Cristian SCHIN. <i>Regimul juridic al activității electronice notariale</i>	167
Doinița GORE. <i>Categoriile de persoane cărora li se aplică procedura de insolvabilitate</i>	177
Anna PALNIȚCHII. <i>Obiectul juridic și obiectul material al infracțiunii de fabricare sau punere în circulație a semnelor bănești false sau a titlurilor de valoare false</i> ...	186
Luis SERDEȘNIUC. <i>Semnificația conceptului de spațiu cultural al societății contemporane în contextul interacțiunii dintre cultură și civilizație</i>	193
Tatiana TULGARA. <i>Natalitatea și mortalitatea populației basarabene din anii '30 ai secolului al XX-lea</i>	197
Olga TATAR. <i>Сравнительно-правовой анализ непоименованного договора Республики Молдова с договорами зарубежных стран и внедрение зарубежного опыта</i>	201
Elena-Ramona MOȚEI. <i>Dezvoltarea emoțională la școlarul mic</i>	209

Oxana STANȚIERU, drd.,

Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți

Conducător științific: Maria ȘLEAHTIȚHI, dr. hab., conf. univ.

Abstract: *The present article aims at taking into discussion the ethical dimension of the memoir, proving that the ethical dangers of this genre come from the fact that it is deep-rooted in the real world and consequently makes certain kinds of truth claims.*

Thus, the authors of memoirs assume two kinds of obligations: to the historical or biographical evidence and to the people they portray and, consequently, should not admit any falsifications in order to avoid serious consequences.

Keywords: *memoir, memory, ethics, biographical writings, ethical dimension.*

Problema dimensiunii etice a memoriilor este într-o strânsă și indispensabilă legătură cu problema eticii memoriei în general. Etica este, într-o accepție generală, știința realității morale care se ocupă cu cercetarea problemelor de ordin moral, încercând să răspundă la întrebări precum: ce este binele și răul? O definiție mai rigidă, cea din Dicționarul de filosofie (1978), prezintă etica drept „disciplină filosofică care studiază problemele practice și teoretice ale moralei” [2, p. 246-247]. Or, după o lungă perioadă de manipulare a memoriei în spațiul românesc și nu numai, de falsificare a acesteia, problema eticii necesită atenție sporită.

Numită de criticii literari literatură de confesiune, de graniță, un gen biografic hibrid, memorialistica formează un segment special de opere, care fac apel la conștiința istorică, afectiv-morală și intelectuală a cititorului. Prin aceasta se explică necesitatea de a specifica raportul pe care acest tip de scriere îl stabilește cu etica și obiectul ei de studiu, morala.

Este acceptat că memoriile, în fond, sunt evenimente biografice odată trăite, iar apoi povestite cronologic. Or, modelarea evenimentelor rememorate este similară nașterii istoriei, știință a trecutului / despre trecut, când spontaneitatea evenimentului intră în albia temperată, structurată a scrisului. Procesul de reconstituire a trecutului, care presupune, în mod sigur, o distanță dintre viață și narare, implică, în grade variate, subiectivitate și imaginație. Prin urmare, în memorii apar evenimente trăite, personaje reale, care prezintă interes pentru cel ce reconstituie trecutul, iar liajul evenimentelor, intensitatea trăirilor, a reacțiilor, perspectiva narării, poartă amprenta clară a memoriei și, în mod special, gradul de afectivitate a celui care rememorează. Astfel, subiectivitatea acestui gen biografic, ce se explică prin reconstituire din memorie, pe de o parte, scade din credibilitatea evenimentelor, datelor ce se reconstituie, iar pe de altă parte, le atribuie individualitate, plasticitate, deoarece subiectivitatea este creativă, imaginativă într-un anumit grad, deoarece „nimic nu împiedică pe cineva să se amăgească, părăndu-i-se că-și amintește fără să-și amintească în fapt” [1, p. 58]. Memoria stochează evenimente care sunt interpretate de memorialist *post factum*, distanțându-se în timp, acest fenomen explicându-se prin aceea că memoria „nu este nici percepție, nici concepere cu mintea, ci posesiunea sau înrâurirea uneia din ele, după trecerea unui anumit timp” [1, p. 50]. Prin urmare, datorită faptului că memorialistica operează cu noțiunea de memorie, ca istorie personală, care, inevitabil, transmite un adevăr reconstituit ce implică o doză considerabilă de triere, aceasta trebuie să relaționeze cu etica, instanță supraindividuală, ca instanță publică, deoarece produsul memorialistic transcende limitele strict-personale. În același timp, servindu-se de memorie, una din sursele principale pentru scrierile lor, memorialiștii riscă să fie atrași în numeroasele capcane ale acesteia, deoarece, afirmă Paul Ricoeur: „Imaginația și memoria au drept trăsătură comună prezența absentului și ca trăsătură diferențială suspendarea oricărei afirmări a rea-

lității și viziunea unui ireal pe de-o parte, afirmarea unui real anterior pe de altă parte” [3, p. 328]. Memoria, însă, nu e numai cantitatea de informații despre o epocă sau alta, despre un individ sau altul. Interesul strict în veridicitatea documentară ne trimite spre istorie, dar dacă dorim „*să pătrundem în trăirea actorilor, povestirea martorului este de neînlocuit*” [4, p. 16]. Pentru unii dintre cei care decid să-și scrie memoriile, acestea devin o modalitate de a face dreptate, pe care încearcă s-o stabilească și să și-o asume.

Este evident că nu poate să fi lipsit motivul etic dintre motivele atracției față de această literatură a mărturisirilor, animând o curiozitate de tip moral, rezumată la întrebarea „cum ar trebui sau ar fi trebuit să mă comport în situațiile prin care au trecut alții?”. Adresată posterității și pornită dintr-un impuls etic, memorialistica este evaluată etic, conform unui cod hermeneutic al literaturii, de cititor într-o largă varietate de posibilități, profilându-se un portret moral al memorialistului care îi impune un anume comportament. În această ordine de idei, merită a fi specificat că în cazul memoriilor, autorul va fi identic celui real (uneori fiind acceptată convenționalitatea acestuia), iar faptele sale vor fi considerate, într-o măsură maximală, adevărate. Reconstituind evenimente, dintr-un impuls de a-și înțelege și interpreta propria viață, dar și un context istoric, se produce o raportare inevitabilă, în varii grade, la etică. Astfel, unele gesturi auctoriale au scopul de a justifica sau a se justifica. Dimensiunea etică este mai evidentă, dacă autorul-narator vorbește despre propria persoană, ca exponent exemplar al unui context istoric. Autorul acestui tip de memorii, preocupat de moralitate, va prefera sinceritatea relatării, autenticitatea faptelor, veridicitatea morală, dar nu coerența relatării și plasticitatea formei. Rememorarea nostalgică a unei lumi parcurse implacabil se caracterizează printr-o dimensiune etică mai puțin pronunțată, autorul construind un adevărat tablou multistratificat, în care fundalul absoarbe individualul, cu multitudinea aspectelor personale.

Pentru a proteja, dar și a dirija, într-un anumit fel, cititorul, un număr impunător de critici literari se preocupă de dezvoltarea categoriilor și strategiilor de lectură nu doar pentru memorii, dar și pentru alte tipuri hibride de narațiuni, care se produc în întreaga lume. Aceste studii se axează pe probleme de etică, conturându-se principii ale practicii angajării etice în procesul de scriere biografică. Astfel, G. Thomas Couser își concentrează atenția, în mod special, asupra vulnerabilității anumitor grupuri, Paul John Eakin și alții explorează aspecte legate de expunere, trădare și autenticitate. Richard Freedman leagă aspectele etice de schimbări în modul în care voința umană este angajată în diverse texte contemporane. Preocuparea de bază a multor dintre aceste studii teoretice este stabilirea criteriilor clare de diferențiere a memoriilor de roman. Deși acestea au elemente comune, iar distincția dintre ele ar putea avea efecte relativ minore asupra conținutului, ea are consecințe majore în termeni de etică. Fiind creatorii și „proprietarii” propriei lumi textuale, romancierii sunt relativ liberi de constrângeri de ordin legal și etic. Esențialmente ei pot fi acuzați doar de plagiat și calomnie. Plagiatul este, în fond, mai mult decât o greșală etică; este o trădare a obligațiunii primordiale de a crea un produs cu adevărat original. În ceea ce privește acuzațiile de calomnie, acestea sunt rare și greu de demonstrat, datorită statutului romanului – operă de ficțiune. Personajele din romane adesea au la bază oameni reali, pe care romancierul îi cunoaște personal, dar scriitorii rareori îi descriu direct și transparent. Prin urmare, atâta timp cât romancierul nu utilizează nume reale, el poate să mențină negarea veridicității. Această practică este destul de comună și are denumire specifică de *a roman à clef*¹ (roman cu cheie), este un roman în care personajele au la bază oameni reali.

¹“Unlock the fiction, open the door and see the very real people behind it”, wrote Jeff Simon in *The Buffalo News* (March 19, 1998). That can be easily done when a roman à clef uses

Cât privește memoriile, datorită ancorării în lumea reală, acestea riscă să înfrunte pericole etice. Memorialiștii își asumă două tipuri de responsabilități: prima responsabilitate este față de utilizarea datelor biografice și istorice; a doua responsabilitate este față de oamenii pe care îi prezintă în memoriile lor. Dilema memorialistului cu privire la prima obligațiune constă în faptul că, pe de o parte, el este obligat să spună adevărul, sau cel puțin să nu mintă, deoarece genul face uz de realii non-ficționale. Pe de altă parte, după cum sugerează numele, realitățile memoriilor se bazează, în primul rând, pe facultatea inerent falsă, memoria umană și, după cum susține teoreticianul Ben Yagoda, narațiunea memorialistică cere mai mult în termeni de detalii, decât memoria poate să ofere [5, p. 109]. Mai mult ca atât, ca gen literar, memoriile implică un grad de creativitate. Deci, există un paradox în esența memoriilor: genul cere fidelitatea detaliului, adevărului, care ar putea să suprasolicite sursa și să intre în conflict cu aspirațiile de ordin estetic.

Probabil, trebuie să li se acorde autorilor de memorii o anumită doză de libertate în ceea ce privește datele și, în general, se admite că o anumită libertate vine cu sursa generatoare. Este clar că a cere prea multă exactitate factuală ar însemna implicare în stilul memorialistului și de a limita, de multe ori nejustificat, acest gen biografic. În același timp, să nu insiști asupra aderenței la fapte verificabile în memoriile adevărate, ar însemna să compromiți puterea genului, veridicitatea. În această situație este absolut necesar de a găsi un echilibru între insistența juridică asupra utilizării *strict doar a datelor reale* și indiferența față de veridicitate.

În această ordine de idei, ar putea fi util să recurgem la conceptul de „pact autobiografic”, introdus în 1975 de criticul notoriu francez, Philippe Lejeune, care considera o narațiune autobiografică doar dacă în ea exista unitatea naratorului, protagonistului și a autorului. Mai mult decât atât, autorul trebuie să-și asume veridicitatea acestei unități și statutul pe care-l oferă operei sale. Aceasta nu înseamnă că narațiunea este pur și simplu autobiografică. Un roman poate fi autobiografic. Dar acest tip de roman nu folosește, în mod general, numele autorului în calitate de protagonist sau / și narațiunea la persoana întâi. Când susținem că un roman este autobiografic, avem în vedere doar că subiectul acestuia este bazat sau are paralele cu evenimentele din viața autorului. Aceste romane în niciun caz nu trebuie recalificate drept non-ficționale. Deși termenul lui Lejeune eufonic pare legal, el ține de o convenție literară, nu juridică; este o înțelegere tacită între cititor și scriitor. Cu toate acestea, scriitorii de memorii ar putea intra în conflict cu legea, în condițiile în care există un contract legal între scriitor și editor, prin care autorul își asumă niște obligațiuni. Pactul între scriitor și cititor este de altă natură. Autorul nu jură că va spune adevărul, tot adevărul și nimic în afară de adevăr, iar pactul nu promite și nu garantează un adevăr al faptelor la fiecare nivel, ci prin existența sa susține identitatea autorului cu protagonistul și naratorul lucrării. E de reținut că, prin definiție, memoriile sau autobiografiile pretind să reprezinte autorul și lumea extratextuală, mult sau mai puțin direct, într-un mod în care ficțiunea, nu contează cât de istorică sau autobiografică este, nu pretinde să o realizeze.

fictitious names to present thinly veiled depictions of well-known people or events. [...] In the 1800s, such romans a clef sometimes included a key, a list matching fictional characters with their real-life counterparts that helped readers recognize the players. Such keys made "roman a clef" (from a French phrase meaning "a novel with a key") an apt term for such works [6].

(„Descifrează ficțiunea, deschide ușa și vei vedea oameni reali în spatele ei”, scria Jeff Simon în *The Buffalo News* (19 martie, 1998). Este ușor să faci aceasta când romanul à clef utilizează nume ficționale pentru a prezenta voalat oameni cunoscuți sau evenimente. În 1800, astfel de romane à clef erau însoțite de cheie, o listă care potrivea personajele ficționale cu omologii lor reali, care îi ajută pe cititori să recunoască actorii reali. Aceste chei au dat nume acestui tip de roman).

Realitatea demonstrează că toleranța față de invenție în memorii variază de la cititor la cititor și, după cum am afirmat anterior, genul biografic, cel memorialistic, nu poate, dar nici nu trebuie să negocieze calitatea datelor folosite. Totuși, cititorul trebuie să conștientizeze că dependența acestui gen biografic de memorie le face failibile; de asemenea, el trebuie să accepte că memoriile sunt, inevitabil, într-un anumit grad, fictive, dar nu ficționale. Autorul memoriilor reprezintă trecutul, folosindu-se, într-un anumit grad, de creativitate și din motivul că și chiar cea mai fidelă memorie nu oferă o transcripție literală a evenimentelor. Mai mult ca atât, memoriile nu își propun să cuprindă tot întregul vieții, iar narațiunea este întotdeauna foarte selectivă. Prin urmare, orice carte de memorii este, în cel mai bun caz, o relatare parțială a vieții.

Nu există nicio îndoială că trebuie să existe limite în „invenție”, deoarece conținutul și circumstanțele memoriilor sunt factori decisivi. Când secvențele inventate au un caracter inofensiv, utilizate fiind pentru a crea un efect umoristic, cititorul este dispus să le tolereze, chiar să le salute, acceptând talentul autorului. Dar cititorul devine foarte pretențios față de datele folosite de memoriile pe teme specifice, vulnerabile. În memorialistica occidentală, recuperarea din abuzul unor substanțe, experiențe de violență, discriminare fac parte din aceste subiecte. Cititorul acestor memorii investește încredere în datele utilizate de autor și le percepe literal. Prin urmare, exagerarea, manipularea într-o narațiune despre violență poate fi considerată o eroare etică. Cititorii, care ei înșiși au suferit de abuz sau violență, nu vor tolera exagerări pentru efect dramatic sau pentru profit.

Unul din exemplele devenite clasice este cel al lui James Frey, care, în lucrarea „A Million Little Pieces”, publicată în 2003, și-a înfrumusețat pretinsa experiența criminală, extinzându-și întemnițarea de câteva ore la luni de zile [7]. În 2006, pe site-ul The Smoking Gun, au fost publicate rezultatele unei investigații ample, care constată falsificări grave ale datelor expuse în acest volum de memorii [8]. Drept reacție, 1729 de cititori s-au adresat în instanță pentru despăgubiri [9]. Instanța de judecată nu doar a obligat editura Random House's să plătească aceste despăgubiri, dar și să includă în volum un text ce avertizează că o parte a conținutului relatat ar putea fi neadevărat. Existența acestui caz demonstrează cum prestigiul editurii, mediatizarea a contribuit la credibilitatea memoriilor, dar, în același timp, surplusul de atenție a dus la verificarea minuțioasă a detaliilor de alte instanțe: jurnaliști și critici literari.

Incontestabil, autorul acestor memorii ar fi putut evita această situație scandaloasă și decepțiile falselor memorii, luând în calcul anumite rigori, încercând fie să se conformeze acestora, fie să le evite, asumându-și niște strategii. Dintre cele mai evidente menționăm:

Autorul care nu respectă clauza veridicității în memorii ar putea să nareze și să-și vândă opera ca ficțiune. Dat fiind faptul că ficțiunea nu are pretenția de a opera neapărat cu date veridice, publicându-și opera ca roman, autorul ar evita punerea în discuție a aspectelor de ordin etic. Ben Yagoda, studiind cazul lui James Frey, afirmă că tentativa de a-și publica manuscrisul ca ficțional a existat, dar nici o casă de edituri nu i-a acceptat textul [5, p. 24].

O altă alternativă ar fi să respecte veridicitatea datelor / faptelor. Pentru unii autori este foarte greu să-și depene istoriile și să delimiteze invențiile de adevărul pur. Scriitorii recunosc că au folosit de nenumărate ori detalii personale în operele ficționale și, în momentul când își doresc niște memorii, trebuie să facă un exercițiu de delimitare între adevăr și situația în care a apărut acest adevăr în opera ficțională. Prin urmare, autorul trebuie să fie absolut sigur de ceea ce s-a întâmplat cu adevărat; autoamăgirea și licența creativă ar putea deveni piedici în procesul de recuperare a adevărului. Mai mult ca atât, scriitorul riscă să fie sedus de fenomenul adevărului emoțional.

O a treia alternativă este să se anunțe posibilitatea unor invenții. Negările sunt adesea atașate în prefața memoriilor din Statele Unite, dar și în Europa. În mod obișnuit, se declară că detaliile, de tipul nume și locuri, au fost schimbate pentru a proteja intimitatea persoanelor din memorii. Devierile de la fapte sunt adesea atribuite îngrijorării pentru alții. Dar devierile de la date, de asemenea, îi protejează și pe scriitori – de la acuzații de violarea intimității, calomnie, fraudă.

Cele menționate supra ar putea duce la etichetarea unui șir larg de memorii ca fiind doar *bazate pe o poveste reală*. Frumusețea acestei formule rezidă în faptul că, deși anunță/exprimă o pretenție (și deci implică credibilitate), ea funcționează ca un avertisment, ca o declinare a responsabilității. Cititorul ar fi avertizat că ceea ce urmează să citească este doar bazat pe date concrete, reale, dar nu este adevărul pur. Din punctul de vedere al editorului, probabil, această declinare a responsabilității ar putea funcționa drept asigurare. Or, dacă cititorul din start este avertizat să nu aștepte adevărul absolut, el nu va putea mai târziu să afirme că a fost mințit când va depista discrepante factuale. Neajunsul evident al declarației de declinare a responsabilității este cel de a diminua valoarea manuscriselor pe piața memoriilor care, în fond, pune preț pe memoriile adevărate. Gestul în sine, cel de a scrie o declarație de declinare a responsabilității, manifestând o deschidere față de cititor, delimitând faptele reale de cele inventate, în cele din urmă, ar putea, neașteptat, să mărească credibilitatea generală a autorului. Cu referire la acest aspect, criticii Causer, Yagoda, Feldman, susțin transparența metodologică, care presupune avizarea cititorilor despre sursele narațiunii, astfel ghidând reacția acestora. Memoriile, prin natura lor, sunt reprezentări subiective, deliberat artistice ale trecutului. Din acest motiv, trebuie recunoscut faptul că datele folosite de memorialiști sunt foarte des greu de verificat, sau chiar de neverificat și, prin urmare, niciodată discreditate. Doar dacă anumite memorii sunt extrem de mediatizate, sau folosesc date ce ar putea atrage atenție deosebită – din anumite motive, cum ar fi un subiect politic sau natura controversată a narațiunii și, ca urmare, verificarea factologică e greu de ocolit. Chiar și atunci, scepticii câștigă numai atunci când au dovezi incontestabile de denaturare și mizele contează pentru un anumit grup de interese.

Cu toate acestea, discuțiile despre problema adevărului din memorii confirmă că falsificările au consecințe – când sunt descoperite. Ben Yagoda, preocupat de istoria memoriilor și, în mod special de cazuri neordinare, descrie experiența romancierului Clifford Irving, care a fost condamnat pentru că a comis un trucaj, implicând un scenariu foarte neobișnuit – literarizarea unei persoane reale, Howard Hughes. Clifford Irving și Richard Suskind, în 1969, au inițiat scrierea unei biografii autorizate a milionarului singuratic Howard Hughes, fără a-l anunța pe acesta, apoi au scris manuscrisul preținsei autobiografii și au obținut o sumă de 750.000 de dolari avans de la editura McGraw-Hills. Probabil că Irving a contat pe modul izolat de viață a milionarului și pe lipsa de dorință a acestuia de a se implica în scandaluri, atunci când va constata că i s-a furat identitatea și viața. Cei doi complici au realizat o minuțioasă investigație a datelor biografice și au creat o pretinsă corespondență cu milionarul. Atunci când primele suspiciuni au apărut, scrisorile au fost trimise la expertiză, spre a le fi verificată autenticitatea. Rezultatele expertizei au confirmat că toate scrisorile au fost scrise de o singură persoană. Totuși, Howard Hughes a reușit să afle de existența manuscrisului fals înaintea publicării acestuia și a demonstrat nu doar că manuscrisul a fost un fals, dar și că el niciodată nu s-a întâlnit și nici nu a purtat o corespondență cu Clifford Irving. Judecata l-a condamnat pentru fraudă la 17 luni de detenție. Acest scandal nu l-a oprit în 1976 de la scrierea memoriilor despre episodul Hughes, numit *Project Octavio*, care apare în 2006, odată cu ecranizarea cărții cu titlul *The Hoax (Marea farsă)*. Suskin, probabil considerând că aceste memorii violează standardele

legii, onestității și decenței, își retrage numele de pe coperta manuscrisului [5, pp. 247-248].

Marea explozie a genului memorialistic a motivat explozia farselor și a falsurilor. Acest fenomen nu ar trebui să ne surprindă, deoarece piața memoriilor în occident a stimulat și va stimula producerea de falsuri, dat fiind că volumul vânzărilor este extrem de mare. După cum demonstrează practica, pe această piață, mai multe pot fi obținute prin falsificarea identității unei persoane decât prin simpla falsificare a faptelor. Astfel, cei care nu pot produce memorii adevărate comercializabile le pot inventa, dar riscând mult. Lăcomia este un factor motivațional puternic nu doar pentru scriitori: există prea puține stimulente pentru editori de a contesta veridicitatea memoriilor. Or, lăcomia nu este singurul motiv al perpetuării fenomenului falselor memorii. Simpla și, aparent, nevinovata dorință de a fi publicați, de a-și vedea numele pe copertă îi aventurează pe unii la scrierea memoriilor false. Ironia acestei situații este că dacă autorul memoriilor este unul talentat și reușește să scrie memorii *fake*, volumul vânzărilor ar putea fi mare și să atragă atenția criticilor și a mass-mediei. Astfel, devine foarte probabil că interesul va genera verificări ale datelor și urmările pot fi dintre cele mai neplăcute. Falsul factologic devine și mai greu de perpetuat în era internetului, când atât de multe date sunt disponibile online.

Neadevărurile nu se limitează la genurile biografice. Totuși, un neadevăr dintr-un roman autobiografic nu diminuează valoarea romanului. În ultimă instanță, el rămâne roman. Neadevărul din memorii diminuează forța evocatoare, or, în cele mai grave cazuri, le desființează. Autenticitatea este esențială, de aceea este cazul să deosebim între valabilitatea literară și cea istorică a memoriilor, între impactul estetic și cel evocator, între metaforă și adevăr. O situație ideală ar fi ca memoriile să le conțină pe toate, dar realitatea este de altă natură. Funcția memoriilor este, în primul rând, să trezească emoția cititorului la intensitatea trăirii inițiale, printr-o imagine cât mai fidelă. Și dimensiunea etică a lor ar trebui să ne-o garanteze prin veridicitatea detaliului, dramatism, mișcare.

Un text memorialistic e deosebit prin simplul fapt că recuperează din istoria personală a unui individ niște secvențe separate, aranjându-le într-o narațiune coerentă, având amprenta unui context istoric general. În acest context, pretenția de obiectivitate științifică și exagerările etice pot fi doar un mit, deoarece reconstituirea nu-l lasă pe memorialist nici neutru, nici un adept exemplar al convențiilor morale.

Concluzionând în termeni aristotelici, constatăm că memorialistica e povestea unei ființe în istorie, care recuperează prin amintire fapte și evenimente trecute. Genul memorialistic impune autorului obligațiuni etice care, deși țin de arii distincte: veridicitatea detaliului și respectarea drepturilor și intereselor persoanelor evocate, se condiționează reciproc. Cert este faptul că memoriile pot avea un puternic impact asupra lumii reale, manifestându-și atât efectele pozitive, dar și puterea de a aduce prejudicii. Efortul etic al autorului, dar și dimensiunea etică a memoriilor, trebuie interpretate în corespundere cu scopurile rememorării, care direcționează cititorul spre receptarea corectă a acestui gen biografic.

Bibliografie:

1. ARISTOTEL. *Parva naturalia*, traducere de Șerban Mironescu și Constantin Noica, Cluj: Ed. Științifică, 1972. 156 p.
2. Dicționar de filosofie, București: Editura Politică, 1978. pp. 246-247.
3. RICOEUR, Paul. *Memoria, istoria, uitarea*, traducere de Margareta și Ilie Gyurcsik, Timișoara: Editura Amarcord, 2001. 644 p. ISBN: 9738208106
4. TODOROV, Tzvetan. *Abuzurile memoriei*, traducere de Doina Lică, Timișoara: Editura Amarcord, 1999. 67 p. ISBN: 9739244467

5. YAGODA, Ben. *Memoir. A History*, New York: Riverhead Books, 2010. 304 p. ISBN 97815944848272009
6. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/roman%20C3%A0%20clef>
7. <https://www.nytimes.com/2006/01/27/books/27oprah.html>
8. <http://www.thesmokinggun.com/documents/celebrity/million-little-lies>
9. <http://www.thesmokinggun.com/documents/crime/thousand-little-refunds>

CZU 81`367.625

ACTANȚII OBLIGATORII ȘI FACULTATIVI CA MIJLOC DE REALIZARE A VALENȚEI

Elena VARZARI, drd.,

Universitatea de Stat „Alecu Russo”, Bălți

Coordonator științific: **Elena SIROTA, dr., conf. univ.**

Abstract: *Modern syntax researches the structure of sentences in general, mainly paying attention to their complex character. The syntactic structure of the sentence is determined by the grammatical properties of its lexemes, first of all by their selective traits. The present article touches upon such notions as valence, actants, reproach and the actantial structure of the speech act of reproach in Russian, in terms of obligatory and facultative actants.*

Keywords: *Syntax, valence, obligatory and facultative actants, speech act, reproach.*

Sintaxa este o ramură foarte importantă a gramaticii, care se axează pe studierea modului în care are loc: (1) combinarea cuvintelor în propoziție, (2) combinarea câtorva propoziții într-o frază, (3) precum și regulile ce țin de modul în care are loc comunicarea între oameni. Sintaxa începe atunci când „tehnica” morfologică este combinată cu semnificația specifică a unui anumit cuvânt. Putem afirma cu toată certitudinea că sintaxa tradițională este, de fapt, o știință mult mai complexă, care are mai multe niveluri decât se considera înainte. Sintaxa propoziției a prezentat și continuă să mai prezinte interes pentru cercetătorii din domeniu. Acest interes este determinat de un șir de factori lingvistici obiectivi, inclusiv aspectele structurii unei propoziții și ale caracterului său complex. În articolul dat ne vom referi la structura actanțială a două acte de vorbire – lauda și reproșul. Considerăm că tema propusă prezintă interes pe motiv că în prezent nu avem studii privind structura actelor de vorbire din perspectiva actanților săi obligatorii și facultativi. De asemenea, nu au fost investigate variantele de exprimare a vorbirii, specifice fiecărui tip de act de vorbire în cadrul diverselor tipuri de contexte. Mai mult decât atât, nu există criterii comune pentru delimitarea componentelor obligatorii și opționale ale actelor de vorbire, variabilitatea acestora ca parte a identității lor.

Modelul actului de vorbire nu este un fenomen imuabil, permițând anumite variații în transmiterea aceluiași conținut: variații paradigmatică și modificări semantice. Pentru început, ne propunem să descriem noțiunile-cheie: valență, actant, actant obligatoriu și facultativ.

Valență

Indiscutabil, structura sintactică a propoziției este determinată de proprietățile gramaticale ale lexemelor din ea, în primul rând, prin trăsăturile lor selective. Din punct de vedere gramatical, este corectă doar o astfel de propoziție, în care semnele selective ale cuvintelor sale sunt corelate între ele. Prin analogie cu chimia, semnele selective ale lexemelor în lingvistică se numesc valențe. Deci, valența unui cuvânt este determinată de semnificația sa lexicală, de partea de vorbire la care se referă, precum și de forma sa gramaticală. La verb, semnificația valenței este numărul și tipurile de actanți pe care el (verbul) le poate alătura. Mai mulți savanți au studiat categoria valenței lingvistice reieșind din diverse

perspective: L. Tesnière, H. Brinkmann, Charles F. Hockett, Albert Willem de Groot, S.D. Kaţnelson, Ch.S. Peirce, G. Helbig, H. Happ, K. Sommerfeldt & H. Schreiber, I. Erben, W. Schenkel, R. Růzička, Yu.D. Apresyan, V.G. Gak, B.A. Abramova, R.S. Ambarţumyan, V.G. Admoni, Z.U. Blyagoza, S.M. Kibardina, A. E. Kibrik, N.I. Filiceva, R.M. Gaisina, V.S. Hrakovskii, V.B. Kasevici, E.V. Kuzneţova, T.A. Kilidirbekova, B.M. Leykina, T.P. Lomtev, I. Mel'cuk, O.I. Moskalskaya, V. P. Nedyalkov, T. I. Nesterova, G.G. Silniţki, E.A. Smirnova, M.D. Stepanova, V.S. Strahov, V.I. Shakhovsky, S.V. Şustova, L.M. Vasilyeva, A.A. Ufimtsev, V. Guţu Romalo, S. Stati ş.a.

De la bun început conceptul dat a fost utilizat pentru caracterizarea proprietăţilor semantico-sintactice ale verbului, întrucât anume verbul este considerat ca fiind un purtător de valenţe active foarte productiv. Noţiunea de *valenţă* se utilizează în lingvistică pentru a evoca ideea despre modalităţile şi mecanismele de combinare a cuvintelor, care lucrează după modelul de legătură între doi atomi ai unei molecule din chimie. Altfel spus, valenţa este forţa de combinare a unui cuvânt (verb) cu alte cuvinte, în dependenţă de conţinutul semantic şi noţional al acestuia. Fiind strâns legată de semantica verbului, valenţa reglementează atât numărul, cât şi caracteristicile funcţional-semantice şi gramaticale ale elementelor cerute de verb [1, p. 207].

Ni se pare oportun să amintim, în legătură cu cele spuse mai sus, că verbul din propoziţie poate avea un anumit număr de valenţe, de obicei, nu mai multe de patru. Valenţele sunt, de regulă, aranjate după numere: prima este *valenţa subiectului*, a doua este *valenţa obiectului* (complementului) *direct*, pe când ordinea ulterioară nu este atât de strictă. Cu toate acestea, în cazurile când prima sau a doua valenţă a cuvântului lipseşte în propoziţie, numărul său trece la următoarea valenţă (după ordine). *Savantul rus I.M. Boguslavsky afirmă: „Cuvântul are atâtea valenţe câţi participanţi la situaţie trebuie să fie menţionaţi, pentru ca mesajul să fie interpretat într-un mod exhaustiv şi neredundant”*[4, p. 23]. Distingem mai multe tipuri de valenţe: logică, semantică (lexicală), sintactică, morfosintactică, pragmatică; valenţă de dreapta şi valenţă de stânga; valenţă obligatorie şi facultativă; valenţa lexicală; valenţa gramaticală; valenţă activă şi pasivă; valenţa externă şi valenţa internă etc.

Actant

Literatura de specialitate consultată ne demonstrează că conceptul de actant (argument/termen) este fundamental pentru teoria lingvistică. Cu toate acestea, noţiunea dată este puţin investigată şi, în consecinţă, discuţiile despre actanţi sunt adesea confuze, mai mult decât atât, conceptele şi termenii utilizaţi sunt deseori vagi, deoarece aceleaşi concepte lingvistice sunt descrise prin termeni diferiţi şi există cazuri când unul şi acelaşi termen poate fi folosit pentru a descrie concepte diferite. După cum se ştie, termenul *actant* a fost pentru prima dată introdus în uzul lingvistic de Lucien Tesnière în 1959 [3, p. 102]. S-au întreprins mai multe încercări de a studia conceptul dat. Cercetătorii Źolkovskij, Mel'cuk, Xolodovič, Apresjan, Plank, Grimshaw, Lehmann, Lazard, Müller-Gotama, Wechsler, Van Valin and LaPolla, Bonami, Allerton, Somers, Mosel, Helbig, Fillmore, Boguslavskij, Padučeva, Plungjan, Raxilina etc. au venit cu mai multe ipoteze şi idei la tema dată. Indiscutabil, literatura referitoare la problema actanţilor este imensă şi deseori confuză.

Tindem să menţionăm că actantul este un concept „care desemnează elementele participante la proces, fie persoane sau lucruri şi există doar prin „rolul” semantic jucat de participantul la proces, acest rol fiind de fiecare dată altul în funcţie de structura semantico-sintactică a verbului” [1, p. 20]. Numărul şi compoziţia actanţilor variază în mod semnificativ în funcţie de obiectivele descrierii şi de gradul de detaliere al acesteia.

Totodată, I. Testeleş afirmă că există un număr de roluri, incluse de obicei de către lingvişti în setul universal de limbi ale lumii [5, pp. 190-213]. În consecinţă, putem contura

mai multe roluri: AGENT = inițiatorul acțiunii, PACIENT= cel care suportă acțiunea, OBIECT, TEMĂ, EXPERIMENTATOR, SURSĂ, LOCATIV, DESTINATAR = cel care beneficiază de efectele acțiunii etc.

De exemplu:

Молодой человек	послал	цветы	своей возлюбленной.
Actant-1	predicat	Actant 2	Actant 3
AGENT		OBIECT	DESTINATAR

Constatăm, așadar, că tema actanților este centrală pentru studierea valenței lingvistice.

Reproș

Termenul rusesc *порицание* transmite un număr mare de semnificații și implicații cu o gamă variată de niveluri de dezaprobare – de la foarte mic la cel mai puternic. Conform dicționarului explicativ rusești, el are următoarele semnificații: „*Выражение неодобрения, осуждения; выговор*” (Ожегов); „*Выражение неодобрения, осуждения. Мера взыскания за какой-л. проступок*” (Ефремов); „*Осуждение, выговор, неодобрение. Выразить порицание. Вынести кому-нибудь общественное порицание*” (Ушаков).

Având o gamă atât de largă de sensuri, este dificil de găsit echivalentul exact în altă limbă. Pentru ilustrare: am depistat 25 de traduceri în engleză ale termenului sus-numit și 23 de echivalente în română. Prezentăm unele din variantele în română: dojană, mustrare, admonestare; învinuire, imputare, critică, dezaprobare (publică), condamnare; blam, blamare, reproș; oprobriu; înfierare, vinovăție, vină; dispreț; obiecție; reprobare; ceartă, observație; condamnare a unei fapte; motiv de condamnare, reproș ș.a. Considerăm că pentru studiul nostru mai bine se potrivește cuvântul *reproș*, care are următoarele sensuri: (1) imputare, imputație, învinuire, vină, reprehensiune, bănat, pricină, prihană. (2) admonestare, ceartă, certare, dojană, dojenire, imputare, morală, mustrare, observație, beșteală, muștrulială, ocară, înfruntare, probozeală, probază, probozenie, șmotru, dascălie, împutăciune, învățătură, preobrazitură, probozire, răpște, remonstrare, zabrac, săpuneală, scuturătură.²

Semnificația termenului rusesc *порицание* este, de fapt, manifestarea dezaprobării și a criticii pentru ceva greșit, dar poziționarea lui pe scara de măsurare a intensității evaluării negative depinde de tipul de „rău” și de „răul” făcut. Prin urmare, din cauza faptului că câmpul său semantic este atât de larg, este destul de dificil să se facă distincția între variantele de traducere menționate mai sus.

În continuare, vom exemplifica structura actanțială a reproșului din perspectiva actanților obligatorii și facultativi. Cercetătoarea Aurelia Hanganu este de acord cu afirmația lui V. Kasevici și V. Hrakovski cu privire la actantul sintactic, care este interpretat ca un element al construcției sintactice, dependent de verb și care îi completează valența obligatorie [2, p. 7].

Este important să subliniem că divizarea actanților în **obligatorii** și **facultativi** depinde de semnificația lor constructivă în propoziție. Pornind de la această idee, putem afirma că actantul obligatoriu: (1) alcătuiește o parte indispensabilă a structurii propoziției fiind purtătorii unei sarcini constructive; (2) în cazul omiterii actanților obligatorii, propoziția își pierde sensul, fie își schimbă raportul denotativ [2, pp. 7-8].

La rândul său, actantul facultativ este un actant care **nu** este obligatoriu pentru ca structura să fie gramatical corectă.

De exemplu:

Что ж	ты	творишь,	паразит?
-------	----	----------	-----------------

²<https://www.dex.md/definitie/repro%C8%99>

obiect	subiect	predicat	intensificator suplimentar al reproșului
obligatoriu	obligatoriu	obligatoriu	facultativ

În această ordine de idei, prezentăm un exemplu de reproș desfășurat, complex:

Нет, конечно, – отрезала хозяйка. И тебе следует бросить отвратительное занятие, пока не привыкла к нему. Девочка с сигаретой выглядит ужасно!

Analizând enunțul dat din perspectiva actanților obligatorii și facultativi, putem constata următoarele:

Actanți obligatorii: Хозяйка – ADRESATUL; Тебе, Девочка – ADRESANTUL; следует бросить – PREDICATIV (imperativ); пока не привыкла к нему – CONSECINȚA.

Actant facultativ: с сигаретой выглядит ужасно – CONSTATIV. Este cert faptul că lexemele componente *хозяйка, девочка, следует бросить* și *пока не привыкла к нему* sunt necesare pentru a reda mesajul enunțului. La rândul său, componentul *с сигаретой выглядит ужасно* nu este esențial pentru a reda mesajul, deci, în lipsa lui, enunțul va fi perfect înțeles de interlocutor.

Concluzii

Studiul realizat a scos în evidență unele idei ce țin de valență, actanți și reproș. Luând în considerare factorii intralingvistici în construirea actelor de vorbire, am ajuns la concluzia că fiecare tip de act de vorbire se caracterizează prin propriul său set de actanți obligatorii, a căror utilizare este strict necesară pentru punerea enunțului în aplicare. Pentru o analiză completă a structurii actanțiale a actelor de vorbire, este indicat să se evidențieze pozițiile specificate de valența unei anumite clase gramaticale de cuvinte, care este obligatorie, și de pozițiile care nu sunt definite de proprietățile semantice, adică cele opționale/facultative.

Bibliografie:

1. BĂRBUȚĂ, Ion, CONSTANTINOVICI, Elena, HANGANU, Aurelia, UNGUREANU, Elena. *Mic dicționar de termeni lingvistici*. Chișinău: Tipografia „ElanPoligraf”, 2008. 220 p. ISBN 978-9975-66-072-3
2. HANGANU, Aurelia. *Construcții actanțiale predicative în limba română*. Chișinău: Inst. de Studii Enciclopedice, 2012. 240 p. ISBN 978-9975-4307-4-6.
3. TESNIERE, Lucien. *Éléments de syntaxestructurale*. Paris: Klincksieck, 1959.
4. БОГУСЛАВСКИЙ, И. М. О понятии сферы действия предикатных слов. In: *Известия АН СССР. Серия ЛиЯ*. 1980. Т. 39. № 4. с. 358-368
5. ТЕСТЕЛЕЦ, Я. Г. *Введение в общий синтаксис*. Москва: РГГУ, 2001. 800 с. ISBN 5-7281-0343-X

CZU 81ʹ37

CÂMPUL LEXICO-SEMANTIC AL „SPAȚIULUI” ÎN MENTALUL ROMÂNILOR

Valeria SAVCA, drd.,

Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți

Coordonator științific: Lilia TRINCA, dr., conf. univ.

Abstract: *This material has as its object the lexico-semantic field of the space. Being one of the most important fragments of the etnolinguistic image, it reflects the way of life, the traditions and the peculiarities of the national culture. The reconstruction of the semantic lexico field of space would allow the revelation of the way space is perceived in the mind of the Romans.*

Keywords: *mentality, space, place, lexico-semantic field, component analysis.*

Materialul de față are ca obiect de cercetare câmpul lexico-semantic al spațiului. Deși spațiul intră în șirul categoriilor fundamentale ale filozofiei, fizicii și ale altor științe, configurarea câmpului lexico-semantic al spațiului în limba română permite relevarea modului de percepere a spațiului, a unităților lexicale ce fac parte din acest câmp. Fiind unul din cele mai importante fragmente ale imaginii etnolinguale, acesta reflectă modul de viață, tradițiile și particularitățile culturii naționale. În acest context, Ana Munteanu menționează: „*Comportamentul uman, inclusiv cel lingvistic, se desfășoară sub influența fragmentelor de spațiu și timp, care-i reprezintă cadrul existențial*” [6, p. 11].

Cea mai articulată teorie a spațiului cultural românesc, definit ca o matrice mioritică ondulatorie, a fost elaborată în epoca interbelică și aparține lui Lucian Blaga. În viziunea filosofului român, spațiul mioritic, reprezentat de alternanța deal-vale, este integrat în conștientul românilor. Spațiul mioritic este plaiul, desprins din linia interioară a doinei și a baladei, din sentimentul destinului cu infinite ondulații. George Popa vine să completeze acest mod de contemplare, notând: „*Dintre toate tiparele gândirii, fără îndoială spațiul este cel mai structural spiritului nostru, încât, dacă ne putem imagina atemporalitatea, clipa suspendată, este cu neputință să concepem aspațialitatea pură*” [8, p. 7].

Fiecare om realizează segmentarea teritorială de o manieră proprie, făcând uz de criteriile proprii. Or, după cum subliniază Mircea Vulcănescu: „*Noțiunea de spațiu - este cea dintâi prin care trece mintea omului, ca printr-o sită, ideea de existență - nu este obișnuită poporului român în vorbirea lui zilnică*” [4, p. 101]. Astfel, în mentalitatea poporului român, spațiul este văzut ca loc, locul de casă, grădină, holdă, sat, pământ ș. a. Mai mult, mentalitatea românilor a fost dintotdeauna o mentalitate a locului. În vorbirea poporului român nu a existat cuvântul *spațiu*, ci a existat cuvântul *loc*. „Românul, când vrea să situeze un lucru în spațiu, relevă Mircea Vulcănescu, vorbește despre loc” [4, p. 101]. „Spațiul este, în primul rând, loc, loc concret, precis determinat, cu o natură specifică, deci un spațiu calitativ”, completează Ernest Bernea [1, p. 14]. Locul este o localizare creată prin intervenția experienței umane. Pentru români, spațiul este pământul și cerul, este satul și lumea întregă, este tot ce există nu ca idee, ca entitate abstractă, ci ca realitate obiectivă, materială și spirituală deodată: „*Spațiu' e pretutindeni, aproape și departe, spațiu' e lumea toată, cât o vedem și cât n-o vedem*” [1, p. 103]. Este de remarcat faptul că aceste două concepte *spațiu / loc* au semnificații diferite. Pentru român, *spațiul* este ceva abstract. O dovadă peremptorie ne poate servi și definiția lexicografică a unității lexicale *spațiu*³. *Locul* se referă la modalitatea prin care persoana este, conștient sau nu, atrasă de un anumit segment al spațiului (cf. definițiile oferite de DEX⁴).

Iată de ce, în cele ce urmează, vom analiza câmpul lexico-semantic *al locului*. Menționăm faptul că am selectat termenii în baza unui sens propus de *Dicționarul explicativ al limbii române*, aplicând metoda analizei componențiale⁵ a acestuia.

A devenit deja axiomatic faptul că **câmpul**, numit **(sub)ansamblu** lexico-semantic, poate fi înțeles ca „un fragment din ansamblul lexical al unei limbi, izolat relativ și considerat autonom, pentru a i se determina structura și se caracterizează printr-o structură anumită și o rețea de relații interne” [2, p. 154].

³ **Spațiu**, spații, s. n. **I.** (Fil.; la sg.) Formă obiectivă și universală a existenței materiei, inseparabilă de materie, care are aspectul unui întreg neîntrerupt cu trei dimensiuni și exprimă ordinea coexistenței obiectelor lumii reale, poziția, distanța, mărimea, forma, întinderea lor.

⁴ **Loc**, locuri, s. n. **I. 1.** Punct, porțiune determinată în spațiu.

⁵ **Componențial**, -ă *adj.* (lingv.) analiză ~ă = metodă de analiză semantică bazată pe descompunerea semnificațiilor.

În studiile de specialitate, câmpurile lexico-semantice sunt definite drept fragmente, mulțimi din totalitatea lexicală a unei limbi, care reunesc doar denumiri înrudite din punct de vedere al sensului, sau care au un arhilexem⁶ – denominator semantic comun. Nu există un model de bază de câmp lexico-semantic și, din acest motiv, fiecare câmp vine cu anume aspecte neclare proprii în procesul de analiză, care, la rândul său, necesită o precizare sau soluționare. Astfel, identificarea relațiilor de sens între cuvintele câmpului evocă interes atât din punct de vedere teoretic, cât și din cel practic (aplicație imediată).

După cum apreciază majoritatea lingviștilor, analiza câmpurilor a jucat un rol esențial în modernizarea studiului lexico-semantic al diferitelor limbi. Interesul care este acordat analizei câmpurilor e determinat de faptul că nu este posibilă studierea structurală a întregului vocabular al unei limbi și, din acest motiv, desfacerea structurii lui pe fragmente ar reprezenta o împlinire parțială a acestei cerințe. Pentru identificarea și descrierea câmpurilor, este necesară înțelegerea principiului de lucru. Acesta constă în construirea pas cu pas a câmpului, plecând de la opozițiile imediate între lexeme. Se va obține astfel, în același timp, valoarea semantică comună, care individualizează câmpul și trăsăturile distinctive (= seme) care îl formează, îl structurează. Analiza semică ne permite descompunerea sensului în unități minimale, adică în seme. Delimitarea unui câmp se face pornind de la un arhisemem⁷, care este prezent la toate lexemele câmpului și al căror conținut este identic conținutului unui câmp lexico-semantic ca ansamblu. În analiza semică a câmpului lexico-semantic *loc*, un prim pas este alegerea semelor comune, după ce au fost consultate dicționare și au fost stabilite clase paradigmatică. Câmpul lexico-semantic, de asemenea, include stabilirea de opoziții semantice la toate nivelele investigate.

În această ordine de idei, la baza delimitării riguroase a componenței unui câmp lexical izolat din ansamblul vocabularului limbii române stau două principii de bază: (1) *existența unor proprietăți comune de sens*, ceea ce ar însemna că, în interpretarea pe care o dăm, sensurile lexicale trebuie să aibă obligatoriu câteva elemente comune din formula compozițională realizată; (2) *specificarea prin enumerare a elementelor care îndeplinesc prima condiție* și care, la rândul său, alcătuiesc un inventar, mai mult sau mai puțin voluminos, în funcție de diferite câmpuri analizate.

Ținând cont de aceste principii, în cele ce urmează vom analiza câmpul lexico-semantic *loc*, scoțând în evidență arhilexemul și semele comune (a se vedea Tabelul nr.1).

Tabelul nr. 1
Câmpul lexico-semantic al cuvântului loc

<i>Pământ, pădure, codru, câmp, șes/șeasă, suprafață, țarm, grădină, cale, ogor, teren, câmpie, teritoriu, vatră, parc, zonă, teren, pajiște, întindere, poiană, prispă, holdă, meleag, regiune, ținut, țară, plai</i>	Proprietăți comune /suprafață/, /bucată de pământ/ Arhilexemul /întindere/
--	---

⁶**Arhilexem** s. n. (< fr. *archilexème*): neutralizarea opozițiilor unor trăsături semantice, comune mai multor cuvinte, ca de exemplu la cuvintele *scaun*, *fotoliu* și *taburet* („mobilă pentru șezut”).

⁷**Arhisemem** s. n. (< fr. *archisemème*): semnificatul unei familii semantice, ca de exemplu cuvântul *scaun*, care reunește conceptele de „mobilă pentru șezut”, „pe patru picioare”, „cu spătar”, „fără rezemătoare pentru mâini”, „pentru o persoană”.

<i>Locuință, casă, curte, adăpost, colibă, sălaș, cuib, domiciliu, locuință, lăcaș</i>	Proprietăți comune /loc/ + /construit(sau amenajat)/+/pentru a fi locuit/+/de oameni/ Arhilexemul / locuință/
<i>Ploștină, mărghilă, bălțiș, rovină, mocirlă, smârc</i>	Proprietăți comune /teren umed/, /loc mlăștinos)/, /teren băltoș/ Arhilexemul / mlaștină/
<i>Cameră, odaie, pridvor, tindă, încăpere</i>	Proprietăți comune /încăpere într-o clădire/ Arhilexemul / încăpere/
<i>Sat, localitate, oraș, așezare, comună</i>	Proprietăți comune /așezare, teritoriu/ Arhilexemul / așezare umană/
<i>Preajmă, vecinătate, împrejmuire, perimetru, apropiere.</i>	Proprietăți comune /loc alături/, /ținut dimprejur/, / regiune din vecinătate/ Arhilexemul /aproape, apropiere /
<i>Baltă, lac, mlaștină, tău</i>	Proprietăți comune /întindere de apă/ Arhilexemul /apă stătătoare/
<i>Izlaz, pășune, imaș, toloacă, pârlomagă</i>	Proprietăți comune /teren, loc/ Arhilexemul / teren necultivat/
<i>Izvor, râu</i>	Proprietăți comune /întindere de apă/ Arhilexemul /apă curgătoare/

Unitățile lexicale din Tabelul nr. 1 constituie câmpul lexico-semantic al cuvântului *loc* și reprezintă denumiri înrudite din punct de vedere al sensului, or, au un denominator semantic comun – arhilexemul. În fiecare dintre subsamblurile alese pentru ilustrare, după cum am menționat anterior, termenii au fost incluși pe baza unui sens anume, consemnat de DEX, în urma analizei componențiale⁸. La fel, pentru cercetarea câmpului

⁸Menționăm faptul că la analiză s-a luat în considerație acel sens, dat de dicționar, care corespunde cu formula compozițională, indiferent de ordinea lui în dicționar (chiar dacă nu este primul înregistrat).

lexico-semantic⁹, am apelat la *Dicționarul asociativ al limbii române*¹⁰, care, la fel, ne demonstrează pletora semantică a unității lexicale *loc*.

După cum am menționat anterior, conceptul de spațiu este perceput de către poporul român ca loc, iar locul, la rândul său, poate fi cerul, pământul, satul, casa, holda ș.a. În viața noastră, acești termeni anexați în tabel circumscriu raporturile fundamentale pe care omul le întreține cu lumea, prezentate acum din perspectiva laturii lor spațiale. Unitățile lexicale în cauză fac parte din vocabularul limbii române și, în consecință, sunt folosite în vorbirea uzuală. O ilustrare perfectă, în acest sens, sunt proverbele, zicătorile și expresiile frazeologice. Ele constituie un tezaur bogat, în care s-a cristalizat înțelepciunea poporului, experiența de viață și modul de gândire a acestuia. Apariția lor într-o limbă a depins de tradițiile poporului care vorbește aceasta limbă, de modul de viață, specific față de alte popoare. Astfel, analizând unele expresii frazeologice, proverbe și zicători, ale căror cuvânt-cheie este unitatea lexicală *pământ*, observăm că acesta este perceput drept început și sfârșit: „*pământul te naște, pământul te crește, pământul te mistuiește*” ș.a. Este cunoscut faptul că prelucrarea pământului a fost dintotdeauna preocuparea de bază a poporului român. Pământul este sursa primordială a existenței, el îi hrănește pe toți. Cuvântul românesc „pământ” vine din latinescul „pavimentum”, care înseamnă vatra sau locul bătorit de locuitorul și cultivatorul statornic al terenului sau al solului. Pământul este deci, în acest sens, terenul lucrat, umanizat și sfințit. De aceea zice românul: „Omul sfințește locul”. De-a lungul unei istorii potrivnice, poporul român s-a simțit mereu legat, prin rădăcini adânci, de pământul său, pe care l-a apărât cu o îndârjire ce deseori a mers până la jertfă, știind că, în acest fel, își apără însăși ființa. Prin urmare, năzuința românilor nu a fost decât aceea de a-și apăra spațiul în care se simțeau înrădăcinați, adică pământul. Față de pământ, românul are un sentiment de pietate, atribuindu-i însușiri umane. Ca dovadă, ne servește lucrarea lui Ovidiu Papadima *O viziune românească a lumii: studiu de folclor*, unde se menționează: „*Pământul trebuie să se odihnească ca și omul. Dacă rodește câțiva ani de-a rândul, pe urmă trebuie să fie seceta, că el atunci se odihnește*” [7, p. 84].

La fel, casa, locuința, cuibul, vatra, sălașul fac parte din topografia vieții cotidiene și constituie un reper absolut al existenței umane. Locul „*în care ne simțim în securitate, în care ... nimic nu mai rămâne de descoperit ...*, unde fiecare așteptare a fost deja satisfăcută de o manieră tipică sau, cel puțin susceptibilă să fie satisfăcută” poartă numele de domiciliu [5, p. 93]. Casa are o valoare simbolică, e un semn de recunoaștere. Ea este nucleul vieții de familie. Este loc al întemeierii, primordial, miez generator și păstrător de energii vitale. În mentalitatea poporului român, casa este un lăcaș sfânt. Pentru cel bogat sau cel sărac, casa nu este doar un obiect material, dar și unul spiritual, cel de promovare a unor valori spirituale tradiționale. Este cadru de desfășurare a vieții de familie, un spațiu sacru și intim. Invocăm câteva proverbe ce vin să confirme ideile enunțate: *ca la casa omului nu-i nicăieri mai bine; nicăieri nu-i ca la tine acasă; fiecare e stăpân în casa sa; a îmbătrâni în vatră; a nu avea nici tăciune în vatră; a-și umple cuibul ca pupăza; a-și face cuib în cuibul altuia; a da sălaș; lăcaș de veci; a se pune la adăpost*.

La fel, codrul, pădurea este natura care poartă întipărit în ea chipul românului. Codrii, pădurile au fost adăpostul poporului român. Pădurile erau folosite de români ca loc de refu-

⁹**Câmp semantic** s. n. + adj. (< fr. *champ sémantique*): categorie care cuprinde toate cuvintele ce acoperă domenii semantice (noționale) înrudite, apropiate. De exemplu: cuvintele *scaun, fotoliu, taburet* etc. acoperă câmpul semantic al „obiectelor de șezut”.

¹⁰Dicționarul asociativ al limbii române a fost elaborat ca rezultat al unor experimente asociative de către un grup de cercetători de la USARB în cadrul unui proiect instituțional sub conducerea domnului Profesor Gheorghe Popa.

giu în timpul marilor migrații, deoarece ofereau un adăpost bun împotriva călăreților înarmați. Cf. *a fi butuc de pădure; parcă s-a născut în pădure; a căra lemne în pădure; flămândul codri visează; flămândului i se pare miere codrul.*

Concluzionăm că conceptul de *loc* este asociat cu conceptele precum *pământ, casă*, care se influențează și se completează reciproc, formând o imagine conceptuală a lumii în care interacționează omul. Evident, modelarea propusă aici nu rezolvă toate problemele descrierii semantice ale acestui câmp, ci scoate în evidență doar unele aspecte mai importante, chemând la investigații ulterioare.

Bibliografie:

1. BERNEA, Ernest. *Spațiu, timp și cauzalitate la poporul român*. Ed. a 2-a. București: Ed. Humanitas, 2005. 328 p. ISBN 973-50-0051-2
2. BIDU-VRÂNCEANU, Angela, FORĂSCU Narcisa. *Modele de structurare semantică: cu aplicații la limba română*. Timișoara: Ed. Facla, 1984. 274p. ISBN 1318043
3. BLAGA, Lucian. *Trilogia culturii*. București: Humanitas, 1994. 491p. ISBN 978-973-50-2953-1
4. *Dicționarul explicativ al limbii române*. Ediția a II-a, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”. București: Editura Univers Enciclopedic, 1998, 1192 p. ISBN 978-973-9243-29-2
5. MIHALI, Ciprian. *Inventarea spațiului. Arhitecturi ale experienței cotidiene*. București: Ed. Paideia, 2001. 216 p. ISBN 973-596-026-5
6. MUNTEANU, Ana. *Rolul limbajului în structurarea orientării temporo-spațiale (normal/patologic)*. Timișoara: Ed. Mirton, 2001. 244 p. ISBN 973-585-464-3
7. PAPADIMA, Ovidiu. *O viziune românească a lumii: studiu de folclor*. București: Ed. Saeculum IO, 1995. 240 p. ISBN 973-96550-9-2
8. POPA, George. *Semnificațiile spațiului în pictură*. București: Ed. Meridiane, 1973. 184 p. ISBN 238598
9. POPA, Gheorghe et al. *Dicționarul asociativ al limbii române I*. Iași: Ed. Junimea, 2016. 365 p. ISBN 978-973-37-1921-2
10. VULCĂNESCU, Mircea. *Dimensiunea românească a existenței*. București: Ed. Fundației culturale române, 1991. 150 p. ISBN 973-913-204-9

CZU 821.135.1(478).09-3"19"(092) Meniuc G.

ASPECTE POETICE ÎN PROZA SCURTĂ A LUI GEORGE MENIUC

Olga CHIȘLARI, drd.,

Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

Coordonator științific: **Maria ABRAMCIUC, dr., conf. univ.,**

Résumé: *Dans cet article, nous avons l'intention d'évoquer et d'expliquer les manifestations poétiques dans la courte prose de George Meniuc. Quelques signes des espèces poétiques comme l'expression directe, à la 1e personne, s'ajoutent à la prose épique, et la fréquence des digressions s'intensifie.*

La courte prose de George Meniuc contient un nombre impressionnant de suggestions, de parenthèses, de réflexions lyriques qui lui confèrent une individualité distincte, ce qui nous permet de l'adapter à un genre particulier, surnommé "prose lyrique".

Mots-clés: *prose, lyrique, poétique, épique, narration, discours, prose poétique.*

Încă până la 1940, când scrie și publică micile sale povestiri, „*Vagonul*”, „*Era noapte*” și „*Amintiri*”, tânărul prozator George Meniuc se anunță atras de perfecțiunea cuvântului. Ulterior, va aduce contribuții de rezistență la dezvoltarea genului scurt prin volu-

mele „Nuvele” (1961), „Ultimul vagon” (1965), „Disc” (1968), „Delfinul” (1969), „Răvașul ploilor” (1986), care l-au definit și consacrat ca prozator. Caracterul tipologic distinct al prozei sale constă mai degrabă în a modela, decât în a informa, căci, având un substrat lirico-filozofic, întretesut de o subtilitate adâncă, această creație, prin farmecul său ideatic și stilistic, își subordonează cititorul. Într-adevăr, prozatorul dublat de Meniuc poetul și eseistul [1, p. 106] imprimă originalitate tablourilor de viață, dezvăluind preocuparea sa pentru evocarea situațiilor prin asociații, abateri de la subiect, pentru a explica sensul profund al cuvintelor, precum și reflexivitatea acestora. Este o proză care conține un consistent studiu psihologic, impresionând prin îmbrățișarea formelor lirice, a subtilităților subiectului, dar și a sugestivității imaginilor.

În continuare, vom evoca și explica manifestările poetice în proza scurtă a lui George Meniuc, nu înainte de a face o succintă expunere a particularităților acestui gen de narațiune. În literatura română din Basarabia, dezvoltarea prozei lirice poate fi urmărită, mai ales, spre sfârșitul anilor '50 și începutul anilor '60, în contextul unui avânt, stimulat de un interes tot mai accentuat pentru realitățile interioare. Spre deosebire de proza axată, în special, pe elementul narativ, în proza lirică nu este vorba de o transpunere a fabulei în regim obișnuit – cu început, derulare și încheiere, limpede, explicit – ci se relevă transfigurarea unei manifestări interioare sau reale prin intermediul unui discurs, plăsmuit cu uneltele proprii lirismului, fapt care o și diferențiază de narațiunea în proză sau în versuri.

De obicei, povestirea lirică cooptează unele indicii ale speciilor poetice. Exprimarea directă, la persoana I, pune în serviciu subiectivitatea, astfel încât intenția de creare a unor lumi ficționale pare a fi transferată pe planul secund, pe primul aflându-se capacitatea de sugestie a cuvintelor, ce se manifestă și prin coloritul specific al ritmului, al melodiei frazei și al întregului. În proza a cărei vehemență emoțională se apropie de liric, narațiunea, filtrată prin emotivitatea cadrului panoramic, este coordonată cu vederea și priceperea lăuntrică. O caracteristică a prozei lirice constă în faptul că ne include în planul interior al narațiunii prin intermediul unor monologuri de factură lirică, unde eroul și autorul par a se contopi. Criticul literar Eliza Botezatu opinează că aceste monologuri „capătă o anumită independență compozițională, apropiindu-se cultural de specia miniaturilor poetice, iar elementele, modalitățile, tiparele se întrepătrund” [1, p. 103].

În dezbaterile teoretice din anii '60, o problemă controversată a fost relevarea, în mod accentuat, a deficiențelor prozei lirice. Se afirma că acest capitol al genului epic este ținut de un sentimentalism exagerat, în care mesajul social este sărac, iar particularitățile ei nu sunt decât niște lipsuri de fapte. În virtutea ideilor realismului socialist, unii critici afirmau că, „în anumite puncte, proza lirică pierde într-adevăr ceva din posibilitățile celei obiective, ea nu are lărgimea epică a acesteia din urmă, nu este atât de aptă pentru stenografierea realistă.” [5, p. 47] Criticul rus își argumenta ideea prin aceea că proza lirică este întemeiată pe „subiectivismul unei concepții bucolice”, însă, concentrându-se pe deficiența prozei lirice, Kameanov trece cu vederea faptul că proza lirică afirmă posibilitățile de cercetare a lumii lăuntrice a omului, a universului său interior, care este spațiul trăirilor infinite.

Ce este, totuși, proza lirică: un gen sau o manifestare aparte de narațiune?

În *Dicționar-ul de termeni literari*, lirismul prozei este explicat prin „folosirea într-o creație literară a categoriei estetice a liricului. Lirismul este prezent în creațiile epice, în trăirile personajelor sau în unele monologuri ale lor, în unele descrieri de cadru, în relatarea unor sentimente, idealuri etc. Aceste interferări ale liricului susțin tematica, drama de idei, intensitatea sentimentelor, ceea ce conduce, după opinia lui Benedetto Croce, la ideea că lirismul constituie un atribut definitoriu al oricărei forme de artă.” [2, pp. 143-144]

Conceptul este susținut și de Eduard Baliburov în cartea sa „*Poetica prozei lirice a anilor '60-'70*”. Criticul rus afirmă: „*Proza lirică, în sensul larg al cuvântului nu se prezintă ca un gen aparte, ci este un stil de scriere prin care se caracterizează proza artistică.*” [6, p. 25]

Revenind la proza scurtă a lui George Meniuc, în care se remarcă, în primul rând, structura liberă, constatăm că este greu să o raportăm la definițiile unui gen aparte. Specificul scriiturii lui Meniuc se află în expunerea, precum și în natura subiectului, care, de cele mai multe ori, este simplu, cu un contur ne semnificativ, cu puțini eroi și puțină acțiune. Scriitorul nu relatează fapte și întâmplări divizate. Fiind, întâi de toate, poet, în scenele-cheie, autorul explorează metafora, recurge la alegorii și simboluri, la digresiuni confesive, estetice, rememorative. Narațiunea proiectează, în prim-plan, afirmații care ascund sensurile profunde, iar elementul eseistic e și el omniprezent, căci reflecțiile pornesc de la un fapt de viață.

„*Ultimul vagon*” este o nuvelă în care reflecția și povestirea detașată este întretesută cu parabola. Cu subiect simplu, reliefat printr-un număr înfim de procedee lirice („*huruitul roșilor*”, „*șoaptele bizare ale vântului*”), care scot în evidență fundalul sonor al narațiunii, textul captează melancolia unei nopți de primăvară, cu flori albe și înmiresmate, dar totuși cu regretul unor despărțiri inevitabile. Ultimul tramvai se întoarce în depou – este un moment simbolic al unui traseu încheiat, al unui destin finit. Regretele și ironia transpar din întreaga narațiune, autorul relevând două atitudini antitetice: a tinerilor care făceau haz („*ce rablă, fraților*”) și a unui bătrân, copleșit de tristețe („*măcar tramvaiul mă purta din când în când, de-acum nici bucuria asta n-o am...*”). Alte elemente care organizează cadrul liric al scrierii sunt detaliile, crâmpiele de dialoguri, emanând melancolie în raport cu tramvaiul bătrân, ajuns la *stația terminus* a „vieții” sale. Nuvela este axată pe nobila idee despre sfârșitul unui parcurs, despre demnitatea cu care cineva își încheie misiunea, dar și despre continuitatea vieții: „*Lumina unor stele dispărute mai trăiește încă, își mai adună din secole îndepărtate adâncă vrajă. Poate la fel și despărțirile noastre își păstrează lumina printre oameni.*”

„*Ultimul vagon*” se caracterizează prin complexitatea digresiunilor lirice ale amintirilor, precum și monologurile naratorului, dar și prin intervenția elementelor dramatice.

Proza lirico-estetică are marca povestirii la persoana I („*Nostimă și cu picățele*”, „*Prigoria*”). Naratorul povestește cu sinceritate, respingând intensitatea gestului și a limbajului, prezentând subiectivitatea eroilor prin intermediul acțiunii obiective, al mărturisirii și al sugestiei parabolice.

În „*Scripca prietenului meu*”, cadrul poetic este consistent, peisajele – pline de neli-niște, iar nota accentuat lirică a povestirii emoționează cititorul. Narațiunea are funcția de a încheia faptele, scenele și planurile, iar subiectul se desfășoară într-o tonalitate calmă, în care se păstrează aceeași adiere elegiacă. Evocarea faptelor este mai variată, peisajul colorează și aici atmosfera, muzicalitatea își face și ea efectul, întrucât muzica naturii se contopește cu muzica amintirilor. Naratorul și aici liricizează, prin ecourile adânci și puternice din viața lui Filipaș de până la război, detalii evocate retrospectiv. Nu aflăm nimic din subiect, ci din abaterile sau parantezele naratoriale: „*Pe șosea, într-o sanie ușurică, trasă de un cal focos, negru ca tăciunele, el trecea în goană mare. Nu m-a zărit. Zurgălăii din frâu sunau atât de vesel, iar Filipaș în cușma lui de cârlan, râdea atât de fericit. Avea și de ce: pe atunci lucra învățător la Hincești și, după cum bănuiam, se îndrăgostise.*” Sau iată-l pe narator în ospeție la părinții lui Filipaș. Acțiunea este redusă, doar dialoguri redau starea dramatică a părinților împovărați de durere: „*- Bine ai făcut, Gheorghe, că ai venit pe la noi... Când te văd, Gheorghe, parcă l-aș vedea pe Filipaș... și trăgea Filipaș cu arcușul, mamă dragă, de te ardea la inima, nu alta... În ziua când pleca la armată, ne-a lăsat*

vioara. S-a dus... Vioara îl aşteaptă, iar el şi până azi e dus..." Fragmentul nu este sărac în semnificaţii, iar frumuseţea nuvelei constau în reacţiile emotive ale naratorului: „Mă uitam la scripca din cui. În minte mi-a răsărit o fată smolită şi mlădie, Sevastiţa... Am tot bătut cărăruia până la porţiţa ei. Filipaş se lua după mine, cu scripca lui fermecată. Veneam la Sevastiţa sub perjul cel rotat. El cânta, iar Sevastiţa asculta, asculta..." Prezenţa povestitorului care preia locul personajului denotă faptul că nuvela este creată pe principiul lirico-estetic.

O altă scriere, în care atestăm aceeaşi preferinţă a prozatorului pentru explorarea straturilor profunde ale sufletului uman, este „Caloian”. Este o lucrare amplă, plăsmuită şi ea după principiul poetic şi despre care s-a spus că multitudinea personajelor şi structurile narative fac din această scriitură un mic roman extrem de sintetizat. Ceea ce-l delimitează de alte povestiri este structura şi amestecul mai multor componente de gen şi planuri narative multilaterale. Principiul poetic este confirmat pe deplin de însăşi natura protagonistului: fiind meseriaş de figurine ciudate, asemuite cu locuitorii satului, dar şi de relaţiile amoroase ale personajelor, înfăţişate de autor cu un talent delicat, în concordanţă cu acest sentiment sacru.

Lion este actorul sensibil, care simte frumosul şi îl râvneşte, fapt care-l diferenţiază de narator, dar uneori se şi confundă atunci când este vorba de sensibilitatea traversată de încercările creatoare: „Scăpate în suflet, aceste clipe tulburătoare, îi îngână ceva şi azi, ca o salcie pe malul apei. Amintirea doarme, ca pământul iarna, numai până la o vreme. Doarme, Lioane? Sau poate stă de pândă, tupiliată în deşeuuri?”

Vibraţia lirică se face simţită în foşnetele şi miresmele pădurii, murmurul apelor, culorile cerului: „Pământul nici nu răsufla. Oceanul de sus se revărsa peste culmile dealurilor. Şi deodată o ciocârlie a purces să înfiripe povestea ei de vrajă în înălţimi ameţitoare. Punctul acesta îndepărtat, prea viu, prea sonor, prea duios răscolea măreţia mută a cerului, înzestratul cu o muzică divină. Cerul coboară pe pământ se îngemănă cu el, nedespărţit... Lumea capătă altă fiinţă, alt înţeles.”

Elementele cadrului completează imaginea interioară a personajului în secvenţele de descriere a naturii, prin care se configurează frumosul, bucuria sesizată nu doar cu auzul şi cu văzul, dar şi cu inima. Refugiindu-se în natură, Lion trăieşte starea de extaz, întâlnindu-se cu frumuseţea pură, iar receptarea frumosului se transmite prin intermediul ritmului frazelor: „Apa îi sărea pe umeri, i se făra în mii de stropi, îi scălda trupuşorul gol, smolit de soare, înalt şi cu omoplaţii ascuţiţi, de copilă fragedă. Lion vedea cum apele aleargă, alergă pe spinarea îngustă, pe şoldurile încă nedezvoltate, pe pulpele subţiraticale ale fetei... Părea o nălucă de fată căzută din creştetul copacilor, o naiadă.”

La vederea acestor scilipiri ale trupului frumos, dorinţa lui Lion era de a le întruchipa în vibraţiile lemnului: „Dacă ar putea să o cioplească în lemn, dacă ar dezvălui această frumuseţe în zvâcnetul ei deplin!”, iar toată noaptea i se năzărea „cascada zgomotoasă şi fantasma unei fete cu neastâmpăr de ciută sălbatică.”

Cercetând aspectele caracteristice prozei scurte ale lui George Meniuc, raportându-ne la stilul, maniera şi la talentul său, constatăm că scriitorul se distinge prin predilecţia pentru proza lirică, de sugestie şi reflecţie, de nuanţare, în stilul jurnalului intim, al stărilor de spirit şi ale unor atitudini. Liricizarea naraţiunii în proza sa se realizează prin reducerea subiectului: conflicte şi acţiuni mai puţine, la fel şi personajele, iar preocuparea autorului este de a transmite impresii de viaţă, sentimente şi atitudini, realizate prin descrieri ale naturii şi confesiuni poetice. Meniuc apropie schiţa de tiparele poemului în proză: „E o enigmă cerul acesta, zămislit nu se ştie de ce şi când anume. Lumina unor stele de mult dispărute

mai aduce din secole îndepărtate adâncă vrajă. Poate la fel și despărțirile noastre își păstrează lumina printre oameni.”

Componenta lirică predomină prin faptul că se cugetă pe o tonalitate minoră, calmă – plină de poezie. Această manieră de expunere prevalează și în proza de ficțiune (de exemplu, în „*Delfinul*”). Atmosfera specifică este și ea un mijloc de liricizare. Lirismul descriptiv se îmbină cu cel confesiv, un accent ponderat, de analiză obiectivă, astfel realizându-se prin ritmicitatea și intonația frazei, în care rezidă suflul poetic al cântecului și al baladei. Eroul liric e cel ce „filosofează”, monologhează, rostește imnuri sobre. Elementele viziunii filosofice, inserate în demersul epic, sunt: omul-natură rațională, omul și eternitatea, viață-moarte. Esteticul dedicării este expus prin faptul că omul există atâta timp cât este ținut minte: „*Scripca prietenului meu nu amuțise în sufletul meu, dimpotrivă cânta cu toate glasurile pământului natal.*”

În proza scurtă, George Meniuc gândește, simte, evaluează natura personajului umanizat, poetizat („*Delfinul*”, „*Caloian*”, „*Ultimul vagon*”). Aspirațiile spre expresivitate îl determină să avanseze în prim-plan elementul peisagistic: „*Se dezlănțuiră vuiete adânci, ploaia primăvărată turna cu nemiluita. Cerul se întunecă, se posomorî în întregime, iar în aer se lăsa frigul. Brazii veșnic liniștiți, molizii înalți tremurau în vârfuli. Din largurile mării izbucnise un vânt puternic.*” Mediul dezolant este accentuat de neliniștea sufletească a eroinei, alături este cuprinsă de bucurii: „*E atât de bine să te regăsești în sânul meleagului tău natal. În aerul răcoros de dimineață plutește o liniște uriașă și de acum iasomiile, măcieșii și teii înfloresc vijelios, iar în câmp florile aștern covoare pestrițe. Cristina e înflorată, simte o dulceață în piept, respiră adânc, îmbătăta de mireasma florilor și a ierburilor. Natura e în plină viață.*” – o natură a omului care este muritor, dar care totuși își lasă amprentele trecerii sale prin lume.

George Meniuc are sentimentul naturii, interferează muzicalitatea frazelor cu poezia: „*Măreția vastă a naturii ce mă învăluie cald și mă ascunde cu grijă ca o aripă de cloșcă. Șiraguri de stele se resfiră pe cer ca niște bumbi de aramă. Mușenia largă a călătoriei mele, impresia unei căderi fără sfârșit într-un adânc neconceput...*”

Toate aceste observații conturează explicit ideea că proza scurtă a lui George Meniuc conține un număr impresionant de sugestii, paranteze, reflecții lirice, care îi conferă o individualitate pregnantă, ceea ce ne permite să o încadrăm într-un gen aparte, supranumit „*proză lirică*”.

Bibliografie:

1. BOTEZATU, Eliza. *Cheile artei. Studiu asupra creației literare a lui George Meniuc*. Chișinău: Editura Literatura artistică, 1980.
2. *Dicționar de termeni literari* (coord. Mircea Anghelescu). București: Editura Garamond, 2004, 256 p.
3. George Meniuc – Prozatorul. În: *Limba română*. Literatura română din Republica Moldova (scriitori incluși în programa de învățământ) în viziunea criticului și istoricului literar Ion CIOCANU. Lucrare acceptată de Ministerul Învățământului, Tineretului și Sportului. Ediție specială, 1997, nr. 5 (35).
4. DOLGAN, Mihai. *Creația scriitorilor moldoveni în școală (Liviu Damian, Petru Zadnipru, George Meniuc, Spiridon Vangheli)*. Chișinău: Ed. Lumina, 1989.
5. КАМЯНОВ, В. Не добротой единой. În: *Литературная газета*. 1967, nr. 47.
6. БАЛЫБУРОВ, Э. А. *Этика лирической прозы 1960-1970е годы*. Новосибирск: Наука, 1985.

STATUTUL NARATORULUI ÎN „TAINELE INIMII” DE MIHAIL KOGĂLNICEANU

Lilia JUNCU, drd., specialitatea Literatura română,

Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

Coordonator științific: Maria ABRAMCIUC, dr., conf. univ.

Abstract: *The article evokes the narrator's functions in the beginning of the novel *The Mysteries of the Heart* by Mihail Kogălniceanu. Omnipresent and omniscient, the narrative court is dominant in the text - by revelation details, excessive communication of information and direct dialogue with the potential reader. In this way, the narrator monopolizes the discourse, which consists, in particular, of ample descriptions of the public garden Copou and other sequences from the another time space of Iași town. Even in the fragments where the scene enters characters, their role is insignificant, being reduced only to short replies. So, the narrator of Mihail Kogălniceanu, who sometimes confuses himself with the author (the narrator ego overlaps with the biographical), having also the director's conscience, assumes exclusively the informative function. Consequently, the text becomes a reporter, the narrator seriously assuming the position of reporter, committed to observe and to convey, to the smallest details, images of his contemporaneity.*

Keywords: *narrator, novel, images, dialogue, function.*

Redusă ca volum, dar marcată de individualitatea artistică a autorului, proza lui Mihail Kogălniceanu continuă să prezinte interes, în sensul că reliefează un stil narativ original, recognoscibil în contextul altor scrieri epice românești din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Scriitorul pașoptist, deși a preferat mai mult alte domenii (cultural, istoric, politic etc.) decât chemarea scrisului artistic, în cele câteva proze literare (*Iluzii pierdute ... Un întâi amor, Nou chip de a face curte, Tainele inimii, Fiziologia provincialului în Iași*), dar și în pamfletele sale (*Noul Acatist al marelui voievod Mihail Grigoriu, Carte a fostului rege Ludwig Filip către încă fiindul domn Mihail Sturdza*), a reușit să se impună ca un prozator înzestrat, mânduitor al unui stil inconfundabil.

În comunicarea noastră, ne vom concentra atenția la statutul naratorului în *Tainele inimii*, primul capitol al unui roman rămas neterminat. O primă idee, de la care ar putea porni cercetarea, aparține lui George Ivașcu. Criticul și istoricul literar, menționând calitățile prozatorului Mihail Kogălniceanu, afirma: „Talentul său literar constă în spontaneitate, în introducerea iscusită a parantezelor de plăcută digresiune, în asocierea fericită a ideilor și amintirilor, rezultând texte cu un relief personal inconfundabil, redactate într-o limbă savuroasă, colorată discret și regional, de o oralitate abia stăpânită, teren pe care darul improvizăției l-a scutit de migala artistică a compunerii” [3, p. 422].

Abandonat doar după câteva zeci de pagini, romanul *Tainele inimii* confirmă intențiile scriitorului de relevare a aspectelor mai puțin luminoase ale societății ieșene de altădată, dar și manierele sale scriitoricești de a se complăce în a da note, a pune diagnostice lumii în care trăia și pe care o considera mai mult decât imperfectă. Anume în această cheie critică se deschide romanul: cu prezentarea detaliată a Copoului, pe care îl pune în relație comparativă cu alte locuri de agrement din Europa: Câmpiile Elisee din Paris, Red-ul din Bolonia, Prater-ul din Viena, Tier-Garten din Berlin, El-Prado și Atocia din Madrid. Fragmentul în care este evocată grădina Copou pare a fi un reportaj, naratorul asumându-și cu seriozitate funcția de *reporter*, angajat să observe și să transmită, până în cele mai mici detalii, imaginea acestui univers. Interacțiunea cu cititorii este un alt indiciu al discursului prin care naratorul se angajează să scotă la lumină dimensiunea reală, partea diformă a

realităților, cu care se află într-o imediată vecinătate (reluarea interjecției „iată” constituie un indiciu al acestei proximități):

„...iată Copoul, iată primblarea favorită a concetățenilor noștri, adică un loc întins, primăvara verde, vara galben, toamna negru de glod și numai iarna mai curat, adică alb, fără niciun copac, fără o șosea cât de rea, având ca singură varietate grămezile de gunoi, ce cotiugele boierești aruncă în toată ziua. Cititorii mei binevoiască a-mi ierta această digresis: trebuie însă ca să păstrez viitorimii descrierea primblării iașenilor în anul 1849, pentru că aud că părintele Treierarhitul are de gând să schimbe Copoul într-un oraș, menit de a da tifla Iașilor vechi. Prin urmare Copoul cum este acum în curând nu va mai fi, va trece și se va uita, ca cedrul Libanului, ca floarea câmpului, sau, dacă vroți comparații mai puțin biblice, ca fostul club [al] vânătorilor, sau ca Societatea istorico-naturală.” [4, p. 70-71]

Observăm din amplele remarce ironico-parodice, din enumerațiile și descrierile nespuse de extinse că vocea naratorului diminuează narațiunea în favoarea descrierii, or, naratorul, în opinia teoreticianului Franz K. Stanzel, „este cel care evaluează, cel care simte, cel care observă” [5, 25]. Așa cum expozițiunea acestui roman se extinde pe câteva pagini, din care lipsesc personajele, naratorul lui Kogălniceanu este *unicul mediator* între faptele evocate și lector. Multitudinea detaliilor pe care ni le reliefează într-un stil persiflant și, prin excelență, descriptiv, excesul de informații denotă devierea de la normele narațiunii propriu-zise, ceea ce, în epocă, va constitui o manieră stilistică proprie doar lui Mihail Kogălniceanu. Este evident că în deschiderea capitolului, instanța narativă acaparează funcția *comunicativă*, asumându-și, în exclusivitate, funcția de percepere, definire și interpretare a realității:

„La această frumoasă primblare, precum este încă pe fața pământului în minutul ce v-o descriu, înalta aristocrație a Moldovei, boieri de baștină veche sau nouă, voinicii noștri ofițeri, damele noastre cele mai elegante, cuconășii instanțelor administrative, judecătorești și bisericești, măicuțele în concedie, tinerii alumniei ai Academiei, câți se mai află, floarea patriei rămasă de douăzeci de ani tot floare, loretele logofătului A., a vornicului V., a postelnicului S. și a comisului D., clasă de dame neapărată într-un oraș civilizată, clasa care, slavă libertății de importăție, din zi în zi se mărește, parte din Paris, parte și din Colomea – toate aceste stări a mult treptăluitei noastre societăți au obicei de a ieși de la patru sau cinci ceasuri după-amiază în lungi șiruri de carete de Viena, moda 1849, de butce din vremea lui Ipsilant, de droșce lipovenești, de daradaice de la Rădăuți; trec pe ulița mare, înghițind nouri de colb și ajungând la bariera orașului, aruncând o ochire asupra obeliscului grădinii publice, ies la Copou.” [4, p. 71]

Elanul cu care naratorul evocă minuțios unele aspecte din orașul Iași se menține în toată partea introductivă a romanului, unde mai apar descrise cafenelele de altădată, așa-numita „confetărie a lui Felix Barla”, biografia stăpânului acesteia, care „are meritul să fie cel mai vechi cofetar din Iași, decanul înghețatelor și părintele lisei”. Până și cele cinci personaje, care, intuim, vor avea roluri diferite în evoluția acțiunii, sunt prezentate mai mult prin intermediul unor ample portrete fizice, vestimentare și morale, replicile lor, forme de autocaracterizare, ocupând spații reduse. Conștient de abuzul său descriptiv, de eventualele frustrări ale cititorilor, care așteaptă să li se expună „istoria”, naratorul inventează o replică rostită de aceștia, cărora le ripostează, inserând un dialog imaginar:

„Dar, bine, până acum noi știm că dl Felix este precupeț de zaharicale și de mode; nu ne-ai spus însă nimic despre celelalte ale lui? Și încă mai puțin despre istorie? – Răbdare, răbdare, cititorilor, chiar lui Dumnezeu i-au trebuit șase zile ca să facă lumea. Dați-mi, dar, și mie măcar șase ore, ca să vă spun această adevărată istorie.” [Ibidem, p. 74]

Intermedierea narațiunii, în accepția aceluiași teoretician Franz K. Stanzel, are finalitatea „de a releva natura subiectivă a modului în care înțelegem realitate” [5, p. 36]. Omni-

prezent și omniscient, naratorul comunică excesiv de mult, el dominând discursul chiar și în fragmentele unde în scenă intră personajele antrenate în scurte dialoguri. După ce le prezintă pe primele trei, avocatul Nae Măcărescu, „un văr al lui, student de *umanități* în Paris, care însă, în loc de a-și face studiile în cărți pulberoase, preferase a le face asupra celei mai frumoase jumătăți a neamului omenesc”, „Al treilea era fiul unui cinstit și bun francez, vechi soldat al lui Napoleon”, naratorul își reia, cu gravitate, misiunea *comunicativă*:

„Cele de pe urmă două persoane cer o explicație mai largă și un examen mai mănunchuș, fiind menite a fi eroi principali în povestirea noastră.” [Ibidem, p. 76]

Am mai putea menționa că există o relație directă între naratorul din *Tainele inimii* și autorul operei, ambele instanțe identificându-se, într-un moment. Discuția la care participă boierul basarabean Stihescu și vărul său, colonelul Leșescu, este și ea acaparată: ascultându-și personajul, naratorul devine el însuși personaj și rostește un veritabil discurs în susținerea conceptului de civilizație, expus într-o manieră ardentă de boierul ținutaș. Este o alocuțiune pe tema civilizației românești, aparținând parlamentarului Kogălniceanu. Eul narator și eul biografic se contopesc într-o singură identitate:

„Eu, însă, care mă aflu într-un colț al confetăriei, lăsând tot ce era extravagant în zicerile basarabeanului, găseam că el în multe avea dreptate. În adevăr, curioasă și nedreaptă mi se pare civilizația ce pretindem a adopta. Fie-mi iertat aice o mică digresis. Niciodată n-am fost contrar ideilor și civilizației străine. Dimpotrivă, crescut și trăit o mare parte a tinereților mele în acele țări care stau în capul Europei, am fost și sunt de idee că în secolul al XIX-lea nu este iertat niciunei nații de a se închide înaintea înrăuirilor timpului, de a se mărghini în ce are, fără a se împrumuta și de la străini. Aceasta astăzi nu este iertat chiar chinezilor. Propășirea este mai puternică decât prejudețele popoarelor; și nu este zid destul de nalt și de tare care să o poată opri în drumul său. Românii, prin poziția geografică, politică, morală și etnografică, sunt datori mai mult decât orișicare altă nație de a nu rămânea străini la tot ce face gloria și puterea secolului. Mici și slabi, ei nu se pot face mari și tari decât prin civilizație, adică prin îmbunătățire intelectuală și materială a țărilor.” [Ibidem, p. 82]

În concluzie, afirmăm că naratorul din *Tainele inimii*, prin intermediul unui amplu discurs monologic, își asumă și acaparează aproape în totalitate perspectiva narativă. Funcția sa principală se rezumă la organizarea și regizarea discursului, tot el definind ideologia operei, oferind lectorului aproape întreaga informație. În accepție teoretică, această manifestare a naratorului se explică prin valorificarea doar a primului termen din opoziția dintre „*showing* (a arăta) și *telling* (a povesti) sau cea dintre *simple narration* (simpla narăție) și *scenic presentation* (prezentarea scenică)” [2, p. 462]. În acest prim-capitol al romanului neterminat, naratorul lui Mihail Kogălniceanu, tentat să-și expună abuziv opiniile în raport cu lumea narată, se configurează ca o instanță expansivă, copleșită de ideea auto/comunicării, a relatării, cât mai aproape de realitate, a detaliilor din societatea ieșeană de altădată. În virtutea acestei funcții, naratorul își divulgă identitatea, identificându-se, în final, cu autorul, devenind „un fel de dispecer al unui text conștient că sensul lui se desfășoară pe măsură ce el este scris. În astfel de cazuri, trecerile de la ficțiune la biografie sau ficționalizarea propriei biografii sunt operații curente” [1, p. 219].

Bibliografie:

1. CRĂCIUN, Gheorghe. *Un postmodernist de la 1848, // În căutarea referinței*. Pitești: Editura Paralela 45, 1998.
2. DUCROT, Oswald, SCHAEFFER Jean-Marie. *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului*. București: Editura Babel, 1996.
3. IVAȘCU, George. *Istoria literaturii române* (vol. I). București: Editura Științifică, 1969.
4. KOGĂLNICEANU, Mihail. *Scrieri literare, sociale și istorice*. Chișinău: Editura Litera, 1997.

5. STANZEL, Franz K. *Teoria narațiunii*. Iași: Institutul European, 2011.

CZU 821.135.1(478).09-1"19"(092)Robot Al.

AL. ROBOT: O NECESARĂ RECUPERARE BIOGRAFICĂ

Lilia CECAN, *drd.*, specialitatea Literatura română,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți
Coordonator științific: Diana VRABIE, *dr.*, conf. univ.

Abstract: *The article aims to challenge the contemporary reader, who, for a variety of reasons hasn't read the works of Al. Robot, a writer who prematurely disappeared from the literary circuit. Insufficiently explored and appreciated, the writings of Al. Robot still present and maintain literary interest. The role of the biographical impact has on the literary destiny is indisputable and in the name of moral probity, written literature in a space strangled by the political factor becomes a fertile field for research and must not be discouraged. The completion of the author's biography and the complete recovery of his works is part of the series of actions taken to fill discernible gaps in the history of our literature.*

Keywords: *biography, literary history, literary criticism, the interwar period, ideological and political extermination, socio-cultural context, literary environment.*

O cercetare mai nuanțată a contextului istoric, politic, social divulgă felul în care istoria literară triază, elimină, falsifică. Dacă, pentru unii exegeți, literatura scrisă într-un spațiu strangulat de factorul politic este un domeniu fertil pentru cercetare, atunci pentru alții, ea este o literatură compromisă, care trebuie rebutată.

Creația lui Al. Robot (născut Alter Rotmann), care cade sub unghiul de incidență a acestui deziderat, mai suportă și lipsa unui studiu monografic temeinic până la această oră. Abandonate din întâmplare sau din graba cercetărilor improvizate, scrierile lui Al. Robot trebuie citite și studiate, în primul rând, în numele unei probități morale, evaluate și în funcție de contextul socio-cultural.

Incursiuni în spațiul istoric și politic: în anii '30, în plină afirmare a democrației românești moderne, a început derapajul ideologic și politic. Radiografia ideologică și culturală a acestei perioade o atestăm și în studiul lui Zigu Ornea *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească* [17]. Marta Petreu, scriitoarea care semnează prefața acestui studiu, remarcă „Pentru cei care au trăit cu iluzia unui timp interbelic cu valoare de model, *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească* a lui Zigu Ornea a avut un efect demitizant major. (...) epoca a fost și a unei grave maladii sistemice, maladia extremista și prototalitară, care n-a lăsat nimic neatins, de la istoria politică la cultură și viața personală” [17, p. 14].

În perioada interbelică, prin încorporarea noilor teritorii în cadrul României Mari, numărul minorităților etnice a crescut la circa 30% din totalul populației, în unele zone au depășit chiar 50%. Națiunea română se „surpă lent” din cauza „elementelor alogene”; în primul rând, din cauza evreilor – care „au cotropit satele Maramureșului și ale Bucovinei” și „toate orașele Basarabiei”. „Combaterea străinului” devine o formă preferată de manifestare a patriotismului și de exprimare a specificului național” [25, p. 112].

Problema este mai veche și este amplu dezbătută în presă, de exemplu, fragment dintr-un articol din ziarul evreiesc *Fraternitatea*, anul 1881: „Era un timp pe când România a fost un *Eldorado* al tuturor refugiaților și asupriților din toată lumea. A domnit aici o toleranță religioasă cât se poate de largă și nemărginită, traiul a fost patriarhal, toate trebuințele vieții ieftine ca nicăieri, poporul blând și fără egoism. De aceea au venit în țară lipovenii, bulgarii, grecii, ungurii și izraeliții, mai cu seamă după revoluțiunea din 1848” [23, p. 163].

Pornind de aici, biografia lui Al. Robot, care este evreu, nu putea să rămână în afara acestui context. După *Rampa*, în anii 1934-1935, colaborează la revistele de stânga *Cuvântul liber* și *Reporter*. În 20 ianuarie 1935, în ziarul *Facla*, ziar antifascist, Al. Robot publică articolul *Scrisoare către editor*, în care sugera că a fi evreu reprezintă o parte din destinul său, în timp ce identitatea sa de artist îl transformă într-un cetățean universal.

Recuperarea integrală a creației, completarea biografiei autorului ar diminua golurile din istoria literaturii interbelice și anume ar explica în ce a constat „orientarea reformatoare” în spațiul modernismului basarabean. La acest capitol, criticul Alexandru Burlacu remarcă: „nu e întâmplător nici faptul că în *Istoria...* sa George Călinescu, dintre poeții basarabeni, îl remarcă într-un medalion aparte doar pe Al. Robot... despre alții doi-trei notează o frază-două” [2, p. 51].

Poetul, prozatorul, publicistul și eseistul Al. Robot a trăit doar 25 de ani. „... este basarabeanul prin adopție. Născut și format la școala modernistă bucureșteană, el și-a petrecut câțiva ani de viață și creație (1935-1941) în Basarabia, despre care a scris memorabile pagini de publicistică și eseu. N-a fost însă un răsfățat al exegeților de aici” [11, p. 59-65].

Revalorificarea creației lui Al. Robot, în fosta RSSM, a început abia în anii '60 - '70, prin contribuția lui George Meniuc care îndeamnă la recuperarea scriitorilor Teodor Nencev și Al. Robot, morți în război, care au „stihuri de o originalitate surprinzătoare”, „nu-i putem uita, cărțile lor trebuie să vadă lumina tiparului” (*Молдова Социалистэ* din 20 august, 1965) și a criticilor Ion Ciocanu [7] și Simion Cibotaru [5. p. 3-20], iar în România, revalorificarea a început abia în anii '80 de Dumitru Micu [16]. Cea mai recentă ediție, care cuprinde o parte reprezentativă din moștenirea literară pe care ne-a lăsat-o Al. Robot, este *Scrieri. Poezie. Proză. Publicistică. Eseu*. de Alexandru Robot, editura Știința, 2018, text ales și îngrijit, studiu introductiv, repere biografice, note și comentarii, iconografie de Nina Corcinschi.

Până a se stabili în Basarabia, în toamna anului 1935, Al. Robot reușește să debuteze editorial la 16 ani, cu placheta de versuri *Apocalips terestru* [21]. La București, tânărul poet este remarcat și beneficiază de aprecieri elogioase: George Călinescu, în recenzia la volumul *Apocalips terestru*, remarcă: „Versurile lui Al. Robot au „fluiditatea unui râu lutos”, dar se arată rezervat în privința „falsului ermetism” al poeziilor, în același timp, îi adresează „un salut prietenesc” [3].

Perpessicius îl considera „într-adevăr senzațional”, îi apreciază versurile, „artă sonoră”, „sugestive candente”, „mister tăinuit cu grijă”, observă ermetismul pe care-l motivează prin vârstă, remarcă că „e un prestidigitator, poate chiar un veritabil poet, pe care timpul îl va obliga să adopte un instrument personal” [18, p. 411-412].

Pe Eugen Lovinescu îl impresionează „mesajul personal” perceptibil într-un „simț al anticului, al mitologicului evocat nostalgic” [13]. Pe atunci, tânărul poet frecventa cenaclul *Sburătorul*, și, deci, colabora cu Eugen Lovinescu.

Este cel mai tânăr dintre poeții incluși în *Antologia poezilor tineri* întocmită de Zaharia Stancu (1934) [22], făcând acolo o „figurație lirică modernă” (cf. Eugen Simion) [19, p. 41-45].

Poetul Al. Robot (Alter Rotmann) se naște la „15 ianuarie 1916 la București în familia lui Carol Rotmann, meșteșugar și funcționar comercial, și a Tonei Israel. Are doi frați și o soră geamănă, care a decedat în copilărie. Învață la liceul „Spiru Haret” din București, fără a-și încheia studiile liceale. La doar 13 ani publică prima poezie „Sabat” în *Cuvântul evreu*, VIII, 1929, nr. 145 (semnată Al. Rotmann). În 1932 părăsește liceul, pentru a se angaja la redacția cotidianului *Rampa* din București, la care semnează în fiecare zi cel puțin un

material sau mai multe: medalioane pentru scriitori, interviuri, reportaje, cronici de carte și teatru. Se dedică activității publicistice, scriind concomitent și poezie” [12. p. 18].

La *Rampa* e în calitate de titular, dar colaborează la *Discobol*, *bobi*, *Ulise*, *Cristalul*, revistele „Noii generații”. „El pare a fi tipic om de litere, speță prețuită în epoca lui Stendhal, când omul de litere, cu disponibilități prodigioase pentru mai multe genuri, reprezintă un punct de reper într-o lume a individualităților rebele.” Nu absolvă liceul „din motive discutabile: fie fusese ademenit între timp de „sirenele țărâmului literar și publicistic”, fie că renunțase din „lipsa mijloacelor materiale” [24, p. 119].

Totuși, „Cel mai tânăr dintre poeții noștri” (E. Lovinescu) se stabilește la Chișinău „unde mediul literar era foarte modest..., unde se cerea ca tot ce este politic să nu aibă influențe de stânga, căci se bănuia că Basarabia este bolșevizată” [9. p. 115-125].

Din mărturisirile soției lui Al. Robot, Elena Lozovaia, scriitorul ar fi fost convins de ziaristul Terziman să vină la Chișinău pentru a face împreună *Gazeta Basarabiei*. Terziman (numele adevărat Alterson-Terziman Isaac, evreu) și-a început activitatea la București, în 1920 se stabilește în Basarabia și scrie pentru publicațiile din București. În 1939, la 31 iulie, ziarul *România* îl angajează să publice un număr special dedicat Basarabiei. A fost în relații bune cu Pan Halippa și Ion Inculeț. Pan Halippa i-a încredințat secretariatul general la revista *Viața Basarabiei*, dar a întrerupt colaborarea când a început să aibă dubii referitor la onestitatea lui Terziman. În 1940 rămâne la Chișinău, iar în 1942 este învinuit de propagandă antisovietică, unul din motivele invocate fiind românizarea limbii moldovenești. Moare în GULAG, în 1943 [8, p. 192-203].

Din păcate, o epocă abia după ce apune „își poate vedea adevărata față”, iar până atunci cei mai expuși sunt intelectualii care devin victimele circumstanțelor politice.

La Chișinău, ca și la București, Al. Robot este la fel de activ și productiv literar. În anul 1936, la Editura *Dreptatea*, îi apare al doilea volum de versuri *Somnul singurătății*. George Călinescu remarcă evoluția lirismului „simțindu-se în ea bărbatul” [4]. În presa basarabeană, apare recenzia lui Nicolae Costenco, semnat cu numele Rafail Radiana, care menționează că poemele „nu sunt scrise pentru marele public, cu atât mai puțin pentru cel basarabean” [20].

În ultimă instanță, condițiile vitrege ale istoriei îl împing în brațele regimului sovietic. Anul 1940 impune în biografia lui Al. Robot „adevărate răsturnări de optică, mutații fundamentale de accent” [7, p. 23-79]. Începe să lucreze la ziarul *Молдова Социалистэ*, apoi la *Комсомолулу Молдовей*, *Скынтея ленинистэ* și *Октомврие*. Pe atunci, Al. Robot era un susținător dedicat cauzelor de stânga, în fapt „niciodată n-a încercat să-și mascheze opiniile politice. Era un simpatizant al mișcării comuniste” [10. p. 72-73].

Colaborează „în mod neobișnuit” cu versuri și la revista *Viața Basarabiei*, care se mută la București. În septembrie 1940, deși este evreu, deși știe că în capitală domnește teroarea instaurată de legionari, deși e simpatizant al comuniștilor, vine acasă la Eugen Lovinescu, unde-l găsește și pe Ion Barbu, cu vederi fasciste, cu care are un schimb de replici contradictorii. Mai apoi, Eugen Lovinescu notează „Doamne, ce i-a făcut Barbu, care vroia să vadă sânge. Bietul Robot!”.

Vremurile erau tulbure, dar, după dispariția poetului, în semn de omagiu, Ion Pillat îi deplânge moartea, Eugen Lovinescu, la fel. Perpessicius are grijă să-i apară, la București, câteva poeme, deși Antonescu interzice orice gloriificare a evreilor. George Călinescu a fost atacat de ziarul fascist-român *Porunca Vremii* și revista *Gândirea*, fiindcă în *Istoria...* sa include profilul lui Al. Robot și al altor scriitori evrei.

Decizia lui Al. Robot de-a rămâne în Basarabia după cedarea ei Uniunii Sovietice, sugerează Iurie Colesnic, a fost „o decizie conștientă” și era justificată de convingerea că

poezia avangardistă era apreciată de către administrația sovietică, prefăcându-l „cea mai elementară victimă intelectuală a propagandei comuniste”, „bănuiesc că dezamăgirea lui după un an de viață în regim comunist a fost una profundă și greu de reparat”. Eugen Lungu e și el de părerea că Al. Robot „a mimat adeziunea la fericirea colhoznică”, dar a urmat poziția oficială sovietică cu privire la o „limbă moldovenească” diferită de limba română și reglementată de către institutul pedagogic din Balta [14].

În 1941 la Uniunea Scriitorilor din Moldova are loc o serată de creație a scriitorului Al. Robot. În același an, luna mai, Al. Robot devine membrul Uniunii Scriitorilor din RSSM. În data de 22-23 iulie 1941, Al. Robot semnează scrisoarea colectivă a scriitorilor sovietici moldoveni „Suntem gata să luptăm pentru Patrie”. Înrolat în Armata Roșie, este îmbarcat la Odessa pe un vapor care urma să ajungă în Crimeea. Imediat după ieșirea în Marea Neagră, vaporul este bombardat de aviația germană. Al. Robot a fost declarat dispărut la două luni după eliberarea Basarabiei de către armatele româno-germane.

Manuscrisele publicate după moartea autorului sunt: romanul *Music-hall*, caietele cu versuri *Îmblânzitorul de cuvinte*, *Plecările și popasurile poetului*, *A înflorit Moldova*. Eseistica și publicistica lui Al. Robot nu e nici pe departe integral inclusă în edițiile de scrieri care eu apărut până la moment.

În *Basarabia necunoscută*, vol. X., Iurie Colesnic susține ipoteza că pseudonimul scriitorului e dublu (Al. e de la *Alter* și *Alexandru*). *Dicționarul de pseudonime* (București, 1973), atestă că Al. Robot a semnat și cu numele de împrumut *Alef*.

Elena Lozovaia, soția scriitorului, își amintește că poetului îi plăcea să i se spună Al. Citea mult, mai ales în limba franceză. Îl consideră „poet bolnav de poezie”.

În 1966, criticul Ion Ciocanu, la o prelegere de istorie a literaturii moldovenești contemporane le-a vorbit studenților despre poezia lui Al. Robot. Criticul își amintește: „Am spus... că operele lui se lasă înțelese cu greu sau chiar, unele cel puțin, rămân nedezgheitate de cititorul deprins cu un alt tip de literatură... Am vorbit despre ermetismul poeziei lui Robot... Dar la recreație s-a apropiat de mine o studentă în vârstă, care avea înfățișarea unei intelectuale (Elena Lozovaia)... Mi-a spus fără înconjur că nu e de acord cu afirmațiile mele despre nebulozitatea poeziei lui Alexandru Robot. – *Robot a fost poet în tot ce a rostit, poezia era stihia lui originală, el nu căuta, nu confecționa cu tot dinadinsul imagini, ci așa se nășteau ele, de la sine, vorbele poetice...*” [7. p. 233-241].

Tânărul Al. Robot era provocat adesea să mărturisească „unde, cum găsește subiectele” cărora le dă o profundă subtilitate intelectuală. Într-un reportaj publicat în anul 1933 și intitulat „Cum se găsește un subiect”, tânărul publicist remarcă: „Un subiect nu cere să fie căutat, pentru că există pretutindeni... Și fiindcă e nevoie de o explicație mai edificatoare, putem lua drept cobai pentru experiențele noastre inofensive un obiect oarecare, o batistă de pildă. O batistă, indiferent dacă e purtată în buzunarul de la spate sau în cel de lângă butonieră, evocă gelozia. Gelozia lui Othello, eroul unei crime pasionale”.

Asupra scriitorilor postbelici creația lui Al. Robot a exercitat un impact deosebit, consemnat și de Eugen Lungu: „Interbelicul trimitea prin el spre noi o mostră de ce am fost și din ce am putea fi, reînnoind astfel un fir cu atâta brutalitate. Deși nu a făcut niciodată parte din listele cu lecturi obligatorii, generația mea l-a citit, l-a adorat și chiar l-a pasișat atât cât i-au permis propriile obsesii și limite culturale... Nici unul dintre interbelici... nu avusese asupra noastră impactul pe care îl producea Al. Robot” [15].

Recuperarea treptată a creației robotiene, aprecierile critice, care au apărut sporadic după anii '60, studiile monografice despre literatura interbelică au reușit, în primul rând, să recupereze creația unui scriitor dispărut prematur din circuitul literar.

Bibliografie:

1. BOTEZATU, Eliza. *Poezia și dialectica vieții*. Chișinău: Ed. Literatura artistică, 1988. 277 p. ISBN 5-368-00003-0
2. BURLACU, Alexandru. *Literatura română din Basarabia. Anii '20-'30*. Chișinău: Ed. TEHNICA-INFO, 2002. 51 p. ISBN 9975-63-103-7
3. CĂLINESCU, George. Al. Robot. Apocalips terestru. In: *Adevărul literar și artistic*. 1932, nr. 611 (21 august)
4. CĂLINESCU, George. Al. Robot: Somnul singurătății, poeme. In: *Adevărul literar și artistic*, 1936, nr. 833 (22 noiembrie)
5. CIBOTARU, Semion. Prefață la volumul: *Скриерь алесе (Scrieri alese) de Al. Robot*. Chișinău: Ed. Cartea Moldovenească, 1968. 3-20 p.
6. CIOCANU, Ion. *Preambul la un destin poetic*. In: *Cultura*, 1966, nr. 12.
7. CIOCANU, Ion. *Dreptul la critică. Articole. Eseuri*. Chișinău: Ed. Hyperion, 1990, 233-241 p.
8. COLESNIC, Iurie. *Basarabia necunoscută*. Chișinău: Editura Museum, 2000. 350 p. ISBN 9975-905-50-1
9. COLESNIC, Iurie. Surpriza unei biografii: despre poetul Alexandru Robot, numele literar al lui Alter Rotman (1916-1941). În: *Magazin bibliologic*. Revistă științifică și bibliopraxiologică. 2017, nr. 1/2, p. 115-125. ISSN 1857-1476
10. COLESNIC, Iurie. Alexandru Robot – poetul enigmelor (90 de ani de la naștere), În: *Magazin bibliologic*. In: *Revistă științifică și bibliopraxiologică*. 2001, nr. 1, p. 72-73 ISSN 1857-1476
11. CORCINSCHI, Nina. Alexandru Robot. Peripluri și popasuri artistice. In: *Sud-Est Cultural*. Revistă trimestrială de artă, cultură și civilizație. 2018, nr. 1, p. 59-65.
12. CORCINSCHI, Nina. Prefață la volumul: *Scrieri. Poezie. Proză. Publicistică. Eseu. de Alexandru Robot*. Chișinău: Ed. Știința, 2018, 18 p. ISBN 978-9975-85-129-9
13. LOVINESCU, Eugen. *Istoria literaturii române contemporane*. București, 1938, 61 p.
14. LUNGU, Eugen. Limbaj și limbuție. In: *Sud-Est Cultural*. Revistă trimestrială de artă, cultură și civilizație. 2002, nr. 1.
15. LUNGU, Eugen. *Eseuri, critică literară (Studiu introductiv)*. Chișinău: Ed. Știința -Arc, 2014. 432 p. ISBN 9975-61-359-4
16. MICU, Dumitru. *Scrieri de Al. Robot (Prefață)*. București: Ed. Minerva, 1985.
17. ORNEA, Zigu. *Anii treizeci. Extrema dreapta românească* (ediția a IV-a). București: Ed. Cartea Românească, 2015. 374 p. ISBN 978-973-23-3121-7
18. PERPESSICIUS. Versificație și poezie. In: *Mențiuni critice*, IV. București, 1938, p. 411-412.
19. RACHIERU, Adrian Dinu. *Poeți din Basarabia: (un veac de poezie românească). Ermetism și introspecție: Al. Robot*. București: Ed. Academiei Române; Chișinău: Ed. Știința, 2010, p. 41-45.
20. RADIANA, Rafail. Al. Robot: Somnul singurătății, poeme. In: *Viața Basarabiei*. 1937, nr. 1-2.
21. ROBOT, Al. *Apocalips terestru*. București: Ed. Cronicarul, 1932
22. STANCU, Zaharia. *Antologia poezilor tineri*. București: Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II”, 1934
23. VATAMANIUC, Dimitrie. În ediția: *D. Mihai Eminescu, Chestiunea evreiască*. București: Ed. Vestala, 1998, 163 p.
24. VRABIE, Diana. *Urme pe nisip*. Chișinău: Ed. Integritas, 2005, 119 p. ISBN 9975-9902-4-X
25. VOLOVICI, Leon. Ideologia naționalistă și „problema evreiască”. In: *România anilor '30*. București: Ed. Humanitas, 1995, 112 p.

TEHNICA DETALIULUI CA RELEVARE A SCINDĂRII SOCIALE ÎN ROMANUL *OAMENI DIN CHIȘINĂU* DE DUMITRU CRUDU

Inga MOȘNEGUȚU, *drd.*, specialitatea *Literatura română*,
Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți
Coordonator științific: Diana VRABIE, *dr.*, *conf. univ.*

Abstract: *The text of Dumitru Crudu „Oameni din Chișinău” is a text of the detail, which can be read as both a short prose volume and a novel. Moreover, the volume contains many elements of dramaturgy, even poetry. In the 13 papers in the book, the characters circulate freely from one text to another, the same oppressive atmosphere of Chisinau in pseudo-war and the maximum tension is from the first to the last pag. An important thing in the book, borrowed from the theater, is the accentuating details, the play with the objects. In many prose, objects become characters.*

As I have said, the details create the charm of the text, where, from their point of view, the phenomenon of social partition, split, better said. Here, the characters are divided into groups, depending on their vision of the Russian at the time and time of the opera, more precisely, in 2009, in the city of Chisinau.

Keywords: *detail, character, society, russian, history, image.*

Interacțiunea dintre societate și opera artistică a fost semnalată încă în Antichitate. Drept consecință a cercetării de mai multe secole, literatura a început să fie considerată rezultat al utilizării inedite a materialului lingvistic de către colectivitatea umană, ea fiind concepută drept o expresie a societății, iar scriitorul – o instanță inseparabilă de aceasta. Prin urmare, examinarea operei literare devine posibilă și se cere examinată, în anumite condiții, în relație cu contextul social și istoric.

Această relație complexă a dat naștere, ulterior, unui nou domeniu de explorare în literatură: *imagologia*, definită în accepția lui Daniel – Henri Pageaux, drept *studiul imaginilor sau al reprezentărilor străinului* [10, p. 81] și care, presupune *situarea omului în spațiu și în timp implicând, în cele din urmă, raportarea sa esențială, oarecum globală la celălalt*. [2, p. 95]

Imaginea străinului în oglinda unui popor are vaste reflexe, fie că este văzută dintr-o perspectivă favorabilă sau, din contra, dintr-un unghi care-i știrbește din splendoarea profilului, pentru că, atunci *când o colectivitate (confesională, etnică sau de altă natură) încearcă să definească identitatea unei colectivități diferite, ea se raportează inevitabil la coordonatele propriei identități, punând în evidență asemănările și, mai ales, deosebiri* [11, p. 126].

Indiferent care este opțiunea de interpretare a acestuia, cert este că imaginea *celuilalt* în ochii noștri se reflectă inevitabil, proiectând un aspect sau altul. Imaginea *celuilalt* se construiește din dialogul dintre trecut și prezent și, indubitabil, din faptele istorice consumate, astfel încât, o teză despre imagine este *o incursiune în sfera reprezentărilor anistorice și istorice ale individului care participă la timpul umanității, dar și în sfera naturii umane* [4, p. 9].

În ultimele decenii, se remarcă o tendință evidentă de proiectare imagologică a străinului-rus în textele literare ale scriitorilor basarabeni, între care îl regăsim și pe scriitorul Dumitru Crudu cu o serie de scrieri. Unul dintre cele mai reprezentative în acest con-

ext este romanul *Oameni din Chișinău*, care, mai întâi de toate, este un text al detaliilor, în baza cărora se construiește ideea de scindare socială prin implicarea directă sau indirectă a personajelor din operă, care, de altfel, sunt diferite ca vârstă, sex, dar, mai ales, ca și mod de gândire, de memorare sau rememorare a lucrurilor, fiindcă, *datorită memoriei, omul are capacitatea de a se transpune în alt timp și spațiu, trecutul fiind revalorizat prin semnificațiile pe care omul i le atribuie* [ibidem, p. 35].

Pentru a putea demara discuția legată de procesul de scindare socială, în plenitudinea sensului contextual, e binevenită actualizarea tehnicii detaliului, care este foarte importantă în surprinderea acestui „proces” literar, bazat pe valori morale, materiale și, mai mult de atât, pe idealuri culturale.

Astfel, în cele 13 capitole din romanul lui Dumitru Crudu personajele circulă liber dintr-un text în altul, într-o atmosferă apăsătoare a Chișinăului, dar, mai ales, într-un pseudo-război și într-o tensiune maximă, care persistă de la prima până la ultima pagină.

Dumitru Crudu creează în carte o tensiune ascendentă, unde ai impresia că toate „bombele” ascunse în primele pagini explodează la sfârșit. Tensiunea e creată între rușii și românii din Chișinău, dar și între diferitele generații, indiferent de naționalitate.

Un accent aparte este pus pe detaliile din operă, care sunt foarte importante în surprinderea ideii de scindare socială, adică, mai exact, a celui „fenomen” care separă oamenii în mai multe tabere, în conformitate cu preferințele, viziunile sau părerile pe care le au față de anumite lucruri, în cazul nostru, separarea se face în baza apartenenței la grupuri de susținători pro-români sau pro-ruși, care, de altfel, *implică o anumită reconstruire a imaginarului unei epoci, a felului cum indivizii unui grup social au interpretat realitatea* la un anumit moment [ibidem, p. 78], și cum, mai ales, aceste interpretări au influențat gândirea altor generații.

Astfel, jocul cu obiectele, care, de altfel, pare un lucru neînsemnat, aici, capătă o valoare aparte la nivelul diverselor registre. De exemplu, în contextul unei seri în familie, cărțile *Liudi s Dablina* și *Oameni din Dublin* transmit mai multe despre personajele principale, decât reușesc să spună ei direct. Astfel, Vova, un susținător înverșunat al puterii proruse, citea, evident, varianta în rusă a cărții, pe când Mariana prefera varianta în limba română, din dialogul celor două versiuni declanșându-se un adevărat război.

Un alt conflict între soți, îi are drept protagoniști pe Valentina Pavlovna care *avea boală pe oamenii care răcneau contra președintelui pe care ea atât de mult îl iubea* [3, p. 64] și pe soțul ei, Anatol Vasilievici, numit în aceeași variantă slavă, dar care, era un protestatar activ din paradigma celor cu viziuni pro-române, creându-se, astfel, o barieră între ei, marcată de valori diferite, astfel încât, *ambiguitatea conceptului de diferență a adus cu sine în centrul atenției conceptul de frontieră (culturală, geografică, istorică, interdisciplinară etc.), la fel de interesant și provocator* [1, p. 10].

La fel, și revistele *Moldova*¹¹ și *Akvareli*¹² se regăsesc în tot volumul, constituind niște elemente esențiale pentru profilurile celor două personaje feminine: Mariana, care *era, de felul ei o fotografie de la revista Moldova* [3, p. 45] și Natașa, care *era o paginatoare de la revista Akvareli* [ibidem, p. 48], două fete tinere, dar cu viziuni total opuse, dar și pentru chelnerul de la restaurantul „Vatra Neamului”, care, găsind revistele uitate pe o masă, *fuma indolent cu picioarele întinse și schimba locurile revistelor, punând-o când pe una, când pe cealaltă deasupra* [ibidem, p. 26], fapt care trădează un moment de ezitare, de nehotărâre.

¹¹Revistă în limba română, apărută în Republica Moldova (1966). Zonele de difuzare sunt Republica Moldova și România. Apare o dată la două luni.

¹²Revistă pentru femei, care apare atât în variantă română, cât și în rusă.

Aceeași Mariana se află într-o situație de neînțelegere și cu tatăl său, Vasile Gheorghievici, acesta din urmă fiind un adept al viziunilor pro-ruse, care citește exclusiv, ziarul *Moldova Suverană*¹³.

În capitolul intitulat *Vaporul alb*, lupta dintre un tânăr și o pensionară se produce, iarăși, la nivelul lecturii: Vlăduț, tânărul, citește *Timpul*¹⁴, iar pensionara – *Comunistul*¹⁵, acestea configurând, în cele din urmă, specificul fiecărei categorii de persoane, în funcție de vârstă, fapt care nu face decât să confirme ideea că psihomentalul indivizilor *este dat genetic și șlefuit de mediul în care trăiește* [5, p. 11] sau despre psihomentalul unui popor că ar avea justificare în conviețuirea indivizilor într-un anumit timp, dar și loc geografic.

Procesul de „descompunere” socială, în baza viziunilor (pro sau contra rușilor) pe care le au unele personaje, pe lângă faptul că s-a produs la nivelul familiei, mass-media sau în literatură chiar, vedem opinii separate față de ruși și din preferințele personajelor în ceea ce ține de artă.

Astfel, în capitolul „În sus pe Mihai Eminescu” surprindem scena din cadrul restaurantului „Vatra neamului” unde *răsună un cântec de-al Sofiei Rotaru – „A oseni tac blizca”*¹⁶ – , *pe care chelnerii, de regulă, îl puneau după ce patronul pleca, ceea ce nu putea să semnifice decât un singur lucru, că acesta deja se cărase* [3, p. 47], în caz contrar, se auzea doar Valentina Cojocaru și cântecul „*Trenule, mașină mică unde-l duci pe Ionică*”, preferatul șefului.

Nu mai puțin important în relevarea „fenomenului” de care ne ocupăm, sunt preferințele, mai mult sau mai puțin justificate pentru băuturile tari ale personajelor feminine, dat fiind faptul că *Natașa a abzis coniacul fabricat la Călărași, cerând unul din Tiraspol [...] stârnind suspiciunea Marianei care, ca să-i facă în ciudă, ceru ea coniacul ăla din Călărași* [ibidem, p. 49], evidențiind, astfel, caracterul ferm al protagonistelor, pentru că, *la femei, desigur, vanitatea este o calitate pură, căci datorită ei place tuturor* [9, p. 55].

În altă ordine de idei, dar cu aceeași referire la partea feminină, care, în mod normal ar trebui să însemne finețe și rafinament, calități atât de importante pentru o femeie de orice vârstă, pentru că *ceea ce e valabil în genere pentru alcătuirea fizică a unui popor se potrivește mai ales cu imaginea părții sale feminine* [6, p. 13], vom face referință la *Valentina Pavlovna care își vopsise buzele fleșcăite încă din perioada sovietică cu rujul sângeriu și strălucitor din Belarus și nici gând nu avea să-l schimbe cu altul* [3, p. 34], imagine-simbol pentru personajul sovietic, la fel de sugestivă pentru apartenența la un anumit grup de susținători.

Manifestări de acest gen s-au produs și la nivel lingvistic, despărțind personajele în grupuri de orientări sociale diferite, și evident, cu atitudini diverse față de limba Celuilalt: *Acum vreo lună, am parcat mașina în coasta ambasadei Rusiei și am luat-o pe jos până la magazinul universal și am fost tare fericită în ziua aceea, pentru că aproape toți care treceau pe lângă mine discutau în rusă* [ibidem, p. 17], iar pe de altă parte, îl avem pe tânărul care locuia în blocul de vizavi, *la etajul cinci și de când îl țin minte purta un maiou cu inscripția „Basarabia pământ românesc”* [ibidem, p. 30], ambele exemple arătând, mai

¹³Varianta nouă a ziarului sovietic „Moldova socialistă”. Este un ziar de limbă română, oficial al guvernului Republicii Moldova, care este publicat zilnic la Chișinău. Avea un tiraj de circa 100.000 pe zi în anul 1994.

¹⁴Este un ziar cotidian de limbă română din Republica Moldova.

¹⁵Este un ziar săptămânal al Partidului Comuniștilor din RM, apărut în 1995.

¹⁶[rus.] „А осень так близко” – „Тоamna e atât de aproape”

întâi de toate, patriotismul de care dau dovadă personajele, pentru că, *omul este văzut prin prisma relației cu pământul pe care trăiește și cu idealurile ce-l animă* [8, p. 37].

Astfel, acest lucru nu poate însemna altceva decât faptul că *atitudinea față de idiomul celuilalt a fost diferită de la epocă la epocă, de la însușirea acestuia (în semn de respect față de Celălalt, ca o recunoaștere a superiorității străinului prin limbă) până la desconsiderare (prin comparație cu graiul indigen)* [ibidem, p. 108].

Percepând situația ca pe o „babilonie” mai degrabă interioară, conchidem că *natura conflictelor este legată de modul de agregare socială; aceasta este în funcție de modul de constituire a identităților* [7, pp. 44-45]. Astfel, fiind oarecum justificat faptul că undeva printre protestatarii pro-români se afla și *soțul Valentinei Pavlovna cu un tricolor în mână* [3, p. 37] pe când, nenea Vasea, șoferul de troleu, agăță fără frică, un steag roșu pe parbrizul mașinii, aceasta fiind, nu altceva decât, un mod de afirmare a sinelui, sau de confirmare a propriilor trăiri, pentru că, *atunci când ne referim la existență, o facem indirect, folosind reprezentări care constituie existența pentru noi* [2, p. 32].

Ca urmare, procesul de scindare socială în textul lui Dumitru Crudu implică, în cele din urmă, și elemente de imagologie, de lingvistică, și poate chiar, de psihocritică, pe care, cumulându-le și descoperindu-le de la cele mai mici detalii, creează, inevitabil, portrete, pentru că, mai înainte de toate, o teorie despre imagine este o teorie despre om, *aceasta fiind o formă a culturii umane, un stadiu superior de gândire, întrucât deschide universul semnificațiilor* [4, p. 64].

Bibliografie:

1. ANDRAȘ, Carmen. *România și imaginile ei în literatura de britanică*. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 2003. 447 p. ISBN 973-35-1562-0
2. CHICIUDEAN, Ion. *Imagologie. Imagologie istorică*. București: comunicare.ro, 2003. 275 p. ISBN 973-8376-91-2
3. CRUDU, Dumitru. *Oameni din Chișinău*. București: Editura Tracus Arte, 2011. 115 p. ISBN 978-606-8126-89-0
4. DABA-BUZOIANU, Corina. *Morfologia imaginii*. Iași: Institutul European, 2013. 312 p. ISBN 978-973-611-922-4
5. GRUIA, Lucian. *Românii în oglinda timpului*. Postfață de Eugen Evu. Cluj: Editura Limes, 2016. 168 p. ISBN 978-973-726-981-2
6. HEITMAAN, Klaus. *Oglinzi paralele*. București: Editura fundației culturale române, 1996. 246 p. ISBN 973-677-040-7
7. IACOB, Luminița. *Etnopsihologie și imagologie. Sinteze și cercetări*. București: Editura Polirom, 2003. 256 p. ISBN 973-681-309-6
8. IVANOV, Leonte. *Imaginea rusului și a Rusiei în literatura română. 1840-1948*. Chișinău: Editura Cartier, 2004. 288 p. ISBN 9975-79-297-9
9. KEZSERLING, Herman. *Analiza spectrală a Europei*. Iași: Institutul European, 1993. 334 p. ISBN 973-9148-29-8
10. PAGEAUX, Daniel-Henri. *Literatura generală și comparată*. Traducere de Lidia Bodea. Cuvânt introductiv de Paul Cornea. Iași: Editura Polirom, 2000. 256 p. ISBN 9736833771
11. VRABIE, Diana. *Ipostaze ale rusului în proza contemporană din Basarabia*. In: *Minorități și identități naționale în spațiul central și est-european*, Iași, Timpul, 2017, pp 125-129.

CONSIDERAȚIUNI PRIVIND SPECIFICUL LINGVISTICO-PRAGMATIC AL DISCURSULUI PUBLICITAR FRANCEZ

Cristina ENICOV, *drd., Specialitatea Semiotică, semantică, pragmatică,*
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir” din Chișinău
Coordonator științific: **Vasile BAHNARU**, *dr. hab., prof. univ.*

Résumé: *Le présent article traite le problème du spécifique pragmatique et linguistique du discours publicitaire, discours qui est très présent dans la vie quotidienne. Sont identifiées les particularités linguistiques, générés par l'orientation pragmatique du discours publicitaire. Le discours publicitaire de presse écrite est conçu pour interpeller dans un délai court de temps le destinataire pour le convertir dans un consommateur et dans ce but il adopte une série de moyens et stratégies. Un de ces moyens serait l'économie des moyens linguistiques, qui se manifeste par la présence des unités syntaxiques verbales.*

Mots-clés: *discours publicitaire, communication publicitaire, icono-texte, principe de l'économie.*

Publicitatea a devenit în societatea contemporană un fel de emblemă, un fenomen complex și omniprezent, care ni se adresează în permanență. Pătrunsă definitiv în viața noastră, făcând parte din marele spațiu al comunicării mediatice, totodată fiind deja infiltrată în mentalitatea și comportamentul omului modern, publicitatea constituie azi „decorul” efemer și artificial al culturii mediatice și, în același timp, „zgomotul de fundal” al existenței moderne.

Definită ca un mesaj care anunță sau laudă un produs sau un serviciu, reprodus în multiple exemplare și difuzat către destinatari numeroși și diverși, întotdeauna în aceeași formă prin intermediul unui suport, publicitatea este o comunicare în masă legată structural de mass-media. Publicitatea ca fenomen a cunoscut o evoluție începând cu perioada antică, dar care a fost influențată de mai mulți factori, printre care putem numi schimbările politice (războaiele și revoluțiile), prescripțiile juridice (impozite, privilegiile, directive și interdicții) progresul tehnico-științific (de la invenția imprimeriei la telegraf și telefon și internet), dezvoltarea noilor medii (inițial radioul, apoi televiziunea, Internetul), instituționalizarea progresivă a domeniului (de la practica artizanală până la școli de publicitate și centre de cercetare în domeniu), modificarea în profunzime a mentalităților (de la analfabetism la școala obligatorie, pătrunderea progresivă a publicității în cultură) și conjunctura economică (trezirea de la o economie de subzistență la economia de supra producere, crizele economice).

Este unanim recunoscut faptul că comunicarea publicitară este o formă particulară de comunicare care se definește prin caracterul său imediat. Scopul ei este de a interpela rapid și pe cât posibil de a convinge un cititor care nu este numaidecât dispus să o primească, însă funcția primordială a unui text de publicitate este de a converti un simplu cititor de reviste într-un *potențial cumpărător* al produsului sau serviciul respectiv.

Cât privește discursul publicitar, statutul său este discutabil. În studiile consacrate lui, se atestă o diferență de abordare terminologică. Potrivit unor opinii, discursul publicitar constă din asocierea textului cu imaginea din cadrul unui anunț publicitar. J. M. Adam consideră că discursul publicitar este o structură semiologică mixtă. Lingvistul francez se referă la faptul ca acest discurs este un hibrid, adică o încrucișare de două elemente disparate, diferite – textul și imaginea, și că ponderea acestora în cadrul acestui construct este imprecisă. [4, p. 56].

Un șir întreg de cercetători ai discursului publicitar identifică discursul cu textul publicitar. Cercetătorul român Ion Corjan vorbește despre un „izomorfism” al textului și discursului publicitar, menționând că discursul ca fapt comunicațional și obiect semiotic tinde să se

identifice cu manifestările textuale în toate aspectele lor spațio-temporale [2, p. 110]. Un șir de lingviști (Bălănescu O., Cvasnîi-Cătănescu M., Lugrin G., Pahud S., Lindekens R.) par-tajează această opinie despre identitatea dintre text și discurs publicitar. În definirea discursului publicitar, M. Cvasnîi-Cătănescu recurge la terminologia lui J.M. Adam, subliniind că „discursul publicitar este un construct mixt și eterogen din punct de vedere semiotic: el presupune funcționarea sincretică a două componente: verbală și non-verbală”. [3, p. 304].

Într-un text publicitar, spațiul rezervat părții lingvistice este inferior celei iconice, dat fiind impactul major pe care îl are imaginea asupra destinatarului. În general, rolurile textului și a imaginii sunt variabil proporționale și dinamice în funcție de numeroase criterii. Totodată este sesizabil echilibrul între aceste unități constitutive ale unui anunț publicitar, care se determină și se presupun reciproc într-o coerentă unitate discursivă. Între text și imagine, potrivit lui G. Peninou, acționează următoarele raporturi de mutualitate: *sustinere* (argumentare, redundanță, parafrază), *complementaritate* (informații autonome în expresie, dar convergente în conținut) și *amplificare retorică* (transfer de sens, metaforizare, hiperbolizare etc.) [1, p. 203]. Lingvistul român I. Corjan a mai adăugat la aceste trei raporturi stabilite de către G. Peninou încă unul, al patrulea, pe care îl numește de *opoziție* (antiteză, supralicitare, contradicție non-antagonică etc.). Într-adevăr, și verbalul, și iconicul se găsesc în situație de profit reciproc, „un supliment de semnificație pe care primul îl instaurază pe cale lingvistică, iar al doilea îl supralicitează pe cale vizuală” [2, p. 232].

Spațiul publicitar ca expresie iconotextuală, este simultan un *spațiu reprezentativ*, *spațiu mimetic*, *spațiu retoric* și *spațiu estetic*, care deși se instalează în realismul practic” al vieții cotidiene, deține puteri irealizante (idealizare hipnotică a produselor) și derealizante (hipertrofiere fantastică) asupra consumatorilor [1, p. 207-208]. În cazul când între text și imagine dintr-un discurs publicitar există raporturi de identitate sau susținere, manifestarea celor două coduri este omoloagă și chiar redundantă. De multe ori sensurile semnificațiilor lingvistice și iconice se suprapun sau chiar coincid, astfel obținându-se un efect de reiterație, explicitare sau de insistare – textul numește ceea ce imaginea arată. În asemenea cazuri, textul publicitar recurge la structuri simplificate, simple, cu funcție nominativă. Atunci însă, când între text și imaginea dintr-un text publicitar există raporturi de complementaritate sau adjoncție, între ele se instituie raportul de analogie, statutul semnificațiilor lingvistice și iconice fiind autonom, și chiar cumulativ. În aceste cazuri suntem în prezența complementarității sensurilor: imaginea arată, iar textul explică. În situația de raport de opoziție a imaginii cu textul publicitar, semnificațiile celor două coduri sunt în raport de inversiune, într-o dialectică a mesajelor și a codurilor iconotextuale, între acestea existând relații antitetice, stabilindu-se sensuri divergente, dar deloc antagonice.

Totuși, în relația dintre text și imagine într-un anunț publicitar, specificul semiotic al textului provine din domeniul puternic codificat al limbii. În același timp, expresia verbală își are rolul său semio-comunicațional, asigurat de trei condiții. Prima din aceste condiții este cea *economică* așa cum spațiul rezervat textului este extrem de redus comparativ cu imaginea. Cea de-a doua este *condiția comercială* – textul are finalitate practică, la fel ca și imaginea, și nu poate deveni discurs autarhic și relativist. Și, în sfârșit, *condiția psihologică*, adică se are în vedere că impactul lecturii este coroborat cu cel vizual.

Verbalul din orice publicitate respectă aceste condiții de existență, totodată subordonându-se *principiilor de economie a expresiei*, care ghidează producerea de texte publicitare.

Studiile aspectelor lingvistice ale publicității au evidențiat o particularitate esențială și anume faptul că creatorii de publicitate se conduc de un obiectiv esențial – densitatea semantică. În acest scop se recurge la o *economisire a mijloacelor lingvistice*, privilegiind unitățile lexicale în detrimentul structurilor sintactice. Acest fapt conduce la implantarea de

cuvinte pline în structura frazelor (substantive, adjective verbe, adverbe etc.) și la omiterea elementelor de relație (conjunții, prepoziții). Se poate spune că publicitatea adoptă o „regulă de condensare”, care negociază relația dintre lexical și gramatical în favoarea primului, din care rezultă structuri semantice puternice și eficace, dar cu o sintaxă reductivă și lejeră. M. Gaillot subliniază faptul că textele publicitare - fie angajate sau nu într-un spațiu iconic – au fraze „cu alură telegrafică (...) dezorganizate, discontinue, informale, pur și simplu fraze nominale, unde nu există sintaxă, ci doar o simplă juxtaponere de cuvinte” [6, p. 40].

M. Bonhomme susține că „formațiunile discursive ale publicității cer să fie considerate, abordate pozitiv, față de contextul lor de producere”, menționând că „lumea publicității este îngrijorată (soucieux) să utilizeze cât mai bine toate posibilitățile instrumentului de comunicare – limba, ea nu ezită să o elibereze de restricțiile din care secole la rând i-au fost impuse” [3, p. 33].

În aceeași ordine de idei, B. Grunig susține că atât sloganele, cât și textele publicitare sunt create în condiții dure, fiind supuse la două tipuri de constrângeri în procesul de creare. Aceste restricții sunt, pe de o parte, de ordin *funcțional*, care pun în joc parametri diverși, ca corespunderea la tipul de suport, funcționarea cognitivă a publicului-țintă, fondul cultural și ideologic și, desigur, scopurile comerciale directe. În aceste condiții de libertate creativă limitată, limba, partajând din comoara pe care o deține, furnizează forme, care corespund acestor condiții necesar-funcționale. Însă, continuă lingvista, această dărnicie a limbii impune, la rândul său, alte restricții, de ordin *lingvistic*. Așadar, manipularea unui cuvânt conduce la deranjarea unei relații, structurile solide ale căreia sunt atinse, și la declanșarea unui proces ce impune în vorbirea noastră structuri preconstruite. Adică limbajul publicitar trebuie să facă față la două restricții: funcția publicitară și forma lingvistică, altfel spus, constrângeri de ordin extralingvistice și cele lingvistice. Aceste constrângeri, numite de B. Grunig, legi de bronz ale pieței și ale limbii, „Les deux lois d'airan du marche et de la langue” [8, p. 238], sunt reciproce.

Așa cum publicitatea este un gen bazat pe promovarea mediatică a produselor, ea necesită o limbă în acord cu scopurile sale argumentative: să valorizeze produsele prezentate și să persuadeze publicul de binefacere legată de achiziționarea lor. Obiectivele prezentate implică un lucru important asupra sintaxei și lexicului, astfel încât publicitatea ne apare ca un „laborator, care supune limba franceză la o reînnoire accelerată” [3, p. 33].

M. Bonhomme considera că limbajul publicitar este un „limbaj-mozaic original bazat pe fluxul frontierelor sintactice și lexicale, a unei hibridizări difuze. Acest limbaj mozaic, atestat inegal în anunțuri, este unul instabil și conjunctural, depinzând de tipul produselor promovate și de cadrul argumentativ al fiecărui produs”.

Examinând specificul lingvistic al textului publicitar, este de menționat că o parte din acest specific este condiționat de factori extralingvistici: costul suprafeței publicității de pe pagină., concurența cu altă informație, orientarea pragmatică a textului publicitar. De rând cu aceasta trebuie de menționat suprasaturarea domeniului informațional, costurile înalte ale publicității, și factorul timpului de care dispune consumatorul – toate acestea determină specificul lingvistic al textului de publicitate.

Textul publicitar reprezintă un model de utilizare eficientă a resurselor lingvistice. Aspectul pragmatic al TP se manifestă în organizarea particulară (alegerea unităților lexicale și gramaticale, procedee stilistice, sintaxă deosebită, distribuția tipografică a textului, utilizarea elementelor diferitor sisteme de coduri). La baza creării textelor de publicitate se află două tendințe: *condensarea și laconicitatea expresiei și expresivitatea și volumul informației*. Mai mulți cercetători sunt de părerea că modul de transmitere a informației într-un text publicitar este asemănător cu stilul telegrafic. Pentru creatorii de texte publicitare

este important de a transmite prospețimea inițială a informației, a aduce până la consumator potențialul său exploziv, concentrând textul în câteva cuvinte simple și memorabile.

Una din funcțiile esențiale ale TP este cea de a influența cât mai direct și nemijlocit destinatarul.

Adoptând strategia lui *multum in parvo* (un minimum de cuvinte cu maximum de eficacitate), la nivel lexical textele publicitare își descoperă și mențin trei misiuni foarte individualizate în perimetrul lor de acțiune, și anume: *misiunea economică* (altfel spus, publicitatea are o vocație comercială și o țintă bine precizate; în consecință lexicul îi va fi concis, direcționat și specializat); *misiunea promoțională*, care se manifestă prin orientarea privilegiată către consumator într-un registru de „exaltare valorizantă” [1, p. 189] a produselor, de aceea lexicul trebuie și este canalizat cu atenție și *misiunea comunicatională*, care transmite informații cu un vocabular de mică anvergură, foarte mobil, inteligibil și ușor de memorat de către marele public; drept urmare, lexicul este concentrat și accesibil.

Sub aspect sintactic, I. Corjan menționează că în textul publicitar legăturile dintre enunțuri sunt simplificate, sacrificând unele elemente și construcții frastice uzuale. Subordonat triplei vocații lexicale, descrise mai sus, obsedat de eficacitate comunicatională, de randament semantic și de rapiditatea transmisiei, textul publicitar ocolește complicațiile verbale, supraîncărcarea și discursivitatea. Textul publicitar, subliniază lingvistul, are predilecție pentru *elipsă și aglutinare* [2, p. 235]. „Fraza publicitară câștigă astfel în concizie, nervozitate, dinamism și putere de pătrundere. Elipsele concentrează expresia; enunțurile eliptice de predicat favorizează construcții paratactice, iar eliminarea prepozițiilor și a conjuncțiilor conferă fluentă și substanță textului.” [2, p. 235]. Amintim că prin elipsă se subînțelege „contragerea enunțului prin suprimarea unui sau a mai multor cuvinte, din rațiuni de economie, emfază sau stil” [6, p. 192]. Astfel, lingvistul evidențiază particularitatea cea mai pertinentă a textului publicitar - de a recurge la structuri sintactice averbale. Prin intermediul propozițiilor averbale se obține o atingere directă a destinatarului, numind doar fenomenul în cauză, fără a fi nevoie de verbul care denumește acțiunea.

Mai multe studii arată că, din punct de vedere sintactic, în textul publicitar este atestată simplificarea sintaxei, care se manifestă prin număr impunător de propoziții simple, serii de propoziții nominative. Simplificarea la nivel de sintaxă în textul publicitar se asociază cu prezența sporită a unităților lexicale cu sens concret și a semnelor înguste cu distribuție largă, care posedă un conținut concret și emotiv pentru situația dată.

Respectând întru totul principiul de economie a expresiei, în textul publicitar sunt favorizate construcțiile enunțiative restrânse, cu puține unități lexicale, parțial lipsite de unele caracteristici gramaticale, dar cu încărcătură semantică deosebită, grație celor două contexte în care sunt integrate: textual și iconic. Anume acest specific al enunțului publicitar ne-a condus la cercetarea unităților frastice averbale ca expresie a aspectului gramatical ca fiind unul din cel mai pertinent din cadrul textului publicitar francez contemporan.

Sloganul publicitar ilustrează prin excelență nivelul de economie a mijloacelor lingvistice. Considerat creația lingvistică cea mai originală în publicitate, el este deviza, formula magică, succintă și memorabilă a firmei care creează produsul și care reprezintă o marcă. Sloganul, după părerea lui B. Grunig [8, p. 194], devine „o promisiune comercială” în raport cu consumatorul, făcută pe termen lung și cu puține variații ulterioare în formula lui textuală. La nivel de structură, sloganul publicitar se caracterizează prin economie cantitativă la nivel lexical, recurgând la enunțuri scurte, eliptice, concentrate, evocatoare. Economia la nivel lexemic se manifestă prin prezența cuvintelor „pline” cu polisemie redusă, considerate „cuvinte funcționale”, fără dispersie semantică și virtualități în contextul lingvistic unde se integrează, ceea ce nu exclude ambiguitatea de origine inter-

textuală. Cât privește economia la nivel sintactic, sunt menționate formale nominale cu frecvență ridicată, absența verbelor sau admiterea a cel mult unuia singur. De multe ori sloganul apare ca o „ecuație verbală”, punând cititorul în fața unei probleme.

D'un brosse a l'autre, aucun cil n'est oublie (rimel pentru ochi). *Un coup d'eclat d'un coup de pinceau* (mască pentru față); *Soif de jeunesse? REXALINE retient l'eau qui retient la jeunesse*. (cremă pentru față). *Gold River. Chic et impertinent* (Whisky). *Byzance, tres loin de l'innocence* (parfum Rochas).

În concluzie, putem afirma că textul publicitar are un specific gramatical aparte, rezultând din prezența simultană în construirea de sens a două coduri, cel iconic și cel lingvistic. Participarea acestor două coduri la comunicare conduce la selectarea mijloacelor lingvistice cu predilecția pentru unitățile sintactice sintetice, eliptice, averbale.

Bibliografie:

1. PENINOU, G. Langage et image en publicite. In: VIELFOURE, Cl., DAZAN, A. *La publicite de A a Z*. Paris: CEPL, 1975.
2. CORJAN, I.C. *Semiotica limbajului publicitar. Textul și imaginea*. Suceava: Unirea, 2004.
3. BONHOMME, M. La publicite comme laboratoire de français actuel. In: *L'information grammaticale*. 2002, nr. 94.
4. ADAM, J.-M. *La linguistique textuelle. Introduction à l'analyse textuelle des discours*. 2006.
5. ADAM, J.-M., BONHOMME, M. *L'argumentation publicitaire. Rhetorique de l'elogie et de la persuasion*. Paris: Nathan, 2007.
6. CVASNÎ-CĂTĂNESCU, M. Discursul publicitar actual. Aspecte teoretice (I-II). In: Gabriela Pană Dindelegan (coord.). *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*. București: Ed. Universității București, 2003.
7. GALLIOT, M. *Essai sur la langue de la reclame contemporaine*. Toulouse, 1955.
8. LINDEKENS, R. Semiotica discursului publicitar. In: S. Marcus (Coord), *Semnificație și comunicare în lumea contemporană*. București: Editura Politică, 1985.
9. GRUNIG, B., *Les mots de la publicite. L'architecture du slogan*. Paris: Presses du CNRS, 1990.
10. BIDU-VRÎNCEANU, A. *Dicționarul științelor limbajului*. București: Editura Nemira, 2005.

CZU 82`0.091

IMAGOLOGIA LITERARĂ: DEFINIREA DISCIPLINEI ȘI A OBIECTULUI EI DE STUDIU

Elisaveta IOVU, drd., specialitatea *Teoria literaturii*,
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Chișinău
Coordonator științific: **Aliona GRATI**, dr. hab., conf. univ.

Abstract: *The theme of this material is literary imagology. There are a number of definitions of the discipline developed by researchers in this field who are part of different linguistic and ethnic areas. Her basic concepts, as well as her object of study, are reviewed. It insists on the etymology of the discipline name and the aspects concerned in different periods of development and in its most important sectors. Finally, is obtained a synthesis of the literary imagology and its object of study.*

Keywords: *Literary imagology, Comparative imagology, image, image study, self-image, hetero-image, ethno-types.*

Ca direcție a studiului literaturii, imagologia se impune cu greu în spațiul academic al Republicii Moldova, cu toate că preocupările imagologice ale comparatiștilor numără ceva

mai mult de jumătate de secol. Termenul¹⁷ „imagologie” a fost folosit mai întâi în psihologie, mai exact în teoria psihanalitică a lui C. G. Jung (1911), în care *imago* „desemnează proiecția mentală inconștientă pe care și-o formează individul în prima perioadă a copilăriei” [11, p. 240]. Puțin mai târziu, acesta este utilizat de istorici, etnologi și cercetătorii literaturii comparate, pentru a defini disciplina care se ocupă cu „studiul imaginilor și al reprezentărilor străinului” [22, p. 81]. Prin anii 1920-1922, americanul Walter Lippmann îl aplică pe larg în sociologie.

Imagologia apărea inițial cu denumirea de „*studiul imaginii*” ca domeniu privilegiat al literaturii comparate. În studiul său *La littérature comparée* (1951), M-F. Guyard pleda pentru sintagma „*images de l'étranger*” („ imaginea străinului”), ca apoi, prin anii '80, să se ajungă, grație unui alt cercetător francez, Daniel-Henri Pageaux, la denumirea de „*imagologie*”, utilizată și astăzi.

Cercetătorii germani preferă denumirea de „imagologie comparată” (lat. *comparatio, -onis*, „asemănare”, „stabilire”). Cel care a impus acest termen, Hugo Dyserinck presupunea sensul de imagine, „ca circumstanță sau mod particular de a vedea și de a analiza” [10, pp. 36-37]. Dyserinck are explicații și argumente în vederea acestei opțiuni terminologice: „Având în vedere caracterul specific al imaginilor, era important să deslușim literatura de specialitate comparată cu cercetarea specială, [...] pentru a exprima noțiunea „imagologiei” la propriu. Și nu există nici un motiv să nu păstrăm această denumire, chiar dacă etimologia sa semi-latină, semi-greacă nu prea se potrivește, așa cum originea sa nu este pur și simplu doar în studii literare [10, p. 40]. Această denumire a fost utilizată pentru prima dată în spațiul german în perioada anilor 1967-1968, ca parte a programului de literatură comparată din Aachen și a fost preluată de Hugo Dyserinck din terminologia etnopsihologiei franceze.

Majoritatea cercetătorilor optează pentru denumirile de *imagologie literară* sau *imagologie comparată*. În spațiul rus, de exemplu, E.V. Papilova utilizează termenul de *imagologie artistică* [23, p. 32], care studiază imaginile „străinilor” create în lucrări de ficțiune. Totodată, cercetătoarea identifică o nouă direcție în cadrul ei cu denumirea de *imagologie folclorică*, sursele sale constituind toate genurile artei populare (proverbe, zicători, cântece istorice, basme, ritualuri, anecdote etc.). „Fiind un produs al artei populare, susține Papilova, folclorul este capabil și plauzibil să reflecte direct stereotipurile conștiinței de masă despre străini existente în rândul oamenilor”. [23, p. 32]

Dicționarele limbii române propun următoarele definiții pentru imagologie: „Ramură a sociopsihologiei care cercetează sistematic reprezentările pe care le au popoarele sau clasele sociale despre ele însele” [6]; „ramură a psihosociologiei care studiază imaginile pe care diferitele popoare le au despre ele, despre altele” [19]; „disciplină care se ocupă cu studiul reprezentărilor pe care grupurile etnice și le fac reciproc” [5] etc.

Variate sunt definițiile la cercetătorii din diferite arealuri lingvistice. Cercetătorii români denumesc imagologia drept „studiul imaginii despre sine și al imaginii alterității” [3, p. 789]; „ imaginea străinului și a străinătății” [16]; „studiul manierei în care ne privim între noi” [13, p. 40]. Cercetătorii francezi susțin că „imagologia abordează o arie fundamentală a literaturii comparate: relații între scriitori și țări străine, care sunt reflectate în lucrările literare. Pentru a dezvolta o imagine despre străin, autorul nu copie realul, el selectează un număr de caracte-

¹⁷Termenul provine de la latinescul *Imago*, – *imaginis* – (cu sensuri după fr. *Image*) ceea ce înseamnă „ imagine”, „chip”, „reprezentare”, „înfățișare”, „copie fidelă”, „portret”, „statuie”; și de la grecescul *logos* – „cuvânt”, „concept”, „știință”. Prin urmare, imagologia reprezintă „studiul imaginii”, „știința imaginii”, sau „știința despre imagine”.

ristici considerate relevante pentru reprezentarea realității. Imagologia descrie aceste elemente din creația scriitorului și le raportează la cadrele istorice, sociale și culturale” [20];

Comparații germani și austrieci susțin că imagologia poate fi definită ca „analiză critică a stereotipurilor naționale în literatura de specialitate” [17, p. xiii]; „studiul percepțiilor și al imaginilor transnaționale exprimate în discursul literar” (Dyserinck, Leerssen pe ediția *studies imagologica*¹⁸); Laura Dooley o numește simplu ca „o teorie literară care examinează stereotipurile în literatură” [8, p. 201]; „imagologia examinează originea și funcția caracteristicilor altor țări și oameni, așa cum sunt exprimate textual și vizual” [17, p. 7].

Imagologii ruși susțin că această imagologia „studiază imaginile și cele mai diverse proprietăți, adică reprezentarea și auto-reprezentarea persoanei din trecut” [26]; „Imagologia – direcție în comparativism, a cărei sarcină reprezintă cercetarea și analiza imaginii unei alte țări, a popoarelor, a culturilor în literatură” [27, p. 255]; „Imagologia este un domeniu de cercetare în diferite discipline umanistice, care studiază imaginea „străinului” (țara străină, a oamenilor, etc.) în conștiința socială, culturală și literară a unei anumite țări, epoci.” [21, p. 252], etc.

După cum observăm, unii cercetători consideră *imagologia* ca fiind o direcție de cercetare, alții – un studiu, o ramură, o disciplină, o știință, o metodă, o teorie literară, etc. Șirul acesta de definiții deosebindu-se prin formulări descrie aceeași entitate, deoarece obiectivul imagologiei reprezintă într-adevăr studiul imaginii străinului. În cercetarea noastră vom utiliza inclusiv termenul de „disciplină” atunci când vom viza *imagologia*, mai ales că definiția din dicționarele limbii române ne permite acest lucru.

În sens larg, imagologia cercetează toate tipurile de imagini, „auto-îmaginea”, „hetero-îmaginea”, „îmaginea-eteră”, „îmaginea-stereotip”, „îmaginea-nume” și „îmaginea lingvistică”, așa cum afirmă cercetătorul român, Leonte Ivanov. [14, pp. 10-13].

Imaginea, reprezentarea unui *Eu* în raport cu *Celălalt*, se conturează prin intermediul studiului imagologic. Omul, situarea lui în timp și într-un spațiu, înseamnă totodată și raportarea lui la Celălalt. Cu alte cuvinte, „întâlnirea noastră constantă cu cel diferit de noi înșine, cu cel care descoperă față de fiecare dintre noi o diferență absolută [...], a celui ce stă să apară atât sub înfățișarea semenului de aproape, cât și a celui străin sau excentric, atât în felul celui cu care devine posibilă o anumită comuniune, cât și a celui care trezește suficientă adversitate” [1, p. 5]. De aceea, imaginea, are și „o funcție de prim ordin și în comunicarea intelectuală, în raporturile cu „celălalt”, în cunoașterea și definirea „alterității”, care, după cum afirmă Dușu, reprezintă un domeniu „la modă”, în deceniile din urmă” [9, p. 195].

Daniel-Henry Pageaux consideră că „orice imagine provine din conștientizarea, oricât de minimă ar fi ea, a unui Eu raportat la un Altul, a unui Aici raportat la un Acolo. Deci imaginea este expresia, literară sau nu, a unui *ecart* semnificativ între două realități culturale. [2, p. 82]. „Astfel concepută, imaginea literară devine un ansamblu de sentimente asupra străinului, surprinse într-un proces de literarizare dar și de socializare” [22, p. 82]. În viziunea cercetătorului francez, imaginea reprezintă totalitatea diferențelor, analogiilor dintre popoare, națiuni, culturi, etc., iar studierea lor implică neapărat și perspectiva interdisciplinară, unde devine clar faptul că imaginea „se dovedește a fi un factor concludent pentru modul de funcționare al unei societăți în interiorul propriei ideologii (rasism, exotism, de exemplu), în sistemul ei literar și în imaginarul social respectiv” [22, p. 82].

În arealul literaturii diferitor popoare există un șir de opere literare (numite *texte imagotipice*) care pot fi incluse în domeniul cercetării imagologice și în care apare „hetero-

¹⁸ *Studia Imagologica* reprezintă o serie de carte academică (24 de volume până în prezent) în care sunt încadrate majoritatea cercetărilor din domeniul imagologiei.

imaginea” reală sau imaginată, ca un produs/portret literar al unor națiuni. Ceea ce putem susține este faptul că imagologia literară nu se ocupă cu verificarea corectitudinii acestor produse, aceasta constituie preocuparea altor discipline (ca istoria sau psihologia). Imagologia literară le cercetează și le analizează doar ca produse literare, reprezentate prin „hetero-imagini” sau „auto-imagini”. De exemplu, scriitoarea de origine irlandeză, Maude Rea Parkinson, locuind mai bine de douăzeci de ani în România, încearcă să creioneze portretul robot al românului înainte de primul război mondial. În cartea ei de memorii, autoarea susține că „românii au un talent înnăscut pentru învățarea limbilor; sunt „indolenți sau ... leneși”; „deși nu sunt atât de stricți cu ei înșiși, sunt foarte mofturoși în legătură cu ceea ce pretind străinilor”; sunt „calzi”; „extraordinari de primitivi”; „sunt deosebit de miloși și întotdeauna politicoși și curtenitori”; „dovedesc o capacitate de înțelegere pe care n-am mai întâlnit-o la alte popoare”; au un „grad înalt de inteligență”; și sunt „iubitori de plăceri” etc. [24].

Tot în această carte apar și portretele altor popoare ca evreii din România (de ex. „tot comerțul este în mâinile evreilor”; „au magazine sau sunt cămătari, dar se poate observa lesne că nici un evreu sau evreică nu lucrează niciodată ca servitor”); sau țiganii („când lucrează sunt destul de activi, cântând și fluierând dacă n-au între buze eternul chiștoc”; „are o figură comică, de cele mai multe ori umblă fără pantofi sau ciorapi, doar cu o haină lungă, care-i ajunge până aproape de picioarele goale. Câteodată are și o pălărie ponosită, dar cel mai adesea doar pletele neîngrijite alcătuiesc singurul acoperământ al capului”, „talentați la muzică”; însă „nu se bucură de o reputație bună pentru onestitatea lor”; iar copiii țiganilor au „ochi mari și negri, fețele brune și pletele negre” care îi amintesc bine autoarei „de personajele din picturile lui Murillo”) [24].

Inițial, obiectul de studiu al imagologiei literare includea doar „hetero-imaginea”, adică reprezentarea felului în care un popor este văzut de către ceilalți și viceversa. Ulterior, s-a acordat o atenție și auto-imaginii, care se situează de partea cealaltă, la fel de relevantă pentru imagologie. Auto-imaginile au stat îndeosebi în atenția psihologilor, care le studiau pe trei nivele de percepție [28]. Primul nivel de percepție reliefează *imaginea instinctivă arhetipală* pe care o etnie o are, în mod intuitiv, despre ea însăși. Acest tip de imagine se oglindește în proverbele tuturor popoarelor și exprimă trăsăturile dominante autoatribuite și autoasumate de către acestea. De exemplu în folclorul românesc întâlnim astfel de proverbe: *țiganul mănâncă atunci când are, românul când îi e foame; la nemți, musafirul ideal este cel care vine la ora exactă, la români – cel care întârzie exact cât să fie totul pregătit*. Iar în cel rusesc: *Dacă bați un rus, s-ar putea chiar să-ți faci un ceas*; etc.

Al doilea nivel de percepție relevă o *auto-imagine preluată de la străini* și însușită de-a lungul timpului până la intrarea și sedimentarea ei în mentalul colectiv. De exemplu în cartea „*Floarea deșertului*”, Warris Dirie, scriitoare de origine somaleză zicea despre poporul din care făcea parte că sunt „sălbatici”, li se adresa deseori „negrilor barbari”, iar pământurile africane „locuri neospitaliere” [7, p. 246], auto-imagini care sunt preluate nemijlocit de la popoarele civilizate.

Al treilea nivel de percepție impune *imaginea pe care un popor dorește să și-o poată făuri despre el însuși*, bazându-se pe proiecția ideală a trăsăturilor considerate optime pentru realizarea profilului prognozată al cetățenilor proprii. O asemenea auto-imagine ideală este preluată de științele educației și folosită pe scară largă în cadrul procesului educativ. Ea devine obiectiv al procesului de educație națională.

De exemplu, Gil Courtemanche, un jurnalist canadian în romanul său „*O duminică în jurul piscinei la Kigali*” în care relatează despre ororile întâmplate într-o regiune din Africa la care a participat, vorbește totodată și despre țara sa Canada că este „o țară generoasă, o țară care nu crea probleme și care acorda ajutoare cu ochii închiși, o țară perfectă, ce mai”;

susținând că „în Canada există o boală, numită amabilitatea”; „țara mea este în esență leneșă și temătoare. Nu acționează decât atunci când catastrofele și grozăviile întrec limitele închipuirii. Dar, ca să fiu cinstit, trebuie să spun că amândoi, țara mea și cu mine, o dată scăpați de lenea noastră, ne comportăm relativ bine”; „Canada, țară atât de respectabilă prin tăcerea ei, prin neutralitatea ei”; „canadienii sunt amabili”, „sunt șic”; [4] încercând să scoată în evidență trăsăturile definerii ale propriei națiuni.

Cert este faptul că imagologia studiază totalitatea imaginilor existente despre o cultură, națiune, dar aceasta, chiar de la începuturile ei, „nu își propunea doar să demonstreze validitatea reprezentării Celuilalt, ci, mai degrabă, să releve efectele acestei reprezentări asupra imaginărilor colectiv, asupra unui anumit context social, cultural sau comunicațional, prin evidențierea unor stereotipuri culturale naționale, a unor locuri comune identitare, vizându-se, totodată efectele unor reprezentări colective asupra dinamicii alterității” [3, 789].

Pentru Klaus Heitman, „imaginea pe care un popor și-o face despre altul este prin ea însăși interesantă, întrucât este vorba despre un fenomen real, despre un factor, chiar dacă inconștient, de condiționare, care, în felul acesta, dobândește și o importanță politică” [12, p. 30]. Iar Mircea Martin afirmă (pe coperta cărții lui Klaus Heitman) că „imaginea” pe care o studiază imagologia este rezultatul unui dublu efect, de emisie și de absorbție. Teoreticianul român are în vedere că o imagine despre o anumită țară străină, poate fi una binevoitoare și flatantă sau dimpotrivă, una disprețuitoare și caricaturală. „Firește, menționează la un moment dat Mircea Martin, idealizările sunt rare, iar denigrările mult mai frecvente”. „Celălalt” apare uneori ca o fantomă, ca o sperietoare... Trebuie să privim cu luciditate activă în oglinda – fie și deformată uneori – a „Celuilalt”; trebuie să ne obișnuim cu imaginea noastră răsfrântă în privirea „Celuilalt” [12], prin sintagma „imaginea noastră” făcându-se referință la poporul român.

După cum vedem, unii cercetători, atât români, cât și germani consideră cercetarea imagologică drept o „oglină”. Analiza imaginii unui popor străin adesea este o lectură, o analiză a propriilor trăsături, caracteristici. Imaginea obținută îl reflectă mai mult pe cel care scrie, decât pe cel despre care se scrie. Klaus Heitman menționează faptul că „imagologia nu înțelege să se rezume la un inventar de imagini, clișee sau stereotipuri despre propria națiune ori despre alta, ci le cercetează ca pe o oglindă, ca pe un limbaj care, inconștient sau nu, reflectă o dorință de comprehensiune sau, dimpotrivă, o opinie preconcepută, o calmă înțelegere a unei realități sau o tendință de distorsionare a acestei nevoi de adevăr sau o predispoziție către denaturarea lui” [12, p. 81].

Nadia Badrus, un alt cercetător român, susține următoarele: „în comparație cu obișnuitele experiențe cotidiene în construirea imaginii despre celălalt sticla se comportă încă și mai mult ca o oglindă. Realitatea celuilalt este întotdeauna bogată, variată, contradictorie. Pentru a construi o imagine simplă și univocă, ea trebuie eliberată de tot ceea ce este considerat a fi accidental sau necaracteristic. Or, tocmai în această fază intră în acțiune reperele culturale și prejudecățile celui care construiește imaginea celuilalt, astfel că, la capătul acestui proces, o privire atentă poate discerne mai bine chipul celui care a privit decât al celui privit. Aflăm, așadar, mai multe despre cel care a făurit imaginea decât despre cel asupra căruia aceasta este proiectată” [2, p. 1].

Pe lângă faptul că cercetează aceste „hetero-imagini” sau „auto-imagini”, imagologia este importantă la ora actuală și prin aportul ei la diseminarea acestora în societate.

În viziunea Otiliei Sîrbu, imaginea este în primul rând o cunoaștere, „o cunoaștere *sui generis*. O cunoaștere în legătură cu care nu se pune problema corectitudinii sau noncorectitudinii, pentru că imaginile sunt rezultatul unui raport, astfel că ele sunt corecte doar în legătură cu consecințele aceluia raport” [25, p. 8]. În continuare cercetătoarea subliniază că

„imaginea (percepția imagologică) este un mit lipsit de *story*, ce se prezintă ca o concluzie, ca un verdict, ca o maximă. Ea este în fond un exercițiu de stereotipie și prejudecată, care însă se afișează pe sine într-o aură de siguranță: imaginile clamează o autosuficiență asupra lor înșile, o imuabilitate datorată faptului că Dumnezeu este Cel care a tranșat astfel lucrurile” [25, p. 10].

Se constată pe bună dreptate că o imagine despre „Celălalt” ar putea fi modificată în dependență de anumiți factori, acestea având, în mare parte, un caracter politic, social sau țin de dinamica religioasă a comunității în care au fost construite. Totodată, cercetătorii cred că o imagine despre o țară străină a fost construită și modificată cel mai mult în vremuri de criză sau de confruntare.

La etapa actuală, orice imagine a unei culturi/națiuni depinde foarte mult cum este văzută, analizată și reprezentată de către o altă cultură/națiune, deoarece „o națiune săracă poate să aibă o imagine de sine excelentă pentru că a depășit un an de secetă, o națiune bogată, industrializată poate să aibă imaginea de sine zdruncinată de o recesiune economică, de o lovitură de stat, de un scandal de corupție sau de imposibilitatea guvernanților de a se ridica la nivelul așteptărilor comunității” [15, p. 11]

Joep Leerssen, unul din reprezentanții de bază ai acestei științe-discipline, susține că obiectul de studiu al imagologiei îl reprezintă *etnotipurile* (eng. *etnotypes*) [18, p. 11]. Ca dispozitive literare, acestea sunt adesea aspre și utilizate în mod spontan, reprezentând partea unui profil psihologic mai tulburat, în conflict sau modul în care oamenii se văd pe ei înșiși, își imaginează că lumea așteaptă ceva anume de la ei. Etnotipurile conotează neînțelegerile și confruntările de sine ale unui popor.

Sinteza tuturor definițiilor pe care imagologia literară le primește de la cercetătorii din diferite arealuri lingvistice constituie cea mai largă și mai complexă definiție a disciplinei. În concluzie putem spune faptul că imagologia studiază totalitatea imaginilor, reprezentărilor imaginare și simbolice, stereotipurile și clișeele sau etnotipurile pe care și le face un popor despre sine și despre celălalt popor. Interesul de care se bucură imagologia la acest moment ne îndeamnă să îi preluăm metodologia pentru analiza producției literare autohtone.

Bibliografie:

1. AFLOROAEI, Ș. *Lumea ca reprezentare a celuiilalt*. Iași: Institutul European, 1994, 232 p.
2. BADRUS, N. *Cărturarii sași despre evrei*, [online] [citată 05.08.18]. Disponibil: <http://altera.adatbank.transindex.ro/pdf/9/011.pdf>,
3. BOLDEA, I. *Imagology, Globalism and Interculturalism*. În: The Proceedings of the “European Integration - Between Tradition and Modernity” Congress, 5, „Petru Maior” University of Tîrgu Mureș, 2013, ISSN 1844-2048, pp. 789-801. [online] [citată 10.12.18]. Disponibil: <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A23433/pdf>
4. COURTEMANCHE, G. *O duminică în jurul piscinei la Kigali*. București: Humanitas, 2005, 224 p, ISBN 973-50-0997-8
5. DETS – Dicționar etimologic de termeni științifici. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1987
6. DEX – Dicționarul explicativ al limbii române, București: Univers Enciclopedic, 1998.
7. DIRIE, W., MILLER, C. *Floarea deșertului*. București: Meteor Publishing, 2016, 224 p, ISBN 978-606-8653-91-4
8. DOOLEY, L. *Second-level Students’ Perceptions of Immigrants Investigated in the Classroom: an Imagological Mixed-Methods Approach*, School of Applied Languages and Intercultural Studies, Dublin: City University, 2015, 361 p. [online] [citată 22.07.18]. Disponibil: http://doras.dcu.ie/20793/1/Thesis_final_version_4.09.15.pdf
9. DUȚU, A. *Dimensiunea umană a istoriei*. Direcții în istoria mentalităților. București: Meridiane, 1986, 304 p.

10. DYSERINCK, H. *Komparatistische Imagologie Jenseits von Werkimmanenz und Werktranszendenz*. Apud Kiziler, Emer. *Die Imagologie Als Arbeitsbereich Der Komparatistik*. În *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:3, Sayı:8, pp. 1-17, 2012, [online] [citat 12.09.18]. Disponibil: http://www.ijoess.com/Makaleler/1275068110_Die%20Imagologie%20als.pdf
11. GRATI, A. *Dicționar de teorie literară. 1001 de concepte operaționale și instrumente de analiză a textului literar*. Chișinău: Editura Arc, 2018, 554 p.
12. HEITMAN, K. *Imaginea românilor în spațiul lingvistic german, 1775-1918*, Un studiu imagologic. În rom. Și introducere de Dumitru Hîncu. București: Univers, 1995, ISBN 973-34-0343-1.
13. IACOB, L. M. *Imagologia și ipostazele alterității: străini, minoritari, excluși*. În: *Minoritari, marginali, excluși*, de Neculau A. și Ferreol G. Iași: Polirom, 1996, 280 p.
14. IVANOV, L. *Imaginea rusului și a Rusiei în literatura română. 1840-1948*. Ch.: Cartier, 2004, 288 p, ISBN 9975-79-297-9
15. JORA, L. *Imagologie și memorie istorică colectivă în diplomația culturală*. În: *Revista Științe Politice Relații Internaționale*, XI, 2, pp. 5–16, București, 2014
16. LAȘCU, G. *Imagologia literară comparată. Câteva repere teoretice și metodologice*, [online] [citat 14.12.18]. Disponibil: <http://phantasma.lett.ubbcluj.ro/?p=2782>
17. LEERSSSEN, J. *Imagology: The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters, A Critical Survey*. Amsterdam: Rodopi, 2007.
18. LEERSSSEN, J. *Imagology: On using ethnicity to make sense of the world*. În: *Revue d'études ibériques et ibéro-américaines: Les stéréotypes dans la construction des identités nationales depuis une perspective transnationale*, de Géraldine GALÉOTE, nr. 10, 2016, pp. 13-31
19. MDN – Marele dicționar de neologisme, București: Editura Saeculum, 2000
20. MOURA, J. M. *Imagologie/Social images*. În DICTL: Dictionnaire International des Termes Littéraires, 2008, [online] [citat 03.08.18]. Disponibil: <http://www.ditl.info/arttest/art5883.php>
21. ОЩЕПКОВ, А. Р. *Имагология // Знание. Понимание. Умение*. №1. 2010, С. 251–253. http://www.zpu-journal.ru/zpu/contents/2010/1/Oshchepkov_Imagology/41_2010_1.pdf
22. PAGEAUX, D. H. *Literatura generală și comparată*. Trad. de Lidia Bodea., Cuv. intr. de Paul Cornea. București: Polirom, 2000.
23. ПАПИЛОВА, Е.В. *Имагология как гуманитарная дисциплина // МГГУ им. М.А. Шолохова. Серия «Филологические науки»*. М., 2011. №4. С. 31-40, [online] [citat 14.12.18]. Disponibil: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/imagologiya-kak-gumanitarnaya-distsiplina.pdf>
24. PARKINSON, M. R. *Douăzeci de ani în Romania, 1989-1911*. Humanitas: București, 2014, 240 p, ISBN 978-973-50-4441-1
25. SÎRBU, O. *Imagologie regăsită. Tipuri imagologice în context istoric*. București: Editura Tracus Arte, 2013, 212 p, ISBN:978-606-28-0419-0
26. ТОГОЕВА, О. *Что такое имагология?*, [online] [citat 12.10.18]. Disponibil: <https://postnauka.ru/faq/46280>
27. ТОМБЕРГ, О.В. *Изучение литературы в контексте филологической имагологии. Литературоведение*. Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, 2015, № 2 (2), с. 255-259, УДК 801.73 - 82-131 - 82 - 144, [online] [citat 14.12.18]. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/v/izuchenie-literatury-v-kontekste-filologicheskoy-imagologii>
28. *Imagologie – obiectul cursului. Noțiuni de imagologie*. [online] [citat 10.08.18]. Disponibil: <http://www.scritub.com/sociologie/psihologie/comunicare/IMAGOLOGIE-OBIECTUL-CURSULUI-N61393.php>

TRĂSĂTURI ALE DISCURSULUI NARATIV ÎN PROZA SCURTĂ A LUI SERAFIM SAKA

Cristina ANTONI, *drd., specialitatea Literatura română, Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți*
Coordonator științific: Maria ȘLEAHTIȚCHI, *dr. hab., conf. univ.*

Abstract: *This article discusses the narrative art of writer Serafim Saka in the short story. The exponent of the generation that brought back the Romanian literature from Bessarabia to the aesthetic, Serafim Saka managed to get out of the influence of Druță - lyrical and symbolic style. The prose writer Serafim Saka tries to organize his fabula according to the rigor of modern literature. The voices of official criticism did not agree with the "experiment" of the young prose writer Saka. Mihai Cimpoi - a promoter of aesthetic critique - noted the novelty of the narrative style, calling it "working style". Thematically classified in a few categories, the stories present common stylistic features: acting narration, essayistic and ironic character, techniques of psychological investigation - the inner monologue, etc.*

Keywords: *Serafim Saka, Short Prose, Narrative Discourse, Modern Prose.*

Stilul scriitorului Serafim Saka s-a constituit de-a lungul deceniilor de activitate literară și publicistică. Venind în literatură în postură de poet, doar în hățișurile labirintului dialogic (procedeu narativ și stare metafizică în sens ontologic), „omul-atitudine” (Eugen Lungu) Serafim Saka și-a legitimat condiția de prozator modern, readucând literatura din Basarabia acelor ani în fâgașul esteticului. Trecând prin „vămi” puse și impuse, scrisul prozatorului s-a distanțat de limbajul mioritizat, dulceag și entuziasmat al condeierilor din anii '60-'80. Nespusul, ironia, replica ar fi contraforții prozei lui Serafim Saka.

Or, scriitorul Serafim Saka a încercat să introducă un alt tip de narare, într-o limbă română de o calitate remarcabilă. Încă în îndepărtatul an 1965, criticul cu notorietate Vasile Coroban în articolul „Estetica genului scurt narativ” menționa că scriitorii tineri, printre care și Serafim Saka, „sunt adesea originali în tematică și dau dovadă de independență stilistică” [9, p. 28]. Aprecierea din partea criticii vine la momentul când tânărul prozator publică în ziare și reviste o duzină de povestiri. Fiind încadrat în „desantul” prozatorilor de diferit calibru, Serafim Saka a fost apreciat de teoreticianul Vasile Coroban ca un nuvelist promițător ce deține arta de a transmite un mesaj: „ca idee și conținut, [povestirile] nu sunt mai prejos de nuvelele lui Druță sau Meniuc” [8, p. 145]. Ocolind lacunele prozei scurte din anii '50-'60 (idealizarea, sterilitatea afectivă, lipsa imaginației, descrieri plate, amorfe etc.), Serafim Saka reușește „să se apropie original de teme” [9, p.31].

Povestirile, la care ne vom referi în continuare, alcătuind volumul de debut „Era târziu” (1968), precum și cele adunate din periodicele și presa literară din anii '50-'70 („Zorile Bucovinei”, „Nistru”, „Cultura Moldovei” etc.), pot fi clasificate în câteva categorii tematice:

- narațiuni ce descriu viața și preocupările personajelor din mediul citadin, din anii '50-'70 (foiletoanele „În căutarea Cunigundei” (1962), „Cadoul e un lucru foarte mare” (1962), povestirile „Era târziu” (1965), „Oriunde”/„Oriunde ne-am ascunde...” (1966), „Întoarcerea noastră de-o clipă” (1966), „Ningea cumplit” (1971));
- texte literare ce au ca eroi centrali țărani/săteni ai căror psihologie și trăire lăuntrică plină de contradicții este urmărită de narator („La masa tăcerii”/„Tăcerea lui Toma” (1963, 1977), „Judecata” (1963, 1967), „Podul” (1965), „Epicentru” (1971, 1984), „Măsura” (1971), „Copacii erau desfrunziți” (1971));

- povestirile ce ar putea alcătui un volum aparte, naratorul-personaj Danu/Dinu reconstituie ficțional anii de copilărie, într-o lume distrusă de război („Fântâna lui Ghitcă” (1959, 1962), „Noaptea treceau ca un vis”/„Noaptea mele scurte” (1962), „Eram numai hăitaș”/„Vânătoarea” (1962), „La canton trenul n-are oprire”/„Urmele” (1963), „Tecla” (1964), „Am ieșit la șosea”/„Ieșiți, că trece mortul” (1964), „O lecție de omenie” (1971, 1978)).

În linii generale, povestirile din aceste categorii prezintă și trăsături stilistice comune. Bunăoară, scriitorul Serafim Saka are predilecția pentru o narațiune actorială, personajele sunt vocile ce povestesc evenimentele din viața lor. Această trăsătură a discursului narativ o regăsim în povestirile din categoria a treia. Protagonistul Danu/Dinu, cu nedisimulată sinceritate și inocență, reconstituie un univers distopic al copilăriei. Figura naratorului-personaj ar putea fi percepută ca o proiecție literară a autorului-scriitor.

Deși relatarea se ordonează liniar, cronologic, cu rare retrospecții comprimate în câteva fraze, fără piruete spectaculoase de organizare a informației narative, impactul emoțional este maxim. Cititorul empatizează și se transpune afectiv în condițiile inumane în care a crescut și s-a maturizat prematur o generație de copii ai războiului. Avantajele acestui tip de perspectivă sunt menționate de criticul Mihai Cimpoi, încă în 1971: „Revenirea la ea [copilărie] asigură frăgezimea simțurilor, prospețimea receptării vieții înconjurătoare. Incursiunile în lumea copilăriei țin de asemenea să redescopere – dintr-o perspectivă mai îndepărtată – semnificația adevărată a unor fapte și întâmplări” [2, p.78]. Funcționează în cazul acestor povestiri calitatea etică a acestora, punând în plan secund esteticul. Câteva secvențe demonstrează că narațiunea subiectivă cu o focalizare fixă are și funcția de a întocmi un rechizitoriu celor ce s-au jucat cu viețile și morțile a milioane de suflete:

„De unde să știm noi, dacă eram copii și nimeni nu ne spunea ce se face pe lumea asta?” („Noaptea mele scurte”) [10, p. 92].

„Străinii ne-au crescut...” („Vânătoarea”) [10, p. 116].

„Urmăream roțile, căutam urmele pe care le făcusem din frunze, spre o altă lume, nouă. Nu le-am găsit nici atunci și nici mai târziu. De fiecare dată trebuia să fac altele, pentru că de fiecare dată mi le tăiau trenurile” („Urmele”) [10, p. 159].

Aceste observații, aparținând nivelului extradiegetic, nu sunt rostite de naratorul copil Danu/Dani. Deși naratorul insistă să credem că un copil își povestește istoriile, remarcile strecurate în țesătura narațiunilor provin din durerea și frustrarea adultului. Doar că emoția este complexă, adăugându-i-se dorul de satul natal și de condiția de copil, care nu pot fi șterse din memorie. Pauzele date suspendă pentru câteva clipe mersul firesc al evenimentelor, pentru a surprinde un cadru din realitatea satului de după război:

„Duminica în sat la noi e horă și toate vorbele, rele și bune, se adună la joc, se încaieră, până se alege iar satul cu o bătaie. Flăcăi, pușini, – cei care s-au întors de la război și cei care au crescut între timp până pe aproape de umărul fetelor, – se rup în patru și tot n-ajung pentru toate fetele și toate bățăile” („Tecla”) [10, pp.122-123];

„Peștii au rămas să doarmă. Soarele – să se ascundă după nori și firele de iarbă să-și îndrepte șalele. Ciocârlile – să iasă de pe unde s-au ascuns și să cânte peste toată întinderea. Iar oamenii – să cheme ploaia, că pământul avea răni și tânjea după apă” („Urmele”) [10, p. 140].

În general, discursul narativ se caracterizează prin laconism – fraze scurte, fără concreșteri stufoase ale subordonatelor, păstrându-se ordinea firească a topicii:

„Mai întâi trăgea Vlasâm. Cu două focuri borteala tot cercul. Și Lisăe Dumu nimerea bine. Când îi venea rândul lui Armanu, vânătorii începeau să chicotească. Râdeau în pumn să nu-l supere” („Vânătoarea”) [10, p. 107].

De fapt, naratorul înregistrează fotografic realitatea fără a divaga pe teme filosofice, etice, aceste mici observații se desprind din descrieri. Ce-i drept, povestirile nu abundă în descriții și acestea au ca scop nu doar de a prezenta în mod plastic spațiul narativ, populat de personaje, ci și de a detalia imaginea deloc paradisiacă a lumii copilăriei:

„Pe din afară baia era murdară, o casă părăsită și tristă ca o vădană. Atâta cât o mai înveseam noi” („Noaptele mele scurte”) [10, p. 98];

„Și cum priveam încolo, de după deal se iviră mamele noastre. Venea de la câmp. Încet, greoi. Erau obosite. Traistele, prinse de coada sapei, fluturau în toate părțile. Erau flămânde traistele” („Fântâna lui Ghică”) [12, p. 60].

În contrabalansare narațiunii se află dialogul, ce dinamizează povestirea, atribuind un plus de veridicitate și spontaneitate. Conversațiile dintre personaje sunt vii, datorită naturaleței și firescului replicilor:

„- Dar te-am lăsat să păzești casa. - Am păzit-o, uite-o întregă, păzită... - De ce i-ai dat voie să intre? - Dacă nu și-a cerut nici o voie. A intrat și gata. - Trebuia să-i ceri să-și ceară... - Cum să-i cer, dacă n-aude? - De unde știi? - Ce, n-ai văzut că n-aude? - Nu. - Ce-am să-ți fac, dacă nu vezi...” („O lecție de omenie”) [14, p. 61];

„- Anisie, vrei la casa de copii?”

- Nu.

- De ce?

- N-are cine pune pe foc... ” („Noaptele mele scurte”) [10, p. 102].

Personajele acestor narațiuni „migreză” de la o povestire la alta, ducându-ne la ideea de bildungsroman al protagonistului Danu/Dinu, un personaj-tip al copilului. Fără a avea o joncțiune fixă, istoriile date se percep ca piese mici ale unui mozaic integral. Mama, frații, surorile, prietenii de joacă, profesorii, vecinii alcătuiesc acest mic univers al unui altfel de Nică sau Tom Sawyer, sau Huckelberry Finn. Fie că e vorba de istorisirea în detalii a unei vânători de iepuri, organizată de bărbății rămași în sat după război („Eram numai hăitaș”/„Vânătoarea”) sau descoperirea de către protagonistul copil a destinului tragic al unei iubiri curmate de război („Tecla”), relatarea unei „sotii” periculoase inventate de copii – de a prinde trenul din mers, pentru a cunoaște lumea de dincolo de sat („La canton trenul n-are oprire”/„Urmele”), ori povestirea de către un moș a unei legende a fântâniei din împrejurimile satului, fântână ce a „cerut” ca jertfă sufletul unui copil („Fântâna lui Ghică”), expunerea vieții de rutină a copiilor rămași în grija surorii mai mari și a vecinilor („Noaptele treceau ca un vis”/„Noaptele mele scurte”), fie că e lecția învățată de copii de la viețile sărmene ale unui câine și unui soldat („O lecție de omenie”). Ar putea încheia acest presupus roman de formare povestirea „Am ieșit la șosea”/„Ieșiți, că trece mortul” – narațiunea ce descrie finalul unei perioade din viața protagonistului, copilăria, începutul vieții de adult: „Copilăria mea s-a întâlnit față în față cu maturitatea mea, la care am ajuns prin fugă” [10, p. 176]. După cum am menționat mai sus, aceste povestiri au valoarea unei cărți de istorie despre evenimente prin care a trecut satul basarabean la mijloc de secol XX. E o istorie neoficială, disimulată în niște amintiri nevinovate, care tulbură și dor.

Exponentul tinerei critici, Mihai Cimpoi a definit maniera de narare a lui Serafim Saka ca fiind stilul „de lucru”, stil creat în opoziție cu tehnica narativă tradițională drufiană – lirică și simbolică. Stilul „de lucru”, potrivit prozei psihologice, este „subordonat exclusiv conținutului lăuntric, mișcării gândirii artistice. Descrierea locului acțiunii, a caracterelor și a gesturilor eroului [...] este redusă la minimum, supusă cu strictete scopului povestirii [...] sunt preferate elementele simbolice capabile să deschidă un subtext, amănunțele și detaliile sugestive ce pot să creeze o atmosferă, o situație, să facă aluzie la un resort tainic al acțiunii ș.a.” [2, p. 98]. Indicat pentru romanul psihologic, stilul „de lucru” plasează și

capcane pentru prozator, „aruncând narațiunea într-un «sincer» și deschis descriptivism” [2, p. 99]. Exegetul a remarcat unele curențe în discursul narativ al lui Serafim Saka – descrierea unor acțiuni ne semnificative (precum sublinierea urcărilor/coborârilor scârilor, intrărilor/ieșirilor din localuri).

Acest tip de modalitate expresivă a discursului literar al lui Serafim Saka îl putem descoperi în cadrul textelor literare din prima categorie, menționată mai sus. E vorba de narațiuni ce aduc în prim-plan eroi, deseori, de neînțeles, niște somnambuli în plină zi. Istoriile acestora nu se pot înscrie în registrul banalității, a vieții tipizate din societatea sovietică de atunci. Căutând un sens al existenței, aceștia își potrivesc rolurile și măștile impuse de comunitate, până la urmă abandonându-le fără ezitare. Cititorul este în ipostaza nu doar de a urmări, dincolo de carte, evenimentele din viața acestora, dar de a empatiza într-atât că se simte o dublură a acestora, pe care, la un moment dat, paradoxal, nu-l mai înțelege.

Schimbarea pe care o anunțau povestirile lui Saka („Era târziu”, „Oriunde”, „Ningea cumplit”, „Întoarcerea noastră de-o clipă” etc.) consta nu doar în înnoirea ideilor și mesajelor textelor literare, ci și în deplasarea perspectivei discursului scriitoricesc. Cu tematici originale, curajoase pentru acele vremuri, narațiunile respective au „spart gheața” în a aborda și dezvălui dimensiunea psihologică a personajelor în detrimentul celei sociologice vulgare. Ruptura de „canonul” literaturii realist-socialiste a modificat și mai mult atitudinea autorului față de menirea literaturii și a scriitorului. Supranumindu-l „cavalerul lui Altceva”, Arcadie Suceveanu sublinia aportul adus literaturii române din Basarabia de Serafim Saka, într-un inspirat portret literar: „A încercat să extindă parametrii paradigmatici ai generației sale, explorând tipologii și medii umane mai puțin sau deloc explorate de prozatorii noștri. Eroii săi netraditionali, decupați din lumea artiștilor, boemilor, rataților, mediul lor de viață fiind, de regulă, cel intelectual, urban” [15, p. 108]. Or, acești eroi ar putea fi considerați niște purtători de cuvânt ai autorului – personaje-reflector. Din perspectivă homodiegetică, acești eroi, prin focalizare internă fixă, transmit părerile și atitudinile autorului, atribuind textului literar un plus de autenticitate. Categoriile și perspectivele respective oferă prozei scurte a lui Serafim Saka caracter modernist și o viziune inovatoare în domeniul discursului narativ.

Exponenții criticii oficiale, partinice au obiectat scriitorului această deviere de la „bogata și importanta problematică” (anchilozată în scheme rigide și sterile estetic) pusă la dispoziția literaților de transformările socialiste din societate. Spre exemplu, exegetul Vasile Badiu, într-o cronică de întâmpinare a volumului de debut „Era târziu”, venea cu o soluție de a „salva” numele de promițător scriitor sovietic, luând postura de avocat. Autorul trebuia să renunțe la propriile idei expuse de personajele sale în povestirea ce a dat titlul volumului, anulând prospețimea și originala tehnică de narare. „Desigur, autorul nu împărtășește declarațiile contradictorii, puse pe seama personajelor, care ar putea fi definite ca negative. Dar mai mult spirit de discernământ n-ar strica. N-ar dăuna bucății și o anumită distanțare a autorului de eroii săi. Cu atât mai mult, cu cât confesiunile de felul celor privind arta se extind și asupra fenomenelor din viața înconjurătoare” [1, p. 3].

Povestirile ce descriu viețile și neliniștile intelectualilor tineri dezvăluie preocuparea scriitorului pentru investigarea psihologicului. Mărcile analizei psihologice – monologul interior, dialogul cu sine al personajului – se regăsesc în unele povestiri:

„Eu m-am luptat între. Am tăcut tocmai unde trebuia să vorbesc și am vorbit unde nu mi-a fost locul. Cine sunt? Un ascet sau mai degrabă un demagog? Nu știu, nu știu. Sau poate n-am curajul să recunosc? Știu, din clipa când îmi voi pune diagnosticul, mă voi sfârși. Voi înceta să mai exist. Până atunci nu fac altceva decât să mă zbat, să mă lupt cu mine însumi pentru mine. Sunt un egoist. Precis, un egoist” („Întoarcerea noastră de-o clipă”) [11, p. 87];

„Ce-ar fi să nu vină! Să nu vină! Ce poate să-mi spună prietenul meu acum? [...] Mi-a venit o idee, am să scap de el. să-i fur și puținul care i-a mai rămas? Eu? De ce?” („Era târziu”) [10, p. 7].

„Centrul orașului mișuna lenos. O promenadă târzie de elefanți. frumoasă comparație, zău. Dă-o la naiba. E prea tare pentru oamenii, căroro le-am dus dorul. Așa cum pășesc acum, seamănă mai mult cu un cârd de pinguini sătui. Oare cum ar trăi un pinguin la ecuator? Ce prostii îmi mai trec prin capul ista, doamne!” („Întoarcerea noastră de-o clipă”) [11, p. 83].

Rezumând istoriile relatate/reprezentate, se poate constata monocromia intrigii. Acțiunile și faptele personajelor sunt relatate de autor cu mai puțin entuziasm decât discuțiile, filozofările despre orice, în spații pline de fum de țigări și aburi de licori. Revederea peste ani a femeii, care a luptat în zadar pentru a trezi iubirea din partea protagonistului-narator Gabriel, îl readuce pe acesta la ideea că viața îi este fără sens („Era târziu”); Gheorghe, în mod abuziv și nepolitic, se invită și petrece o seară în locuința amicului său, care e personajul-narator, și a soției acestuia, Ana, doar pentru a fugi de singurătate („Oriunde”, „Oriunde ne-am ascunde...”); peregrinările tânărului avocat, Leun, în noaptea de revelion, pe străduțele satului natal, făcând vizite inopinate foștilor vecini, prieteni („Ningea cumplit”), revenirea peste șapte ani a personajului-narator, Costin, în orașul tinereții, al prietenilor, al primei dragoste, oraș schimbat și la chip, și la suflet („Întoarcerea noastră de-o clipă”).

În toate aceste narațiuni e prezent sentimentul de înstrăinare, de detașare de locuri și oameni. Protagonistii sunt ca și cum în trecere prin această lume, societate, pe care cu greu o recunosc. Văd și gândesc altfel lucrurile și oamenii. Deși ar vrea să-i înțeleagă și să le justifice acțiunile și rațiunile, în sinea lor, personajele contabilizează fisurile personalității, investind cititorul în funcția de jurat.

Un exemplu ar fi personajul Leun din povestirea „Ningea cumplit”. Avocat de profesie, rămâne scandalos de apatic în fața pledoariilor pline de emfază și retorism fals al eroilor anonimi amețiți și încurajați de băuturi și de magia nopții dintre ani. Replicile avocatul sunt scurte, anemice, trădează plictiseala și distanțarea de cei care-l înconjoară. „Numai avocat, și abia la început de cale. Încă n-am apărut pe nimeni” [14, p. 40], precizează, la un moment dat, Leun, afișând atitudinea unui intrus în lumea obișnuită cu bârfe, intrigi, scandaluri. Răspunsul-calambur, încărcat de ironie, ce pune la îndoială funcționarea democratică a societății sovietice, al oaspetelui cheflui e definitoriu pentru personajul principal din această povestire: „Avocat, procuror – tot judecător” [14, p.40]. Jocuri de cuvinte, observații aparent ne semnificative, detalii neașteptate sunt contraforturi pe care se sprijină povestirea narată la persoana II:

„Ai continuat să rămâi bănuitor de serios (nu puteai fi decât serios), fapt care te-a făcut să crezi, că acești – când doi, când patru – erau niște puștoi de studenți, care s-au mascat ca să-și bată joc de tine.

- Știu că vă prefăceți, dar asta vă privește.

Cei doi continuau să râdă dezinvolt și tu te-ai apropiat să le vezi ochii acoperiți de mâinile lor încrețite și vinete. Pic de culoare sau strălucire în ochii lor” [14, p. 41].

Protagonistii acestor texte literare ar fi niște inadaptabili. Cei cu care comunică sau doar se fac a relaționa, sunt indivizi acomodați, pliați la cererile vremii și lumii. De fapt, în acest punct zero se află zona nevralgică a povestirilor din primele două categorii, menționate mai sus. Costin („Întoarcerea noastră de-o clipă”), Leun („Ningea cumplit”), Gheorghe Podoabă („Epicentru”), Berechet („Măsura”), Panfil Sasu („Copacii erau desfrunziți”), Calistrat („Podul”), Gabriel („Era târziu”), protagonistul din povestirea „Oriunde” sunt niște „copii teribili” ai societății, care îi pun în dificultate pe ceilalți în procesul interacționării. Nu monologurile le divulgă lipsa lor de aderență la „regulile” lumii bune – sunt niște

taciturni -, ci, mai degrabă, inactivitatea lor, care deranjează, pune în impas cealaltă tabără a personajelor. În lumea în care totul e pus să se miște și să producă, aceștia, incozorii, neînțeleșii iau poziția de filosofi, gânditori, *raisonneuri*.

În povestirile din prima categorie se observă predilecția pentru încadrarea istoriei în spații închise – locuințele urbane ale protagoniștilor. Încărcate de fum de țigară și de clar-obscur (elemente burgheze, în opinia criticii proletcultiste), contururile spațiilor se pierd din vizorul cititorului. Recuzita – obiectele de mobilă, dar uneori și oamenii, gândurile și sentimentele acestora. Așadar, vădit se îngustează, și la nivelul atmosferei, ambianței, preocuparea naratorului. Privirea acestuia se focalizează pe gesturile și mimicile participanților la nesfârșitele conversații:

„Ana s-a furișat în vârful degetelor, dincolo, la noi. S-a așezat pe scaunul din fundul camerei și-mi face tot timpul semn să-i pun cruce. Becul o lumina dintr-o parte și fața ei atât de compactă altă dată, se împărțise în două: o jumătate – umbrită și măruntă, cealaltă – luminoasă, cu trăsături nobile. Mă uitam la ea fără să-mi treacă cel mai mic gând prin cap” („Oriunde”) [10, p. 46].

Scriitorul Serafim Saka preferă să sugereze, nu să numească. Astfel iese în evidență funcția unor imagini/idei repetitive, cu valoare de motiv. Bunăoară, în proza scurtă „Ningea cumplit”, ninsoarea abundentă are ce ascunde – și urme, și sentimente. Urmărind apariția acestui motiv în țesătura textului, descoperim prin intermediul gradației („*până la genunchi, până la piept, până peste cap*”), imagini apocaliptice de invadare a frigului și zăpezii peste localitate și sufletul gol al eroului Leon: „*Gonindu-se prin cât ținea ograda, cei doi se pierdeau, apoi se regăseau, când oameni în toată mintea, când numai umbre pale, zăpada, până la genunchi, intra, ca o călcătură de casă nouă, sub picioarele lor în pământ, și ei se vedeau prefăcându-se în niște fiare, hăituite de același vânător, gelozia*” [14, pp. 33-34];

„Jos, albeața creștea într-o mare de spumă și acoperea urmele celor doi soți, adânci și dureroase, care, spre bucuria tuturor, se pierdeau acum, grele și mute, sub zăpadă” [14, p. 35];

„Ninsoarea se întetea” [14, p. 36];

„Afară continua să ningă. Fulgii mășcați își șfichiuiu cu tăișurile lor reci fața înfierbântată [...] Ningea cumplit [...] Ningea, și tu, demultcunoscutul acestor ninsori, îți făceai cu greu drum prin zăpada până la genunchi, până la piept, până peste cap. Ningea cumplit, și după un timp, cine știe cât, te-ai pomenit ținându-te de parapetul de lemn al scării de la intrare, care scârțâia de frig sub picioarele tale înghețate ” [13, pp. 38-39].

În povestirea „Întoarcerea noastră de-o clipă” memoria senzorială a protagonistului Costin amplifică starea de dor, de nostalgie pentru timpurile tinereții, timpul prieteniiilor și iubirii. Aroma florilor de tei și bătaia prietenoasă a vântului îl întâlniseră pe Costin după șapte ani de lipsă: „*Am regăsit vântul și mirosul florilor de tei. [...] Același miros îmbătător de tei, apropiat și scump. Același aburire de vânt, respirație de dragoste*” [11, p. 81], ca la finalul narațiunii personajul să se elibereze de vise deșarte, să se trezească din reverie, prin gestul simbolic de a-și curăța haina de polen: „*M-am scuturat, și odată cu polenul pe care îl adunaseră hainele mele din grădina cu flori a căzut pe asfaltul înfierbântat și o albină*” [11, p. 113].

Ca și în cazul grupajului de povestiri discutate din categoria a treia, narațiunile, ce redau atmosfera vieții de oraș, sunt construite în mod tradițional, liniar. Cursul cronologic al evenimentelor este oprit uneori de retrospecții. Prin procedeul flashback-ului, trecutul revine, rezumativ, pentru a clarifica detalii din biografia eroilor. Presentul, clipa trăită acum contează cel mai mult în relatarea naratorului. De observat că durata povestirii aproape

coincide cu durata trăirii întâmplării. Scenele textului epic au caracteristicile (temporale și spațiale) scenelor dramatice. Acest fapt se datorează, probabil, nu doar sintaxei simplificăte. „Maniera narativă a lui Serafim Saka se desprinde abia din nuvelele de mai târziu – *Era târziu, Oriunde* și altele. Prozatorul sfarmă până și sintaxa, nemaiașteptând răbdător cristalizarea definitivă a frazei” [4, p.3], puncta criticul Mihai Cimpoi. Remarcă pe care o calificăm nu neapărat ca un defect al stilului lui Serafim Saka, ci un aspect al autenticității, veridicității:

„*Cineva cobora scările teatrului. Un ultim spectator. Pare-se e Nicandru. Fac câțiva pași în întâmpinarea lui. Precise e Nicandru. Dar Nicandru nu frecventa teatrul. Avea alte pasiuni. Strig încă o dată: Nicandru! Îl urmăresc, se pierde printre pietoni, nu-l pot ajunge. Dacă el nu-i un altcineva, o să reapară: scoate strada în capăt și se întoarce. Ca altă dată*” „Întoarcerea noastră de-o clipă” [11, p. 84].

Textele literare din categoria a doua se înscriu oarecum în tematicile frecvent abordate de colegii săi de condei. Imaginea țăranului, de fapt, a kolhoznicului, era idealizată, muncii sisifice a acestuia i se atribuiau semnificații de ordin ideologic. În acei ani întunecoși și grei „[...]scriitorului i se cerea în mod oficial să fie un conformist, un cântăreț al timpurilor noi atent mai cu seamă la calendar, optimist, încrezător în idealurile sociale (comuniste), să aibă o concepție afirmativă asupra vieții, să zugrăvească lupta dintre bine și rău” [3, p. 167].

Țăranul din proza scurtă a lui Serafim Saka are un alt fel de personalitate, complexitatea trăirilor trădează sensibilitate și simț acut și critic al realității. Scriitorul nu cedează în fața „modei” instaurate de realismul-socialist. „Detașându-se de mulți dintre confrății săi, el a respins acea *filozofeală* rudimentară (și păguboasă!) a țăranului moldovean ce deborda din paginile prozei anilor '60-'70” [15, p.108]. Deci, țăranii protagoniști ai povestirilor lui Serafim Saka reprezintă o reminiscență a clasei țăranimii înstărite din timpurile regatului, cu demnitatea și conștiința propriei valori. „Țăranul ne apare în povestiri, în ipostaza unui erou evoluat, sufletește și intelectual, față de eroii de aceeași categorie din povestirile altor autori tineri”, susținea Ion Ciocanu în articolul semnat în 1968, la apariția volumului „*Era târziu*” [6, p.3].

Galeria personajelor e variată în problematica existenței acestora: Gheorghe Podoabă ține piept cu dârzenie ideii de modernizare arhitecturală a satului, în urma căreia i se naționalizează casa („*Epicentru*”); Berechet, săteanul umil și timid, la prima vedere, dezvăluie abuzurile conducerii satului („*Măsura*”); vecinii Mihalache și Ionache s-au judecat pentru o bucată de pământ, iar în final, trecând ambii prin procese de conștiință pentru cele înfăptuite, se împacă („*Judecata*”); bătrânul pietrar, moș Toma, în ultimele clipe ale vieții, conștientizează valoarea umană în construcția și funcționarea lumii („*La masa tăcerii*”/„*Tăcerea lui Toma*”); dragostea și visul trădat – repere în viața lui Panfil Sasu, cerșetorul ce avea o istorie, un destin („*Copacii erau desfrunziți*”); Calistrat, un Hercule moldovean, construiește de unul singur un pod ce leagă cele două mahalale ale satului, jertfind fericirea, sănătatea și viața („*Podul*”).

Satul la scriitorul Serafim Saka este un spațiu în care oamenii se preocupă, în mod intuitiv și rudimentar poate, de sensul existenței lor. Autorul povestirilor deloc „pășuniste” rămâne lucid, sentimentalismul fiind exclus din tevatura textului. Asistăm la o concentrare maximă a ideilor, judecăților, expuse, de cele mai multe ori, în cadrul dialogurilor. Și de această dată, dialogul cunoaște o desfășurare importantă. Se observă, pe lângă funcția de a stimula ritmul narativ, și un rol deosebit în a pune în scenă întâmplările personajelor. Dialogul preia caracteristicile narațiunii:

„- *Înțelege atunci, tot dumneata primul, că altfel trebuie să arate centrul satului și altceva trebuie să stea acolo.*

- Cum adică altfel, și ce anume altceva? [...]
- Tot în centru sau tot la margine, asta-i treaba altora s-o hotărască.
- Cum adică, a altora?
- Și a noastră, dar există și un plan general de reconstrucție al satului. Centrul trebuie să arate ca un centru.
- Păi le-avem, dragă tovarășe, pe toate, afară doar de moara asta, nenorocirea noastră, da nu cred să-i stea prea bine în centrul satului.
- Exact, le-avem, dar gândește-te unde stau și cum arată.
- Stau unde le-am pus și arată cum le-am făcut. C-așa se făceau atunci...
- Sunt împrăștiate pe la mama naibii prin tot satul și arată mult mai prost ca cea mai proastă casă a voastră”(„Epicentru”) [14, p. 23]

Fără a excela în arta peisagistică, Serafim Saka rareori recurge la descrieri de tablouri ale naturii. Aceste scurte și concise descripții reprezintă o oglindire fidelă a trăirilor personajelor:

„Mergeau încet și dimineața venea în urma lor cu orizonturile albe, dar satul nu se vedea. Era liniște și unul din ei zise: - Ce oameni suntem, bre, bre! Ce oameni... - Parcă a murit cineva vreodată de două palme și-o înjurătură?!” („Judecata”) [10, p. 74].

În ceea ce privește organizarea discursului narativ, povestirile din această categorie tematică nu ies din tiparele tradiționale. Cu titlul de excepție ar fi textul epic „La masa tăcerii”. Fabula acestei povestiri constă în rememorarea vieții a cioplitorului în piatră, Toma, ajuns în preajma morții. Dorul de a trăi și de a crea îl pune pe moș Toma față în față cu tânărul Toma: „Se uită în oglindă, și-i păru așa de tânăr, încât se gândi că-i mai lipsesc straietele cele bune, ca abia atunci Toma ista să semene în toate cu celălalt” [10, pp. 85-86]. Acum, când firul vieții stă să se rupă, bătrânul vine la carieră și pe o masă de piatră întinde merindele de care nu se atinge, cufundându-se în somnul veșnic. Precum monumentala operă „Masa Tăcerii” a lui Constantin Brâncuși, dedicată memoriei eroilor români căzuți în luptele Primului Război Mondial, povestirea-eseu a lui Serafim Saka, având caracter alegoric și simbolic, ar fi un omagiu adus țăranilor (și pietrarilor) basarabeni. De altfel, Ion Ciocanu crede că personajul Toma ar fi un personaj generic, soarta acestuia „se contopește în cele din urmă cu destinul meleagului nostru” [5, p. 158]. O altă interpretare descoperim în analiza Elenei Țau. Cercetătoarea subliniază semnificația motivului „ospăț” (motiv popular cu valoare de rit al vitalității) la „masa tăcerii”: „Foamea, pe care o simte la această masă a tăcerii, exprimă nesfârșita sete de frumos, de viață, sete care a rămas nepotolită în sufletul său până în ultima clipă” [16, p. 123].

Cu elemente de cugetare filosofică, textul literar „La masa tăcerii” abordează o temă universală – timpul. Imaginile și motivele tradiționale descoperite în text induc cititorul la ideea de sfârșit de viață. Somnul, apusul, piatra – moartea; soarele, apa, natura – ciclul neîntrerupt al vieții. Incipitul, o meditație despre curgerea timpului și a destinului („pretențioasa și nesuștinuta introducere sau la fel de pretențiosul «epilog»”, scapă o obiecție criticul Ion Ciocanu [6, p. 3]), apelând la imaginea și încărcătura simbolistică a apelor, este reluat la finalul povestirii, dându-i configurație circulară:

„Apele noastre sunt line, se mânie însă și ele câte odată și se reped atunci pe mal, mușcă cu răutate din stâncile de piatră și o iau razna înapoi, spre vâna râului, să-și găsească o clipă de răgaz. Se odihnesc, apoi își fac vânt, și iar se izbesc în țăria stâncilor, să le surpe fărâamă cu fărâamă...” [10, pp. 76,89].

Proza scurtă „Judecata” prezintă, după cum s-a menționat mai sus, un episod din viața a doi săteni certați și judecați. Narratorul omniscient desfășoară evenimentele într-un cadru încredinat psihologic: procesele de conștiință prin care trec cei doi săteni Ionache și Mihalache

(personaje cu nume românești generice), certați pentru o palmă de pământ. Textul surprinde timpul întoarcerii acestora de la judecată cu un camion, șoferul căruia e singurul care e prins de realitate. Ceilalți doi continuă să dea replici unul altuia, comunicând doar în gând:

„[Mihalache] *Era obosit, simțea pe obraz o rușine, și cu cât se apropiau de sat, rușinea se lăsa la inimă, îi îngreala mâinile și-i lega parcă mai tare limba. «Știam eu că procesul nu duce la bine. Procesul scoate gunoiul din casă... De ce ți-ai băgat capul în laț, măi Mihalache?»*” [10, p. 67];

„*Ionache își ridica, fără să-și deie sama, gulerul paltonului, dar nu-i venea la socoteală cheutoarea, era nouă, îl rodea, și atunci lăsa gulerul la loc și se gândea: «Dacă vrei, na, dă-mi și tu o palmă. Înjură-mă. Na! Poate te doare mâna? Mi-o dau eu, dar să nu crezi, că Ionache se lasă călcat în picioare!»*” [10, p. 68].

Procedeele de a personifica obiectele, dându-le statut de personaj, se regăsește în cadrul povestirilor „Măsura” și „Podul”. În primul text e vorba de traista lui Berechet, în care ascundea un plan de răzbunare pe președintele cârmuirii satești. Misterioasa traistă, adunând la adresa sa multiple bănuieli din partea soției și a consătenilor, dar și suspans pe parcursul întregii povestiri, a adus vendeta la bun sfârșit – la o adunare Berechet ia cuvântul. De fapt, scoate din traistă magnetofonul din care ieșea vocea președintelui, descoperindu-i atitudinea necreștinească față de localnici:

„*Se făcu liniște adâncă și numai vocea președintelui se repezea cu șuvoiul de vorbe la cine știe cine și-l făcea în doi timpi și trei mișcări harcea-parcea, praf și pulbere*” [14, p. 32].

Povestirea „Podul” urmărește atât destinul lui Calistrat Manole (referire clară la personajul mitologic și destinul omului/artistului Meșterul Manole), cât și etapele construirii anevoioase a podului, ce unește două maluri ale unui singur sat. Povestirea poate fi citită ca o parabolă a istoriei poporului român, despărțit de nefericitul râu Prut. Podul, ca o umbră, îi urmărește gândurile și existența constructorului său. Întru făurirea ideii sale, Calistrat își pierde femeia iubită, respectul consătenilor, cunoaște viața plină de lipsuri, durerea și umilința deportării. Revenind în sat, ca o pasăre Phoenix, prinde viață și meșterul, și podul. Doar că de data aceasta, podul crește din ambele părți – sătenii au sărit în ajutor bătrânului, dar tot „încăpățânatului” Calistrat. Finalul fericit pălește oarecum mesajul narațiunii. Din păcate, autorul nu menține discursul narativ în registrul dramei omului-creator, deși împlinirea (podul construit, reîntoarcerea iubitei) are gust prea amar: „*Cât de repede se veștelesc florile, dacă n-au apă*” [13, p. 3].

Procedeele și tehnicile narrative discutate confirmă valoarea estetică a prozei lui Serafim Saka. Apropiindu-se de modele discursului narativ modern, aceste texte prezintă și un document al istoriei literare românești din spațiul basarabean. În pofida stângăciilor, ezitărilor, deficiențelor, povestirile lui Serafim Saka vor rămâne în memoria literară românească cu mesajele etice de o putere incomensurabilă, personajele „stranii”, replicile ironico-meditative. Alături de prozatorii de vază ai perioadei anilor '60-'70, Vasile Vasilache, Vladimir Beșleagă, Aureliu Busuioc – „copiii ai anilor treizeci” (Mihai Cimpoi), Serafim Saka a catalizat revenirea la idealurile estetice ale literaturii basarabene, sfidând rigorile și cererile timpului și ideologiei.

Credem că esența narațiunii lui Serafim Saka constă în a problematiza, a pune în dificultate atât personajele, cât și cititorii. „Și fie că autorul nu pune punctul pe *i*, opera nu te lasă indiferent, te obligă la meditații”, complimenta criticul Ion Ciocanu [7, p. 214]. Peste ani se confirmă aceeași percepție de o lectură sinuoasă, aritmică și problematică a textelor lui Serafim Saka. Dificultatea ar veni din încrâncenarea și îndărătnicia scriitorului și omului Saka de a spune ceea ce crede. Criticat, atacat, amendat, scriitorul nu a ezitat să fie fidel firii sale lucide, pentru care adevărul nu are grade de comparație. Revenirea la textele

literare ale acestui scriitor *incomodus* ar reprezenta un gest de recuperare a atmosferei literare, dar și a ideilor, convingerilor, idealurilor prozatorilor din perioada postbelică.

Bibliografie:

1. BADIU, Vasile. Serafim Saka: „Era târziu”. In: *Zorile Bucovinei*. 1969, 21 octombrie, p. 3.
2. CIMPOI, Mihai. *Alte disocieri*. Chișinău: Editura „Cartea Moldovenească”, 1971.
3. CIMPOI, Mihai. *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*. Chișinău: Editura Arc, 1996. 397 p. ISBN 9075-61-002-1
4. CIMPOI, Mihai. Serafim Saka. In: *Zorile Bucovinei*. 1970, 14 iulie, p. 3.
5. CIOCANU, Ion. Chipul omului muncii în proza moldovenească. In: *Clipa de grație. Articole. Eseuri*. Chișinău: Literatura Artistică, 1980.
6. CIOCANU, Ion. Marginalii la un debut. In: *Zorile Bucovinei*. 1968, 14 decembrie, p.3.
7. CIOCANU, Ion. Omul tânăr – personaj literar. In: *Clipa de grație. Articole. Eseuri*. Chișinău: Literatura Artistică, 1980.
8. COROBAN, Vasile. *Romanul moldovenesc contemporan. Estetica genului*, Chișinău, Editura „Cartea Moldovenească”, ed. a II-a, revăzută, 1974. 351 p.
9. COROBAN, Vasile. *Studii. Eseuri. Recenzii*. Chișinău: Editura Cartea Moldovenească, 1968.
10. SAKA, Serafim. *Era târziu*. Chișinău: Editura Lumina, 1968.
11. SAKA, Serafim. Întoarcerea noastră de-o clipă. In: *Nistru*. 1966, nr. 8, pp.81-113.
12. SAKA, Serafim. Nopti scurte („Fântâna lui Ghitea”, „Eram numai hăitaș”, „Noptile treceau ca un vis”). In: *Nistru*. 1962, nr. 7, pp. 59-68.
13. SAKA, Serafim. Podul. In: *Cultura Moldovei*. 1965, 7 februarie, pp. 2-3.
14. SAKA, Serafim. Povestiri („Epicentru”, „Măsura”, „Ningea cumplit”, „Copacii erau desfrunziți”, „O lecție de omenie”). In: *Nistru*. 1971, nr. 4, pp. 20-62.
15. SUCEVEANU, Arcadie. Cavalerul lui Altceva. In: *Emisferele de Magdeburg*. Chișinău: Editura Prut Internațional, 2005. 318p. ISBN 9975-69-760-7
16. ȚAU, Elena. *Aspecte ale convenționalului în proza scurtă moldovenească*. Chișinău: Editura Știința, 1980.

CZU 821.135.1(478).09-3”19/20”(092)Vieru N.

IPOSTAZA FEMINITĂȚII ÎN PROZA LUI NICOLAE VIERU

Victoria ALBU, drd., specialitatea *Literatura română*,
Universitatea de Stat „Alecru Russo” din Bălți
Coordonator științific: **Maria ȘLEAHTIȚCHI**, dr. hab., conf. univ.

Abstract: *This article subject to investigation the typology of female characters from the work of Nicolae Vieru.*

Due to the fact that the writer's prose contains a large number of female characters, we use typological classifications, depending on age criteria, social status, historical context, consistency and the influence that they have in relation to male characters.

*It is offered a perspective of analysis of female archetypes found in the novel *The Rings of Grass* and in the series of novels *The Wind and the Light*, *Maria*, *The Watching Star*, aiming at the impact that a woman has on the family and community where she lives.*

During the presentation it was tried both an individual personal investigation, and the reference to approved criticisms of the time which expressed over the creativity of Nicolae Vieru.

Keywords: *the typology of female characters, age criteria, social status, historical context, rural-urban space.*

Prea puțina cercetare a prozei lui Nicolae Vieru oferă investigației mai multe direcții de analiză, însă de această dată vom valorifica tipologia personajelor feminine, supunând investigației o bună parte din personajele feminine ale operei viere.

Proza acestui scriitor dispune de un număr mare de personaje feminine, de aceea s-a recurs la clasificări tipologice, în funcție de criterii de vârstă, stare socială, context istoric, consistența și influența pe care o au acestea în raport cu personajele masculine.

Pe de altă parte, se oferă o perspectivă de analiză a arhetipurilor feminine regăsite în romanul *Inele de iarbă* și în ciclurile de nuvele *Vânt și lumină*, *Maria*, *Steaua de veghe*, urmărindu-se și impactul pe care femeia îl are asupra familiei și comunității în care trăiește.

Amintim că în opera lui Nicolae Vieru se apelează la două planuri narrative, or această tehnică influențează oarecum și construcția personajelor, întrucât acestea prind contur atât prin acțiunile proprii, cât și din descrierile făcute de către celelalte personaje participante la acțiune.

Femeia este catalizatorul ce motivează personajele masculine spre acțiuni eroice, ele pot determina destinul acestora și le pot influența soarta. În mijlocul tuturor deciziilor stă femeia, ea este cea parte a cuplului, care conferă coeziune întregului, sau, dimpotrivă, îl scindează în lupta cu propriile-i neajunsuri, vicii sau ispite ale vieții.

Având în vedere mediul din care fac parte, spunem despre femeile din spațiul rural că ilustrează legătura lor cu tradițiile, simt o responsabilitate mai mare pentru rădăcini (nu-și pot lăsa părinții, chiar dacă aceasta înseamnă a se dezice de iubire și a face un mariaj pe placul părinților, ca Maria, fata din Lituania ce trăiește o frumoasă poveste de dragoste cu un tânăr din Chișinău și renunță la acesta în favoarea unui pescar din mediul său). Anume aceste personaje sunt marcate de o încărcătură arhetipală vădită. Discutăm despre oameni așezați, înțelepți care-și duc traiul într-o lume arhaică, ordonată și atrăgătoare, guvernată de valori tradiționale și precepte morale bine definite și de cele mai multe ori respectate, ca în nuvelele *Mireasa* și *Demarcas* (ciclul de nuvele *Maria*).

Tratată din această perspectivă, vom vedea că personajele din spațiul citadin merg împotriva doleanței părinților și se căsătoresc cu cei dragi inimii, renunțând la o viață cu toate cele necesare, pentru a trăi în lipsuri.

În ceea ce privește personajele din nuvelele viere, acestea sunt caracterizate atât din exterior, într-o manieră comportamentistă, prin intermediul gândurilor, cât și în viziunea altor personaje.

Aceeași problemă poate fi abordată din perspective diferite, este tocmai ceea ce remarcă M. Cimpoi prin utilizarea *tehnicii faulkneriană a multitudinii perspectivelor narative, prozatorul moldovean alternând firele caracterologice detaliate cu procesele de conștiință care sunt tot atâția cîți eroi există* [3, p. 227]. Personajele sunt adepte ale moralității și demnității: Sanda din nuvela cu același nume (volumul *Vânt și lumină*) nu-și trădează prietena, respinge avansurile erotice ale cântărețului de operă, cu toate că-și iubește foarte mult soțul și pătimizește multe din cauza acțiunilor lui, îl urmărește rece din cauza orgoliului: *Și l-am urmărit plecând. Și n-am strigat. Eram prea mândră. Înseamnă că dorul lui de libertate fusese mai mare ca dragostea pentru mine și, când am înțeles lucrul acesta, s-a rupt ceva în mine.* [3, p. 118]

Abordând categoria de vârstă, observăm că majoritatea eroinelor sunt tinere, iar în jurul femeii tinere s-au construit mereu universuri de visare, așteptare și luptă, deoarece ele dețineau frumusețea, energia vitală, puterea de a crea și de a procrea.

Până și mamele trecute de prima tinerețe apar în ochii copiilor lor tinere, pentru Florian (protagonistul din romanul *Inele de iarbă*) mama era tânără. *Avea ochii mari și întu-necați ca nopțile de vară și tot atât de adânci (...) Mirosea a ploaie. Părul ei bălai mirosea*

a ploaie și ierburi. [6, p. 62] Ochii mamei sale fac lumină în jur, dar își pierd expresivitatea odată cu nenorocirea ce se abate asupra fiului.

Femeile surprinse în prima tinerețe, apar la Vieru în ipostaze de iubite, logodnice sau proaspete soții, atunci când feminitatea lor debordantă le consacră cuplului, căsătoriei, deci cunoașterea iubirii, apropierea de ea, experimentării și valorificării ei pe plan existențial. Sunt femeile ce nu cunosc surprizele vieții, precum Angela (protagonistă în *Inele de iarbă*). Până la căsătorie, aceasta este o visătoare, *viața i se părea un drum extrem de complicat și înfinit, crezând că cel mai bun lucru era să fugă de acasă, să trăiască ca în filme sau în cărți. (...) dacă mi-ar fi spus cineva că mă înșel și că după căsătorie va trebui să mă ocup și cu altceva decât să vizionez filme, să citesc, să frecventez teatrul, să fiu mereu alături de Florian și să-l îmbărbătez și că eu însămi nu voi ajunge niciodată o pianistă celebră, iar Florian nu va răsturna o groază de principii în agronomie și că plantele nu vor crește niciodată așa cum le va dicta el, și că nu vom trăi greu, permițându-ne doar minimul necesar, dacă mi-ar fi spus cineva toate astea, cred că aș fi sărit la bătaie.* [6, p. 122]

Mergând pe aceeași linie de analiză, Victor Prohin remarca faptul că *femeia și dragostea între bărbat și femeie-sunt două motive dominante în toată proza lui Nicolae Vieru. Iubirea apare în optica lui ca o poezie supremă a vieții, ce-l înalță pe om. Nuvelele Clar de lună, Dănilă-fraierul, Plecarea (ciclul de nuvele Steaua de veghe) surprind frumos și cu multă delicatețe psihologia tinerilor aflați în anotimpul primăvărat al dragostei.*

Pe cât de profund este ilustrat acest sentiment al iubirii în unele scrieri, pe atât de rece și lipsit de sentimentalisme este zugrăvit în alte nuvele, precum nuvela *Proba și Acuarele*, cu eroi ce trec cu ușurință peste eșecurile iubirii, nepierzându-și echilibrul interior, precum Ștefana Panici (după despărțirea cu soțul său, rămasă singură cu un copil își satisface plăcerea din adolescență-aceea de a desena, fără a deplânge prea mult singurătatea), or *autorul reușește să găsească acel echilibru dintre două planuri – al faptului propriu-zis și trăirea psihologică.*

Nu sărăcia și bogăția fac adevărata diferență între aceste femei, ci inteligența, frumusețea, hărnicia, forța cu care depășesc obstacolele, problemele, suferințele și pierderile, înțelepciunea pe care o dobândesc de-a lungul anilor și simplitatea ori dificultatea cu care își trăiesc viața alături de cei dragi.

În *Clipa ratată (Vânt și lumină)* personajul feminin nu atrage din prima prin exterior, fiind chiar inexpressivă, în schimb va reuși să captiveze atenția studentului printr-un detaliu semnificativ – *Margareta avea ceva în surâs, știa să surâdă foarte frumos și foarte des* [5, p. 80].

Femeia trăiește, în genere, într-o profundă relație de interdependență și interacțiune continuă cu membrii familiei sale, apoi cu comunitatea. Din și în familie se configurează, în timp, făptura socială a femeii, aceea capabilă să se pună în slujba comunității, după cum îi permite starea materială. În scopul întemeierii unei noi familii alături de bărbatul iubiți, vor sacrifica familia în care au crescut și vor renunța cu ușurință la starea familială foarte bună în favoarea unei vieți cu lipsuri și griji, personaje destoinice din romanul amintit precum Ileana (o fată înstărită și foarte frumoasă, căsătorită cu cel mai sărac băiat, ce a furat-o și s-au cununat, fără să ceară niciun fir de pai de la părinții ei, cu toate că aveau acest drept, bătută fiind și de fratele său Gore, pentru că le-a ponegrit numele), Angela (fiica unui profesor universitar, trăia într-o casă mare, construită imediat după război, cu o grădină formidabilă, o fiică ce nu împărtășea ideile tatălui ce își vedea fiica plasată într-un loc foarte bun în societate, cu idei proprii despre lumea înconjurătoare). Vorbim aici de personaje feminine curajoase și capabile de a înfrunta cu sfidare opinia comunității și a membrilor

familiei. Proza lui Vieru aduce în prim plan o femeie puternică, demnă de toată răbdarea, atenția și prețuirea cititorului actual.

În ceea ce privește gradul de implicare în acțiunea narațiunii, vom putea observa o pondere aproape egală a personajelor feminine în raport cu cele masculine, iar dacă vocea masculină apare mai des în discursul literar, personajul feminin nuanțează discursul, umanizând atmosfera, incitând la reflecție sau reverie, sensibilizând cititorul. Dacă vorbim de statut social și familial, cei doi soți au aceleași drepturi. În concepția autorului, în ciuda fragilității ei fizice, femeia reprezintă resortul vigoriei, istețimii, hărniciei, ambiției, rezistenței, altruismului și optimismului, rămânând superioară vicisitudinilor lumii, ridicându-se deasupra acestora.

Viziunile femeii asupra vieții sunt prezentate uneori în contrast indirect cu ale bărbatului, ele fiind, deseori, opuse, complementare.

În scopul relevării trăsăturilor reprezentative al interiorității feminine se determină evoluția caracterului feminin în viziunea autorului, aspirațiile, dorințele, metamorfozele interioare ale femeii, în raport cu lumea exterioară. Angela din romanul discutat urmărește să se impună și să impună propria ordine, propriile viziuni, asupra lucrurilor. Metamorfozele pe care le suportă interioritatea ei se imprimă și anturajului ei existențial. Aceasta va suferi de-a lungul timpului o schimbare radicală – din fata ce iubește arta și trăiește o dragoste inexplicabilă pentru Florian, menținută permanent la o înaltă notă de exaltare, devine o egoistă, cu principii mari, crezându-se mereu în câștig. Unele personaje feminine nu conștientizează că manifestările lor autoritare asupra masculinității nu fac decât să afecteze echilibrul acestei lumi. Or, pierderea echilibrului lumii exterioare este egală cu pierderea armoniei interioare. Astfel, tot Angela este cea care va cauza plecarea unicului său fiu din casa părintească, din motiv că nu acceptă lângă Octavian o fată simplă de la țară. Chiar dacă reușește în tinerețe să-și schimbe soțul: *să-l frâng, mai exact până să-i deschid ochii și să-i demonstrez că viața e altfel decât și-o închipuie el*, nu reușește să facă același lucru cu fiul său, care are *această tendință de a împinge lucrurile până la absolut, un fel de donquihotism, care, după mine, își are rădăcinile în firea de țăran a lui Florian și în caracterul contemplativ al lui Octavian mereu întors spre...veșnicie*. Se pare că motivul înfrângerii în caracterul drept și cinstit al lui Florian din tinerețe vine însă și din altă direcție, tot de la o femeie – Tița, fata ce-o iubește din copilărie Florian, pentru dragostea căreia se bate frecvent cu al lui Scoarță, pentru ea îl omoară pe conașul Ioniță în pădure, toate din cauză că *altă putere decât a Tiței asupra lui nu vrea să recunoască*. [6, p.68] Plecat din sat, fără fata dragă, viața acestuia va lua o altă întorsătură, influențată de aceste evenimente.

Femeia este prezentată nu atât ca o ființă contextualizată social și istoric, ci un destin, o esență umană, constituind pentru celălalt reperul fundamental al vieții spirituale.

Contradicțiile interioare, tensiunile, aspirațiile, calitățile și defectele femeii stau la baza ordinii lumii. Femeia, în viziunea autorului, este activă, flexibilă, energică, ambițioasă, dornică de transformare, iar, odată cu metamorfozele eului, ea încearcă să modifice exterioritatea. Influența puternică pe care o exercită energia feminină asupra realității este stimulată de bărbat, iar mobilitatea, dinamismul și flexibilitatea ei interioară se manifestă cel mai pregnant atunci când femeia reușește să întrețină armonia dintre lumea sa și a bărbatului.

Până acum au fost reprezentate profilurile spirituale ale protagonistelor și ale personajelor feminine secundare, dar ar fi bine să evidențiem și rolul personajelor feminine figurative, al căror profil spiritual este prezentat în mai multe ipostaze, ca proiecții în conștiința altor personaje (mai ales în viziunea personajului masculin). Discutăm aici despre Ilonca, personajul feminin din nuvela cu același nume (ciclul *Maria*), fata din poză care devine un

reper existențial pentru tânărul soldat, și Domnița din nuvela *Clipa care s-a dus...* (*Steaua de veghe*), al cărei chip pictat va juca un rol în constituirea colhozului.

Prin urmare, în cadrul acestei analize se urmărește elucidarea substanței artistice a feminității și a esenței umane descoperite prin intermediul ei, fiindcă femeia constituie o parte fundamentală a echilibrului lumii în care există.

În concluzie, pe baza celor expuse putem discuta despre următoarele tipare umane:

- Tipul femeii externe: al soției iubitoare și credincioase, al mamei caracterizate prin calități precum statornicia, sensibilitatea, milostenia.
- O altă categorie ilustrează mobilitatea, dinamismul, o continuă devenire și schimbare interioară (provoacă și răspund la provocări, își modifică ușor cursul propriei vieți sau a vieții celor din jur, adoptă sau renunță la anumite gânduri, păreri, văd problemele din unghiuri diferite și găsesc ușor alternativă, demonstrând flexibilitate la ofertele realității.
- Personajele feminine vierele reprezintă caractere autentice, detașate de comun și tipic, de previzibil și schematic, posedă caracteristici individualizate.

Pe lângă aspectele bune în scrierile lui Vieru, criticul Mihai Cimpoi remarcă, totuși, o neglijență stilistică (aceea de a prezenta fapte și ipostaze sociale ale eroilor), impusă de rigurile realismului socialist, perioadă în care se afirmă ca scriitor Nicolae Vieru.

Din analiza realizată s-a putut observa că în opera lui Nicolae Vieru portretele fizice ale eroilor nu ni se dau de-a gata, *creionate minuțios ca în picturile germanilor medievali*, iar publicistul Victor Prohin menționa că proza viereană ar putea fi comparată cu picturile în ulei ale lui M. Grecu.

Bibliografie:

1. CIMPOI, Mihai. *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*. Chișinău: Editura Arc, 2006. 397 p.
2. CIMPOI, Mihai. Cântecul de lebedă al prozatorului. In: *Moldova*. 1996, nr. 3-4.
3. PROHIN, Victor. ...Liber ca-n amintire. In: *Moldova literară*. 1996, nr. 8.
4. VIERU, Nicolae. *Vânt și lumină*. Nuvele. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1974.
5. VIERU, Nicolae. *Maria*. Nuvele. Chișinău: Literatura artistică, 1977.
6. VIERU, Nicolae. *Inele de iarbă*. Roman, nuvele. Chișinău: Literatura artistică, 1981.
7. VIERU, Nicolae. *Steaua de veghe*, Nuvele. Chișinău: Literatura artistică, 1985.

CZU 821.135.1.09-94"18"(092) Alexandrescu Gr.

CONVERSIUNEA UNEI CĂLĂTORII: GRIGORE ALEXANDRESCU

**Angela GREJDIERU, drd., specialitatea *Literatura română*,
Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți
Coordonator științific: **Maria ABRAMCIUC, dr., conf. univ.****

Abstract: *In this article we intend to investigate the image of the journey, reflected in the Travel Memorial, signed by Grigore Alexandrescu. By designing in the text the Oltenian universe from the past and the present, the author remakes, for ethical and sentimental reasons, the itinerary with his friend Ion Ghica. Thus, in the memorial, the voyage is converted to the ingenious way, in a complex, narrative narrative, on this thematic frame, the author assembling a variety of elements: descriptive sequences (landscapes, physical portraits, morals, clothes), lyrical passages, legends, meditations, historical information, narrative fragments (real novels, stories of some characters), etc. Alexandrescu's narrative approach is organized*

in two registers: ludic-ironic and serious. The playful remarks, sprinkled with irony and humor, relate especially to the present, the past being represented in a sober manner.

Keywords: *prose, travel, conversion, diary.*

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, apariția și evoluția prozei românești se situează sub auspiciile memoriei, în special, ale celei individuale, majoritatea scriitorilor fiind predispuși la explorarea universului personal și literaturizarea propriilor experiențe de viață. Prin aceasta se explică prezența, în epocă, a unui număr impresionant de opere epice cu filon subiectiv, conținând, între alte subiecte, și reflexe literare ale călătoriilor întreprinse de autorii lor.

Între scriitorii pașoptiști, care și-au immortalizat impresiile de voiajor, se numără și Grigore Alexandrescu, care, în *Memorial de călătorie*, își evocă itinerarul oltenesc, parcurs împreună cu prietenul său Ion Ghica. În deschiderea textului, autorul declară că intenția acestei călătorii este mai mult de ordin *etico-sentimental*, că pornește la drum animat de sentimentul inițierii, dar și condus de un impuls compensator, provocat de frustrări mai vechi:

„Din copilăria mea auzeam vorbindu-se de mănăstirile de peste Olt, de poziția lor, de munți înalți, de peșteri minunate, și simțeam un fel de rușine că nu le cunoșteam, eu care cunosc cu osebire toate ulițele și mahalalele capitalei. Așa găsind pe Ioan Ghica cu aceeași dorință, hotărâram să facem împreună o expedițieune, el cu un cuget de știință, iar eu ca simplu privitor al naturii sălbatice și admirator al eroilor care au zidit acele sfinte locașuri”. [1, p. 98]

Tot în incipit, Alexandrescu se declară timorat de ceea ce urmează să scrie, dovadă că autorul este conștient de misiunea sa scriitoricească, de responsabilitatea pe care și-o asumă în raport cu eventualii cititori:

„Ideea de a face o carte sau o broșură mă umplu de fiori, necunoscute oamenilor fericiți care n-au căzut niciodată în ispită de a se numi autori, ca să ia un rang pe polițele librărilor; căci fiecare autor ce se tipărește, o dată sau de două ori, și face a se vorbi de dânsul, parcă ar lua o îndatorire către public, și fiecare se crede în drept a-i cere socoteală de întrebuințarea timpului, când el, ce ar putea să facă la mulți aceeași întrebare, n-are curajul nici a deschide gura, fiind sigur că ar auzi drept răspuns că scrisul nu este treaba lor. Dar ca să mă întorc de unde plecasem, ideea de a face o carte mă umplu de fiori...”. [Ibidem, p. 97]

Mircea Anghelescu observă că, în organizarea demersului său, memorialistul urmează o schemă epică, la care apelau, în mod obișnuit, condeierii care abordau acest gen de literatură:

„Persistența unui model în cele mai multe din aceste descrieri de călătorie se poate observa și în strictă respectare a unui canon, începând cu pregătirile expediției, cu descrierea amănunțită a primelor momente de călătorie etc., chiar dacă dimensiunile acesteia nu îndreptățesc risipa de detalii”. [2, p. 119]

Memorial-ul de călătorie debutează cu un preambul, în care cititorul este anunțat, într-o manieră umoristică, circumstanțele în care scriitorul este somat să-și redacteze impresiile de pe urma acestei călătorii („o scrisoare sosită de la Iași”), cine totuși l-a determinat să și le expună (amicul ce i-o adresează fiind, în realitate, Vasile Alecsandri – **n. n.**), stilul la care va apela („mă hotărâi în fine să scriu voiajul meu în limbajul dlui Jourdain” – aluzie ironică la personajul lui Moliere din piesa *Burghezul gentilom*, care, după ce află de la profesorul său de filosofie că tot ce nu este vers e proză, afirmă că a vorbit patruzeci de ani în proză și nu a știut – **n. n.**). Fragmentul este urmat de evocarea detaliată a pregătirilor care anticipă voiajul propriu-zis. Mai jos, Alexandrescu valorifică tema într-o manieră originală, călătoria fiind convertită în memorialul său, într-un mod ingenios, într-o narațiune ramificată, complexă, căci, pe această osatură tematică autorul asamblează o diversitate de elemente: secvențe descriptive (peisaje, portrete fizice, morale, vestimentare), pasaje lirice, legende,

meditații, informații istorice, fragmente narative (veritabile nuvelete, povești ale unor personaje, cum ar fi istoria ciocănașului pe care l-a părăsit nevasta, cea a unui mare ban, pe nume Nicolae, a fraților Cantacuzino etc.). Menționăm că memorialul conține și un text autonom, un fragment dintr-o nuvelă, intitulată *Călugărița*, scriitorul anunțând că a descoperit-o într-un manuscris, oferit de către un boier bătrân. În plus, naratorul întreține relația cu cititorul virtual – i se adresează, îl invocă, și, în stil reportericesc, îl informează:

„Așa, iubite cititor, fără să mai așteptăm dezlegarea, ce putea să nu vie, iată-ne într-o frumoasă trăsură (caleașcă care nu era a noastră), alergând pe drumul cel mare al poștii, trași sau mai bine târați de opt cai ce aveau multă greutate să se târască singuri”. [1, p. 99]

Conștient de rolul său evocator, Grigore Alexandrescu își construiește demersul în două registre: *ludico-ironic* și *grav*. Remarcile ludice, presărate cu ironie și umor, se raportează, în special, la prezent, la structurile monahale, pe care le găsește imperfecte, la ignoranța unor călugări, cum ar fi cel de la mănăstirea Cozia, care le spune călătorilor că, pe aceste locuri, Traian s-a bătut cu Mircea cel Bătrân (la precizarea că Mircea a trăit cu o mie de ani mai târziu, călugărul răspunde: „Aceasta nu face nimic, Dumnezeu a putut să învieze pe Traian”)

În schimb, când autorul își definește sentimentele în raport cu vestigiile trecutului, devine sobru, grav. Pe alocuri, în scopul de a diminua solemnitatea expunerii, include parodia pe teme istorice, cum ar fi, de exemplu, descrierea celor două arcuri de triumf de la intrarea în stația de poștă Talpa, unde poposesc cei doi călători, arcuri pe care ei le consideră simbolice, construite în anul 100 d. Hr., pe locul luptei dintre daci și romani, în onoarea împăratului Traian, în realitate, însă, acestea fiind înălțate în cinstea ministrului de interne de atunci. Până și „armatele” de purici, care i-au asaltat toată noaptea, devin un element al parodiei:

„Înșelați în iluziile noastre, căutarăm un loc unde să ne putem despăgubi cu somnul; un umbrar sub care se odihniise strălucita persoană (ministrul de interne – **n. n.**) ne servi spre aceasta. Ne flatam cu speranța că sub un asemenea acoperiș ne vom odihni mai bine decât am merita; dar aci încă o amăgire: avurăm curând prilejul să ne încredințăm că cei mari dorm adesea pe ghimpi; lighioane de purici ne-au muncit toată noaptea: socoteam că Decebal și oștirea lui, ce credea la metemicoz, au înviat negreșit sub forma acelor insecte, ca să ne pedepsească, căci nu puteam crede că cercam aceasta din partea armatei lui Traian, care n-ar fi avut nici un interes să-și facă o glumă din repaosul nostru, pedepsind fără milostivire pe nevinovații și debilizii săi strănepoți.

A doua zi, foarte de dimineață, ne grăbirăm a închina arcurile de triumf geniurilor ce triumfaseră de pielea noastră și a pleca cu repeziciune, fără măcar a întoarce ochii spre locul de osândă”. [Ibidem, p. 100-101].

Deși organizat în capitole, intitulate în conformitate cu locurile vizitate (*Cozia, Monastirea Dintr-un lemn, Bistrița, Polovraci, Tismana*), lucrarea se constituie în formă de colaj. Naratorul reface itinerarul, însă se abate frecvent de la evocarea propriu-zisă, inserând diverse observații, constatări, fragmente picturale, meditații, concluzii – toate părând concreșcute într-un text unitar, precum se observă în fragmentul de mai jos:

„Impacienți dar de a vizita teatrul atâtor întâmplări mari, a vedea locul nașterii atâtor bărbați demni de comemorare, ne pornirăm curând de la Slatina și sosirăm la 7 ore pe marginea Oltului, care în acel loc este de o lățime ca la 200 picioare. Aci până să tragă podul, ce se află de ordinar de cealaltă parte, ne ocuparăm privind un măreț apus. Soarele înconjurat de nori vineți avea o față sângerată și forma în unde o coloană de aur ce se părea că iese dintr-un vulcan de flăcări. Apoi, când fu aproape a se ascunde, norii rămași deasupra-i subțindu-se și întinzându-se ca o pânză de păianjeni, îi formară o diademă strălucită de diferite culori. Valurile, cu o șoaptă înecată, se sfârâmau de mal, și tăcerea misterioasă ce domnea împrejur predispucea sufletul la cugetările melancolice, care ne cuprinsesă, când

după puțin umblet sosirăm la locul numit Drăgășani, loc cunoscut de iubitorii petrecerilor pentru dealurile lui și calitatea vinurilor, iar de amicii omenirii nefericite, pentru moartea atâtor atleți ai libertății grecilor.” [Ibidem, p. 102]

Memoria, „nu rareori zămisliitoare”, cum o definește Florin Faifer [4, p. 6], plasează demersul literar ale acestor scrieri în zonele obiectivului, dar imaginarul, „ca formă de compensare a unor insuficiențe ale realului” [Ibidem, p. 6], fiindu-i colateral, pigmentează operele și le imprimă dimensiuni artistice. În *Memorial de călătorie*, Grigore Alexandrescu excelează în descrieri poetice, unele regăsindu-se în meditațiile sale cu tematică istorică. De exemplu, peisajul selenar din capitolul *Tismana*, care încheie *Memorial-ul* este ajustat liric în poezia *Răsăritul lunii. La Tismana*.

În *Memorial*, informația istorică apare într-o cantitate impresionant de mare. Textul conține numeroase secvențe, în care sunt evocate cu exactitate cronologică, personaje și evenimente din trecut: istoria crudului domnitor Vintilă I, a familiei lui Mihai Viteazul, bătălia de la Drăgășani, conjuncturile istorice, în care s-au zidit mănăstirile Bistrița, Polovraci, Tismana. Scriitorul îmbină meșteșugit descrierile geografice și peisagistice cu evocările evenimentelor istorice – secvențe epice, expuse cu vervă și talent. Spiritul romantic al epocii, al cărui părtăș era, l-a determinat pe Grigore Alexandrescu să întreprindă o călătorie în timp, să apeleze la antiteza *trecut glorios – prezent decăzut* (atestată și în meditațiile sale), care se reliefează atât de pregnant în text. În acest sens, amintim că Edgar Papu definește călătoria ca una dintre ipostazele existenței romantice, alături de vis, mit, muzică, istorie și istorism etc. Între aceste două elemente, *istoria* și *călătoria*, reductabilul teoretician stabilește o relație de reciprocitate, specificând că „Aici, în zona romantică, istoria nu poate fi închipuită fără o deplasare – măcar imaginată – în spațiul geografic, după cum și călătoria, la rândul ei, oferă peregrinărilor frecvente prilejuri de a se transpune în trecutul istoriei” [5, p. 160].

Pentru romanticii timpului, călătoriile aveau nu doar finalitate informativă, ci, în primul rând, formativă. În cazul lui Grigore Alexandrescu, „redescoperirea istoriei” constituie „principalul mobil al acestei călătorii”, conchide Mircea Anghelescu [3, p. 124].

În capitolul citat anterior, *Călătoria și intuiția romantică a contrastului*, Edgar Papu insistă asupra relației *călătorie-istorie*, afirmând:

„Fie, deci, că este vorba de raportarea experienței la imaginație și, în consecință, la un proces asociativ, fie de sensibilitatea inclusă în fenomenul de *empatie* și în cel de *impresiu-ne*, călătoria romantică relevă un caracter la fel de liric ca și istoria romantică. Amândouă domeniile presupun același subiectivism, cu care romantismul se orientează în toate dome-niile” [5, p. 160].

În memoriile sale de călătorie, Grigore Alexandrescu îmbină armonios documentarul cu fictivul, reușind să elaboreze o construcție similară narațiunii clasice: demersul său ia forma unei consecutivități logice, dar și a arbitrarului, în funcție de perspectiva epică, de opțiunile sale poetice și stilistice. Criticul literar Mircea Anghelescu opinează că scrierile de acest gen „sunt totuși literatură din punctul de vedere al structurii lor; călătoria, ca orice text literar, este materializarea unui traseu virtual, care se desfășoară independent de intenția și voința autorului, organizându-se într-o schemă epică definită” [3. p. 114].

Bibliografie:

1. ALEXANDRESCU, Grigore. *Poezii. Memorial de călătorie*. Ediție îngrijită, postfață, tabel cronologic și referințe critice de Teodor Vârgolici. București: Editura 100+1 GRAMAR, 2002.
2. ANGHELESCU, Mircea. *Introducere în opera lui Gr. Alexandrescu*. București: Editura Minerva, 1973. 163 p.
3. ANGHELESCU, Mircea. *Literatura română și Orientul (secolele XVII - XIX)*. București: Editura Minerva, 1975.

4. FAIFER, Florin. *Semnele lui Hermes. Memorialistica de călătorie (până la 1900) între real și imaginar*. București: Editura Minerva, 1993.
5. PAPU, Edgar. *Existența romantică. Schiță morfologică a romantismului*. București: Editura Minerva, 1980.

CZU 811.161.1367

СПЕЦИФИКА СИНТАКСИСА ПРОСТОГО ПРЕДЛОЖЕНИЯ В ПРОЗЕ РУССКОГО ПОСТМОДЕРНИЗМА (НА МАТЕРИАЛЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ В. ПЕЛЕВИНА)

Alexandra BABIUC, *drd., specialitatea Lingvistică generală; filosofia limbajului; psiholingvistică; lingvistică informatizată (Limba rusă),*
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți
Coordonator științific: **Elena SIROTA**, *dr., conf. univ.*

Abstract: *The paper discusses the issue of syntax changes at the level of simple sentences, due to the influence of the aesthetics of postmodernism. The reasons for such modifications are revealed: the increased influence of the spoken language, fragmentation, expressiveness of structures. Their reflection in the language of postmodern prose, namely in syntactic structures, is investigated. As a material for the analysis we have chosen V. Pelevin's artistic texts. It is concluded that the noted changes at the level of simple sentences reflect the general analytical vector of the development of the syntactic structure of the Russian language.*

Keywords: *simple sentence, syntax, postmodernism, literary text, fragmentation, actualizing prose.*

Наше исследование посвящено проблеме размера простого предложения в синтаксисе постмодернизма. Как отмечают современные исследователи в области языка и литературы, художественные дискурсы конца 20 – начала 21 столетия в большей своей массе можно отнести к эстетике постмодернизма. Так, постмодернизму в литературе достаточно затруднительно дать четкое определение в связи с тем, что признаки данного феномена весьма разнообразны и у литературоведов нет единого мнения на счет границ и значимости постмодернизма. Один из выходов из положения в данном случае – сопоставление постмодернизма с предшествующими литературными направлениями. Так, например, если для модернизма был характерен поиск смысла в хаотическом мироустройстве, то для постмодернизма это не характерно, более того – авторы зачастую избегают, отрицают возможность смысла как несуществующего, нередко в игровой форме. Писатели постмодерна оценивают случайность выше таланта; используя прием самопародирования, низводят авторитет и власть автора до нуля.

В эстетике постмодернистского направления в литературе принято выделять такие особенности, как: интертекстуальность, пастиш, минимализм. Фрагментация – ещё один важный аспект постмодернистской литературы. Различные элементы, относящиеся к сюжету, персонажам, темам, изображениям и фактическим ссылкам, фрагментированы и рассеяны на протяжении всей работы. Поэтика постмодернистских текстов В. Сорокина, В. Пелевина и других писателей, несомненно, находит отражение в синтаксисе.

Как отмечает исследователь Е.В. Сирота, в области синтаксической организации отмечены некоторые черты, которые в чем-то противопоставлены синтагматическому и даже актуализирующему синтаксису, хотя те продолжают оставаться основными типами синтаксической прозы как художественной речи, так и других функциональных стилей русского языка. «Произошедшие важные изменения отражают такие

синтаксические явления, как трансформация предложения путем увеличения количества предикативных единиц, полипредикативность, возросшая частотность сложных предложений. Данные особенности объясняются влиянием разговорной речи на синтаксическую структуру кодифицированного литературного языка. Существенные изменения связаны с явным преобладанием паратактических конструкций, их доминировании над гипотактическими. Качественные изменения в предложении проявляются в преобладании паратаксиста над гипотаксистом, в усилении синтаксической неграмматичности, т. е. в разрыве синтаксических отношений в разных конструкциях: в словосочетании, в простом и сложном предложениях» [3, р. 159]

В последнее время в лингвистике активно исследуются языковые единицы, характерные для литературы постмодернизма. Как отмечают исследователи, в синтаксисе постмодерна можно выделить следующие особенности:

- возросшее влияние разговорной речи на синтаксис (отмечается в работах Т.Н. Марковой, В.А. Кузнецовой);
- количественное преобладание сложносочиненных конструкций над сложноподчиненными (работы Д. Фоккема Д.);
- активное употребление конструкций экспрессивного синтаксиса и, в частности, приема парцелляции;
- синтаксическая неграмматичность;
- намеренное усложнение синтаксических конструкций (Кузнецова В.А.).

В связи с этим возникают вопросы: насколько проницаемой стала синтаксическая структура предложения к изменениям общественного порядка и нравственности? Оказывают ли эти изменения существенное влияние на структуру современного русского языка? Поиском ответов на данные вопросы и будет посвящена данная статья.

Цель данной статьи состоит в том, чтобы выявить те грамматические явления на уровне простого предложения, которые позволяют судить о существенном изменении синтаксиса постмодернизма сравнительно с синтаксисом текстов предшествующих литературных направлений.

Для достижения поставленной цели необходимо провести анализ синтаксиса постмодернистского текста на уровнях, оказывающихся наиболее «чувствительными» к новым мировоззренческим установкам современных писателей. Перечислим данные уровни:

- 1) композиционный аспект предложения, а именно его размер;
- 2) качественная сторона предложения, его грамматическая структура.

Естественно, выявление каких-либо изменений будет нецелесообразным и неполным без учета предшествующих явлений, служащих точкой опоры для новых явлений. Поэтому описание синтаксической структуры предложения - как простого, так и осложненного и сложного – должно вестись при:

- 3) сопоставлении со структурой предложения в синтагматическом и актуализирующем типах прозы (термин Арутюновой Н.Д.) [2].

Вышеперечисленные действия и входит в задачи данного исследования.

Объектами нашей работы являются: качественный аспект предложения (его синтаксическая структура) и его количественный аспект (размер предложения).

Предложение – это высокоорганизованная грамматическая структура, различные стороны которой находятся в тесной взаимосвязи друг с другом. Определяющую роль при выборе той или иной грамматической модели играют коммуникативные факторы (цель общения, форма – устная или письменная и др.). В сфере худо-

жественной речи на первый план выдвигаются жанрово-стилистические факторы и, в частности, способ развёртывания повествования.

Известно, что в классической литературе господствующим был логизированный тип повествования, когда отдельные фрагменты действительности соединялись писателем в единую картину. Из многочисленных и разнообразных эпизодов выстраивалась обобщённая картина, устанавливались логические связи между ними, за счёт чего письменный язык достиг максимальной степени абстрактности.

Такой тип прозы, становление и расцвет которой приходится на период с середины XVIII в. – начала XIX в., в лингвистике именуется синтагматическим (данное понятие разработано в работе Н.Д. Арутюновой, 1972 г.) [2, р. 189-200]. В указанный период предложение приобретает тот «вид», который оно сохранило и до настоящего времени в письменной форме литературного языка: все звенья синтагматической цепи развиваются (что и повлияло на увеличение размера предложения), развиваются и уточняются синтагматические средства связи, а также межпредложенческие средства связи и др. Все перечисленные явления обусловлены высокой степенью синтетизма грамматического строя русского языка в данный период.

Однако уже с первой трети XIX в., по мнению исследователей [1, р. 10], в русском литературном языке начинают действовать тенденции к развитию аналитизма. На синтаксическом уровне это находит выражение в деиерархизации и даже дезинтеграции предложения, когда синтагматическая цепочка членится на ряд интонационно законченных высказываний. Для данного типа прозы, названного актуализирующим [2], характерна фрагментарность повествования: внимание читателя акцентируется на каждом отдельном явлении, информация подаётся «порциями», что, безусловно, является фактором уменьшения РП, сжатия синтагматической цепи. Изображаемые явления осознаются как равнозначные, актуализируется каждое явление, а не логические связи между ними, что выражается в ослаблении подчинительных отношений как внутри сложного (преобладают сочинение и бессоюзие), так и внутри простого предложения (активизация именительного падежа, отсутствие координации между главными членами и др.).

Относительно синтаксической структуры простого предложения следует сказать, что общая тенденция развития данной структуры заключается в дальнейшем распространении в ней явлений аналитизма, что не противоречит общей тенденции развития грамматического строя современного русского языка [1].

Общее направление, аналитический вектор изменения синтаксической структуры простого предложения в немалой степени выражается в возросшей употребительности сегментированных конструкций, характерных разговорной речи. Среди них представлены следующие: парцеллированные конструкции, прерванные предложения, лексический повтор с синтаксическим распространением,

«И рука его, отделившись от рычага управления, произвела жест, запечатлённый впоследствии на множествах древних икон и фресок: то была рука, свидетельствующая о благодати, и рука дарующая, рука призывающая и смиряющая, рука, согбенная в локте и в запястье – ладонь же обращена к безупречно сияющему небу, жест миротворца.» (С. Соколов «Школа для дураков»);

вставные конструкции: *«Еще среди звуков можно выделить гудение далеких машин, вой маневрового тепловоза на сортировочной, голоса и смех (очень часто – детский), гуд самолетов в небе (в нем есть что-то доисторическое), шум, порождаемый ветром, и, наконец, лай собак.»*

На основе исследованного фактического материала можно отметить изменение в соотношении гипотаксиса и паратаксиса на уровне простого предложения. О преобладании паратаксиса свидетельствует тот факт, что первое место по употребительности среди осложняющих средств занимают ряды однородных компонентов.

Проявляющаяся в синтаксисе русского языка тенденция к аналитизму отмечается также и в языке прозы постмодернизма. В первую очередь, об этом свидетельствует активное употребление парцелированных и вставных конструкций. В прозе В. Пелевина вставные конструкции проявляются особенно частотно:

«Взять хотя бы два квадрата неба на стене (неба, если сидеть на нижнем лежаке, а с верхнего видны еще верхушки далеких толстых труб)» и

«Или – летом – красный, вполне холм над горизонтом (только с верхних нар)» (рассказ «Онтология детства») - вставные конструкция с функцией дополнения, переключения внимания читателя с главного на второстепенное.

В другом примере: *«После этого все еще долго тянулось по-старому (да и что нового может быть в туалете?)»* – вставная конструкция, выступая средством осложнения простого предложения и содержащая риторический вопрос, актуализирует диалог автора и читателя, что свойственно поэтике постмодернистской прозы.

Широкое использование вставных конструкций на уровне простого и сложного предложения в художественном стиле речи свидетельствует о том, что тенденции к фрагментарности и аналитизму отчетливо проявляются в синтаксисе современного русского языка.

Таким образом, синтаксис простого предложения в прозе русского постмодернизма в полной мере отражает постмодернистскую картину мира, лишенную цельности и иерархии.

В связи с отмеченной особенностью, на уровне композиционного аспекта предложения отмечается уменьшение длины простого предложения (явление языковой конденсации), а на уровне грамматического аспекта предложения отмечается его осложненность сегментирующими конструкциями и, в первую очередь, вставными и парцелированными конструкциями. Так, в прозе В. Пелевина, относящейся к постмодернизму, отражаются современные тенденции синтаксиса русского языка к фрагментарности и аналитизму.

Библиография:

1. АКимова, Г.Н., *Новые явления в синтаксическом строе современного русского языка*, Л., 1982.
2. Арутюнова, Н.Д., *Предложение и его смысл*, Москва, 1976.
3. СИРОТА, Е.В., ТУДОСЕ, В.И., *Синтаксические особенности художественного текста (на примере произведений В. Пелевина)*, / Грамматические исследования поэтического текста. материалы международной научной конференции (7-10 сентября 2017 года). Петрозаводск: Изд-во ПетрГУ, 2017.

CZU 811.161.1`373.72

ПРОБЛЕМА ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ В СЕМИОТИКЕ И ФИЛОЛОГИИ

Irina CILOCI, drd., *specialitatea Lingvistică generală; filosofia limbajului; psiholingvistică; lingvistică informatizată (Limba rusă)*
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți
Coordonator științific: Elena SIROTA, dr., *conf. univ*

***Abstract.** The article deals with the problem of the functioning of phraseological units in semiotics and philology. The definitions of such concepts as phraseological units, proverbs and sayings are given. Various linguistic points of view on these units are provided; narrow and wide approaches to the consideration of definitions and their differential features are explored; the peculiarity of studying phraseology is revealed. The axiological aspect of the study of phraseology is extremely important. It is mentioned that some researchers single out one of the main cognitive postulates of iconicity, which is revealed in the reflection of the national-cultural mentality when using anthroponymic phraseological units.*

***Key words:** idioms, proverbs, sayings, functioning, iconic sign, image.*

В метаязыке разных наук могут быть инвариантные концепты. Одним из примеров может служить такое понятие, как фразеология или фразеологизмы.

В семиотике понятие фразеологизм, «иконический знак» или «иконичность» – это разновидность семиотического знака. Впервые термин «icon» был предложен и разработан американским философом и логиком Ч.С. Пирсом в начале XX века (другими элементами в его интерпретации данной трихотомии являются «знак-индекс» и «знак-символ»). Определение иконического знака, данное Пирсом, до недавних пор не подвергалось каким-либо модификациям, однако в последние десятилетия в связи с критикой лингвоцентризма структуралистской семиотики и поиском адекватных моделей интерпретации визуальных феноменов оно подверглось существенному пересмотру. Так, с точки зрения Пирса, иконический знак – это знак, который «обладает рядом свойств, присущих обозначаемому им объекту, независимо от того, существует этот объект в действительности или нет». Отношения между знаком и объектом – это отношения подобия; знак оказывается знаком просто в силу того, что ему «случилось быть похожим» на свой объект. Пирс выделял несколько разновидностей иконического знака:

- **образы** (или изображения; в данном случае означающее представляет «простые качества» означаемого): фотографии, скульптура, живопись, но также и ощущения, вызываемые музыкальными произведениями (например, “Полет шмеля” или “Море” Дебюсси);
- **метафоры** (в системе метафорических знаков кодификация производится по принципу параллелизма между знаком и объектом), этот подкласс активно задействован в театральной практике и литературе;
- **диаграммы, схемы, чертежи** и другие виды «нефигуративных» изображений, которые Пирс называл «логическими иконическими знаками» (этому виду иконических знаков не обязательно иметь чувственное сходство с объектом, достаточно аналогии между отношениями частей в самом объекте и в его знаке (этой группой иконических знаков активно пользуется математика). Пирс определяет диаграмму как «репрезентатив, являющийся по преимуществу иконическим знаком отношения, стать каковым ему способствует условность». Примером подобного иконического знака, отражающего отношения частей означаемого, могут служить прямоугольники разных размеров, которые выражают количественное сравнение производства стали в разных странах. В таких типичных диаграммах, как статистические кривые, означающее представляет собой изобразительную аналогию с означаемым в том, что касается отношения частей. Если же при этом в хронологической диаграмме относительный прирост населения обозначен пунктирной линией, а смертность – сплошной, то это, в терминах Пирса, «символические характеристики». Пирс считает, что диаграммы – это «истинно иконические знаки, естественно аналогичные обозначаемому предмету». [8]

Парадоксальность иконического знака \ фразеологизма состоит в том, что в некоторых случаях мы забываем о том, что изображаемое и изображение суть не одно и то же (то есть различие между реальностью и копией стирается, хотя бы на время): в конечном счете, вся история магических и религиозных практик основана на “забывании” этого различия (протыкание иголкой портрета некоего человека предполагает нанесение живому конкретному человеку физического вреда), равно, как и эффективность современных аудиовизуальных средств коммуникации (телевизионная репрезентация того или иного человека воспринимается не как знак, но как сам этот человек). Понятие фразеологизмов в концепции Пирса соотносится с понятием иконическая – это знаки, не требующие интерпретации, напрямую соотносящиеся с означаемым (сапог на вывеске обувного магазина и подобные). [8, с. 11]

Александр Жолковский в своей работе «Отдельность, границы, разреженность, цельность. Заметки об иконике стиха» говорит о том, что иконическими в семиотике называются знаки, в которых означающее похоже на означаемое. Например, нарисованная стрела показывает направление, римские цифры I, II, III означает числа, силуэты в брюках – в юбке маркирует различие мужчина-женщина. [5, с. 217-224]

Особый интерес вызывает у нас функционирование понятия фразеологизмы в **филологии**.

В лексике русского языка существуют не только отдельные слова, обозначающие реалии окружающей нас действительности, но и спаянные словосочетания, которые называют фразеологизмами. Они являются такими же самостоятельными языковыми единицами, как и слова. Фразеологизмы состоят не менее чем из двух слов, которые обозначают нечто единое по смыслу.

Таким образом, к фразеологизмам можно отнести пословицы, представляющие собой целостные предложения (например, *Вот тебе, бабушка, и Юрьев день*), и поговорки, являющиеся фрагментами предложений (*поживем – увидим*). Фразеологизмы представляют собой речевые клише, близкие по образности и афористичности крылатым словам, однако, в отличие от последних, являются анонимными изречениями.

Но если фразеологизм-это понятие, объединяющее такие видовые понятия, как «пословица», «поговорка» и «притча», значит, у этих трех единиц должны быть инвариантные признаки, преобладающие над релевантными различиями. На самом деле, приходится признать, что притча может быть объединена с пословицами и поговорками в один ряд только на том основании, что все три единицы в плане содержания и только так имеют общность – все они носят морализаторский характер, называют те нравственные ориентиры, которые образуют аксиологическую парадигму общества. Но в плане формы различия этих единиц очевидны. Так, **пословица** – это малая форма народного поэтического творчества, облеченная в краткое, ритмизованное изречение, несущее обобщенную мысль, вывод, иносказание с дидактическим уклоном; **поговорка** – это из простейших поэтических произведений, каковы басня или пословица, могут выделиться и самостоятельно перейти в живую речь, элементы в которых сгущают их содержание; это – не отвлеченная формула идеи произведения, но образный намёк на неё, взятый из самого произведения и служащий его заместителем (напр., «свинья под дубом», или «собака на сене», или «он выносит сор из избы»).

По определению В. Даля, поговорка - это «складная короткая речь, ходячая в народе, но не составляющая полной пословицы». Эта дефиниция подчеркивает особый дифференциальный признак поговорки: это «ходячее» выражение, недоразвившееся до полной пословицы, новый образ, замещающий обычное слово (напр. «лыку не вяжет» вместо «пьян», «пороха не выдумал» вместо «дурак»). Пословицы здесь нет,

как нет ещё произведения искусства в эмблеме, имеющей лишь одно раз навсегда данное значение.

Поговорка, в отличие от пословицы, не содержит обобщающий поучительный смысл.

Притча – это малый поучительный рассказ в дидактико-аллегоричном литературном жанре, заключающий в себе моральное или религиозное поучение (премудрость).

Пословицы и поговорки – это единицы микротаксиса. Обычно они в терминологическом плане употребляются как единая единица метаязыка филологии. Это вызвано тем, что между пословицами и поговорками много общего, и не только в русском языке. Однако эти термины необходимо дифференцировать. В.И. Даль дает представление о сути термина пословица, раскрывая его в Толковом словаре «Живого великорусского языка»: "Пословица – краткое изречение, поучение, более в виде притчи, иносказания или в виде житейского приговора; пословица есть особь языка, народной речи, не сочиняется, а рождается сама; это ходячий ум народа; она переходит в поговорку или простой оборот речи"[1]. В данном определении В.И. Даль делает акцент не только на том, что это "поученье", но и на том, что пословица представляет собой "иносказание в виде житейского приговора" и отмечает взаимосвязь пословицы и поговорки.

А.А. Потебня изречениям с переносным значением отводил роль основы, центра пословичной системы. Наличие конкретного образа – необходимое условие возможности употребления подобных изречений в виде "алгебраических формул". Однако, в широком смысле ученый признавал возможным назвать пословицей и изречение, не содержащее отсылки к образной ситуации, но при этом считает подобные выражения заслуживающими меньшего внимания. По мнению А.А. Потебни, важно при этом сочетание двух условий: изречение должно быть образным по форме и обобщающим по сути. Конкретный образ легче воспринимается сознанием, легче осмысливается и запоминается, потому что в работу включается не только логическая, но и эмоциональная сторона сознания [7, с. 105]. Таким образом, филологи XIX века определяли пословицу как понятие, включающее в себя признаки обобщенности, образности, логической сложности, дидактичности и общеизвестности.

В современной филологии существование нескольких интерпретаций понятий не отличается определенностью взглядов на «пословицы» и «поговорки». Так, литературоведы проводят разграничение пословиц и поговорок в их логико-синтаксической и прагматической характеристике [10, с. 272]. Подобное мнение высказывает О.С. Ахманова, определяя пословицу как "образное законченное изречение, имеющее назидательный смысл и обычно специфическое ритмофонетическое оформление", а поговорка – "образное, иносказательное выражение, отличающееся от пословицы своей синтаксической незаконченностью" [10, с. 341, 328].

По мнению Е. В. Сироты, есть все основания, по крайней мере поговорки, не выводить за рамки фразеологических единиц, так как они обладают теми же дифференциальными признаками, что и идиомы. Так, сопоставляя выражения – «съесть собаку» и «собака на сене», мы убеждаемся, что данные фразеологизмы обладают инвариантными дифференциальными признаками. Во-первых, они характеризуются семантической слитностью – общий смысл выражений невозможно вывести из суммы значений, составляющих их компонентов. Во-вторых, оба выражения характеризуются синтаксической цельностью, их нельзя рассматривать с точки зрения синтаксической позиции как реализацию моделей $V\bar{f}in + N4$ или $N1 + Pr. + N6$. В-третьих, обе единицы языка не допускают перестановки компонентов. В-четвертых, и в

первом и во втором случае невозможно развертывание новых моделей путем вставки новых компонентов «съесть жирную собаку», «собака на свежем сене» [9, с. 92].

Таким образом, сопоставительный анализ позволяет сделать вывод, что поговорки, возникнув на базе пословиц, переходят в разряд фразеологических единиц русского языка, и, как нам кажется, только пословицы могут рассматриваться как особый вид коммуникатов, и только пословицы следует включать в особый класс единиц, называемых иконической паремией.

Как отмечает А.Н. Савченко, "образность есть стремление речи к сохранению наглядности восприятия, а восприятие всегда вызывает не только мысль, но и чувство". [11, с. 6] Можно наблюдать и обратное: на основе восприятия всего поэтического произведения или реальной жизненной ситуации человек извлекает их рациональную сущность. Образное мышление легко пользуется аналогиями и соединяет одну сферу с другой.

В статье «Антропонимическая паремия как иконический знак и культурологический признак» Г. Молчанова говорит о буквальном значении паремий и об иконическом, т. е. образном. Автор исследования, характеризуя фразеологические единицы, подчеркивает их двуплановость. [4, с. 86] Но этот признак не является релевантным, характерным именно для таких единиц, ведь на всех ярусах языковой системы каждая единица характеризуется соотношением плана формы и содержания. Исключение составляют единицы фонемного яруса языка. И, к сожалению, это утверждение Г. Молчановой не корректно еще и потому, что в сознании рядовых носителей языка «буквальная» семантика таких паремических единиц не осознается. Зачастую происходит полная десемантизация их содержания. Например, поговорка «Куда Фома, туда Ерема» означает повторение чьих-либо действий. Но при этом никакой картины движения лиц по имени Фома и Ерема в нашем сознании не возникает, в отличие от притчи, в рамках которой абсолютно все компоненты дискурса сохраняют свое лексическое значение, а мораль может быть имплицитной или эксплицитной, но в любом случае она возникает на основе семантики компонентов текста.

Традиционно в лингвистической науке под фразеологией понимают самостоятельную дисциплину, всесторонне изучающую сущностные свойства специфических единиц языка (фразеологических единиц), а также совокупность данных единиц, образующих фразеологический корпус языка.

Современное состояние фразеологии как лингвистической дисциплины формировалось на протяжении длительного времени, зарождаясь в трудах ученых-языковедов XVIII-XIX вв. и первой половины XX столетия (М.В. Ломоносова, И.И. Срезневского, А.А. Потемни, И.А. Бодуэна де Куртенэ, Ф.Ф. Фортунатова, А.А. Шахматова). «Классическим» периодом в истории развития фразеологии являются 40-60-е годы XX столетия – время выхода в свет работ Ш. Балли, В.В. Виноградова, Б.А. Ларина и др. Большой вклад в развитие отечественной фразеологии также внесли такие выдающиеся ученые, как А.М. Бабкин, А.В. Кунин, В.Л. Архангельский, Л.И. Ройзензон, Н.М. Шанский и многие другие.

Разноаспектное исследование фразеологического состава делает возможным появление работ обобщающего характера, в которых авторы осмысливают фразеологию как лингвистическую дисциплину, дают последовательное и цельное представление о структуре данной подсистемы языка. К ним можно отнести исследования В.Л. Архангельского, В.П. Жукова, В.И. Кодухова, Н.М. Шанского и др.

Так, особенностью изучения фразеологии является неравномерность описания отдельных ее частей (в большей степени описана лексическая фразеология, в мень-

шей – синтаксическая, еще меньше – морфологическая). Вопрос об объеме и границах фразеологии решался по пути обоснования узкого и широкого подходов. Здесь намечилось два направления. В первом случае узкое и широкое понимание фразеологии применяется исключительно к лексическим фразеологическим единицам (далее ЛФЕ). При узком понимании к ФЕ относятся единицы, обладающие признаком идиоматичности (фразеологические сращения и фразеологические единства) или предполагающие наличие хотя бы одного переосмысленного компонента в составе ФЕ (фразеологические сращения, фразеологические единства и фразеологические сочетания). Другая концепция, определяющая «узкое» понимание фразеологии, основывается на наличии у ФЕ признака семантической слитности компонентов и называется семантической. На этих позициях стояли В.В.Виноградов, В.П.Жуков и другие.

При широком подходе к фразеологии относят и фразеологические выражения. «Широкой» является и концепция, основанная на признаке воспроизводимости ФЕ. Ее представители, Ростислав Николаевич Попов, Николай Максимович Шанский и другие, рассматривают в качестве ФЕ любое устойчивое и воспроизводимое в речи как единое целое сочетание слов. «Во фразеологии изучаются как устойчивые сочетания слов, семантически эквивалентные слову, так и устойчивые сочетания слов, в семантическом и структурном отношении представляющие собой предложения, то есть все воспроизводимые единицы без исключения. Отнесение образований к фразеологическим явлениям обуславливается не тем, номинативные это единицы или коммуникативные, а тем, извлекаются ли они из памяти целиком или творятся в процессе общения». [2, с. 3] Таким образом, «фразеологизмы предстают перед нами как устойчивые сочетания, воспроизводимые и, значит, готовые единицы языка, существующие в виде целостных по своему значению и устойчивых в своем составе и структуре образований». [2, с. 173] Сторонником широкого понимания фразеологии был и В.Л. Архангельский, считавший фразеологией «тот раздел языкознания, который изучает связанные, или устойчивые, синтагмы в форме словосочетания и предложения». [3, с. 57]

Языковые единицы, относящиеся к фразеологической системе языка, неоднородны по своему составу, так как фразеологизации могут подвергаться единицы практически любого языкового уровня (за исключением фонетического). Таким образом, узкое и широкое понимание фразеологии может применяться и к единицам разных уровней языка: узкое – по отношению к номинативным единицам (ЛФЕ), широкое – охватывает номинативные и коммуникативные единицы языка (ЛФЕ, синтаксические фразеологизмы (далее СФЕ) и даже морфологические фразеологизмы (далее МФЕ).

Так, М. А. Черкасский, употребляя термин «фразеологизм», относит к ним пословицы и поговорки как фразеологизмы, обладающие образной мотивировкой значения, и афоризмы (в узком смысле), то есть фразеологизмы, обладающие прямой мотивировкой значения. Фразеологизм им определяется «как минимальная единица надъязыкового семиотического яруса, обладающая свойствами клишированности, афористичности и сентенциозности». [6, с. 33] Понятие семиотического надъязыкового яруса означает, что план содержания фразеологизма ("означаемое") не соответствует плану выражения, лингвистической реализации их семиотической сущности. [12]

При этом обращается внимание на структуру фразеологизмов, на характер ономастики (раздел лингвистики, изучающий собственные имена, историю их возникновения и преобразования в результате длительного употребления в языке-источнике или в связи с заимствованием у других языков общения. В более узком смысле ономастика – собственные имена различных типов (ономастическая лексика), на таксономический аспект.

Интересно сравнить и с другими языками. Сопоставительная фразеология в последнее время становится одним из наиболее интересных аспектов изучения фразеологии, по сути, экспериментальной научной дисциплиной, направленной на исследование идеолингвальных констант человеческого мышления при явном несходстве и даже противоречивости психо/социо/культурных параметров.

Хотя в современной лингвистической науке нет однозначной дефиниции фразеологизма, обобщенно его определяют как устойчивое в языке и воспроизводимое в речи анонимное изречение дидактического характера, включающее в себя пословицы, поговорки и идиоматические выражения.

Так, пословица в статье Г. Молчановой «Антропонимическая паремия как иконический знак и культурологический признак» понимается как художественный микротекст/дискурс и одновременно языковой знак иконического типа. Функционально она соотносится с определенным фактом бытия, подвергает его расширительной образной интерпретации, дает экспрессивную оценку и выражает культурно-национальное своеобразие народа. [4, с. 89]

Выявление особенностей национальной истории и быта, наблюдений и обобщений, сделанных разыми народами и запечатленных в языке в форме пословиц и поговорок, мы исследуем посредством сопоставительного анализа русских и английских пословиц и поговорок с применением лингвострановедческого комментария.

Лингвострановедческий комментарий раскрывает национальные особенности восприятия внеязыкового факта, восполняет недостающие фоновые знания, необходимые для понимания незнакомых реалий, а также выявляет специфически национальные, культурно-бытовые или иные коннотации.

Так, например, опираясь на русскую пословицу «Жизнь прожить – не поле перейти» и английский эквивалент «Long life has many miseries», можно выявить те социокультурные моменты, которые важны для познания иной культуры. Отметим, что русские пословицы «Больше жить – больше грешить», а также «Меньше жить – меньше грешить» содержат культурологически – ценный именно для русской ментальности компонент «греховности» или «греха», что является не типичным для ментальности носителей других языков. Интересно и таксономическое исследование характера фразеологии с точки зрения представителей разных религиозных конфессий. Также, интересно заметить, что ситуация с использованием этих исключительно ярких, выразительных экспрессивных единиц языка в разных языках неодинакова. Наибольшее значение пословицы имеют в русском языке, в котором не только существует и реально функционирует огромное количество пословиц на все случаи жизни, но и применяются они по сей день всеми слоями социума, и иногда – с раннего детства.

Во многих странах запада культивируется индивидуализм, и эта аксиологическая ценность стала основой поведения человека в социуме и основой моральной парадигмы общества. На этом понятии базируется вся протестантская культура. Православие, в отличие от протестантской религии, ориентирует на соборность, на осознание себя частью общества. Этим и объясняются выражения: «один в поле не воин»; «На миру и смерть красна»; «С миру по нитке-бедному рубаха» и другие.

В русском языке только одно выражение «На Бога надейся, а сам не плошай» выглядит явным исключением. Не случайно в русском языке вообще нет эквивалента английского выражения «Человек, который создал себя сам». Именно поэтому оказывается очень важным выяснить не только структуру единиц фразеологии, но и их роль в выражении национальной ментальности народа, а изучение особенностей

функционирования фразеологических единиц в литературном дискурсе позволит выявить их роль в реализации авторских интенций (задача автора).

Исследователи отмечают, что «интенсивность взаимоотношений у русских кажется людям с Запада и забавной, и утомительной. Русские ищут не партнера по разговору, а родственную душу, которой можно раскрыть сердце, поделиться своими несчастьями, облегчить боль переживания. Русские ищут друг от друга полной преданности», «нравственного сочувствия и деятельной помощи». Такая степень нравственного сопереживания и высокая норма искренности требуют прямого обращения к личности партнера, выражения своего личного к нему отношения, обращения по личному имени, что и находит так часто воплощение в русских народных пословицах – иконических знаках типовой ситуации.

Антон Павлович Чехов не раз повторял, что нет национальной науки, нет английской, русской или китайской таблицы умножения, и только язык и искусство национально. Из этих слов следует, что только язык и искусство национальны в той степени, в какой они отражают особенности психологии народа. Именно поэтому чрезвычайно важен аксиологический аспект изучения фразеологии.

Отдельные исследователи отмечают то, что один из основных когнитивных постулатов об иконичности находит свое проявление в отражении национально-культурной ментальности при употреблении антропонимических фразеологизмов.

Таким образом, говоря об инвариантном использовании концепта «фразеологизм» в рамках религиозной модели мира, семиотике и филологии, необходимо подчеркнуть и те отличия в интерпретации понятия, которые проявляются в системе метаязыка разных наук.

Библиография:

1. ДАЛЬ, В.И., *Толковый словарь живого великорусского языка (современное написание слов) 1863-1866*, Изд. "Цитадель", г. Москва, 1998 г.
2. ШАНСКИЙ, Н. М., *Фразеология современного русского языка*, Изд. 4-е, испр. и доп., СПб, 1996. С. 35.
3. АРХАНГЕЛЬСКИЙ, В.Л., *Устойчивые фразы в современном русском языке*, Ростов – на Дону, 1964.
4. МОЛЧАНОВА, Г. Г., *Антропонимическая паремия как иконический знак и культурологический признак*, Вестник Московского университета. Сер. 19, Лингвистика и межкультурная коммуникация, 2004, N 4. - С. 86-96.
5. ЖОЛКОВСКИЙ, А., *Отдельность, граница, разреженность, цельность. Заметки об иконике стиха*, "Звезда", №12, 2010, с. 217-224.
6. ЧЕРКАССКИЙ, М.А., *Опыт построения функциональной модели одной частной семиотической системы (пословицы и афоризмы)*, Паремнологический сборник, М., 1978. С. 33-52.
7. ПОТЕБНЯ, А. А., *Из лекций по теории словесности. Басня. Пословица. Поговорка*, Теоретическая поэтика, М., 1990. С. 105.
8. ПИРС, Ч.С., *Логика как семиотика: теория знаков*, Метафизические исследования. Вып. 11. Язык, СПб, 1999.
9. СИРОТА, Е. В., *Особенности функционирования иконической паремии в художественном дискурсе*, Русистика и современность. Ч. 1, СПб, 2018.
10. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова, М., Советская Энциклопедия, 1968
11. Общее языкознание (совместно с В. В. Иоффе). – Ростов-на-Дону: Издательство Ростовского университета, 1985.

12. ЧЕРКАССКИЙ, М.А., / Большая советская энциклопедия, М.: Советская энциклопедия, 1969-1978.

CZU 37.017.92

FENOMENOLOGIA FACTORILOR ETNOPEDAGOGICI ÎN EDUCAȚIA INTERCULTURALĂ

Zina BUZULAN, drd., specialitatea *Teoria generală a educației*,
Universitatea de Stat din Tiraspol

Coordonator științific: Nicolae SILISTRARU, dr. hab., prof. univ.

Abstract: *The main idea of this article is the ethnopedagogical factors in intercultural education. Intercultural education includes the multicultural education, education of variety, international education and education of tolerance. Intercultural education, participation, activism, it surpasses the superficial knowledge of other cultures. Through intercultural education we understand the formation of certain attitude and a tolerant behaviour towards cultural. Vitues in pedagogical approach of linguistic values and of tendency of cultural atomization in the process of education.*

The main goal of intercultural education is the improvement of responsiveness towards the difference formation of intercultural competence.

Keywords: *intercultural education, ethnopedagogical factors, culture, values, intercultural competence, multicultural education.*

Educația interculturală depășește cadrul unui concept, ea este o dimensiune, o stare de spirit, o atitudine, o autoconstrucție interioară.

Educația interculturală se extinde la un șir de denumiri, cum ar fi: educația multiculturală, educația incluzivă, educație pentru diversitate, educație internațională, educație pentru toleranță etc.

În esență, educația interculturală se apropie de pedagogia diferențiată, prin faptul că duce evidență în ceea ce s-a însușit anterior, cât și a caracteristicile individuale ale elevilor.

Sensibilizarea elevilor în valorile diversității culturale în procesul educațional este prioritară și interpretată ca o educație interculturală și transculturală, tinde la orientarea diferențelor culturale și alteritate. Scopul educației interculturale vorbește despre aceea că tot mai mulți indivizi nu aparțin unei singure culturi, având însușite diferite tradiții culturale, deși uneori acestea ar părea contradictorii, subiective. Astfel, educația interculturală nu trebuie să se limiteze la dobândirea capacităților făcând față minorităților. Educația interculturală, prin dezideratul *a învăța să trăiești împreună*, presupune o învățare interactivă, depășind învățarea tradițională, fiind o posibilitate, o modalitate de socializare individuală, concentrându-se mai mult pe drepturile colective.

Învățarea nu se produce doar în conștiința elevului ca individ în parte, dar și în mediu social, cultural concret. Indivizii fiind parte din mediul social, cultural, individualitatea învățării este influențată de cunoașterea de grup.

Educația interculturală presupune acțiune, participare, activism, ea depășește cunoașterea superficială a altor culturi.

„Prin educație interculturală noi înțelegem formarea unei atitudini și a unui comportament tolerant față de pluralismul cultural cu virtuți integrative, incontestabile în abordarea pedagogică a valorilor lingvistice și a tendințelor de atomizare a culturilor în procesul de educație.” [1, p. 17]

Educația interculturală, în realitățile și condițiile existente, cu elemente semnificative ale polietnismului, oferă posibilități de ameliorare, depășire a unor probleme de natură socială și culturală.

După anul 1989 legislația R. Moldova este racordată la dezvoltarea culturală, (interculturală n.n.) lingvistică a etniilor conlocuitorilor, de conviețuire în pace și armonie.

Perspectiva multiculturală rezultă din înțelegerea diversității culturale a unui popor în raport cu altul, pluralismul cultural constituie o sursă de îmbogățire pentru prezent și viitor.

Pentru **celălalt** diferențele se manifestă prin **limbă, religie, comunicare, relații, vestimentație, alimentație, norme, tradiții, etichetă**.

Educația interculturală are menirea să răspundă la noile realități ale vieții în context micro- și macrosocial prin receptarea noului în relațiile interpersonale, interetnice prin deschiderea individului spre flexibilitate, adaptabilitate a vieții mereu în schimbare.

În acest context, C. Cucuș delimitează 10 conduite interculturale:

1. Deschiderea spre altul, spre străin, spre neobișnuit;
2. Aptitudinea de percepe a ceea ce ne este străin;
3. Acceptarea celuilalt ca fiind altul;
4. Trăirea situațiilor ambigue, ambivalente;
5. Aptitudinea favorabilă de a experimenta;
6. Alungarea fricii față de altul;
7. Capacitatea de a pune în chestiune propriile norme;
8. Aptitudinea de a asuma conflicte;
9. Capacitatea de a recunoaște și relativiza propriile repere etno- și sociocentriste;
10. Performanța de a cuceri identități mai largi, de a dezvolta o loialitate de tip nou. [2, p. 23]

Obiectivul principal al educației interculturale rezidă în pregătirea persoanelor pentru a percepe, accepta, respecta și a experimenta alteritatea. [4, p. 202]

Dintre dezideratele lansate și promovate erau „educația pentru democrație”, „educația androgogică”, „educația multiculturală”. Deși abordate din perspectivă axiologică, aceste dimensiuni urmează a se extinde și acoperi alte elemente culturale, care apar ca intoleranță religioasă, lingvistică, etnică.

Diversitatea culturală este o caracteristică firească a lumii, mediului existențial și a celui educațional.

Fenomenul **interculturalității** este ceva normal, populația fiind conștientă de propria diversitate culturală. Astfel, educația interculturală devine importantă pentru toți membrii societății, **ne învață cum să trăim mai bine împreună cu alții**, promovându-se o deschidere permanentă **spre intercomunicare**.

În acest context, misiunea școlii este primordială în promovarea interculturalității.

În viziunea lui C. Cucuș, obiectivul educației interculturale nu este cultura, aceasta se referă la **etnografie și etnologie**, nici contactul dintre culturi (obiectul antropologiei), nici relațiile interindividuale sau intergrupale (obiectul psihologiei și sociologiei), ci discursul, ca perspectivă interogativă, manieră de vizare a fenomenelor. [2, p. 37]

Obiectivul de bază al educației interculturale constă în cultivarea receptivității față de diferență, mărirea permisivității față de alteritate, formarea unei competențe interculturale.

G. Robbinson evidențiază faptul că trecerea către o altă cultură angajează mai multe niveluri de realizare a educației interculturale:

- nivelul instituțional – deschiderea școlii spre asociații culturale, grupări constituite din părinți;
- nivelul grupal – constituirea unor grupuri mixte de educatori: educatori-părinți; educatori-cercetători;
- nivel relațional – crearea unui raport de dialectică în identitate și diferență în relația cu altul;

- nivel psihologic – reperarea propriilor reprezentări și efortul de a depăși prejudecățile. [7, p. 92].

Aceste deziderate ne conduc spre ideea ca **educația interculturală** asigură realizarea următoarelor obiective:

- să asigure o gestionare democratică a clasei sau a școlii, pentru a oferi fiecărui posibilitatea de a se exprima, de a dezbate, de a ține cont de altul, de a-și asuma responsabilități;
- să acorde fiecărui elev șansa de a experimenta roluri diferite, de a percepe și a analiza relațiile din grup;
- să ducă evidența calității interacțiunilor dintre elevi;
- să stăpânească fenomenele de violență: tinerii care au tendințe autoritare trebuie tratați cu înțelegere și puși în situația de a colabora în diferite împrejurări cu cei care își îndreaptă ura sau violența;
- să asigure deschiderea grupului spre exterior și să favorizeze o atitudine de empatie cu membrii altor grupuri;
- să extindă colaborarea dintre educatori și părinții elevilor. [4, p. 203].

„Dicționarul Enciclopedic al Educației și Formării” definește interculturalitatea ca o modalitate de apropiere a altei culturi și de interpretare a problemelor și situațiilor prin contactul grupurilor sau indivizilor aparținând unor culturi diferite, atunci competența interculturală constă în integrarea tuturor cunoștințelor, capacităților/aptitudinilor și a atitudinilor privind cultura celuilalt, care să se regăsească într-un comportament intelectual, capabil să rezolve diverse situații de natură socială interetnică. [3, p. 23]

Analiza efectuată a mediului ca obiect al cercetării a necesitat examinarea procesului pedagogic în unitate cu mediul ambiant în calitate de mecanism social, de producere materială și spirituală, deoarece subaprecierea rolului educativ al unui sau altui element structural poate duce la deteriorarea integrității, sistemicității procesului pedagogic. Acestea din urmă pot fi examinate productiv după o descriere mai detaliată a factorilor care se includ în structura mediului.

Tabelul 1. *Analiza comparativă a mediului pedagogic și etnopedagogic*

Mediul	Pedagogic	Etnopedagogic
Noțiunea	Tipul mediului social creat special sau format stihinic, totalitatea elementelor care interacționează cu personalitatea, în rezultatul căreia are loc formarea ei.	Parte a mediului pedagogic, personalitatea ambiantă, care influențează pozitiv sau negativ asupra ei, prezintă o totalitate a tuturor condițiilor vieții, în care se manifestă particularitățile etnice ale locului de trai, care se exprimă prin concepția asupra lumii a oamenilor, comportamentului lor, tradițiile populare, ritualuri, obiceiuri, folclor, sărbători etc.
Funcțiile de bază	<ul style="list-style-type: none"> • Educativă • Formativă • Instructivă 	<ul style="list-style-type: none"> • Formarea personalității omului purtător al culturii sale etnice • Formarea omului care este capabil să-și însușească și să cultive tradițiile, cultura, limba altor etnii • Formarea ca subiect și purtător al culturii interetnice
Structura	<ul style="list-style-type: none"> • Macronivel • Nivel mediu • Micronivel 	<ul style="list-style-type: none"> • Personalitatea și societatea (sau statul) • Personalitatea și familia • Personalitatea și societatea semenilor • Personalitatea și adulții semnificativi

Este semnificativă în cercetarea noastră poziția cercetătorilor care studiază problemele „pedagogiei populare”. Pedagogia populară, rezolvând întregul complex de probleme în cadrul sarcinilor pe care și le înaintază, a prevăzut neapărat și chestiuni de educație etnoculturală a personalității. Examinând factorii generali de educație populară, ne vom opri asupra celor de bază, pe care îi evidențiază G. N. Volcov: *natura, cuvântul, fapte, tradiția, arta, comunicarea, religia, exemplul, idealul* [8, p.34].

În opinia noastră, în prezent ar trebui adăugat încă un factor de educație populară, care este destul de actual – *mass-media*.

Examinând natura nu numai ca **mediu de trai**, dar și **ca țară**, trebuie să evidențiem **ecologia omului, ecologia culturii, ecologia formațiunilor etnice**.

Cu cât omul trăiește mai în natură, cu atât mai viu el sesizează atitudinea ei față de el, tot mai clar înțelege fenomenele naturii. Firescul pedagogiei populare se manifestă prin toate – în scopurile educației, procesului, conținutului și metodelor instruirii. Aici sunt nelipsite jocurile. Ele pot fi împărțite în:

- Joc – muncă;
- Joc – odihnă;
- Joc – artă;
- Joc – sărbătoare;
- Joc – comunicare;
- Joc – relaxare;
- Joc – exercițiu;
- Joc – distracție;
- Joc – imaginație;
- Joc – orientare;
- Joc – corelație;
- Joc – risc.

Vom enumera funcțiile de bază ale jocului ca fenomen pedagogic:

Destinația socioculturală a jocului

Jocul este un mijloc foarte eficace de socializare a copilului, care întrunește în sine procesele sociale controlabile acționând binedeterminat asupra devenirii personalității, însușirii de către copii a cunoștințelor, valorilor spirituale și normale, specifice unui anumit popor, cât și procesele științifice, care influențează asupra dezvoltării copilului.

Jocul este asemenea unui etalon, care reproduce existența umană, factura psihologică a etnosurilor. Jocul popular formează deprinderi tipice de comportament social, sisteme specifice ale valorilor, orientarea spre acțiuni în grup sau individual, concurență și cooperare, dezvoltă caractere etnice comune, stereotipuri de comportare în comunități umane. Spre exemplu, italienii expansivi își realizează trăsăturile naționale în carnavaluri, masca-
rade. Spaniolii pentru a varia viața au gândit corida riscantă. Francezii comunicativi și deschiși își caută distracție în întregime. Rușii dau preponderență jocurilor cu forță fizică, ca un protest al interdicțiilor legate de tradițiile ortodoxe. Jocurile, create de oamenii diferitor naționalități, ajută să se păstreze cele mai atractive trăsături ale caracterului național. Anume prin jocuri cel mai des se stabilesc legăturile dintre generații.

Organizarea comunicării dintre națiuni

Foarte des unele și aceleași jocuri ale diferitor popoare sunt unice după conținut și reguli, deși ele se numesc altfel, dar sunt generate de aceleași surse și cauze socioculturale.

Realizarea unui plan, a intenției

Pentru copil jocul este important ca sferă de realizare a sa ca om, ca personalitate. În acest plan este important însuși procesul jocului, dar nu rezultatul lui. Procesului jocului

este contopirea spațiului cu realizarea. Jocul permite să se construiască și să verifice proiectul dificultăților de viață concrete în practica copilului; să se evidențieze insuficiența experienței. Practica umană se introduce în permanență în activitatea de joc, pentru a releva problemele care există sau posibile ale copilului și să le modeleze pentru a le rezolva. Jocul devine viața copilului, în această viață el este o personalitate independentă, liberă.

Funcția comunicativă

Intrând în colectivul de joc, copilul își asumă un șir de obligațiuni față de parteneri. Această comunicare poartă în sine o parte a normelor specifice de comportare: mobilitate – independență; comunitatea intereselor – pasiuni personale; înțelegere generală – capacitate de a lua decizii de unul singur; cedări – contact emoțional.

Funcția diagnostică

Diagnoza nu este numai determinarea ființei și particularităților maladiei, dar și devierile în comportamentul copilului și totodată comportarea normativă. Jocul dispune de prezviune, deoarece individul se manifestă prin joc la un maxim de manifestări (fizice, intelectuale, forțe creative etc.). Jocul este câmpul de autoexprimare.

Funcția psihoterapeutică

Jocul se folosește pentru depășirea diferitor dificultăți, care apar copilului în comportament, comunicare cu cei din jur, învățare. El stimulează în copil organele care sunt inhibitate și prin aceasta restabilește echilibrul forțelor sale.

G.H. Volcov menționează în cercetările sale: „*Jocul este o sferă minunată de bogată în activitatea copiilor. În pedagogia populară rolul lui se apreciază foarte mult ... Primele lecții despre viață sunt în joc, interesele de grup și interacțiunile, relațiile interpersonale. Bogăția comunicării. El este cea mai bună școală a vieții.*” [8, p. 21]

Jocul în etnopedagogie, se examinează ca un tip principal de activitate al copilului, ca un factor important de instruire, o sferă specială de autoexprimare și de dezvoltare a personalității. Putem doar să ne minunăm de diversitatea formelor de joc, posibilitățile de pătrundere a debuturilor de joc în diferite sfere ale vieții umane. Temelia culturii jocului le constituie jocurile populare tradiționale, sărbătorile. Jocul, ca o formă specială de interacțiune a omului cu lumea grație motivației specifice de comportare și existență a „lunii jocului”, cu timpul și spațiul, normele și regulile, deschide posibilități de autoreglare și dezvoltare a personalității.

Jocul popular există în trei dimensiuni: **trecut** (experiența de veacuri a poporului), **prezent** (satisfacerea necesităților copilului care se dezvoltă) și **viitor** (pregătirea către viața viitoare).

Este foarte interesantă intercorelarea influenței obiceiurilor populare asupra personalității care se urmărește în confecționarea jucăriilor. Anume jucăria este unul din nenumăratele valori al popoarelor din cele mai vechi timpuri.

În mediul jocului infantil există o anumită artă, care este folclorul copiilor. Copiilor le place să povestească, să improvizeze povești, cântece, ghicitori. Ei, în corespundere cu închipuirile lor despre mediul înconjurător, se adaptează la vorbirea adulților. Ei nu numai că au închipuirea despre mediul înconjurător, dar își au vocabularul, expresiile proprii. Multe cuvinte neclare, care s-au păstrat în folclor sunt cuvinte ale copiilor care și-au pierdut sensul. Anume pe baza folclorului copiilor se poate urmări influența pedagogică a limbii materne.

Cuvântul, ca una din cele mai mari bogății spirituale ale umanității, se naște de asemenea în jocuri, zicători, pilde etc. În Sfânta Evanghelie după Ioan se spune: „*La început a fost cuvântul ... și cuvântul era Dumnezeu ...*”

Formele de educație populară se manifestă în unitatea indestructibilă cu toate structurile componentelor vieții sociale a poporului, cu credințele lui de cult, tradițiile, obiceiurile,

ritualurile, cu tipurile activităților de gospodărire, normele comportării sociale. Aceste norme împreună cu relațiile social-economice, în ultimă instanță, reglementează anumite fapte și comportarea în ansamblu a membrilor societății, proiectează și direcționează dezvoltarea și formarea personalității crescânde, cultivându-i o anumită experiență de viață.

Este suficient să fii pătruns de cuvântul matern, ca să te convingi, că limba poporului este o creație unitară organică, care crește prin toate particularitățile populare dintr-un spirit miraculos ascuns de popor adânc, adânc (C. D. Ușinski). Toată viața spirituală a poporului se păstrează cu grijă în cuvânt. Anume cuvântul este veriga care leagă trecutul, prezentul și viitorul între generații. În acest sens C. D. Ușinski menționa: „Când dispăre limba, poporul nu mai este!” [7, p. 32]. Însușind limba maternă, fiecare generație nouă ușor și fără efort însușește toată cultura poporului său, obiceiurile, particularitățile lui.

Limba maternă nu este numai vestigiu al poporului, mijloc de instruire, dar și mijloc de supraviețuire. Ea este polifuncțională, îndeplinind concomitent funcții comunicative, didactice, formative, educative. De rând cu aceasta **limba maternă** este **temelia autodezvoltării personalității**, sferei emoționale, potențialului creativ, care creează condiții pentru cunoașterea poporului său, tradițiilor, obiceiurilor, formarea respectului și dragostei față de limba maternă. Limba este un sistem deschis care se autodezvoltă. Ea este un mijloc de comunicare umană, o armă importantă de cunoaștere, dezvoltare a conștiinței, tuturor ramurilor materiale și culturale a vieții societății.

Abordarea educației ca un proces integrat se manifestă nu numai în închipuirile populare despre interacțiunile și intercorelările anumitor părți ale formării personalității, dar și prin prezența în arsenalul **pedagogiei populare** a măsurilor combinate de influență asupra copiilor și formelor complexe de organizare a vieții și activității generației în creștere. *Folclorul* este unul din elementele de păstrare a **pedagogiei populare**. Este temelia pe care s-au constituit creațiile populare orale, care este viața poporului. Astăzi noi trebuie să privim aceste creații ca pe niște lucrări considerabile ale străbunilor noștri, care întruchipează în sine **gândurile și sentimentele poporului**, care reflectă istoria lui, natura, existența, creații care vor ajuta la educația generației în creștere.

Folclorul transmite atitudinea poporului față de un fenomen sau altul al vieții. La toate popoarele cultura pedagogică se bazează pe unele și aceleași elemente: povești, legende, mituri, cântece, povești povățuitoare, proverbe, zicători jocuri, numărători etc. Însă ele reflectă diferite idealuri, specifice acelor popoare care le-au plăsmuit. Poporul transmite și păstrează numai acele metode, care cu adevărat îi pot forma ceva omului, cu un anumit efect. De aceea unele mijloace educative, metode se duc în trecut, altele se dezvoltă, și aceasta ca la rândul său, este corelată strâns cu schimbările **condițiilor** de activitate și independență a poporului.

Din cea mai fragedă vârstă copilul a fost înconjurat cu grijă de *creațiile poetice orale*, în care se reflectă înțelepciunea populară. La început sunt cântecele de leagăn, apoi poveștile, ghicitorile, zicătorile. Folclorul a ajutat copilului să facă cunoștință cu existența, istoria poporului său. Cu ajutorul folclorului adulții îi apropiau pe copii de cultura națională, îi educă sentimentul mândriei pentru poporul din care face parte.

Tradițiile pedagogice populare s-au format pe baza cunoștințelor și priceperilor acumulate de popor. Ele serveau drept mijloc de transmitere a acestora generațiilor următoare. Tradiția (din latinescul *traditio* – înseamnă transmiterea, zestre) – include în sine moștenirea culturală și socială a generațiilor precedente, care se păstrează în anumite grupuri sociale pe parcursul unui timp îndelungat. Tradițiile nu trec automat de la o generație la alta, ele trebuie dezvoltate, corăportate la realizare, numai atunci ele pot deveni un mijloc eficient de formare a personalității.

Studierea esenței și funcțiilor tradițiilor populare este strâns corelată cu continuitatea în cultură. De aceea este foarte importantă stabilirea gradului de folosire posibilă a tradițiilor etnice în educația interculturală.

Înțelegând tradiția ca o modalitate de transmitere de către generația în vârstă generației în creștere concepția despre viață, norme de comportare, moralitate, priceperi, deprinderi, **experiență de etnoculturală**, iar obiceiul ca o metodă stereotipică de comportament, care se reproduce într-un **anumit etnosocium** și este obișnuit pentru membrii săi, se poate concluziona, că ele sunt o formă socială de relații și au o mare semnificație instructivă [6, p. 45].

Un loc aparte în pedagogia etnică îl ocupă *fapta, acțiunea, munca, activitatea*.

Pedagogia populară confirmă, ca învățarea muncii are loc în munca care îl înconjoară aproape, nemijlocit la cea mai îndepărtată – sarcini permanente. De la simple operații de muncă – la cele complicate, care au nevoie nu numai de pricepere, dar și de pregătire fizică și lucru intelectual; de la simpla executare – la planificarea independentă a lucrărilor și îndeplinirea lor. De la îndeplinirea însărcinărilor părinților la conștientizarea importanței și necesității muncii.

N. Silistraru evidențiază următoarele mijloace și metode de educație a muncii, recunoscute în popor: **demonstrarea, învățarea, exersarea, dorința de bine, încuviințarea, blagoslovirea, rugămintea, sfatul, reproșul, derâderea**, ironia, umorul, negarea, blestemul, jurământul, pedeapsa, sfârta, pișcatul, alungarea de la casă cât și snoava etc. Această enumerare vorbește despre îndreptățirea importanței muncii, prezența siguranței în obținerea rezultatului final – atitudinea conștientă față de muncă [6, p.57] ca elemente ale educației interculturale.

Un loc important în educația muncii în pedagogia populară se explică prin aceea, că în timpul muncii la om se dezvoltă **inventivitatea, gândirea creativă**, forța fizică a omului, se creează frumosul, se șlefuiesc calități morale ale personalității ce țin și de educația interculturală.

Tradițiile sunt o formă eficientă de consolidare și transmitere a experienței de muncă. Consolidând în procesul repetărilor acțiunilor de muncă, la început pe baza imitării adulților, apoi conștient, priceperile de muncă se transformă în deprinderi și chiar încep să determine orientarea socială de muncă a tânărului. Adică tradițiile etnice de muncă în acest context sunt un mijloc de orientare profesională. Prin aceasta forța pedagogiei populare constă în aceea, că educația muncii și orientarea copiilor nu se produce impus, dar în condiții naturale, în procesul nemijlocit al activității vitale.

În popor se prețuiește **unitatea cuvântului și a faptei**. Copiilor li se insuflă în permanență, că trebuie mai mult să facă și mai puțin să vorbească. În cultura tradițională a educației este prezentă ideea autoaprecierii muncii cinstite. Este respinsă lăudăroșenia, „bravada”: „Ce e în mână nu e minciună”; „La pomul lăudat să nu te duci cu sacul mare”; „Munca te ridică, lenea te strică” etc. Faptele bune și variate sunt folosite pentru copii, familie, vecini, rude, consăteni, pentru oameni în general, popor – pe aceasta și mizează pedagogia populară.

Viața firească a poporului se manifestă cel mai bine pe fundalul existențial. Existența ca factor al educației populare se afiliază familiei. Existența influențează asupra multor factori de dezvoltare a personalității – artei, idealului, religiei etc. Existența, în esență, este natura creată de om, viața lui domestică, interioară.

Copiii asimilează cultura națională anume prin trăirile existențiale. Înainte de a începe să se explice în viața muncii, copilul însușește profund impresii de la existență, fie că este legată de îndeletnicire, dezvoltare intelectuală sau alt aspect. Existența este un element

stabil al vieții. Ea cuprinde toți membrii societății, fenomenele existențiale se repetă încontinuu, natura receptivă a copilului fiind totodată în puterea ei.

Arta populară este de asemenea un factor activ de educație, care confirmă tendința generală a poporului spre frumos. Imaginea, emoționalitatea artei populare poartă în sine un mare potențial pedagogic. Școala pedagogică contemporană, spre regret, până în prezent subapreciază rolul artei populare în formarea personalității. Parțial această problemă și-a găsit reflectare în lucrările unor pedagogi [6, p.71]

În activitatea sa artistică meșterul popular ia tradiția, care pornește din rădăcinile adânci ale experienței populare, reflectând dezvoltarea culturii spirituale a poporului în ansamblu.

Un factor nu mai puțin important în formarea personalității este religia. Ea a jucat un rol enorm în formarea copilului din cele mai vechi timpuri. În prezent are loc procesul de reînțoarcere a religiei la pozițiile ei pierdute sau cedate de socializare a personalității, deoarece ea este antipodul lipsei de spiritualitate, amoralității care erodează societatea actuală.

Trebuie să remarcăm că credința în Dumnezeu nu trebuie și nu poate deveni o modă. Competența de bază a acestei sfere este dragostea sinceră față de Atotputernic: „*Crede-n Domnul cinstind sfinții, / Cum te-a învățat părinții*”; „*Când se trudește săracul, / Dumnezeu îi umple sacul*”; „*Munca când ți-o cauți bine, / Și Dumnezeu e cu tine*”.

G. Volcov evidențiază trei tendințe de modificare a acestui proces în mediul tineretului: creșterea religiozității (a crescut brusc numărul botezurilor, cununilor, numărul participanților la diferite ritualuri religioase); apariția partidelor de orientare religioasă, care atrag mulți tineri, adolescenți, minori; creșterea în mediul tineretului a interesului față de religie, care se manifestă prin frecvența școlilor duminicale, facultative, ore opționale etc. [8, p. 63]

Religia este, mai întâi de toate, morala, care explică existența binelui, compătimirii, pocăinței, binefacerii și multe altele. Multe procedee, mijloace ale pedagogiei populare sunt corelate strâns cu viziunile religioase, convingerile, iar unele reperează direct pe dogmatica religioasă. Cu alte cuvinte, religia este unul din factorii pedagogi populare, care nu poate exista fără potențialul spiritual-moral, ce se conține în religie (dominanta morală).

Printre valorile morale de bază ale creștinilor se numără: iertarea, înțelepciunea, cum-pătarea, răbdarea, blândețea.

La baza adevăratelor valori spirituale ale creștinilor se află valorile autentice: adevărul, dragostea, bunătatea, frumosul, smerenia, ascultarea, reținerea, toleranța, chibzuința, munca, desăvârșirea. [6, p. 59].

Pe parcursul multor decenii religia era văzută ca antipod al învățământului, nu se presupunea că între ele poate fi atinsă o înțelegere reciprocă. Însă în prezent apare un alt pericol – examinarea culturii ca parte a religiei. Din acestea pot suferi și religia, și învățământul. Nu trebuie să uităm că biserica este o instituție grandioasă în care s-au educat și se educă generații și generații.

Este important de luat în considerare, că religia este un anumit hotar. Vorba nu este despre valorile general-umane, însă religia totdeauna este momentul de împărțire și semnificare a hotarelor: ortodoxism, catolicism, iudaism, protestantism. În statul intercultural apare problema despre posibilitatea și principialitatea acestor hotare. Dacă e să vorbim despre religie, învățământul religios, atunci trebuie să vorbim despre statalitate.

Educația interculturală prin obiectivul a învăța să trăiești împreună depășește învățarea tradițională, creând posibilitate de socializare individuală, cu orientare preponderentă pe drepturile colective, pe cultivarea receptivității față de diferență, sporirea permisivității față de alteritate, prin formare, în ultima instanță, a competenței interculturale.

Mediul pedagogic prin intercorelarea factorilor etnopedagogiei în realizarea educației interculturale a preadolescenților antrenează funcțiile de bază: educativă, formativă, instructivă.

Examinând natura nu numai ca mediu de trai, dar și ca țară trebuie menționate: ecologia omului, ecologia culturii, ecologia formațiunilor etnice.

Educația interculturală a preadolescentului în contextul factorilor etnopedagogiei se manifestă prin limbă, religie, credință, tradiție, valori morale, joc etc.

Bibliografie:

1. BUDNIC, A. Programă experimentală la tema: „Formarea competenței comunicării la viitorii profesori de limba engleză prin și pentru educația culturală”. Chișinău: Tipografia U.P.S. „Ion Creangă”, 2003. p. 4.
2. CUCOȘ, C. *Dimensiuni: culturale și interculturale*. Iași: Polirom, 2000. 288 p.
3. Dicționar Enciclopedic al Educației și Formării, Cartier, 2008.
4. REY M., *Forme les enseignants a l'education interculturelle*. Strasbourg: Les travaux du Conseil de la Cooperation Culturelle, 1986, p. 202-203.
5. ROBBINSON, G. *Cross-cultural understanding*: New York: Random House, 1986, p. 148.
6. SILISTRARU, N. *Etnopedagogie*. Chișinău, 2003.
7. UȘINSKI, C.D. *Omul ca obiect al educației. O experiență de antropologie pedagogică* (traducere), București, 1974.
8. VOLCOV, G.N. *Этнопедагогика*. М. 2009, 168 с.

CZU 373.55(073)(478)

PERSPECTIVE ALE DEZVOLTĂRII CURRICULARE ÎN REPUBLICA MOLDOVA: ÎNVĂȚAREA CROSS-CURRICULARĂ

Zinaida POPA, drd., specialitatea *Teoria generală a educației*,
Universitatea de Stat din Tiraspol
Coordonator științific: **Ion ACHIRI**, dr., conf. univ.

*Menirea firească a școlii nu e să dea învățătură, ci să deștepte,
cultivând destoinicirile intelectuale în inima copilului, trebuința de a învăța toată viața.*
Ioan Slavici

Abstract: *The development of the National Curriculum can not be effective without taking into account: the challenges of the contemporary world: globalization, internationalization, digitization, technology, the crisis of values etc.*

The educational ideal of the school in the Republic of Moldova consists in the formation of a spirit of initiative, capable of self-development, which possesses not only a system of knowledge and skills necessary for employment in the labor market, but also independence of opinion and action, being open for intercultural dialogue in the context of the assumed national and universal values.

*Curriculum diagnosis can be accomplished through a series of actions that include conclusive evaluation, with the role of operationalization and characterization of curriculum construction at design level. – What is studied? – How much do you learn? – When does a certain type of learning take place? – How is learning done. The systemic-holistic concept of the curriculum The learning process is characterized by dynamism and permanent and continuous interaction of **constituent components**.*

Keywords: *Curriculum, educational ideal, cross-curricular learning, skills, cross-curricular themes.*

Dezvoltarea Curriculumului Național nu este izolată de contextul internațional și cel național. Dimpotrivă, acești factori, în mare parte, determină orientările și metodologia schimbării curriculare. Dezvoltarea Curriculumului Național nu poate fi eficientă fără a ține cont

de: provocările lumii contemporane: *globalizarea, internaționalizarea, digitalizarea, tehnologizarea, criza valorilor etc.*; contextul național: *criza social-politică, criza economică, criza demografică etc.*; starea curriculumului actual: *gradul înalt de teoretizare a curricula pe discipline, nivelul scăzut de realizare a interdisciplinarității în cadrul curricular, lipsa unui consens în abordarea noțiunii de „competențe”, desincronizarea dintre evaluarea formativă/curentă și cea finală etc.* [1, p. 3] Așadar, nevoia/ necesitatea schimbării curriculare este determinată de: ajustarea politicilor curriculare la standardele educaționale naționale și internaționale; asigurarea continuității în reformele curriculare și politici educaționale; asigurarea funcționalității ciclurilor curriculare în raport cu tendințele dezvoltării curriculare pe plan național și internațională.

Trăim într-o epocă cu imperative dure. Realizările de azi nu mai corespund cerințelor de mâine. Copiii de azi sunt viitorul nostru comun de mâine. Profesorul de azi trebuie să dea dovadă de cunoștințe, responsabilitate, abilități și măiestrie profesională pentru a educa și instrui tânăra generație în ritmul epocii. În acest sens e necesar să remarcăm importanța modului ales de profesor pentru a transmite o anumită informație elevilor, în condițiile în care *elevul este plasat în centrul formării, încredințându-și funcția de agent, și de beneficiar, și de apreciator, și de responsabil etc.* [2, p. 27]

Educația are ca finalitate principală formarea unui caracter integru și dezvoltarea unui sistem de competențe care include cunoștințe, abilități, atitudini și valori ce permit participarea activă a individului la viața socială și economică. Competența școlară este un sistem integrat de cunoștințe, abilități, atitudini și valori, dobândite, formate și dezvoltate prin învățare, a căror mobilizare permite identificarea și rezolvarea diferitor probleme în diverse contexte și situații. Actualmente, dacă vrea să corespundă imperativelor timpului, adolescentul trebuie să-și asume roluri și responsabilități, să ia decizii pentru cei din jur, să răspundă rapid și bine la diversele provocări ale vieții, succesul și performanța apar doar dacă posedă cunoștințe integrate, dacă privește realitatea ca o imagine unitară și dacă gândește flexibil și creator. Acest imperativ trebuie să devină un *modus vivendi* al școlii. Numai astfel elevul, prin noduri conceptuale persuasive, va construi *o arie de comprehensiune și înțelegeră*. [5, p. 31] Activitatea instructiv-educativă desfășurată cu elevii urmărește formarea unor viitori cetățeni activi și creatori, în conformitate cu idealul educațional al societății contemporane. În plan concret, activismul presupune *implicarea elevului în procesul propriei formări*, cultivarea independenței, iar creativitatea, ca latură a personalității, reprezintă inovația, originalitatea produselor create de elevi, viitorii adulți de mâine. Profesorului din școala contemporană îi revine înalta și onorabila misiune nu numai de a-l învăța pe elev, dar, primordial, de *a-l învăța să învețe*. În cadrul procesului educativ elevii dobândesc numeroase cunoștințe, își formează diferite priceperi și deprinderi specifice disciplinelor școlare studiate. Pentru a demonstra utilitatea acestora, cadrul didactic are menirea de a crea fuziuni, conexiuni între acestea, de a forma competențe cu ajutorul cărora educabilii să răspundă cu ușurință cerințelor vieții cotidiene. Scopul principal al școlii este de a forma elevi cu o cultură comunicațională care să faciliteze transferul de la comunicarea în spațiul școlar la comunicarea în societate. În acest context, vorbim despre abordarea cross-curriculară, abordare holistică și constructivistă a procesului curricular, care urmărește, prin stabilirea unor grade diferite de integrare la nivelul obiectivelor, conținuturilor, metodologiei, conceptelor etc., atingerea unor rezultate pentru care este nevoie de o organizare tematică/integrată a curriculumului. Din perspectiva abordării cross-curriculare, fazele/etapele procesului curricular sunt: *proiectare, dezvoltare, implementare, evaluare, revizuire*. [4, p. 7]

Diagnosticarea curriculumului [1, p. 40] poate fi realizată printr-o serie de acțiuni care includ întrebări evaluative concludente, cu rol de operaționalizare și caracterizare a

construcției curriculumului la nivelul proiectării. Aceste întrebări, fundamentate teoretico-științific de A. Crișan, stabilesc:

Ce fel de educație este cerută de societate? Răspunsul este dat prin curriculum și concretizat în politica educațională, scopurile sistemului educativ, structura sistemului de învățământ și filierele de formare și obiectivele pentru fiecare disciplină (la diferite niveluri) și pentru toate ciclurile de învățământ construite în raport cu nevoile educative, cu interesele individuale și așteptările sociale.

Ce se învață? Răspunsul la această întrebare este oferit de modul în care sunt structurate în curriculum conținuturile pentru ca obiectivele disciplinare să fie atinse, cu un anumit grad de diversitate din perspectivă științifică, socială și culturală, pentru diferitele filiere de formare și niveluri de învățământ.

Cât anume se învață? Modelul didactic disciplinar reflectă extensia și profunzimea conținuturilor pentru fiecare ciclu de învățământ, în acord cu nivelul intelectual și școlar al elevilor.

Când are loc un anumit tip de învățare? Curriculumul ține cont de psihopedagogia vârștelor și de procesul dezvoltării intelectuale a elevilor și descrie momentul în care trebuie abordate temele unei discipline și la ce nivel (ciclu, an de studii), dar și progresia abordării acestor conținuturi pe ciclu de învățământ și an școlar.

Cum se face învățarea? Răspunsul la această problemă ține cont de psihologia învățării, de motivație, de didactica disciplinelor, de formarea cadrelor didactice și de metodele de predare, activitățile de învățare, de manualele școlare și auxiliarele curriculare.

Cui se adresează? Curriculumul descrie, în acord cu psihosociologia dezvoltării intelectuale, tipurile de elevi cărora li se adresează curricula disciplinare și particularitățile biosociosociale ale acestora.

Cu ce resurse și mijloace? Răspunsul va avea în vedere totalitatea resurselor bugetare și personalul implicat în implementarea curriculumului înțeles ca program educațional. [1, p. 41]

Proiectarea curriculumului reprezintă „motorul inovator” al abordării cross-curriculare, întrucât demersul de proiectare nu mai pornește de la discipline/ obiecte de studiu ca principiu organizator, ci de la teme, subiecte, probleme sau provocări care pot sau nu să fie încadrate ulterior în anumite discipline de studiu. Proiectarea curriculară poate îmbrăca două forme: a) proiectarea tematică / curriculum tematic; b) proiectarea bazată pe competențe/ curriculum centrat pe competențe.

Conceptul pedagogic de *competență* este proiectat de S. Cristea [3, p. 55], considerând că acesta valorifică semnificațiile psihologice la nivelul diferitor taxonomii ale obiectivelor educației prin care se are în vedere depășirea opoziției dintre competență și performanțe. În spiritul paradigmei curriculumului, acest concept pedagogic, cu angajarea metodologică deschisă, vizează reconstrucția corelației funcționale dintre competențe și performanțe, care poate fi identificată și valorificată la nivelul structurii bidimensionale (psihologică-socială) a obiectivelor.

Învățarea cross-curriculară are la bază mai multe criterii, printre care e necesar să menționăm: procesul de învățământ se caracterizează prin dinamism și interacțiune permanentă și continuă a componentelor constitutive; în activitatea de predare – învățare – evaluare, accentul va cădea pe formarea proceselor intelectuale, în special gândirea divergentă, facilitându-se astfel transferul de cunoștințe, priceperi și deprinderi din diverse arii curriculare; conform idealului educațional al societății, sarcina noastră este de a forma personalități active și creatoare, ceea ce impune stimularea creativității, imaginației și flexibilității gândirii în scopul sistematizării și structurării informațiilor dobândite în procesul educațional.

Abordarea cross-curriculară mizează pe interdisciplinaritate, transdisciplinaritate. Cultura generală a elevului din secolul al XXI-lea presupune cunoștințe temeinice și diverse. Aceste cunoștințe pot fi cu adevărat achiziționate doar integrat. Atât timp cât competența de comunicare, de exemplu, va fi prioritar realizată doar în cadrul orelor de limbă și literatură română, nu putem conta pe un vorbitor cult de limbă română. Realizat interdisciplinar, procesul educativ-instructiv oferă elevului posibilitatea de a dobândi informații despre evenimente, fenomene care vor fi aprofundate pe parcursul anilor școlari viitori, de a aplica cunoștințele teoretice în domenii diferite. La acestea se adaugă și avantajele vizând formarea personalității elevului pe diverse planuri: intelectual, emoțional, social, estetic și fizic.

B. Nicolescu identifică trei grade de interdisciplinaritate:

- un grad aplicativ (de exemplu, metodele fizicii nucleare sunt transferate în medicină și apare un nou tratament al cancerului);
- un grad epistemologic (de exemplu, transferul metodelor din logica formală în legislația juridică generală);
- un grad generator de noi discipline (de exemplu, transferul metodelor matematice în fizică a condus la apariția fizicii matematice). [6, p. 31]

Sunt extrem de importante activitățile de învățare, design-ul situațiilor și al contextelor relevante în care se produce învățarea, organizarea mediului de învățare, organizarea experiențelor de învățare. În procesul de instruire se ține cont de utilizarea intensă a metodelor de lucru participative, se pune accent pe abilitățile metacognitive, pe educația morală, pe problemele cu caracter tematic și relevante din punct de vedere social.

Temele cross-curriculare sunt teme integrate (interdisciplinare) de studiu care se concentrează pe dezvoltarea personală și socială a elevilor, Aceste teme au un caracter transversal, trec dincolo de granițele disciplinelor școlare tradiționale și propun formarea unor competențe și/sau valori fundamentale pentru viața de zi cu zi. Pentru a fi introduse cu succes în școală, temele cross-curriculare solicită crearea unor experiențe diverse de învățare și experimentarea achizițiilor învățării în contexte concrete și variate. *Conținutul temelor cross-curriculare* poate fi încadrat într-una dintre următoarele trei mari categorii, puternic interrelaționate [4. p. 76]:

Teme cross-curriculare preocupate în primul rând de promovarea unor comportamente, valori și atitudini pozitive (dezvoltarea personală, integrarea socială, diversitatea culturală, sănătatea). Aceste teme încearcă să răspundă unor nevoi sociale percepute ca fiind de o importanță crucială, dar care nu pot fi abordate corespunzător în cadrul unei singure discipline sau al unui grup de discipline independente, necorelate.

Teme cross-curriculare care ridică probleme greu de inclus (de acomodat) în structura unei anumite discipline. Aceste probleme au un caracter complex și ele au apărut ca urmare a unor provocări pe care societatea contemporană le adresează educației. Între aceste teme regăsim educația ecologică, educația pentru schimbare, educația pentru mass-media, negocierea și rezolvarea conflictelor, calitatea vieții etc.

Teme cross-curriculare preocupate de dezvoltarea unor competențe de bază, cum ar fi comunicarea, rezolvarea de probleme, a învăța să înveți, antreprenoriatul. Aceste competențe nu aparțin unei anumite discipline, ele au însă un mare potențial de transfer la nivelul curriculumului ca întreg și la nivelul contextelor concrete de viață. Toate aceste trei categorii pot fi considerate complementare instruirii de tip disciplinar; ele sunt construcții integrate care ajută la formarea unei oferte de învățare echilibrate, coerente și centrate pe nevoile actuale și acute ale tinerilor.

Un studiu cross-curricular, numit poate puțin cam pretențios astfel, se referă, în esență, la structurarea informației pe baze comparatiste, scoțându-se în evidență conexiunile dintre teme sau domenii diferite de studiu. Spre exemplu, învățarea scrierii corecte din

punct de vedere gramatical se făcea, în mod tradițional, doar în cadrul orelor de limbă română, dar, prin adoptarea unei programe de învățământ moderne, regulile de ortografie pot fi însușite și pe durata altor cursuri, întrucât este nevoie de stăpânirea lor temeinică *nu doar pentru bunul mers al orelor de limbă română*. [7, p. 1]

Printr-un accent crescut pus pe această dimensiune cross-curiculară în cadrul proceselor de predare-învățare și nu numai se urmărește, de fapt, creșterea gradului de conștientizare și de implicare a elevilor pe durata orelor de curs, precum și înțelegerea interacțiunilor multiple dintre diferite domenii de studiu. Nu este deloc ceva nou, întrucât părinții sistemelor de educație moderne s-au axat la timpul lor tot pe interacțiunea dintre domeniile de studiu și beneficiile care pot decurge de aici pentru formarea adecvată a unui tânăr. Cu timpul însă, materiile de studiu au început să-și ceară un grad de independență mai mare ajungându-se ca, în prezent, elevii să nu mai poată vedea sub nici o formă conexiunile intrinseci dintre diferitele materii pe care le studiază la școală. În special, matematicile și alte științe exacte au mult de oferit din punct de vedere cross-curicular, deoarece o mare parte din aplicațiile lor sunt evidente în alte domenii de interes, precum muzica, literatura, practicarea sportului sau orele de laborator. O prima piedică din acest punct de vedere ar putea fi reprezentată de aglomerarea programei până la cote sufocante, dar lucrurile nu vor sta așa decât dacă se urmează modelul haotic al învățământului din zilele noastre, plin de experimente fără noimă. În realitate, studiile cross-curiculare sunt doar unul dintre pașii pe care îi vor avea de urmat cei care sunt însărcinați cu optimizarea sistemului de educație. Pe lângă acestea merită de investit și în alte proiecte de cercetare și analiză care să aibă o finalitate practică, respectiv structurarea completă a unui nou sistem educativ, eficient și elegant. Nou nu înseamnă neapărat și futurist, ci doar bine organizat și pus pe baze reale și nu experimente autohtone sau de import preluate de-a valma din cauza schimbărilor dese la nivel politic.

Studiile cross-curiculare sunt deci foarte utile pentru eficientizarea unui sistem de învățământ sau, de ce nu, a unei întregi ramuri economice, dar ele nu se vor face în primul rând de către elevi sau educatorii lor, și așa complet debusolați de schimbările frecvente din ultimii ani, ci se vor da spre analiză și unor persoane competente, bine plătite și care nu sunt presate de timp sau de lipsă de bani. Astfel, se poate beneficia din plin de avantajele finalizării lor, altfel fiind vorba doar de un alt concept de lucru preluat de pe la alții și introdus acolo de mântuială, ca să nu rămânem (Doamne-fereste!) în urma Europei din acest punct de vedere. [7, p. 1]

Forța motrice a secolului al XXI-lea constă în capitalul intelectual al cetățenilor. Progresul politic, social și economic din acest mileniu va depinde de potențialul intelectual al generațiilor de oameni tineri. Prin urmare, nu ar trebui să rămânem indiferenți la ceea ce învață elevii – cum anume învață și în ce mod trebuie să se investească în competențele lor. Urgența extinderii capacității angajaților, pentru a face față nevoilor pe care le impune secolul al XXI-lea, este predominant vizibilă în cercetările de specialitate, în care se face apel la acțiuni urgente. [8, p. 3] În acest context, rezonabil e să menționăm importanța **cooperării** – un proces de lucru și acțiune comună, care se poate realiza cu ajutorul unor entități intenționate și neintenționate. În forma sa cea mai simplă, cooperarea pornește de la premisa că lucrurile trebuie să funcționeze în armonie, umăr la umăr, în timp ce, în formele sale mai complexe, cooperarea se poate referi și la funcționarea ființei umane în cadrul social al unei națiuni. Concomitent se pune accent pe **colaborare** – un proces structurat, regenerabil, unde două sau mai multe persoane lucrează împreună pentru atingerea unui obiectiv comun. În cele mai frecvente cazuri, colaborarea este un efort intelectual de natură creativă – prin partajarea cunoștințelor, prin învățare și prin ajungerea la un consens. Colaborarea nu necesită leadership și poate conduce la rezultate mult mai bune prin descentralizare și egalitarism. Un loc aparte îi revine **creativității** – un proces mental care include generarea de noi

idei sau concepte sau generarea unor asocieri noi între idei și concepte deja existente. Deși la prima vedere pare un fenomen intuitiv destul de simplu, creativitatea este în realitate mult mai complexă. Printre domeniile care au analizat acest fenomen se numără: psihologia behavioristă, psihologia socială, psihometria, psihologia cognitivă, inteligența artificială, filosofia, istoria, economia, cercetările din design, afaceri și management și multe altele. [8, p.7]

Idealul educațional al școlii din Republica Moldova constă în formarea personalității cu spirit de inițiativă, capabile de autodezvoltare, care posedă nu numai un sistem de cunoștințe și competențe necesare pentru angajare pe piața muncii, dar și independență de opinie și acțiune, fiind deschisă pentru dialog intercultural în contextul valorilor naționale și universale asumate.

Bibliografie:

1. Cadrul de referință al Curriculumului Național, Chișinău, 2017, p. 3-41.
2. CALLO, Tatiana. De la a înțelege spre a conștientiza până la convingere – o trilemă a învățământului formativ. In: *Didactica Pro*, 2006, nr. 5 – 6 (39 – 40), p. 27-30.
3. CRISTEA, Sorin. Competența pedagogică la nivelul curriculumului. In: *Didactica Pro*, 2011, nr. 2, p. 55-56.
4. CIOLAN, Lucian. *Învățarea integrată. Fundamente pentru un curriculum transdisciplinar*. Iași: Polirom, 2008, p. 74-76.
5. GHICOV, Adrian. Corelarea în rețea ca premisă a învățării performante. In: *Didactica Pro*, 2008, nr. 6 (52), p. 29-31.
6. SOICA, Adriana. Interdisciplinaritatea – componentul fundamental al progresului școlar. In: *Convorbiri didactice*, Liceul teoretic Spiru Haret, 2018, nr. 18, p. 31-34.
7. Ce ar trebui să învețe copiii noștri? Lista competențelor necesare în secolul XXI [online] [citat 21.12.2018]. Disponibil: [https://www.business-academy.ro/cms/mestoZaUploadFajlove/competente% 20 necesare.pdf](https://www.business-academy.ro/cms/mestoZaUploadFajlove/competente%20necesare.pdf)

CZU 377.14

ÎNVĂȚĂMÂNTUL DUAL CA SOLUȚIE ÎN FORMAREA DE COMPETENȚE A VIITORULUI SPECIALIST

Olesea VOLONTÎRI, *drd., specialitatea Didactica informaticii, Universitatea de Stat din Tiraspol, Chișinău*
Coordonator științific: **Valeriu CABAC**, *dr., prof. univ.*

Abstract: *The way of organizing dual learning requires the search for teaching models of content selection and teaching of the "General training" component, including computer science, through massive use of information and communication technology (ICT) capabilities. Among the existing models, an enormous potential in the learning process efficiency has blendad learning.*

Keywords: *dual learning, blendad learning.*

Pe parcursul ultimilor ani, în cadrul proiectului „Reforma structurală a Învățământului Profesional Tehnic” în Republica Moldova au loc mai multe activități de dezvoltare a sistemului de învățământ dual. Se preconizează că învățământul dual va deveni o opțiune standard pentru învățământul profesional din Moldova.

Indiferent de forma de învățământ, tinerii ar trebui să primească în școală competențe (cunoștințe, abilități, deprinderi, aptitudini), care să le permită accesul în piața muncii. Cu acest scop, prin ordin Nr. 1331, din 10.09.2018, al Ministerului Educației, a fost aprobat Planul-Cadru pentru învățământul profesional tehnic secundar dual, după care timpul de instruire va fi partajat în raport de 20-30% din durata normativă a programului în instituția

de învățământ și 70-80% în cadrul agentului economic. Formarea profesională încorporează următoarele componente: G – Pregătirea generală, P – Pregătirea de profil și A – Pregătirea opțională. Orele prevăzute pentru programul de formare profesională vor fi distribuite după cum urmează: (a) Pregătirea generală (G) – 8%; (b) Pregătirea de profil (P) – 82%; (c) Pregătirea opțională (A) – 3%; (d) Consultanță – 5%; (e) Examenul de calificare – 2%. [5]

Modul de organizare a învățământului dual impune căutarea unor modele didactice de selectare a conținuturilor și de predare, utilizarea masivă a posibilităților tehnologiei informației și a comunicațiilor (TIC).

Conținutul competenței profesionale se stabilește în rezultatul analizei standardului ocupațional și calificării profesionale. Standardul ocupațional, precum și calificarea profesională, exprimă esența pregătirii profesionale, asigurând o cât mai mare corespundere a programului de formare profesională cu cerințele angajatorului. [6] Pentru a proiecta conținutul de predare, este necesar de a analiza minuțios domeniul / standardul ocupațional (tabelul 1) și calificarea profesională. Figura 1.

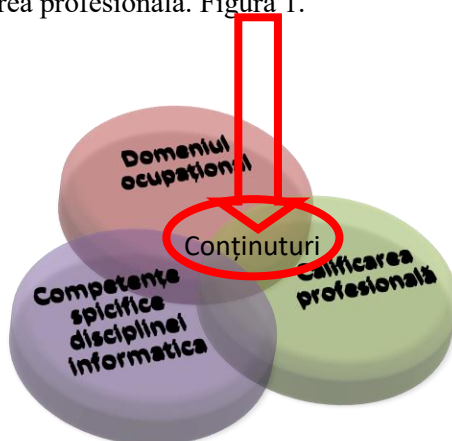

Figura 1. Proiectarea conținuturilor de predare

Tabelul 1. Nomenclatorul domeniilor de formare profesională și al meseriilor/profesiilor

Domeniul general	Domeniul de educație	Domeniul de formare profesională
2. Științe umaniste și arte	21 Artă	211 Tehnici audiovizuale și producții media 214 Calificări meșteșugărești
4. Afaceri, administrare și drept	41 Afaceri și administrare	416 Vânzări en gross (cu ridicata) și cu amănuntul
7. Inginerie, prelucrare și construcții	71 Inginerie și activități ingineresti	711 Chimie și prelucrare 713 Electricitate și energie 714 Electronică și automată 715 Mecanică și prelucrarea metalelor 716 Vehicule cu motor, nave și aeronave
	72 Fabricare și prelucrare	721 Prelucrarea alimentelor 722 Materiale (sticlă, hârtie, plastic și lemn) 723 Textile (îmbrăcăminte, încălțăminte și articole din piele)
	73 Arhitectură și construcții	732 Construcții și inginerie civilă
8. Agricultură, silvicultură,	81 Agricultură	811 Producția culturilor agricole și creșterea animalelor

piscicultură și veterinărie		812 Horticultură
	82 Silvicultură	821 Silvicultură
	83 Piscicultură	831 Piscicultură
9. Ocrotirea sănătății și asistență socială	92 Asistență socială	921 Îngrijirea persoanelor în etate și a persoanelor adulte cu dizabilități 922 Îngrijirea copiilor și tinerilor
10. Servicii	101 Servicii personale	1011 Servicii casnice 1012 Servicii de coafor și frumusețe 1013 Servicii hoteliere, restaurante și alimentație publică 1015 Călătorie, turism și agrement
	104 Servicii de transport	1041 Servicii de transport

Componenta „*Pregătirea generală*”, care este comună pentru întreg domeniul de formare profesională și care are drept scop dezvoltarea competențelor ce asigură succesul/reușita activității profesionale, va conține cel puțin două discipline/module obligatorii:

- Tehnologii de procesare a informației;
- Bazele antreprenoriatului. [5]

Selectarea disciplinei *Tehnologii de procesare a informației* ca obligatorie este determinată de Articolul 11. Finalitățile educaționale, din Codul educației al Republicii Moldova, pct.2, care includ 9 competențe-cheie, dintre care și competențe digitale.[1]

Pe măsură ce tehnologiile sunt integrate în toate activitățile din orice domeniu, capacitatea de a utiliza aceste tehnologii și de a ține pasul cu evoluția lor rapidă a devenit o condiție obligatorie întrucât tehnologiile digitale transformă fiecare aspect al vieții, de la stilul de viață personal la activitatea de la locul de muncă.

Pentru a înțelege mai bine natura acestei competențe, Comisia Europeană a conceput Cadru european al competenței digitale pentru cetățeni (Dig Comp), structurat în cinci domenii: alfabetizarea digitală și informațională, comunicare și colaborare, creare de conținut digital, siguranță și soluționare de probleme. Cele cinci domenii numără 21 de competențe. [2]

Informare și alfabetizare a datelor

1. Navigarea, căutarea și filtrarea datelor, informațiilor și conținutului digital
2. Evaluarea datelor și a informațiilor
3. Gestionarea datelor, a informațiilor și a conținutului digital

Comunicare și colaborare

4. Interacționează prin tehnologiile digitale
5. Schimbul prin tehnologii digitale
6. Implicarea în cetățenie prin intermediul tehnologiilor digitale
7. Colaborarea prin tehnologii digitale

8. Neticheta
9. Gestionarea identității digitale

Crearea de conținut digital

10. Dezvoltarea conținutului digital
11. Integrarea și re-elaborarea conținutului digital
12. Drepturi de autor și licențe
13. Programare

Siguranță

14. Dispozitive de protecție
15. Protecția datelor personale și a vieții private

16. Protecția sănătății și bunăstării
17. Protejând mediul înconjurător
Rezolvarea problemelor
18. Rezolvarea problemelor tehnice
19. Identificarea nevoilor și a răspunsurilor tehnologice
20. Creativ folosind tehnologii digitale
21. Identificarea lacunelor de competență digitală

Prin Ordinul Ministrului educației nr. 662 din 12 iulie 2016 a fost aprobat Curriculumul modular „Tehnologia Informației și a Comunicațiilor pentru învățământul profesional tehnic”. Modulele din Curriculum, în ansamblu sau separat, urmând să fie utilizate în cadrul programelor de formare profesională tehnică:

- secundară – pentru disciplina Tehnologii de procesare a informației din compartimentul Pregătire generală componenta variabilă și după caz pentru disciplinele incluse în compartimentul Pregătirea opțională;
- post secundară și post secundară nonterțiară – pentru unitatea de curs *Tehnologia informației* din componenta de formare a competențelor profesionale generale și după caz pentru unitățile de curs opționale și la liberă alegere din domeniul TIC. [4]

Pentru formarea competențelor specifice au fost propuse șase module, cu o distribuție în ore, după cum arătat în tabelul 2.

Tabelul 2. Administrarea curriculumului

Nr.	Denumirea modulului	Numărul de ore			
		Total	Contact direct		Lucrul individual
			Prelegeri	Practică/Seminar	
1.	Utilizarea sistemelor de operare	64	16	16	32
2.	Utilizarea echipamentelor periferice	32	10	12	10
3.	Procesarea textelor	40	8	14	18
4.	Calculul tabelar	80	13	31	36
5.	Tehnologii multimedia	60	10	20	30
6.	Tehnologii de comunicare	60	15	15	30
	Total	336	72	108	156

Având în vedere specificul învățământului dual, 336 de ore se includ în 32 de ore anual, petrecute în instituție. Toate acestea impun căutarea unor modele didactice de selecție a conținuturilor și de predare. Printre modelele existente un potențial enorm în eficientizarea procesului de formare îl are, în opinia specialiștilor, așa-numitul „învățământ mixt”. Acesta semnifică utilizarea simultană a învățământului online (la distanță) și a modului de învățare clasic, numit și învățământ prezențial.

Învățarea la distanță are un șir de avantaje [3]:

- *Democratizarea formării*: persoanele ce locuiesc la o distanță mare de centrele mari universitare sau persoanele cu deficiențe locomotorii au posibilitatea de a-și prelungi studiile la cele mai prestigioase centre;
- *accesibilitatea*;
- posibilitatea de a *accede rapid la cunoștințe* noi în situația „îmbătrânirii” rapide a cunoștințelor;
- *factorul economic*: studentul nu consumă timp și resurse financiare pentru deplasări;
- posibilitatea pentru student de a învăța în *ritmul propriu*;
- învățarea la distanță îl impune pe student să fie permanent *la curent* cu posibilitățile tehnologiei informației și a comunicațiilor, să-și dezvolte competențe de utilizare a acestor tehnologii;

- *documentarea* procesului de formare: după încheierea studierii cursului studentul dispune de conținutul cursului și de conținutul mesajelor trimise / primite de la tutore și de la colegi;
- studiile la distanță formează și dezvoltă studenților capacitatea de *autodeterminare*, de *luare a deciziilor*;
- *calitatea* formării la distanță nu este mai mică decât în cazul studiilor cu frecvență la zi.

CONCLUZII

Pe parcursul ultimilor ani în cadrul proiectului „Reforma structurală a Învățământului Profesional Tehnic” în Republica Moldova au loc mai multe activități de dezvoltare a sistemului de învățământ dual. Se preconizează că învățământul dual va deveni o opțiune standard pentru învățământul profesional din Moldova. Proiectul prevede elaborarea mai multor programe de învățământ dual în baza formatelor deja existente pentru curriculum și planul de pregătire practică la întreprindere. Modul de organizare a învățământului dual (30% din timp – instruire în școală, 70% – activitate practică la întreprindere) impune căutarea unor modele didactice de selectare a conținuturilor și de predare a disciplinelor din componenta „*Pregătirea generală*”, inclusiv a informaticii, prin utilizarea masivă a posibilităților tehnologiei informației și a comunicațiilor (TIC). Printre modelele existente un potențial enorm în eficientizarea procesului de formare îl are, în opinia specialiștilor, așa-numitul „învățământ mixt”.

Bibliografie:

1. Codul educației al Republicii Moldova nr.152 din 17.07.2014. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2014, nr. 319-324.
2. Competența digitală, o abilitate esențială pentru profesori și elevi în secolul XXI. [online] [citat 06.10.2018]. Disponibil: <https://www.schooleducationgateway.eu/ro/pub/resources/tutorials/digital-competence-the-vital-.htm>
3. NEGARA, Corina, CABAC, Valeriu. Problematika învățământului electronic mixt. In: *Acta et Commentationes. Științe ale Educației*. 2018, nr. 1(12), p. 35. ISSN 1857-0623
4. Curriculumul modular Tehnologia Informației și a Comunicațiilor pentru învățământul profesional tehnic. Ordinul ministrului educației nr. 437 din 29.05.2017.
5. Planul-cadru pentru învățământul profesional tehnic secundar cu durata de studii de doi ani. Ordinul ministrului educației nr. 531 din 2.06.2015.
6. Suport metodologic pentru proiectarea curriculumului în învățământul profesional tehnic secundar. Ordinul ministrului educației nr. 676 din 13.07.2016.

ASPECTE TEORETICE ALE CULTURII COMUNICĂRII LA PREȘCOLARI

Maria TIFRAC, *drd., specialitatea Teoria generală a educației,*
Universitatea de Stat din Tiraspol
 Coordonator științific: Silvia GOLUBIȚCHI, *dr.*

Abstract: *Communication is a process intended to transfer information and meanings between individuals, groups, levels or organizational subcomponents and organizations in their entirety.*

For both the present education and the formation of the child in the adult perspective, pedagogical communication has a special role to play. It is the basis of any educational intervention. The cognitive content taught in the teaching process, as well as the formative influence of the child by the educator, can only take place through the interdependence between the two poles of the educational relationship. The educator and the child communicate through everything that is outwardly, starting with physical presence and continuing with spoken words, to the barely perceptible smile or silence. Any behavior of each of the two terms of the relationship has message value. That is why not only what the educator says, but what he does in the educational or extra-curricular but tangent context is received by the child and has an influence on them. This is the role of the educator in capitalizing on the culture of children's communication.

Keywords: *culture of communication, didactic communication, preschool, information, questions, knowledge, message, instruction, educator, education.*

Comunicarea didactică se poate structura pe ideea că aceasta este o comunicare instrumentală, direct implicată în susținerea unui proces sistematic de învățare.

În această accepțiune, nu apar restricții de conținut (învățarea poate fi în egală măsură centrată pe dobândirea de cunoștințe, deprinderi, motivații, atitudini), de cadru instituțional (poate exista comunicare didactică și în afara procesului de învățământ, în diversele forme ale educației nonformale și informale) sau privitoare la parteneri. Nu prezența personajelor profesor – elev/elevi dă unei comunicări caracter didactic, ci respectarea legităților presupuse de un act sistematic de învățare. Astfel, comunicare didactică poate apărea între diferiți alți actori: elev – elev, manual – elev, carte – persoană care învață, părinte – copil, instructor – instruiți, antrenor – antrenați, inițiat – ucenici etc. Condiția este ca personajul-resursă să depășească statutul de informator și să cunoască sau să intuiască, legitățile formei de învățare, implicate în situația dată. [1, p. 234]

Comunicarea este un proces (de regulă) intenționat de transfer de informație și înțelesuri între indivizi, grupuri, niveluri sau subcomponente organizaționale și organizații în întregul lor.

Componentele de bază ale comunicării pot fi prezentate ca răspunsuri la o serie de întrebări (după H. D. Laswell și N. Stanton):

- Cine (emițătorul): Cine este, cu precizie, emițătorul mesajului? Este o persoană, un grup sau o structură organizațională? Care este nivelul de cunoaștere a conținutului? Care sunt elementele culturale care pot influența comunicarea?
- Ce (mesajul): Ce dorește emițătorul să transmită? Care este conținutul exact al mesajului? Ce dorește receptorul să știe? Ce informații pot fi omise? Ce informații trebuie introduse pentru ca mesajul să fie clar, concis, amabil, constructiv, corect și complet?
- Cum (codul și canalul): Cum voi comunica mesajul (în cuvinte sau imagini, verbal sau scris, scrisoare, întrevvedere sau convorbire telefonică etc.)?

- Cui (receptorul): Cine este, cu precizie, receptorul mesajului? Este o persoană, un grup sau o structură organizațională? Care este nivelul de cunoaștere a conținutului? Care sunt elementele culturale care pot influența comunicarea?
- Unde și când: Unde și când va fi transmis mesajul astfel încât să fie receptat și utilizat?
- De ce: care este scopul urmărit în comunicare (informare/influențare/convingere)? Ce efect dorește emițătorul să obțină? [2, p. 21]

Comunicarea, instruirea, educația au un gen proxim comun: Transmiterea informației, în special a cunoștințelor științifice. Deși specialiștii în pedagogie s-au străduit să delimiteze educația de instruire, aceasta din urmă nu poate fi suficient prelucrată psihologic, cel puțin așa cum apare în manualele noastre și programele de învățământ, îndeosebi a celor axate pe problematică științifică și tehnică. Convergența celor trei noțiuni apare și în momentul în care constatăm că ele au la bază relațiile interpersonale, modalitățile concrete de transmitere a informațiilor prin expunere sau dialog. Educația, dar mai ales instruirea, poate fi, desigur, înțeleasă ca o transmitere de cunoștințe, deși nu toate formele de comunicare a informațiilor sunt conținute în programele educative. Analizând raportul dintre comunicare și educație într-un plan social-cultural extins, Laurențiu Șoitu și colaboratorii săi susțin că, în afara aspectelor de comunicare intrinsecă programelor educative, prezintă un interes deosebit pentru comunicarea didactică și extensiunile psihosociale și culturale ale educației, laboratorul de comunicare educațională și impactul educativ al mass-mediilor. [4, p. 49-50]

Comunicarea, ca ansamblu al aspectelor ce concurează la realizarea ei, cuprinde:

- factorii (actorii/personajele/agenții)
- distanța dintre aceștia
- așezarea lor, fiind importantă pentru precizarea particularităților
- canalul de transmitere a mesajului
- cadrul și contextul instituțional al comunicării
- tip de cod: oficial, mass-media, colocvial, didactic, secret etc.
- situația enunțiativă (interviu, dezbateri, lecție, sesiune științifică)
- repertoriile active sau latente ale emițător-receptorilor
- retroacțiunile practicate
- factorii de bruij (zgomotele).

Pentru fiecare dintre acestea, comunicarea în clasă are specificul său, determinat de cadrul instituțional în care se desfășoară și de logica specifică a activității dominante – învățarea (ca modalitate esențială de instruire și educare). O amplă prezentare a specificului comunicării educative și didactice o realizează E. Păun [6, p. 151-167]. Sunt urmărite coordonatele: factorii comunicării educative, cadrul acesteia, circuite de comunicare în clasă, raportul relație educativă – relație de comunicare, blocaje ale comunicării educative, randamentul comunicării didactice.

Emil Păun realizează în lucrarea sa „Școala – o abordare sociopedagogică” [6, p. 121-133] o clasificare complexă și cuprinzătoare cu privire la stilurile de conducere practicate de către directorul / managerul organizației școlare și climatul școlar generat de către acestea. În continuare opiniile autorului anterior menționat cu privire la această problematică.

a. tipologia 1. (K. Lewin)

- stilul autoritar (obiectivele generale și modalitățile de lucru ale grupului sunt stabilite de director, fără ca cei în cauză să le cunoască în avans; repartizarea sarcinilor și a grupurilor de lucru este realizată exclusiv de către director; criticile și elogiile sunt personalizate, deși atitudinea directorului este mai degrabă rece și impersonală decât ostilă); acest stil generează tensiuni, ostilitate și insatisfacție profesională;

- stilul democratic (obiectivele propuse sunt supuse dezbaterii grupului, iar strategiile de lucru sunt rezultatul unor decizii colective; alegerea colaboratorilor se face în mod liber; liderul încearcă să se poarte ca un egal al membrilor grupului); stilul democratic generează un climat cald, deschis, propice colaborării și spiritului de echipă.

b. tipologia 2

- stilul autocrat (directorul cere supunere necondiționată, stabilește singur modalitățile de realizare a diferitor activități, ia singur deciziile importante și refuză orice discuție sau negociere cu privire la acestea);
- stilul democratic (directorul face apel la resursele grupului, solicită opinia cadrelor didactice în asumarea obiectivelor și modalităților de atingere a acestora și preferă rolul de moderator al dezbaterilor);
- stilul „laissez-faire” (directorul dă „mâna liberă” subordonaților, controlul exercitat fiind minimal, iar libertatea acestora totală; directorul este mai mult o sursă de informații pentru ceilalți);
- stilul birocratic (directorul urmărește să-și îndeplinească rolul, să fie fidel reglementărilor de tip administrativ; este mai atent la ce spun superiorii săi ierarhici decât la ce spun subordonații săi; există o stare de nemulțumire latentă);
- stilul charismatic (directorul are o personalitate puternică și atractivă; în relațiile cu subordonații acesta poate fi, după caz, democratic dar și autoritar, deoarece, dominați de personalitatea sa puternică, profesorii ignoră modalitățile sale de acțiune, tolerându-le fără critică).

c. tipologia 3 (J.M. Miramon, D. Conet, J.B. Paturet)

- tipul de „guru” (caracterizat prin puterea de seducție a directorului, prin fuziunea cu organizația și omniprezența; climatul poate deveni tensionat datorită competiției dintre subordonați de a intra „în grațiile” conducătorului);
- terapeutul (se caracterizează printr-o dominantă paternalistă și prin tendința de a se retrage în spatele grupului; este un umanist prin excelență, promovează delegarea responsabilității, iar deciziile se iau prin consens, evitându-se excesele birocratice);
- militantul (este foarte activ, uneori agitat, supervizează tot și dispune de capacități reale de exercitare a funcției de conducere; antrenează în activități cu precădere pe cei care împărtășesc aceleași valori; simte permanent nevoia de împlinire prin acțiune);
- neangajatul (se caracterizează prin blazare, automulțumire, comportamente rutiniere și tendința de izolare față de ceilalți; climatul este închis și morocănos; sunt favorizați cei care nu vor să fie controlați, deoarece directorul intervine foarte puțin în viața organizației);
- dirijistul (tipul de comandant rigid, cu o viziune mai degrabă pesimistă despre oameni și posibilitățile lor, evidențiază mai mult aspectele negative și eșecurile decât succesele; nu încurajează participarea subordonaților la luarea deciziilor nefiind adeptul negocierilor, ci al deciziilor personale, rezervându-și dreptul la viziunea de ansamblu asupra organizației; climatul este tensionat și există numeroase conflicte subterane; acest comportament ascunde adeseori o personalitate fragilă, vulnerabilă, mascată de comportamentul autoritar);
- birocratul (practică un stil de conducere bazat pe reglementări și pe respectarea strictă a acestora; climatul este impersonal, relațiile interpersonale nefiind încurajate sau agreate; conducerea este centralizată și rigidă).

d. tipologia 4. (L.J. Stiles)

- expertul în eficiență (își propune să construiască o organizație cu o funcționare cât mai egală, plasând omul potrivit la locul potrivit; recurge la analiza științifică a muncii și la stimulente materiale într-o conducere de tip autoritar);

- mecanicul social (își bazează activitatea de conducere pe stimularea motivației și a dimensiunii afective a muncii, dar și pe comunicarea și cooperarea cu colaboratorii);
 - mecanicul organizațional (directorul dezvoltă forme raționale de organizare a activității, unde sarcinile sunt raportate la autoritate și control; încearcă să încadreze organizația în formula unică: planificare – organizare – stabilitatea personalului – dirijare);
 - clinicianul (încearcă să exploateze zonele emoționale, îndeosebi cele subconștiente și non-raționale din comportamentul personalului în dorința atât de a motiva activitatea, cât și de a preveni apariția unor fenomene grupale nocive în planul relațiilor interpersonale și în cel al climatului organizațional);
- e. tipologia 5. (Itzhak Adidez)
- producătorul (animat de dorința de a obține rezultate palpabile imediate; calități esențiale: capacitate de acțiune, cunoștințe ample și dorința de a realiza acțiuni concrete);
 - administratorul (caracterizat prin dorința de a organiza bine activitatea; calități: capacitatea de analiză rațională a situațiilor, simțul ordinii, capacitate de sistematizare);
 - întreprinzătorul (animat de dorința de a declanșa acțiuni noi; calități: imaginația, creativitatea, perseverența, îndrăzneala);
 - integratorul (se caracterizează prin dorința de a integra oamenii într-o activitate comună și de a-i convinge să coopereze; calități: capacitatea de mobilizare a oamenilor, sociabilitatea, empatia).

Climatul școlar se află într-o relație de strânsă interdependență cu stilul de conducere profesat de către directorul/managerul organizației școlare. Referitor la acest aspect, R. Lickert și J.G. Lickert, citați de E. Păun în lucrarea menționată, afirmă despre climatul organizațional că ar avea un caracter cumulativ: climatul de la vârful ierarhiei creează premise climatului de la nivelurile mediu și bazal. Este propusă astfel o tipologie a climatelor organizaționale rezultată din modul particular de combinare a următoarelor variabile: stil de conducere, motivație, comunicare, decizie, precizarea scopurilor și control.

Tipologia climatelor organizaționale (R. Lickert, J.G. Lickert)

- climat autocratic exploator (se definește prin faptul că managerii nu au încredere în subordonați și folosesc amenințări și sancțiuni pentru a se asigura de îndeplinirea sarcinilor de către aceștia; subordonații sunt rar implicați în procesul de luare a deciziilor);
- climat autocratic binevoitor (managerii manifesta o atitudine favorabilă față de subordonați, aceștia fiind, într-o oarecare măsură și într-un cadru bine definit, implicați în luarea deciziilor);
- climat democratic consultativ (managerii au mai multă încredere în subordonați, iar comunicarea se face atât în sens ascendent, cât și descendent; în timp ce deciziile importante sunt luate la vârful structurii de conducere, subordonații iau decizii la nivelurile bazale, de mai mică importanță);
- climat democratic participativ (managerii au încredere totală în subordonați, luarea deciziilor este puternic descentralizată, iar comunicarea realizată este de o manieră eficientă atât pe orizontală, cât și pe verticală) [10. p. 96-99].

Efectul, este esențial pentru judecarea oricărei comunicări (din punct de vedere managerial) existând mai multe trepte de efectivitate:

- receptarea comunicării: pentru ca profesorii din școală să poată desfășura o activitate planificată trebuie, în primul rând, ca directorul să aibă grijă ca datele despre această activitate să ajungă la cei implicați, pe diverse canale.
- înțelegerea mesajului: odată mesajul receptat, este bine ca directorul, prin diferite proceduri de feed-back, să se asigure că este înțeles conținutul lui. De exemplu, dacă este vor-

ba de o convocare la o dată și într-un loc anume, adresată profesorilor de matematică, este bine să se verifice dacă data și locul au fost corect înțelese de către toți cei implicați.

- acordul referitor la conținutul comunicării. Deja aici, avem nevoie de un răspuns ceva mai complex – anume cel la întrebarea (aplicată exemplului de mai sus): știu oare profesorii de ce sunt convocați? Pentru acesta, este necesar ca scopul comunicării să fie foarte clar formulat – mai ales dacă este vorba de o activitate importantă.
- acceptarea intențiilor emițătorului. Răspunsul la diverse decizii ale șefilor și participarea colegilor la diferite activități sunt condiționate de modul de percepere a motivelor deciziilor, respectiv a intențiilor celor care inițiază comunicarea. În exemplul nostru, dacă profesorii convocați consideră că iar ne cheamă inspectorul să se vadă că are activitate sau iar vom vedea lecție-tip foarte plictisitoare, participarea va fi redusă sau numai formală.
- schimbarea (în cunoaștere, atitudini, comportament) produsă la receptor este efectul cel mai important al comunicării care reprezintă, de altfel, scopul educației în sine: școala urmărește ca, într-un cadru instituționalizat, să fie realizate niște schimbări proiectate la nivelul educabililor. Numai dacă receptorii (profesorii de matematică) vor considera că activitatea respectivă este interesantă și le poate aduce un plus de cunoaștere, experiență etc., iar acest lucru va fi și realizat, numai atunci putem spune că respectiva comunicare a avut efecte de nivel ridicat. [2, p. 21-22]

Comunicarea didactică este formă a comunicării pedagogice, prin care se vehiculează conținuturi specifice diferitor discipline de învățământ, în vederea generării unui act de învățare, dimensiune explicativă a discursului didactic, structurare a comunicării conform logicii pedagogice, cu scopul de a facilita înțelegerea unui adevăr și nu doar simpla lui enunțare, selecționare și organizare a conținuturilor predate de către profesor, acesta ghidându-se după curriculum și manual.

Scopul comunicării didactice este multiplu: transmiterea și asimilarea informației, rezolvarea de probleme, adoptarea unor decizii referitoare la strategiile didactice, tehnici de învățare, orientare școlară și profesională, evaluarea rezultatelor, formarea unor capacități, convingeri, sentimente și atitudini.[3, p. 29].

Comunicarea didactică are o serie de caracteristici:

- Dimensiunea explicativă a discursului didactic este pronunțată, deoarece el vizează înțelegerea conținutului propus, condiție primară și obligatorie pentru continuarea procesualității învățării;
- Structurarea comunicării didactice conform logicii pedagogice are ca primă cerință facilitarea înțelegerii unui adevăr și nu simpla lui enunțare. Profesorul care doar propune / impune adevărurile domeniului specialității sale, dar nu face efortul special pentru ca ele să fie înțelese și acceptate de copii ca bunuri simbolice personale se oprește, ca profesionist, la jumătatea drumului. Este de înțeles, astfel, de ce în structurarea conținuturilor programelor școlare, dar și în prezentarea informațiilor în actul de comunicare didactic, se acordă întâietate logicii pedagogice (vizează înțelegerea), față de cea științifică (vizează adevărul) sau cea istorică (vizează cronologia descoperirii adevărilor științifice) [1, p. 235];
- Rolul activ pe care îl are profesorul față de conținuturile științifice cu care va opera. Acesta va acționa ca un filtru, el va selecționa, organiza și personaliza conținuturile literaturii de specialitate, ținând cont de curriculum și manual pentru care a optat;
- Pericolul transferării autorității de statut (normală la nivelul relației cu clasa) asupra conținuturilor, sub forma argumentului autorității. Pentru cei care învață apare astfel riscul (cu atât mai frecvent cu cât elevii sunt mai mici) ca un lucru să fie considerat adevărat sau fals nu pentru că faptul acesta este demonstrat, ci pentru că parvine de la

o sursă cu autoritate (Scrie în carte!, Așa ne-a spus doamna învățătoare!, Așa este formulat în programă! etc.);

- O serie de particularități de ritm (scrisul este de șase ori mai lent decât rostirea), de formă (accentuarea compensatorie a dimensiunii paraverbale din comunicarea profesorului atunci când elevii iau notițe și pierd o parte din informația nonverbală), de conținut (diminuarea și chiar pierderea dimensiunii afectiv-atitudinale în cazul comunicării scrise);
- Personalizarea comunicării didactice face ca același cadru instituționalizat, același conținut formal (programă, manual), același potențial uman (clasa/clasele de elevi) să fie explorate și exploatate diferit și cu rezultate diferite, de profesori diferiți. [3, p. 30]

În funcție de propriile particularități de structură psihică și de filosofia educației la care aderă, conștient sau nu, profesorul accentuează una sau alta dintre dimensiunile comunicării – cea informativă, cea relațională, cea pragmatică etc. – creând premise de răspuns complementar din partea elevilor sau a cadrului instituțional în care activează etc.

Pe lângă cele analizate, se pot enumera o altă serie de trăsături care, și ele, contribuie la crearea unui univers specific al comunicării didactice:

- ritualizarea și normele nescrise permanent prezente (Nu vorbi neîntrebat!, Când profesorul vorbește, se ascultă doar!, Ridică-te în picioare, când răspunzi!);
- combinarea permanentă a comunicării verticale cu cea orizontală în forme organizate (lucru pe echipe, sarcini colective etc.) sau spontane, legale sau ilegale (circuitul unei fițuici, suflatul);
- finalismul accentuat al comunicării, subordonată permanent obiectivului didactic urmărit. De aici libertatea limitată a partenerilor, profesori și elevi, de a alege conținuturi ad-hoc;
- animarea selectivă a partenerului - clasă/elev -, în funcție de reprezentările deja fixate ale profesorului (clasă amorfă, elev slab, elev conștiincios);
- dominarea comunicării verbale de către profesor în proporție de peste 60-70%, la care se asociază și tutelarea de ansamblu a actului de comunicare (Leroy, G., 1974, Debysser, f., 1980),
- redundanța, cantitativ și calitativ specială, impusă de necesitatea înțelegerii corecte a mesajului [Ungureanu, D., 1994 apud. 1, p. 236].

Didactica modernă schimbă optica asupra elevului definit ca simplu obiect al educației, ca receptor pasiv sau spectator al vieții școlare. Învățământul contemporan pune în centrul atenției elevul, educația centrându-se pe elev, el fiind în mijlocul atenției, astfel ținând să-l facă subiect interactiv și co-autor la propria sa formare.

Bibliografie:

1. CUCOȘ, Constantin. *Psihopedagogie pentru examenele de definitivare și grade didactice*. Iași: Editura Polirom, 2005, 316 p. ISBN 973-683-213-9
2. IOSIFESCU, Șerban. *Management educațional pentru instituțiile de învățământ*. București: Institutul de Științe ale Educației Laboratorul Management educațional, 2001. 370 p. ISE-MEC
3. SILISTRARU, Nicolae, GOLUBIȚCHI, Silvia. *Pedagogia învățământului superior*. Ghid metodologic. Chișinău: Editura Universitatea de Stat din Tiraspol, 2013. 192 p. ISBN 978-9975-76-102-4
4. ORȚAN, Florica. *Comunicare interpersonală în mediile școlare*. Oradea: Editura Universității din Oradea, 2005. 229 p. ISBN 973-613-781-3
5. PÂNISOARA, Ovidiu. *Comunicarea eficientă*. Iași: Editura Polirom, 2015. 488 p. ISBN 978-973-46-5479-6

6. PĂUN, Emil. *Școala – o abordare sociopedagogică*. Iași: Editura Polirom, 1999. 176 p. ISBN 973-6832201
7. SAUCAN, Doina Ștefana. *Comunicarea didactică*. București: Ed. Atos, 2003. 239 p.
8. SOITU, Laurențiu. *Comunicare și acțiune*. Iași: Institutul European, 1997. 175 p. ISBN 973-586-067-8
9. MELANCOVICI, Speranța. *Comunicare organizațională*. Note de curs. 97 p.
10. STAN, Cristian. *Pedagogia comunicării educaționale*. Note de curs. 114 p. [online] [citată 21.12.18]. Disponibil: <https://edoc.site/teoria-si-metodologia-instruirii-pdf-free.html>

CZU 314.3

TENDINȚE ÎN DINAMICA COMPORTAMENTULUI REPRODUCTIV ÎN REPUBLICA MOLDOVA ȘI UNELE ȚĂRI EUROPENE

Ecaterina GRIGORAȘ, *drd, specialitatea Sociologia populației și procese demografice,*
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir” din Chișinău
Coordonator științific: **Olga GAGAUZ**, *dr. hab, cercet. conf.*

Abstract: *After at least two decades with a below replacement fertility level, some theories support a reversal of decline, while others see a "low fertility trap". In this article, we analyze a fertility measurement model that has been labeled as the total fertility rate over the life cycle. In addition, the correlation between fertility increase and human development improvement (HDI) is not positive in the studied countries, but the Baltic countries, in recent years, assume a positive start in the influence of human development on fertility. A high degree of fertility heterogeneity in changing reproductive behavior is determined by the different postponement rate of births. Estonia and Lithuania have already higher fertility in older ages of women - 29-49 years, while an earlier fertility model characterizes the Republic of Moldova, Russia, Ukraine and Belarus.*

Keywords: *Low fertility, human development index, postponement and recuperation of fertility.*

O scurtă istorie a evoluției fertilității

Nivelul considerabil de declin al fertilității în țările europene ale fostei Uniuni Sovietice (regiunea Europei Centrale și de Est) a fost accelerat printr-o serie de crize sociale, dar și economice, care au avut loc în a doua jumătate a secolului al XX-lea. Cu mult mai târziu și mai lent în comparație cu țările Europei de Vest, care au înregistrat acest proces continuu (cea de-a doua tranziție demografică), în anii '60 ai sec. al XX-lea.

Până în 1990, în țările Europene ale fostei Uniuni Sovietice nu au fost înregistrate valori scăzute ale fertilității (fig.1). Cert este că, Republica Moldova a deviat cu rate mai înalte de fertilitate în comparație cu celelalte țări din spațiul ex-sovietic. Dacă în 1971, Republica Moldova înregistra o rată totală de fertilitate de 2,71 copii per femeie de vârstă fertilă, atunci Letonia-2,05, Lituania-2,43, Estonia-2,23, Belarus-2,36, Rusia-2,02 și Ucraina-2,12. Iar cele mai mici valori ale ratei totale de fertilitate pentru Republica Moldova au ajuns să înregistreze 1,44 în 2002; Estonia-1,27 în 1998; Belarus-1,23 în 2003; Lituania- 1,23 în 2002; Rusia-1,16 în 2000; Letonia- 1,12 în 1998 și Ucraina-1,09 în 2001.

Unicitatea tendințelor observate în țările din Europa Centrală și de Est este, în mod neașteptat, viteza drastică a scăderii fertilității. Similitudinile în tendințele evoluției fertilității între țările din Europa Centrală și de Est în timpul anilor 1990 și 2000 sunt evidente.

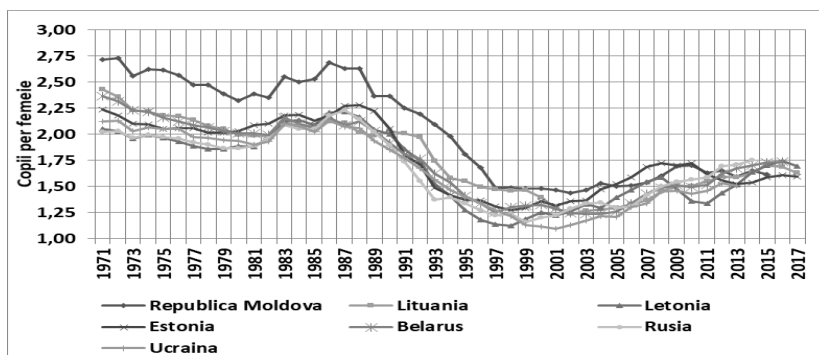

Figura 1. Rata totală de fertilitate, anii 1971-2015 (copii per femeie de vârstă fertilă)

Sursa: pentru țările europene - baza de date *Human Fertility Data Base*, pentru Republica Moldova - calculele autorului

Devierea de la ratele de fertilitate înalte și înregistrarea fertilității scăzute (low fertility) și extrem de scăzute (*lowest low fertility*) s-a declanșat foarte repede în spațiul european și a presupus o convergență globală a indicatorilor de fertilitate. Astfel, toate țările au ajuns la un nivel al fertilității extrem de scăzut (lowest-low fertility – mai jos de 1,3) – experiența trăită de mai multe țări din Europa de Sud și Europa Centrală. În Republica Moldova RTF a scăzut până la 1,44 (low fertility – mai jos de 1,5). Tendințele de lungă durată de amânare a fertilității presupune o perioadă mai îndelungată în vederea recuperării acestora până la nivelul de înlocuire a generațiilor.

Tendința principală în dinamica fertilității prezintă creșterea vârstei medii a mamei la naștere (VMMN) (fig. 2). Astfel, după anii 1990, aceasta înregistrează o tendință de creștere în toate țările studiate, însă debutul creșterii valorilor indicatorului diferă de la o țară la alta. De exemplu, pentru țările Baltice și Rusia creșterea indicatorului VMMN ia amploare începând cu anii 1994 (Estonia, Letonia) și 1995 (Lituania, Rusia).

Celelalte țări înregistrează aceeași tendință, însă debutul acesteia se observă mai târziu – în anii 1997 (Belarus, Ucraina și Republica Moldova). Astfel, până în 2014, VMMN a crescut în Estonia cu 4,24 ani, Letonia-3,93 ani, Lituania-3,78 ani, în Rusia cu 3,27 ani, Belarus cu 2,88 ani, până în 2013 în Ucraina cu 2,78 ani și în Republica Moldova doar cu 2,22 ani. Cu toate că Republica Moldova înregistrează o tendință de creștere a VMMN, acest proces este unul lent, iar în 2015 chiar a scăzut cu 0,2 ani, ceea ce se explică prin influența structurii populației, în special prin prevalența populației rurale, în cadrul căreia procesul de tranziție a fertilității încă nu s-a stabilit ferm.

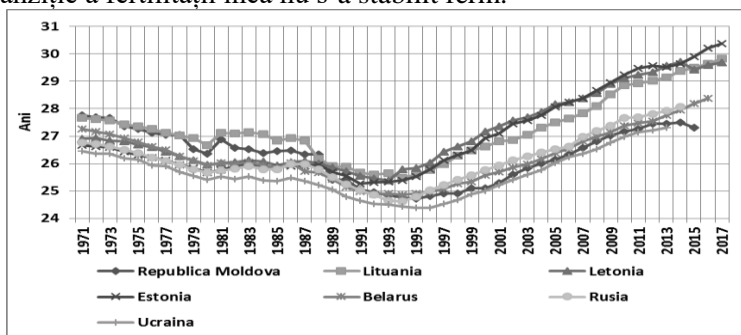

Figura 2. Vârsta medie a mamei la naștere, anii 1971-2017

Sursa: pentru țările europene – baza de date *Human Fertility Database*, pentru Republica Moldova – calculele autorilor

Teoria dominantă a declinului fertilității a fost explicată de economistul Richard Easterlin, care presupune confruntarea aspirațiilor materiale în creștere, în anii de formare, cu potențialele câștiguri ulterioare, în perioada maturității timpurii. El a introdus noțiunile de „cerere”, „ofertă” și „cost al reglării fertilității”. Astfel, în categoria „cererea” de a avea copii, el include factorii socio-economici standard ai tranziției utilizați în ipoteza de modernizare; „ofertă” sunt elementele culturale care limitează fertilitatea naturală; „cost al reglării fertilității” sunt resursele financiare, timpul și constrângerile psihice (poate fi avortul din motive religioase), ale controlului fertilității [1, p. 420].

A doua teorie a tranziției fertilității (Lesthaeghe și van de Kaa) a avansat ideea că a apărut un nou regim de fertilitate, caracterizat printr-o amânare substanțială a căsătoriei și a momentului de a deveni părinte, determinată nu numai de considerente materiale, dar și de preocuparea înaltă de auto-împlinirea individuală, libertatea de alegere, stilul de viață și emanciparea, reflectate în procesul de formare a familiei, atitudinile față de reglementarea fertilității și motivația de a deveni părinte (auto-actualizare, emancipare, autonomie individuală) [2, p. 3]. De asemenea, trebuie remarcat faptul că cea de a doua teorie a tranziției fertilității a prezis doar un model de pornire ulterioară și amânarea fertilității, dar nu și un grad slab de recuperare la vârstele ulterioare. De fapt, la vârstele mai târzii, relația se poate inversa, deoarece o mai mare echitate între sexe ar putea favoriza o mai bună recuperare [4, p. 233].

Evident că, intensă amânarea a fertilității în fostele țări comuniste a fost un răspuns la restructurarea completă a societăților lor după anul 1989 și la nesiguranța rezultată care a fost resimțită la toate vârstele [6, p. 7]. Prin urmare, în literatura de specialitate a fost introdusă o altă noțiune, cea de „capcana a fertilității scăzute” [8, p.172]. Autorii propun, în egală măsură, o cale pe termen lung a fertilității scăzute, care reflectă efectul negativ al globalizării asupra ocupării forței de muncă și veniturilor.

Deoarece nivelul fertilității care nu asigură înlocuirea generațiilor reprezintă o consecință a amânării fertilității, este și de așteptat că ratele totale de fertilitate să crească din nou, odată ce amânarea va înceta. În acest sens fertilitatea scăzută este privită doar ca un fenomen temporar și tranzitoriu [9, p. 13; 10, p. 85]. În schimb, alte opinii presupun că odată cu trecerea de la amânare, gradul de recuperare a fertilității la vârste mai înaintate (de obicei după vârsta de 30 de ani) devine un factor critic [11, p. 320]. Prin urmare, nu numai rata de amânare este esențială, dar și gradul de recuperare a fertilității amânate.

O viziune optimistă este că comportamentul reproductiv ar putea fi influențat prin îmbunătățirea situației economice și sociale care ar încuraja nivelul fertilității până la valori ce ar asigura înlocuirea generațiilor. O altă viziune este că investițiile în dezvoltare sunt inverse cu creșterea fertilității. Aici „dezvoltarea” este măsurată prin setul de indicatori, așa cum este rezumat în „Indicele Dezvoltării Umane” (IDU) al Organizației Națiunilor Unite. Înclinarea la acest punct de vedere este cea care se concentrează în principal pe egalitatea de șanse între femei și bărbați: cu cât mai multe țări ar îmbunătăți poziția socio-economică și împuternicirea femeilor, fertilitatea va crește din nou, probabil până la nivelurile de dinaintea amânării [12, p. 435; 13, p. 2].

Astfel, se conturează două viziuni: cea *pesimistă*, adică cea a „capcanei fertilității scăzute”, care reflectă, efectul negativ al globalizării asupra ocupării forței de muncă și câștigurilor europene și cea *optimistă*, bazată pe impactul dezvoltării umane (mecanismul sfârșitului amânării fertilității).

Date și metode

Pentru toate țările, cu excepția Republicii Moldova, analiza fertilității este realizată în baza datelor Human Fertility Database (HFD), care conține date detaliate și de înaltă calitate privind indicatorii de fertilitate pentru anii calendaristici, ceea ce prezintă o oportunitate

pentru cercetarea schimbărilor și a diferențelor între diferite țări (www.humanfertility.org). HFD se bazează pe statistici oficiale, dar prin intermediul unei metodologii unice, verificarea datelor este garantată și asigură comparabilitatea acestora în timp și pe țări. Cercetarea cuprinde perioada anilor 1971-2017, deși există unele neconcordanțe în ceea ce privește accesibilitatea datelor pentru ultimii ani. Astfel, pentru asigurarea comparabilității datelor a fost selectat anul de referință 2014.

Următoarele analize se bazează pe dezvoltarea socio-economică măsurată prin indicii dezvoltării umane (IDU), calculat de Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD). HDI combină trei dimensiuni ale progresului socio-economic, ale condițiilor de sănătate, ale nivelului de trai și ale capitalului uman într-un singur indice pentru fiecare an calendaristic. PNUD actualizează ocazional definiția exactă a HDI, asigurând efectuarea analizelor comparative în timp și pe țări (<http://hdr.undp.org/en/content>).

Pentru efectuarea calculelor și a analizei fenomenului fertilității în Republica Moldova, am apelat la sursele de date oficiale ale Biroului Național de Statistică, la date privind numărul populației feminine de vârstă reproductivă estimat de Centrul de Cercetări Demografice, calculată conform standardelor europene (populația prezentă, ce nu include emigranții care au lipsit din țară mai mult de 12 luni). Această corectare a numărului populației constă în faptul că numărul populației are de suferit din cauza înregistrării nașterilor care se referă doar la evenimentele care au loc în interiorul țării (populația *de facto*), în timp ce populația supusă riscului include cetățenii moldoveni care locuiesc în străinătate (populația *de jure*) [5, p. 32]. Pentru că Republica Moldova are un nivel ridicat de emigrare, există diferențe substanțiale între populația *de facto* și numărul populației *de jure*. De asemenea am consultat materiale și publicații științifice din literatura de specialitate.

Rezultate obținute

În ultimul timp tot mai des în literatura de specialitate este susținută ideea că odată cu dezvoltarea umană (în acest caz educație, sănătate și nivel de trai) ar duce la creșterea nivelului fertilității. Această idee a fost propusă de Myrskylä, Kohler și Billari [14, p. 745; 15, p. 2] și a atras o atenție sporită. Indicele dezvoltării umane (HDI) este o măsură sumară a realizării medii în dimensiunile-cheie ale dezvoltării umane: o viață lungă și sănătoasă și cu un nivel de trai decent. HDI este media geometrică a indicilor normalizați pentru fiecare dintre cele trei dimensiuni. Mai exact, relația tipică negativă TFR-HDI ar persista atâta timp cât se desfășoară tranziția clasică (prima) demografică, dar această relație va deveni pozitivă ulterior.

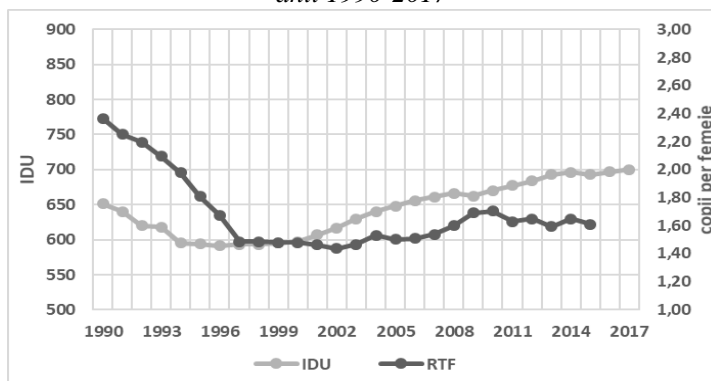
Principalele constatări ale studiilor deja efectuate în acest sens, presupun că creșterea economică reprezintă un determinant al dezvoltării umane fiind într-o corelare pozitivă.

Constatarea privind inversarea fertilității de la o corelație negativă la una pozitivă cu nivelul de dezvoltare a țărilor este în concordanță cu literatura care documentează creșterea fertilității pentru multe țări dezvoltate înainte de recesiunea începută la sfârșitul anilor 2000 [16, p. 665].

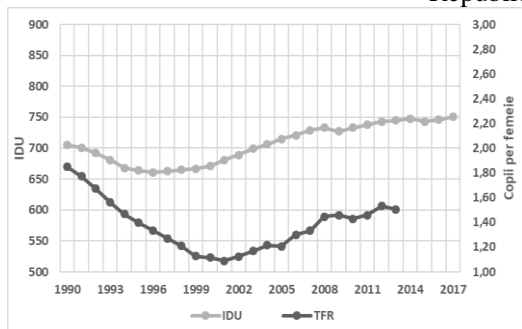
Evoluția IDU pentru perioada anilor 1990-2017 (date disponibile), pentru Republica Moldova, Rusia, Ucraina și Belarus, înregistrează un nivel critic de dezvoltare (IDU înregistrează valori mai mici de 850). Astfel până în anii 1993 pentru Letonia și Estonia, 1994 pentru Rusia, Ucraina și Lituania și până în 2000 Republica Moldova, rata totală de fertilitate a fost în scădere continuă în paralel cu scădere valorilor IDU, în perioada ulterioară nivelul fertilității a fost în continuă scădere indiferent de cursul acestui indicator. După o continuă creștere a nivelului de dezvoltare umană se observă și o tendință de creștere a nivelului fertilității. Această tendință debutează în 1998 pentru Belarus, în 1999 pentru Letonia, în 2000 pentru Rusia, în 2002 pentru Estonia și în 2003 pentru R. Moldova, Ucraina și Lituania, însă această tendință nu este una fermă, înregistrându-se oscilații ale ratei totale de fertilitate pe parcursul anilor ulteriori. O diferențiere în acest tablou îl

conturează țările baltice, care se clasează la începutul intervalului IDU, între valorile 850-950, în 2012 - Estonia, în 2014 - Lituania și în 2014 - Letonia.

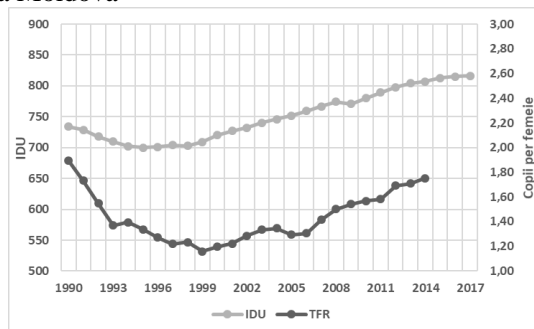
Figura 3. Corelația ratei totale de fertilitate (RTF) și indicatorul de dezvoltare umană (IDU), anii 1990-2017

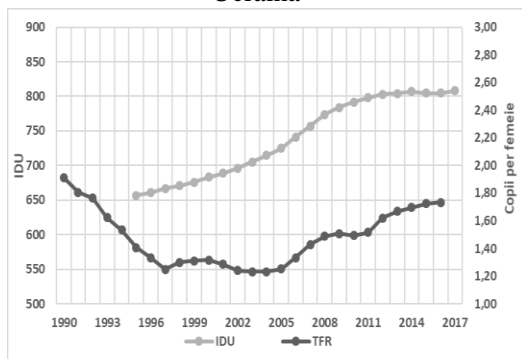
Republica Moldova

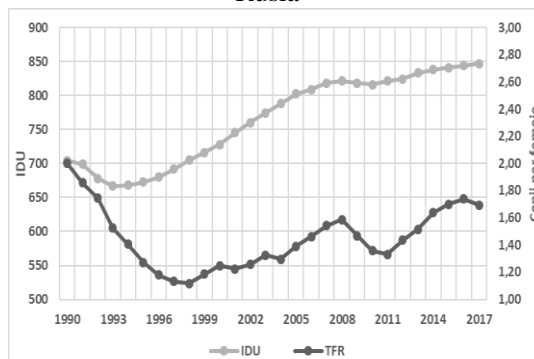
Ucraina

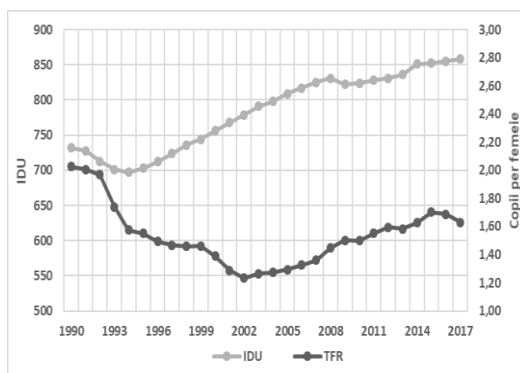
Rusia

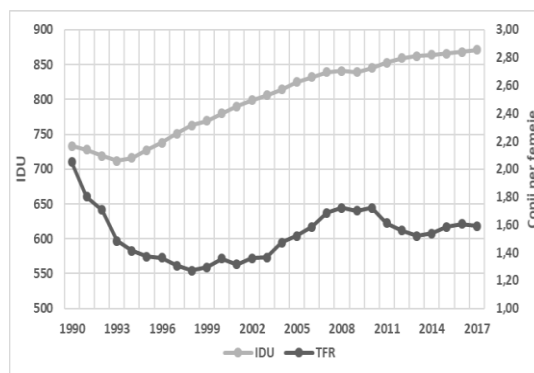
Belarus

Letonia

Lituania

Estonia

Sursa: Indicatorul de dezvoltare umană din baza de date UNDP, rata totală de fertilitate pentru R. Moldova calculată de autor, pentru celelalte țări - din baza de date *Human Fertility Database*

Cercetătorii susțin că, odată atinse aceste valori și chiar mai înalte, se va constata creșterea ratei totale de fertilitate odată cu creșterea valorilor indicatorului dezvoltării umane. Astfel, se consideră că „dezvoltarea umană” promovează fertilitatea în țările post-tranziției [15, p. 5].

Am arătat că indicele IDU este un predictor puternic pentru faptul că o țară se află pe o traiectorie de fertilitate în scădere sau în creștere după ce se ajunge la această regiune „critică”.

Concluziile autorilor (Myrskylä și alții, 2009) [14, p. 742], care susțin că avansarea dezvoltării umane produce o fertilitate în creștere, este falsă. Toate țările au înregistrat creșteri ale IDU în ultimele două decenii, însă nici unul dintre grupurile de fertilitate scăzută nu a depășit limita TFR de 1,75 copii per femeie (low fertility). Rata totală de fertilitate pe ani calendaristici, este o măsură inadecvată deoarece nu reușește să surprindă natura mai precisă a fazelor de amânare și recuperare în diferitele țări și încalcă perspectiva reală a ciclului de viață prin lipirea împreună a unor „bucăți” de diferite generații reale pe anii calendaristici.

Recuperarea fertilității

Între anii 2000-2010, majoritatea țărilor europene, în special țările Europei Centrale și de Est au experimentat prima creștere a RTF. Republica Moldova însă a experimentat această creștere mai târziu, începând cu anii 2003. Această tendință reprezintă o inversare a declinului fertilității atins de majoritatea țărilor în anii 1990 sau începutul anilor 2000 (2003 pentru Republica Moldova) (Lesthaeghe și Permanyer, 2014). Explicațiile demografice presupun că distorsiunea valorilor RTF provine pe măsură ce crește VMMN (*Figura 2*), amânarea fertilității la vârstele mai tinere și recuperarea fertilității la vârstele mature, determină decalaje în valorile ratei totale a fertilității cohorței.

În scopul obținerii unei viziuni mai reale a nivelului fertilității pentru fiecare dintre țările studiate, R. Lesthaeghe propune dezagregarea fertilității în patru segmente de vârstă:

1. Grupa de vârstă 15-19 ani, care reprezintă fertilitatea la adolescenți. Este un indicator de încercare și de eroare în începutul vieții de adult, și care, nu deține cunoștințe adecvate de utilizare a metodelor contraceptive;
2. Fertilitatea adultă timpurie, grupa de vârstă 20-29 ani (F20), care este concentrată la activitățile majore ale cursului vieții: încheierea studiilor; alegerea partenerului de viață; angajarea în câmpul muncii; devenirea de părinte. Aceasta este faza cea mai importantă a întregului ciclu de viață pentru adulți.
3. Fertilitate târzie a adulților, grupa de vârstă 30-39 ani (F30), în care se pot schimba alegerile făcute în fazele anterioare. Acest lucru implică, de exemplu, divorțul / sepa-

rarea, care se încheie cu amânarea statutului de părinte, schimbarea locului de muncă sau de schimbare profesională, etc.

4. Corectarea finală a fertilității în grupa de vârstă 40-44 ani, ca o consecință a unui eșec de contracepție (tipic pentru prima tranziție demografică), sau din ce în ce mai des fertilizarea asistată medical (caracteristic pentru a doua tranziție demografică).

Întrucât deciziile și evenimentele din orice fază ulterioară sunt dependente de cele din fazele anterioare, Lesthaeghe consideră necesară organizarea celor patru segmente de fertilitate într-un mod longitudinal și, prin urmare, respectarea desfășurării ciclului de viață al generațiilor reale. Aceasta înseamnă că ar trebui să urmărim fiecare dintre aceste patru segmente în timp sau, dacă vrem o măsură globală, să le adăugăm împreună, după cum urmează:

RTF sensibilă la ciclul de viață = $F(15-19, t-5) + F(20-29, t) + F(30-39, t+10) + F(40-44, t+15)$, în care $F(a, a+n)$ este fertilitatea cumulată în grupa de vârstă și t indicele de timp.

Astfel, ultimele tendințe ale dinamicii fertilității pentru cele două grupe de vârstă importante care fac parte din ciclul de viață (fertilitatea la 20-29 ani, 2001 și fertilitatea la 30-39 ani, 2011), sunt prezentate în figura 4.

Aceste date se referă la generațiile născute între anii 1972 și 1981. Țările au fost clasate în funcție de fertilitatea lor cumulativă, astfel au fost adăugate valorile pentru 10 ani mai târziu, și anume vârsta de 20-29 ani în 2001 și 30-39 ani în 2011. În acest mod se poate vedea în ce măsură fertilitatea amânată este „recuperată” după vârsta de 30-39 ani.

Fostele țări comuniste prezintă un grad ridicat de eterogenitate, iar acest lucru a fost în mare parte din cauza diferențelor în debutul tranziției dar și gradul de amânare a acestora. Mai exact, Estonia și Lituania, au deja fertilitatea mai ridicată la femeile mai în vârstă-30-39 ani, în timp ce Republica Moldova, Rusia, Ucraina, Belarus și Letonia se caracterizează printr-un model al fertilității mai timpuriu. Astfel, toate aceste țări au în comun fertilitatea mică în grupa de vârstă 30-39 ani.

Dinamica fertilității cumulative, prezintă evoluția fertilității în țările observate în grupa de vârstă 20-29 ani (Figura 5). În prima jumătate a deceniului, în majoritatea țărilor se constată tendințe de amânare a fertilității. Singurele două excepții au fost Rusia și Ucraina, care au înregistrat o redresare mică între 2001 și 2004.

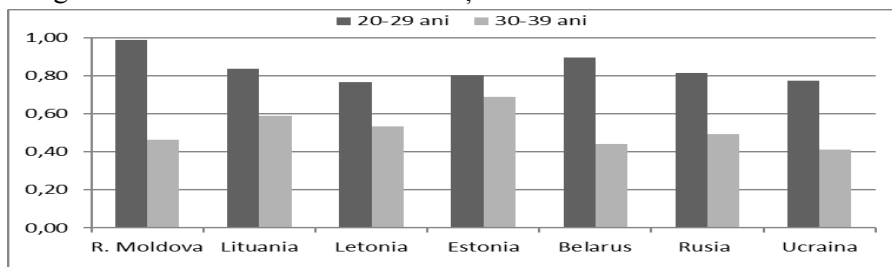

Figura 4. Fertilitatea cumulată în grupele de vârstă 20-29 ani în 2001 și 30-39 ani în 2011

Sursa: calculat de autori

După 2005, însă, majoritatea țărilor au înregistrat o încetare a tendinței de amânare și au înregistrat o creștere temporară. Cu toate acestea, există semne că aceste inversări au încetat și în anii 2008-2009. Cazurile clare ale acestor scăderi ale fertilității recent reînnoite sunt Letonia și Estonia.

Evoluția fertilității la femeile mai în vârstă pe parcursul ultimului deceniu este mult mai linear și omogen în țările studiate (Figura 6). Valorile fertilității feminine în grupa de vârstă 30-39 ani sunt reproduse pentru anii 2000, 2008 și 2011 (când au fost atinse valori maxime pe parcursul deceniului).

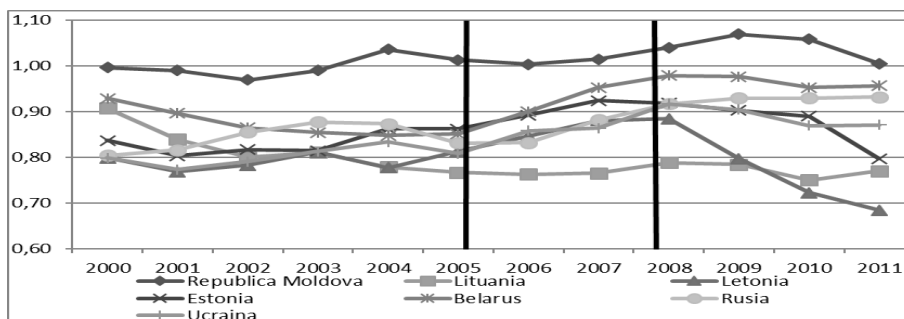

Figura 5. Dinamica fertilității cumulative în grupa de vârstă 20-29 ani, anii 2000-2011

Sursa: calculat de autori

De asemenea, țările sunt clasate de la nivelul înalt la cel mai scăzut nivel al fertilității la femeile în grupa de vârstă 30-39 ani. Acesta este rezultatul generațiilor care determină „corectarea” fertilității amânate în timpul ciclului de viață.

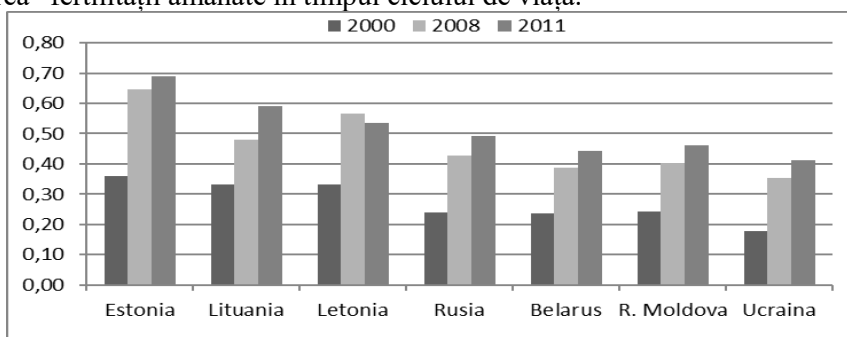

Figura 6. Fertilitatea cumulată în grupa de vârstă 30-39 ani, pentru anii 2000, 2008, 2011

Sursa: calculat de autori

Figura 6 ilustrează faptul că fertilitatea femeilor în grupul de vârstă 30-39 ani în 2000 în Estonia a fost cel mai mare în comparație cu celelalte țări studiate. Spre sfârșitul deceniului se observă două extreme unde Estonia înregistrează valori cu mult mai mari decât în Republica Moldova și Ucraina, ceea ce presupune compensarea fertilității la vârste mai mature, deoarece s-a declanșat un decalaj între amânarea fertilității și recuperarea acestora.

Concluzii

În concluzie, menționăm că comportamentul reproductiv al fertilității a suferit modificări majore pe parcursul anilor 1971-2017 și în concordanță cu observația bazată pe RTF, se pare că, în prima jumătate a anilor 1990, nu a avut loc vreun efect clar de amânare a fertilității, ci mai degrabă un declin al fertilității, predominant la aproape toate vârstele.

Modificarea în masă a calendarului de nașteri a jucat un rol important în reducerea fertilității până la niveluri foarte scăzute la sfârșitul anilor '90 - începutul anilor 2000. În perioada următoare recuperarea nașterilor amânate și diminuarea ritmului de amânare a fertilității au dus la creșterea RTF până la valori mai mari decât 1,5 copii per femeie de vârstă fertilă, ceea ce demonstrează depășirea pragului fertilității scăzute.

Fostele țări comuniste prezintă un grad ridicat de eterogenitate, din cauza diferențelor gradului de amânare a nașterilor. Estonia și Lituania au deja fertilitatea mai ridicată la femeile mai în vârstă - 29-49 ani, în timp ce Republica Moldova, Rusia, Ucraina și Belarus se caracterizează printr-un model al fertilității mai timpuriu. Astfel, toate aceste țări au în comun fertilitatea mică în grupa de vârstă 29-49 ani.

Republica Moldova, Rusia, Ucraina și Belarus, înregistrează un nivel critic de dezvoltare și nu se constată o corelație pozitivă între IDU și creșterea fertilității, însă țările Baltice

se clasează la începutul intervalului IDU, între valorile 850-950, ceea ce presupune o inițiere în influența nivelului fertilității, în special Estonia care înregistrează cele mai înalte valori ai IDU către anul 2017.

Totodată, rata totală de fertilitate pe ani calendaristici este o măsură inadecvată, deoarece nu reușește să surprindă natura mai precisă a etapelor de amânare și recuperare în diferitele țări și încalcă perspectiva reală a ciclului de viață prin lipirea împreună a unor „bucăți” de diferite generații reale pe anii calendaristici.

Inversarea fertilității determinată de dezvoltare (progresul socio-economic, condițiile de sănătate, nivelul de trai și capitalul uman) poate avea implicații importante pe termen lung, deoarece creșterea fertilității la cele mai înalte niveluri de dezvoltare socio-economică poate contribui la scăderea ratei îmbătrânirii populației și la ameliorarea provocărilor sociale care au fost asociate cu fertilitate scăzută.

Bibliografie:

1. EASTERLIN, RICHARD, A. The conflict between resources and aspirations. In: *Population and Development Review*. 1976, nr. 2(3), p. 417-425.
2. LESTHAEGHE, R. The unfolding story of the second demographic transition. In: *Population Studies Center: Research Report*. 2010, nr. 10-696, p. 211-251.
3. KOHLER, H.-P., FRANCESCO, C., ORTEGA, J. A. Low Fertility in Europe: Causes, Implications and Policy Options. In: HARRIS, F. R. (ed.). *The Baby Bust: Who will do the Work? Who Will Pay the Taxes?* 2006, nr. 48-109
4. LESTHAEGHE, Ron. The unfolding story of the demographic transition. In: *Population and Development Review* nr. 36(2), 2010, p. 211-252.
5. PENINA, O., JDANOV, D. A., GRIGORIEV, P. Producing reliable mortality estimates in the context of distorted population statistics: the case of Moldova. In: *MPIDR Working Paper WP-2015-011*, 35 pages, (November 2015). Rostock, Max Planck Institute for Demographic Research.
6. UNECE. *Fertility decline in the transition economies, 1989-1998: economic and social factors revisited*. United Nations Economic Commission for Europe: Economic Survey of Europe 2000, p. 189-207.
7. PHILIPPOV, DIMITER, JÜRGEN, DORBRITZ. *Demographic consequences of economic transition in countries of Central and Eastern Europe*. Strasbourg: Council of Europe Population Studies nr. 39, 2003.
8. LUTZ, WOLFGANG, VEGARD SKIRBEKK, MARIA RITA TESTA. *The low fertility trap hypothesis – Forces that may lead to further postponement and fewer births in Europe*. Vienna Yearbook of Demographic Research. 2006, p. 167-192.
9. KOHLER, HANS-PETER AND DIMITER PHILIPPOV. Variance effects in the Bongaarts-Feeney formula. In: *Demography*, 2001, nr. (38)1. p. 1-16.
10. BONGAARTS, JOHN, SOBOTKA, TOMAS. Demographic explanations for the recent rise in European fertility. In: *Population and Development Review* 38(1), 2010, p. 83-120.
11. FREJKA, TOMAS, SARDON, JEAN-PAUL. Cohort birth order, parity progression ratio and parity distribution trends in developed countries. In: *Demographic Research*. 2007, nr. 16. p. 315-374.
12. MACDONALD, PETER. Gender equity in theories of fertility transition. În: *Population and Development Review*. 2000, nr, 26(3). p. 427-439.
13. ESPING-ANDERSON, GÖSTA. *The incomplete revolution: adapting welfare states to women's new roles*. Cambridge: Polity Press, 2009, 3 p.
14. MYRSKYLÄ, MIKKO, KOHLER, HANS-PETER, BILLARI, FRANCESCO C. Advances in development reverse fertility declines. In: *Nature* 2009, vol. 460, p. 741-743.

15. MYRSKYLÄ, MIKKO, KOHLER, HANS-PETER, BILLARI, FRANCESCO C. High development and fertility: fertility at older reproductive ages and gender equality explain the positive link. In: University of Pennsylvania Scholarly Commons, Population Studies Center Working Paper, 2011, series nr.30, 42 p.
16. GOLDSTEIN, J.R., SOBOTKA, T., JASILIONIENE, A. The end of “lowest-low fertility”? In: *Population and Development Review*. 2009, 35(4). p. 663-699.

CZU 159.942:005.7

RELAȚIA DINTRE INTELIGENȚA EMOȚIONALĂ ȘI MANAGEMENTUL IMPRESIEI ÎN MEDIUL ORGANIZAȚIONAL

Lucia BÎTCA, drd., specialitatea *Psihologie socială*,
Universitatea Liberă Internațională din Moldova
Coordonator științific: **Svetlana RUSNAC**, dr., conf. univ.

Abstract: *Successful interpersonal interactions are attributed to emotional intelligence. Emotion researchers examined the role of emotional skills in social dealings and interpersonal relationships. Impression management is the individual's attempt to manipulate how others see him/her as if the individual is an actor on stage trying to convey a certain character to the spectators. This should improve our understanding of emotional intelligence's role in creating positive changes in the individual, and consequently, in the organizational outcomes. The impression management skills mediates both of the relationship i.e. relationship of personal competencies and impression creation and relationship of social competencies and impression creation in the organizational environment.*

Keywords: *emotional intelligence, impression management, consideration, self-promotion, exemplification, supplication, intimidation.*

Mai mulți profesioniști în resurse umane, formatori, echipe de recrutare, manageri, cadre didactice și alții știu ceea ce îi diferențiază pe angajații obișnuiți de cei care se desprind din rândul mulțimii. Nu este vorba de abilități tehnice, acestea sunt relativ ușor de învățat și este ușor de determinat dacă o persoană le deține sau nu. Nu este nici neapărat inteligența. Este vorba de ceea ce știi că există atunci când o vezi, dar care este dificil de definit clar – abilitățile personale. După mulți ani de discuții referitoare la abilitățile personale, cei care activează în domeniile de training, pregătire, formare, management și angajări s-au lăsat convinși de descoperirea esenței a ceea ce îi fac pe oamenii să iasă în evidență la locul de muncă. De acum înainte se poate înlocui termenul subiectiv „abilitățile personale” cu un termen mult mai exact și obiectiv „inteligența emoțională”. Cei care nu au apreciat niciodată abilitatea de a „citi” oamenii, de a-i înțelege sau de a le înțelege sentimentele din cauză că acestea erau prea insuficiente și nemăsurabile, vor putea avea un instrument foarte exact de măsurare, pentru că inteligența emoțională este o formă de inteligență sau un set de abilități.

Inteligența emoțională este încă un concept extrem de mediatizat în occident, supus unor numeroase controverse între recunoscuți specialiști din diverse domenii: management organizațional, psihologie, sociologie, leadership. Inteligența emoțională își are rădăcinile în conceptul „inteligența socială”, pentru prima dată identificată de E. L. Thorndike în 1920. Definiția conceptului este următoarea: „*Inteligența interpersonală este abilitatea de a înțelege alți oameni: ce îi motivează, cum lucrează, cum să lucrezi în echipă cu ei. Agenții de vânzări de succes, politicienii, profesorii și liderii religioși este foarte probabil să fie indivizi cu un grad înalt de inteligență interpersonală. Inteligența intrapersonală este o abili-*

tate corelativă, îndreptată înspre interiorul persoanei. Este capacitatea de a-ți forma modele veridice și corecte despre cineva și de a folosi acele modele eficient în viață.” [15, p. 37].

După J. Mayer și P. Salovey, inteligența emoțională reprezintă abilitatea unei persoane de a conștientiza, a accesa și genera emoții și de a-și asista propriile gânduri, de a înțelege emoțiile și cunoștințele emoționale și de a-și controla reflexiv propriile emoții precum și de a promova dezvoltarea intelectuală și emoțională [9, p.3]. Făcând o analiză profundă a inteligenței emoționale, John Mayer și Peter Salovey, consemnează faptul că factura specială, care modelează și maximalizează randamentul într-o activitate didactică, depinde de înțelegerea, tratarea și exprimarea celor 4 arii sau elemente generative ale inteligenței emoționale [9, 11]. Acestea sunt:

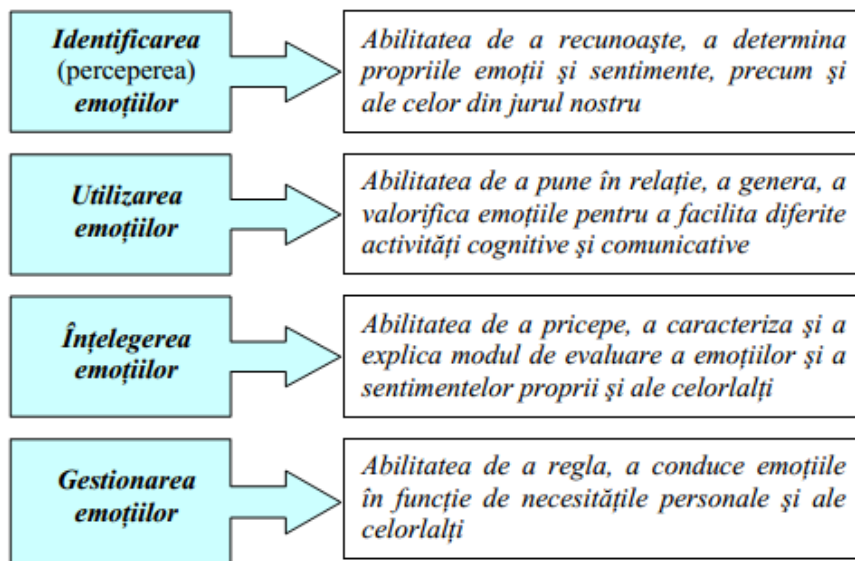

Fig. 1. Elemente generative ale inteligenței emoționale după Mayer și Salovey, 1997.

Inteligența emoțională joacă un rol important în multe domenii din viața noastră. Recentele studii subliniază cele mai bune oportunități de dezvoltare a carierei ce examinează detaliat abilitățile și aptitudinile necesare succesului viitor în carieră. În cartea „*Career Smarts: Jobs With a Future*” [18, p. 13], scrisă de expertul în carieră Martin Yate, se vorbește despre rolul inteligenței emoționale în planificarea carierei și chiar analiza nivelurilor de inteligență emoțională necesare pentru fiecare stadiu al carierei. Anumite posturi nu necesită un înalt grad de inteligență emoțională. Aceste tipuri de carieră se concentrează în principal asupra unor responsabilități care pot fi îndeplinite individual sau prin lucrul cu ceilalți prin metode fixe, stabilite și structurate dinainte [10, p. 232]. Asta nu înseamnă, însă, că dacă există un înalt nivel de inteligență emoțională, nu se va reuși în astfel de poziții. De fapt, chiar inteligența emoțională poate fi chiar elementul care diferențiază de ceilalți colegi și ajută în obținerea succesului. Anumite posturi necesită contacte multiple cu alte persoane sau necesită implicarea în lucrul în echipe informale. Altele solicită din partea ocupantului capacitatea de fi empatic, de a-i înțelege pe ceilalți.

Inteligența emoțională reprezintă capacitatea de a conștientiza, controla și manifesta emoțiile personale, respectiv de a gestiona relațiile interpersonale într-un mod eficient și empatic [5, p. 23].

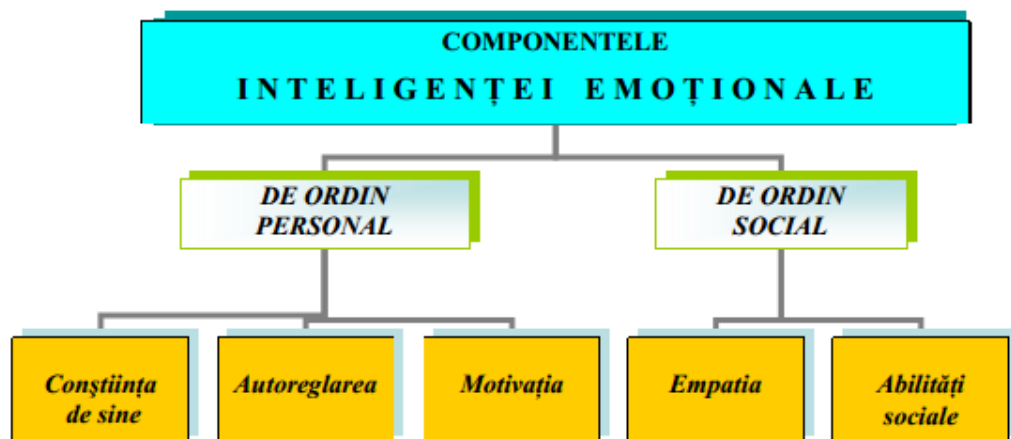

Fig. 2. Modelul inteligenței emoționale după D. Goleman (2000).

În viziunea lui Daniel Goleman (1995), conceptele care compun această formă a inteligenței sunt:

- conștiința de sine: identificarea și înțelegerea emoțiilor, conștientizarea unei emoții care se schimbă, înțelegerea diferenței dintre gânduri, emoții și comportamente, încrederea în sine, înțelegerea consecințelor unor comportamente în termeni de emoții;
- autocontrolul: managementul emoțiilor dificile, controlul impulsurilor, managementul constructiv al furiei, mâniei, dorința de adevăr, conștiinciozitatea, adaptabilitatea, inovarea, disciplina;
- motivația: a fi capabil(ă) să stabilești obiective și să le îndeplinești, optimism și speranță în fața obstacolelor și eșecurilor, inițiativă, optimism, dorința de a reuși, perseverență, dăruire;
- empatia: a fi capabil(ă) să te pui în locul persoane cu care relaționezi, cognitiv și afectiv, a fi capabil(ă) de a-i înțelege pe ceilalți, perspectivele acestora, a fi capabil(ă) de a arăta grijă, atenție, înțelegerea diversității;
- aptitudinile sociale: stabilirea și păstrarea relațiilor (prieteni), rezolvarea conflictelor, cooperarea, colaborarea, capacitatea de a lucra în echipă, comunicarea, influența, conducerea [6, p. 107]. Daniel Goleman a deschis noi orizonturi printr-o definire mai complexă a inteligenței emoționale. El prezintă ca aspecte majore ale inteligenței optimismul, perseverența și capacitatea de a amâna satisfacțiile.

Unii autori consideră că inteligența emoțională are mai multe arii distribuite de la simplu la complex:

- Identificarea emoțiilor: abilitatea de a recunoaște propriile emoții, sentimente dar și pe ale celor din jurul nostru, precum și identificarea lor în diferite persoane, obiecte, artă, povești, muzică sau alți stimuli.
- Utilitatea emoțiilor: abilitatea de a genera, folosi și simți o emoție ca necesară în comunicarea sentimentelor sau angajarea ei în alte procese cognitive (gândire, decizii). Implică abilitatea de a pune în relație emoțiile cu alte senzații mentale, de exemplu gust și culoare (angajarea în munca artistică) și folosirea emoțiilor în rezolvarea de probleme (integrarea emoțiilor în gânduri).
- Înțelegerea emoțiilor: abilitatea de a înțelege informațiile despre emoții, de a înțelege combinația emoțiilor, progresul prin tranzițiile relaționale. Implică rezolvarea problemelor emoționale prin cunoașterea emoțiilor asemănătoare sau diferite, dar mai ales prin ceea ce acestea transmit sau semnifică.

- Managementul emoțiilor: abilitatea de a fi deschis(ă) față de sentimente și de a le adapta propriei persoane și emoțiilor celorlalți pentru promovarea creșterii și dezvoltării personale. Implică înțelegerea consecințelor comportamentelor sociale asupra emoțiilor și reglarea emoțiilor în funcție de nevoile personale și ale celorlalți. Inteligența emoțională este un obiectiv important în perspectiva formării inițiale și continue, în plan profesional sau managerial, în orice domeniu de activitate. Optimismul și speranța în reușită sunt trăsături care se constituie în ceea ce psihologii numesc eficacitate personală, convingerea că ești stăpân pe întâmplările vieții tale și că poți face față provocărilor cu care ești confruntat. Dezvoltarea unei competențe de orice fel întărește eficacitatea personală și face ca persoana respectivă să fie în măsură să-și asume riscul și să facă față provocărilor, care, odată depășite, fac să crească sentimentul de eficacitate personală. Această atitudine duce la valorificarea aptitudinilor și talentelor, cu alte cuvinte, la dezvoltarea personală.

Albert Bandura, psiholog la Stanford care a realizat multe cercetări în legătură cu eficacitatea personală, o rezumă astfel: „*Convingerile oamenilor despre capacitățile lor au un efect profund asupra acestor capacități. Capacitatea nu este o proprietate fixă. Există enorm de multe variante în care această capacitatea poate fi folosită. Cei care au această eficacitate personală se dau la o parte din calea eșecului; ei abordează lucrurile în așa fel încât să le poată stăpâni fără să se îngrijoreze în privința diverselor dezastre posibile*” [6, p. 117]

Inteligența emoțională este un termen care, potrivit lui Follesdal, acoperă patru competențe conexe:

1. Abilitatea de a percepe propriile emoții dar și pe ale celorlalți. Este vorba despre reflectarea în perceperea emoțiilor experimentate și a simțurilor pe care le trăiesc ceilalți oameni, emoții exprimate în artă, limbă sau comportament. Această abilitate „include și cât de bine sunt exprimate emoțiile”.
2. Abilitatea de a folosi emoțiile pentru a îmbunătăți gândirea. Aceasta include atât cunoștințe despre modul în care emoțiile pot promova gândirea, cât și abilitatea necesară dezvoltării și folosirii emoțiilor în rezolvarea problemelor.
3. Abilitatea de a înțelege emoțiile. Este vorba despre gradul în care există o perspectivă asupra emoțiilor, de exemplu faptul că sunt cunoscute care sunt emoțiile naturale în diferite situații și cum se schimbă emoțiile în timp.
4. Abilitatea de a gestiona emoțiile, care presupune a fi deschis în experimentarea emoțiilor atât pozitive, negative, precum și modul în care afectează emoțiile personale și interpersonale experimentate [4, p. 94].

În viața socială a oamenilor, una dintre cele mai importante abilități prezente se referă la prezentarea propriei imagini într-o lumină pozitivă în fața altora. Unii cercetători considerau că conceptul de management al impresiei, este mai mult un model de ghidare în alte cercetări, decât o teorie care se referă la comportamentul interpersonal [8, p. 34], deși acesta a cunoscut un interes înalt în cercetare de-a lungul anilor '60, '70, a rămas o concepție relativ periferică în ceea ce privește psihologia socială sau a personalității. Schlenker și Britt [12, p. 559], erau de părere că managementul impresiei vizează o activitate orientată spre scop, cu rolul de a exercita impresiile pe care audiența și le formează despre o anumită persoană, grup sau eveniment [13, p. 103]. Pentru o mai clară înțelegere a termenilor, dorim să precizăm faptul că în literatura de specialitate constructul de management al impresiei apare atât sub această denumire, cât și sub denumirea de autoprezentare, sau prezentare a sinelui. Diferența dintre concepte se referă la faptul că managementul impresiei presupune controlul percepției celorlalți în orice fel de contexte, în situații atât reale cât și imaginare, iar termenul de autoprezentare este folosit doar în situațiile care imaginile proiectate sunt relevante pentru persoana respectivă, sunt autorelevante [1, p.16]. Managementul impresiei pe care un angajat îl poate face, este identificat ca un aspect esențial în ceea ce privește

succesul organizațional și ocupațional, stabilirea de relații interpersonale, atingerea identității dorite, precum și alte rezultate dezirabile [17, p.217]. Managementul impresiei este actual chiar și în cadrul întreprinderilor mondene de la locul de muncă, instituții sau alte locații, întâlniri în cadrul cărora oamenii urmăresc reacțiile celorlalți la adresa lor, încercând mai apoi să transforme aceste reflecții în unele dezirabile care să ducă la atingerea obiectivelor dorite [8, p.40]. Jones & Pittman definesc managementul impresiei ca și „*încercările oamenilor de a controla impresiile celorlalți referitoare la propriile caracteristici*”, același proces fiind văzut ca și încercarea oamenilor de a influența imaginile pe care ceilalți și le-au format despre ei [7, p. 231], iar Tedeschi [14, p. 74] concluzionează: „*motive secrete, dorința de a-i manipula sau înșela pe ceilalți, scopul de a-i determina pe ceilalți să medieze întăriri care în alte contexte nu ar putea fi obținute, la fel ca și existența de perspective, informații și valori diferite, toate acestea contribuie la diferențe importante între observațiile și evaluările propriului comportament, și atribuțiile făcute de către ceilalți*”.

În literatura de specialitate, referitor la tehnicile de management al impresiei sunt conturate mai multe taxonomii [11, p. 138], dar una dintre cele mai frecvent folosite este cea propusă de către Jones & Pittman [7, p. 245], taxonomie care are la bază cinci strategii de management al impresiei pe care oamenii este probabil să le folosească. Turney și Bolino [16, p. 351] menționau următoarele tactici de management al impresiei:

- Complimentarea (*ingratiation*), se referă la cazul în care indivizii apelează la complimentare sau favoruri în încercarea de a se face agreabili. Dintre cele cinci tehnici de management al impresiei prezente în taxonomia lui Jones & Pittman [7, p.253], cea mai frecvent studiată este complimentarea.
- Autopromovarea (*self-promotion*), este strategia care presupune etalarea abilităților de către indivizi, astfel încât să fie percepuți ca fiind competenți.
- Exemplificarea (*exemplification*), este componenta care presupune un efort substanțial superior din partea indivizilor, astfel încât aceștia să pară dedicați atribuțiilor.
- Suplicarea (*supplication*), presupune faptul că oamenii își etalează foarte bine rezultatele pe termen scurt, astfel încât să fie percepuți ca fiind utili și importanți.
- Intimidarea (*intimidation*), este strategia cu ajutorul căreia persoanele doresc să pară amenințatori, înfricoșați cu scopul de a fi percepuți de către ceilalți ca fiind autoritari.

Fiecare dintre cele cinci strategii de management al impresiei poate să ducă atât la imagini dezirabile cât și indezirabile, fiind foarte importantă eficacitatea și gradul de transparență cu care sunt folosite tacticile de management al impresiei [1, p. 23].

Pentru o mai bună sistematizare a informațiilor privitoare la aplicațiile inteligenței emoționale în cadrul unei organizații, care totodată reflectă managementul impresiei în mediul organizațional, voi încerca o structurare a acestora pe baza teoriei funcțiilor managementului [2, p. 8].

Aplicații specifice ale inteligenței emoționale în cadrul organizației includ:

- dezvoltarea carierei – prin aptitudini de a înțelege oamenii, și sinele propriu, carieră de succes ca provenind de la o mentalitate sănătoasă.
- dezvoltarea abilităților manageriale – managerii care se concentrează asupra cunoștințelor tehnice, nu reușesc să conducă, ei sunt doar responsabili. Înțelegerea și dezvoltarea inteligenței emoționale sporesc abilitățile manageriale.
- eficiența lucrului în echipă – echipele sunt mai mult decât suma indivizilor care o compun. Ceea ce îi ține împreună poate fi furnizat de inteligența emoțională.
- selecție – deciziile de angajare pot fi fundamentate mai bine prin folosirea analizei aprofundate a postului și de măsurarea inteligenței emoționale pe baza abilităților.

Henri Fayol a fost primul autor în domeniul managementului care a grupat activitățile executate de manageri în seturi distincte în funcție de caracterul și direcția lor [3, p. 89]. Aceste seturi de activități sunt denumite funcții manageriale sau funcții ale managementului, Autorii Dănăiață I., Bibu A. Nicolae și Predișcan M. [2, p. 57], consideră că funcțiile managementului sunt următoarele: planificare, organizare, decizie, antrenare, control. Această delimitare este justificată de către autori prin abordarea organizației ca sistem deschis, dinamic, având capabilitățile de reglare și de autoreglare. Abordarea inteligenței emoționale la locul de muncă nu poate prezice de una singură succesul în muncă, o carieră satisfăcătoare sau un leadership eficient. Este doar una din componentele importante. În cadrul calității de a fi un bun utilizator al inteligenței emoționale intră și înțelegerea faptului că aceasta nu este și nu ar trebui să fie gândită ca un înlocuitor sau substituent al abilităților, cunoștințelor sau priceperii căpătate în timp. Inteligența emoțională crește șansele de succes, dar nu îl garantează în absența cunoștințelor necesare. Inteligența emoțională întotdeauna ajută individul. Este un lucru bun să existe. Dar și celelalte abilități și competențe sunt importante. Managerii trebuie să încerce să învețe în permanență despre propria lor situație. În acest sens, autocunoașterea este esențială [2, p. 16].

Concluzii. Comportamentul organizațional reprezintă studiul conduitelor indivizilor în organizații, ceea ce implică înțelegerea, previziunea și controlul comportamentului uman, al modelelor și structurilor, cu scopul de a îmbunătăți mediul, performanța și eficiența organizației. De aici reiese că, pentru a examina comportamentul organizațional, trebuie supuse analizei dimensiunile acestuia. Abordarea inteligenței emoționale din prisma funcțiilor întreprinderii ne relevă faptul că rolul acesteia se regăsește în fiecare dintre ele, fie că vorbim despre cercetare-dezvoltare, fie despre funcțiunea de personal (resurse umane). În ceea ce privește funcțiile managementului, nivelul inteligenței emoționale se regăsește ca importanță, alături de inteligența analitică, în abilitățile unui manager, indiferent dacă ne referim la planificare, organizare, decizie, antrenare sau control. Astfel, managerii care sunt inteligenți emoțional își folosesc sentimentele pentru adaptarea planurilor pe care le fac. Ei nu ignoră faptele incomode, un comportament inteligent emoțional ajutând managerii să planifice mai bine. În ceea ce privește organizarea și lucrul în echipă, un alt mod în care inteligența emoțională poate ajuta este acela că poate genera idei noi și creative și soluții viabile la probleme. Inteligența emoțională este o idee inovativă și neconvențională în lumea afacerilor. Promotorii acestui concept subliniază importanța acesteia în cadrul tuturor activităților pe care un individ le întreprinde, ca factor primordial al succesului în viața personală sau profesională.

Bibliografie:

1. BÎTCA, L. Cercetări ale comunicării interpersonale și managementul impresiei. In: *Psihologia socială în secolul XXI: provocări, tendințe, perspective: materialele Colocviului Științific Internațional*, Chișinău, 4-5 mai 2017. Chișinău: Tipografia Bodesign, 2017, p. 6-31. ISBN 978-9975-3168-4-2
2. DĂNĂIAȚĂ, I., (Ed.). *Management. Baze teoretice*. Timișoara: Editura Mirton, 2006. ISBN 978-973-125-109-7
3. FAYOL, H. *General and Industrial Management*. Dunod et E. Pinat, 1917. 142 p. ISBN 978-1614274599
4. FOLLESDAL, H., (Ed.). Emotional intelligence: The MSCEIT from the perspective of generalizability theory. In: *Intelligence*. 2009, nr. 37, p. 94-105. ISBN 978-0974320625
5. GOLEMAN, D., *Inteligența emoțională*. București: Editura Curtea Veche, 2001. ISBN 973-8120-67-5
6. GOLEMAN, D., *Working with Emotional Intelligence*. Bantam Books, 1998. 383 p. ISBN 9780553104622

7. JONES, E. E., PITTMAN, T. S. Toward a general theory of strategic self-presentation. In: J. Suls (Ed.). *Psychological perspectives on the self*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, 1982. p. 231-261. 1:231-267
8. LEARY, M.R., KOWALSKY, R.M. *Impression management*. A literare review and two-component model. In: *Psychology Bulletin*. 1990, nr. 107, p. 34-47.
9. MAYER, J. D., SALOVEY, P. What is emotional intelligence? In: P. Salovey & D. Sluyter (Eds.). *Emotional development and emotional intelligence: Educational implications*. New York: Basic Books, 1997, p. 3-31. ISBN 0908557787
10. MAYER, J. D., SALOVEY, P., CARUSO, D. R. Emotional intelligence as a standard intelligence. In: *Emotion*. 2001, nr. 1, p. 232-242.
11. MEHRABIAN, A. *Tactics in Social Influence*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1969, p. 136-138.
12. SCHLENKER, B. R., BRITT, T. W. Beneficial impression management: Strategically controlling information to help friends. In: *Journal of Personality and Social Psychology*. 1999, nr. 76(4), p. 559-573.
13. SCHLENKER, B. R. Impression management: The self-concept, social identity, and interpersonal relations. Monterey, CA: Brooks/Cole, 1980, p. 103-112. ISBN 978 081 850 39 86
14. TEDESCHI, J. T. (Ed.). *Impression management theory and social psychological research*. New York: Academic Press, 1981. ISBN 978-1483247434
15. THORNDIKE R. L., STEIN S., An evaluation of the attempts to measure social intelligence. In: *Psychological Bulletin*. 1937. ISBN 978-1-365-21307-6
16. TURNLEY, W. H., BOLINO, M. C. Achieving desired images while avoiding undesired images: Exploring the role of self-monitoring in impression management. In: *Journal of Applied Psychology*. 2001, 86(2). p. 351-360.
17. VOHS, K. D., SCHMEICHEL, B. J. Self-regulation and the extended now: Controlling the self alters the subjective experience of time. In: *Journal of Personality and Social Psychology*. 2003, nr. 85, p. 217-230.
18. YATE, M. J. *Career Smarts: Jobs with a Future*. NewYork: Ballantine Books, 1997. ISBN 978-0345395955

CZU 316.614:373.21

SOCIALIZAREA LA VÂRSTA PREȘCOLARĂ ȘI ROLUL PARTENERIATULUI GRĂDINIȚĂ-FAMILIE ÎN ACEST PROCES

Vasilica ANDRASCIUC, drd., specialitatea *Teoria generală a educației*,

Universitatea de Stat din Tiraspol

Coordonator științific: Galina CHIRICĂ, dr., conf. univ.

Abstract: *Socialization is a process in which subjects or beneficiaries can play an active role, and which also involves interaction between people. Maintaining balance can bring harmony and can generate productivity, leading to a state of well-being and performance. Balance is installed when an individual is able to cope effectively with the environment. The success of the child in life also contributes to the main educational factors: the family, the kindergarten and the school. The parent is primarily responsible for raising, educating and educating the child, he is "the first and indispensable teacher in a child's life".*

Keywords: *socialization, socialization process, preschool, pre-school age, development, family, educator, kindergarten.*

Prin esența sa, omul, ca ființă socială, este produsul împrejurărilor sociale și, totodată, are capacitatea de a influența și determina împrejurimile. Omul nu poate trăi izolat, singur,

rupt de ceilalți oameni. Dimpotrivă, el se raportează permanent la alții, acționează împreună cu ei, stabilește relații cu cei din jurul său. [4, p. 72]

Nașterea individului uman încă nu semnifică afirmarea lui. Copilul mic nu ar putea exista fără de grija celor maturi. În mediul lor el învață să gândească și să comunice, își dezvoltă autonomia și gândirea, care, mai târziu, se transformă în personalitatea individului. Devenind matur, el va cunoaște nu numai procesele evidente din viața socială, ci și va învăța să anticipateze evenimentele sociale și să își organizeze comportamentul în conformitate cu așteptările. Această învățare socială a fost definită cu noțiunea de *socializare*. [12, p. 68]

Conceptul de *socializare*, etimologic, este tradus din franceză și, de aici, în engleză (*socialization*) a noțiunii germane *Vergesellschaftung*. El semnifică „*intrarea în relația socială*” sau „*asociere*” și ocupă un loc însemnat în opera sociologului Georgh Simmel. Până pe la mijlocul secolului al XX-lea a vrut să exprime procesul de asimilare a indivizilor în grupurile sociale [1, p. 200].

Spre sfârșitul secolului XX, conținutul conceptului respectiv a cunoscut numeroase schimbări, înnoiri și precizări, devenind unul dintre cele mai importante concepte ale sociologiei.

Noțiunea de *socializare* cunoaște mai multe definiții. Din cele mai vechi timpuri se impune definiția lui Durkheim, care consideră socializarea o proprietate a naturii umane, a personalității [3, p. 303].

Socializarea este procesul prin care indivizii aparținând speciei din care fac parte, adică *homo sapiens*, din simple ființe biologice sunt formați sau modelați ca ființe sociale complexe. De fapt, ea urmărește construcția unor personalități sociale după chipul, asemănarea și așteptările realității sociale și a realității culturale date. [1, p. 200]

Primul lucru care trebuie spus în legătură cu definiția este faptul că trecerea individului de la biologic la social și cultural are un rol ontologic extraordinar. În urma cercetărilor desfășurate este subliniată importanța mediului înconjurător și a influențelor externe (îndeosebi sociale și culturale) asupra existenței omului și a înaintării lui în vârstă.

Socializarea este un proces complex. Pentru a o determina, trebuie luate în calcul cel puțin următoarele aspecte: Cine sunt subiecții sau beneficiarii acestui proces?; Care este conținutul și care sunt formele procesului respectiv?; Când are loc? (dimensiunea temporală); Ce intensități poate înregistra? (gradualitatea lui). [1, p. 200]

Ca urmare a influenței antropologiei culturale, socializarea este privită astăzi nu numai ca un raport între individ și realitatea socială. Ea este, de asemenea, extinsă sau precizată și în raportul dintre individ și realitatea culturală. Socializarea este un proces în cadrul căruia subiecții sau beneficiarii lui pot avea rol activ și care, totodată, presupune interacțiunea dintre oameni. Socializarea nu este un proces care are exact aceleași efecte asupra indivizilor asupra cărora ea s-a exercitat. Ea poate avea un efect mimetic (de însușire mecanică prin inducție persuasivă) sau un efect de profunzime, respectiv de interiorizare. Oamenii nu sunt socializați sau nu doar într-o singură direcție, adică în aceea ce corespunde rolurilor, normelor, comportărilor și acțiunilor grupurilor sau societăților și culturilor cărora le aparțin. Ei pot să își însușească simultan cu acestea (ceea ce formează miezul socializării în fond) și elemente ale ajustării și căile de depășire a greutăților, valori, norme, roluri, comportamente și acțiuni ale unor alte culturi, ale unor subculturi, ale unor contraculturi sau culturi marginale. Ca urmare a acestui proces amalgamat, comportarea și acțiunile oamenilor pot fi în neconcordanță cu cerințele societății și culturii existente sau chiar potrivnice acestora. [1, p. 202]

Interesul sociologilor față de problematica socializării a înregistrat din a doua jumătate a secolului al XX-lea și până astăzi o succesiune de etape:

- (a) Prin anii '50 ai secolului trecut procesul de socializare a fost interpretat ca fiind independent de culturile și contextele sociale particulare. Figura reprezentativă a acestei etape a fost Jean Piaget;
- (b) În anii '60 în studiul socializării s-a acceptat o perspectivă comparativă. În această perioadă s-a studiat influența valorilor transmise prin educație asupra comportamentului și conștiinței adulților. Perspectiva respectivă s-a bazat pe ipoteza conform căreia dezvoltarea socială, economică și politică depinde de valorile interiorizate de către indivizi și, deci, de procesele de socializare. Pe acest fond s-au născut preocupări înscrise sub titlul de „socializare politică”.
- (c) În anii '70, socializarea a fost strâns legată de conceptul de clasă și, mai general, de problema diferențierii sociale. S-au făcut mult timp și variate corelații între clasă, categoriile socio-profesionale, vârstă, sex și socializare. Astfel, s-a dezvăluit faptul că tinerii aparținând claselor de sus posedă un limbaj formal ce-i avantajează în competiții sociale. Cercetătorii au evidențiat capacitatea de a face o distincție clară între relațiile de subordonare și coordonare, utilizarea cu ușurință a adverbilor și adjectivelor, folosirea unor sinteze complexe;
- (d) În anii '80 și '90, s-a manifestat tendința de depășire a cadrului de raportare a socializării. S-a trecut de la clasă la sistem social (sau societate și cultură) și, apoi, la continent și chiar la lume în ansamblu. Un individ care trăiește într-o oarecare țară în Europa, indiferent care anume, se spune că atunci când își însușește valorile continentului nostru, se europenizează. În prezent (începând din ultimul deceniu al secolului al XX-lea și mai ales astăzi), se vorbește despre o generalizare a valorilor la nivelul întregului glob pământesc. Termenul ce exprimă socializarea acestor valori este cel de globalizare. [1, pp. 206-207]

„*Socializarea*, spunea Linton, este procesul prin care individul uman învață ceea ce trebuie să facă pentru ceilalți și ceea ce poate în mod legitim să aștepte de la ei.” [8, p. 93]

Procesul de socializare reprezintă integrarea socială și identitatea persoanei. Procesul ca atare, are o evoluție ontogenetică ce se supune celei social-istorice prin intermediul tradițiilor, mentalităților, nivelului de cultură și civilizație transmis din generație în generație. [5, p. 270]

Socializarea se realizează într-un mediu de apartenență, care presupune în anumite situații și medii de referință.

În condițiile în care socializarea pregătește, formează și perfecționează individul prin educație, instruire, experiență, în vederea adaptării și readaptării la cerințele socialului, în vederea înscrierii lui în rețeaua de structuri sociale, ea are ca rezultat complementar, procesul istoric de individualizare, de singularizare, de construcție, afirmare și consacrare a identității personale și a conștiinței acestei identități.

Socializarea este un proces ce începe de la nașterea individului, continuă prin mai multe stări și se încheie la moartea lui. Cu cât este mai complexă structura unei societăți și cultura ei și cu cât mai rapid este ritmul schimbărilor sociale și culturale, cu atât mai intens și mai variat va fi procesul de socializare ce se desfășoară neîntrerupt pe parcursul ciclului vieții. Analiza socializării din acest punct de vedere ridică problema determinării dimensiunilor pe care ea le îmbracă, îndeosebi în corelație cu fazele prin care trece în viață aproape fiecare individ. Pot fi semnalate câteva tipuri principale:

- a) Socializarea primară
- b) Socializarea anticipatorie
- c) Socializarea graduală
- d) Socializarea inversă

- e) Resocializarea
- f) Socializarea finală.

Plecând de la conceptualizarea sistemică a ființei umane, de la conceptul corp – minte – spirit, prin abordarea integrativă se obține o înțelegere unitară a complexității ființei umane, în ansamblul funcționalității manifestărilor sale. Astăzi știm că trupul, mintea, emoțiile și spiritul sunt inseparabile și că, împreună, joacă roluri esențiale, interconectate în păstrarea unei stări de sănătate bune. Prea multă suferință într-una sau alta dintre zone poate produce dezechilibru.[2, p. 218]

Menținerea echilibrului poate aduce armonie și poate genera productivitate, conducând spre o stare de bine și spre performanță. Echilibrul este instalat atunci când un individ este în măsură să facă față eficient mediului. [13, p. 83]

La reușita copilului în viață contribuie, în egală măsură, *principalii factori educativi: familia, grădinița și școala*. Asigurarea unui parteneriat real între aceștia, implicarea tuturor în realizarea unei unități de cerințe conduce implicit la o educație corectă a copiilor, la evitarea erorilor în educație și la soluționarea disfuncționalităților.

Mircea Mică precizează că „cea mai rentabilă *investiție în educație* este în *educația timpurie*: produce efectele cele mai mari cu costurile cele mai mici. Dacă nu intervii la nivelul educației timpurii, atunci pierderile pe care le ai în sistem sunt incrementale. Dacă nu ai dobândit la vârsta timpurie niște deprinderi, nu poți asimila ulterior ceea ce școala îți poate oferi prin diverse oportunități de învățare.” În viziunea lui Mircea Mică, învățământul modern presupune o evaluare formativă multiaxială, ce cuprinde principalele axe de dezvoltare a preșcolarului/elevului din perspectivă: cognitivă, socială, emoțională, autonomie personală, motricitate, temperamentală. Sunt axe esențiale prin care se dezvoltă copilul.

Odată intrat în grădiniță, în colectivitate, copilul pătrunde în jocul social, învață să se respecte și să-i respecte și pe ceilalți. Grădinița îi oferă securitate, dar copilul pricepe că există reguli de conduită și convenții, care sunt perfectibile, dar care trebuie respectate. [11, p. 76]

Pregătirea copilului pentru grădiniță/școală reprezintă o fază a etapei anteprescolare, care dobândește o conotație aparte, mai mult în planul vieții afective. Schimbarea mediului reprezintă, pentru copilul de trei ani, cel care începe grădinița, și pentru cel de 6/7 ani, care intră direct în școala primară, un moment care îi va modifica substanțial modul de viață.

Atât pentru *părinți*, cât și pentru copil, evenimentul este plin de semnificații și cere eforturi de adaptare deosebite. Și totuși, acest eveniment nu trebuie dilatat prin acțiuni și gesturi exagerate. Ideea de a începe un nou ciclu de activități, într-un cadru diferit, în relații cu alte prezențe umane, creează într-adevăr o stare emoțională, pe care unii părinți o încarcă în plus cu propriile lor emoții. Însă, în familiile în care copilul a fost sistematic solicitat în jocuri și activități organizate, evenimentul ar trebui să fie întâmpinat ca unul firesc, care provoacă bucurie [5, p. 50].

Primii pedagogi cu care intră în contact copilul sunt părinții. În țara noastră există o permanentă preocupare privind dezvoltarea pregătirii părinților pentru munca educativă.

Mas-media, conferințele constituie surse permanente și continue de învățăminte educative. Toate acestea, conjugate cu fireasca afecțiune părintească, cu preceptele educative vechi și trainice ale familiei românești, constituie un fundament solid, sigur, pentru primii ani de viață ai copilului, pentru stabilizarea concepțiilor sale de viitor – viața în societate. Activitatea părinților, profesională sau extraprofesională, determină în mod obiectiv necesitatea ca, alături de familie, preluând treptat sarcinile familiei, să se înscrie aportul grădiniței, apoi al școlii, dar până la preluarea treptată și parțială a sarcinilor educative de către grădiniță și școală, familia nu este cu nimic degrevată de rolul său important, fundamental.

Amprenta comportării părinților în viața de familie lasă urme structurale de neșters. Părinții continuă să aibă un puternic impact asupra copilului de vârstă preșcolară, în funcție de cantitatea de dragoste pe care o oferă, de cantitatea de autonomie pe care i-o permit copilului, de receptivitatea la părerea acestuia, de anxietatea – „îngrijorarea” cu care se implică în viața copilului și de măsura în care se bazează pe metode de disciplină. [3, p. 133]

Părintele este principalul responsabil în creșterea, formarea și educarea copilului, el este „primul și nelipsitul dascăl din viața unui copil” [7, p. 12]

Stilul parental de educație al copilului îl va determina pe acesta din punct de vedere psihic, fizic, moral și social. Extremele, după cum este acceptat în general, trebuie evitate. Nu este dezirabil nici un stil prea autoritar în relația cu copilul, dar nici un stil prea permissiv. Atât autoritatea, cât și afecțiunea trebuie manifestate cu măsură și cumpătare. Dacă se dorește evitarea problemelor de dezvoltare emoțională, de limbaj sau intelectuală, e bine ca interacțiunile dintre părinte și copil, joc și comunicare să fie suficiente și adecvate vârstei. [6, p. 79-88]

Priceputu Mara marchează faptul că părinții de încredere, care adoptă o atitudine caldă, centrată pe copil, la care se adaugă un nivel moderat de control asupra copilului îi permit acestuia să își asume responsabilități adecvate vârstei, îi oferă un context în care acesta să se dezvolte ca un individ independent și sigur pe sine. Copiii cu părinții care adoptă acest stil de parenting învață că conflictele sunt gestionate eficient dacă iei în considerare și punctul celuilalt de vedere și dacă negociezi amiabil. Acest tip de atitudine este eficientă în rezolvarea de probleme și în dezvoltarea unor relații bune cu ceilalți, ca atare, copilul își poate dezvolta o rețea puternică de suport social.

Prin urmare, *parteneriatul grădiniță – familie* în socializarea copilului la vârsta preșcolară este terenul unor relații educative din care fiecare este beneficiar: copil, părinte, educator. Fiecare poate să învețe de la celălalt și să se simtă valorizat și important. Activitatea educativă din grădiniță nu poate fi izolată, separată de alte influențe educative ce se exercită asupra copilului și mai ales, nu poate face abstracție de acestea. Desfășurând activitatea instructiv-educativă din grădiniță, cu participarea efectivă a familiei, îi dăm acestuia posibilitatea să vadă în grădiniță nu doar o supraveghere a copilului în timpul absenței acestuia din familie, ci și desfășurarea unui proces instructiv-creativ, bine organizat. Cadrele didactice au nevoie, oricum, de sprijinul familiei copiilor, atât pentru a prelua și dezvolta direcțiile de acțiune formativ-educative pe care le antrenează instituțional, cât și de a găsi rezolvări concrete la necesități de diverse categorii.

Toate aceste motivații conduc către necesitatea unui parteneriat real, activ, cu implicare susținută a familiei, iar activitățile educative să fie cunoscute și înțelese de către părinți și realizate printr-o colaborare strânsă între instituția familială și cea preșcolară.

Sunt multe modalități de colaborare între familie și grădiniță. Participarea activă a părinților în activitățile din grădiniță creează copiilor sentimente de siguranță și fericire. Copilul poate demonstra ce știe și se poate mândri cu realizările lui, iar părinții pot observa progresele acestora. Aceste activități aduc bucurie în rândul copiilor și al părinților prin rezultatele obținute din efortul reunit și plăcerea de a petrece timp împreună. Cultivarea unei relații de parteneriat între grădiniță și părinți, în susținerea educației și creșterii copilului, constituie succesul garantat în adaptarea și integrarea școlară și reprezintă un prim pas către o educație transparentă a personalității copilului, viitorul adult al societății noastre.

Bibliografie:

1. ACHIM, M. *Sociologie*. Cluj-Napoca: EIKON, 2008. 416 p. ISBN 978-973-757-101-4

2. ALBULESCU, Ion. *Doctrină pedagogică*. București: Ed. Didactică și Pedagogică, 2007. 218 p. ISBN 978-973-30-1958-9
3. DIMA, S. (coord.) *Copilăria – fundament al personalității*. București: Ed. Imprimeria Coresi, 1997. 133 p. ISBN 973-0-00470-6
4. DUMITRANA, M. *Copilul, familia și grădinița*. București: Ed. Compania, 2000. 72 p. ISBN 973-811-909-X
5. DUSHKINA, M. *Psihologia influenței*. București: Ed. Euro Press, 2004. p.50, ISBN 978-973-1727-44-8
6. GHEORGHIU, L.G., DIACONOVICI, A. Tehnici proiective în abordarea preșcolarului și școlarului mic, aflat într-o situație abuzivă. In: *Revista de Neurologie și Psihiatrie a Copilului și Adolescentului din România*. 2010, vol. 13, nr. 4, p. 79 -88.
7. IANCU, S. *De ce merg unii elevi „în cruntați” la școală? pentru părinți*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1983, p. 12, 7261-58-1983
8. LINTON, R. *Fundamentul cultural al personalității*, București: Editura Științifică, 1968, p. 93
9. MICLEA, M. *Psihologie cognitivă*, Cluj Napoca, Polirom, 1999, p. 231, 9789736832482
10. MILCU, M. *Psihologia relațiilor interpersonale. Competiție și conflict*. Iași: Ed. Polirom, 2008. 226 p. 978-973-46-0947-5
11. MONTESSORI, M. *Descoperirea copilului*. București: Ed. Didactică și Pedagogică, 1977, p. 76
12. OPRESCU, V. *Dimensiunea psihologică a pregătirii profesorului*. Craiova: Ed. Scrisul Românesc, 1983. 315 p.
13. PRICEPUTU, M. *Strategii în psihoterapia integrativă*. București: Ed. IRPI, 2012, p. 83

CZU 666.1.053.65

**ELABORAREA METODICII DE SECȚIONARE CU SOLUȚIE HF
PENTRU DEPISTAREA MODIFICĂRILOR STRUCTURALE ÎN STICLA
DE GEAM TRATATĂ TERMOCHIMIC CU REAGENȚI GAZOȘI
CE CONȚIN FLUORURĂ ȘI CLORURĂ**

Galina CURICHERU, drd., specialitatea Chimie fizică,
Universitatea de Stat „Alecă Russo” din Bălți,
Coordonator științific: **Vasili ȘARAGOV, dr. hab., conf. univ.**

Abstract: *There has been developed a technique of section etching by HF solution to be used for the analysis of surface layers of sheet glass subjected to thermochemical treatment with fluorine- and chlorine-containing gaseous reagents. Factors influencing the dissolution rate of sheet glass subjected to HF solution have been revealed. We investigated the stability of the dissolution rate of sheet glass depending on the thickness of dissolved layer during one etching. The article also discusses the graphs of dissolution rate of the surface layers of sheet glass, modified by difluorochloromethane, depending on the thickness of the dissolved layer during one etching.*

Keywords: *sheet glass, technique of section etching by HF solution, surface layer, dissolution rate, structure, thermochemical treatment, difluorochloromethane.*

Introducere

Pentru îmbunătățirea proprietăților fizice și chimice ale produselor industriale din sticlă (rezistența mecanică, stabilitatea termică, rezistența chimică, duritatea) au fost elaborate diferite metode, esența cărora constă în modificarea compoziției și structurii straturilor superficiale și crearea tensiunilor de compresiune [4]. Un interes sporit pentru industria

sticlei prezintă metodele de călire a sticlei în mediile de aer și lichid, schimbul de ioni, dezalcalinizarea cu reagenți gazoși, aplicarea diferitor acoperiri protectoare și combinarea acestor metode [4, 6].

În rezultatul tratării termochimice cu gaze acide, rezistența chimică a suprafeței sticlei crește de zece ori și concomitent sporește rezistența mecanică cu 15-20%, stabilitatea termică și microduritatea – cu 10-15%. Pentru dezalcalinizarea suprafeței sticlei se utilizează oxizii de sulf, clorură de hidrogen, compușii ce conțin fluorură și clorură ș.a. [2, 7].

Dezavantajul principal al tratării termochimice cu reagenți gazoși este grosimea mică a stratului dezalcalinizat al sticlei. În funcție de regimul și de condițiile de tratare termochimică, grosimea stratului dezalcalinizat la sticlele industriale este de la părți de μm pînă la 1 μm . În procesul de depozitare și exploatare a produselor din sticlă stratul dezalcalinizat este ușor deteriorat, și, ca rezultat, se diminuează proprietățile fizico-chimice îmbunătățite.

Scopul lucrării constă în elaborarea metodicii de secționare cu soluție HF pentru depistarea modificărilor structurale în sticla de geam după tratarea termochimică cu reagenți gazoși ce conțin fluorură și clorură.

Metodica experimentului

În calitate de obiect de cercetare au fost utilizate plăcile din sticlă de geam cu următoarea compoziție chimică (partea de masă, %) - 72,45 SiO_2 , 1,78 Al_2O_3 , 0,10 Fe_2O_3 , 7,67 CaO , 3,63 MgO , 13,63 Na_2O , 0,37 K_2O , 0,32 SO_3 . Pentru tratarea termochimică s-au folosit difluordiclorometan și difluorclorometan. Metodica tratării termochimice a sticlei de geam cu reagenți gazoși ce conțin fluorură și clorură este descrisă în [3].

Regimurile de tratare termochimică în condiții de laborator ale probelor cu reagenți gazoși sunt următoarele: temperatura – de la 400 la 600 $^{\circ}\text{C}$, volumul regentului gazos la tratare – de la 1 cm^3 la 15 dm^3 , durata – de la 1 s la 15 min.

Cercetarea compoziției și structurii straturilor superficiale ale sticlei de geam a fost efectuată cu ajutorul metodei de secționare cu soluție HF. Pentru prima dată metoda secționării cu soluția HF a fost aplicată la Universitatea din Budapesta pentru cercetarea straturilor superficiale ale sticlelor de model ternare [1]. La Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți metoda secționării cu soluție HF se utilizează ca metodă principală de analiză a compoziției și structurii straturilor superficiale ale sticlelor industriale cu destinații diferite, adică sticlelor multicomponente. Esența metodei constă în dizolvarea treptată a straturilor superficiale a sticlei și analiza extractelor obținute după decapare.

Metodica de HF-secționare a probelor din sticlă include mai multe etape. În paharul din masă plastică se toarnă soluție HF cu volumul 1000 ml și cu partea de masă 0,1 %. Paharul cu soluție se pune în termostat, la care se menține temperatura $(30 \pm 0,1)^{\circ}\text{C}$. Probele din sticlă se află în soluție de HF în poziția staționară. După decapare probele se scot, se spală cu apă distilată, se usucă, se răcesc și se cântăresc la balanță analitică. Pentru fiecare tratare se utilizează trei probe cu suprafață totală circa 50-60 cm^2 . Timpul decapării variază de la 5 la 20 min.

Grosimea stratului dizolvat al sticlei se calculează după relația:

$$h = \frac{\Delta m \cdot 10}{S \rho}, \quad (1)$$

unde h – grosimea stratului dizolvat, μm ;

Δm – pierderile de masă a sticlei, g;

S – suprafața probelor, cm^2 ;

ρ - densitatea sticlei, g/cm^3 .

Viteza dizolvării probelor se determină din relația:

$$v = \frac{\Delta m \cdot 100}{S \cdot \tau}, \quad (2)$$

unde v – viteza dizolvării probei, mg/(dm² a suprafeței sticlei·min);

τ – durata decapării, min.

Viteza decapării pentru toate suprafețele probelor se presupune egală, deoarece densitatea stratului superficial al sticlei diferă de densitatea sticlei în volum. Rezultatele calculelor pentru viteza dizolvării sticlei și pentru grosimea stratului decapat sunt afectate de o anumită eroare. Se estimează, că eroarea relativă a experimentului nu depășește $\pm 5\%$. În extractele după decaparea probelor a fost măsurată concentrația Na⁺, K⁺, Ca²⁺ и Mg²⁺, utilizând fotometria cu flacără.

Analiza rezultatelor obținute

În experimentele promovate tratarea termochimică a sticlei de geam cu reagenți gazoși ce conțin fluorură și clorură este însoțită de formarea la suprafața lor a produselor de reacție în forma depunerii. Compoziția produselor de reacție a fost stabilită cu ajutorul analizei fazei Roentgen, microanalizei electrono-sondale roentgenospectrală, analizei termice la derivatograf, analizei chimice și cu ajutorul fotometriei cu flacără [3]. În compoziția produselor reacției a sticlei de geam cu difluordiclorometan și difluorclorometan intră clorurile de sodiu și potasiu. În așa mod, rezultatele analizei produselor reacției sticlei industriale cu reagenți gazoși ce conțin fluorură și clorură constată decurgerea procesului de dezalcalinizare analogic dezalcalinizării sticlei cu gaze acide.

Am determinat că viteza de dizolvare a sticlei de geam depinde de mai mulți factori: compoziția și structura sticlei, omogenitatea probei, volumul, concentrația de HF și temperatura soluției, condițiile hidrodinamice etc. În cercetările efectuate la analiza straturilor superficiale ale sticlei de geam în timpul unei decapări se dizolvă un strat cu o grosime de la 0,05 până la 1,0 μm și durata unei decapări se schimbă de la 2,5 la 20 de min. Grosimea stratului dizolvat de sticlă a fost reglată prin schimbarea doar a duratei unei decapări. Toți ceilalți parametri de dizolvare a sticlei cu soluția de HF (volumul, concentrația și temperatura soluției, condiții hidrodinamice etc.) au rămas neschimbate.

Experimentele au arătat că graficul vitezei de dizolvare a sticlei de geam nu este stabil. Împrăștierea considerabilă a datelor pentru viteza de dizolvare a straturilor superficiale a sticlei de geam se explică prin structura lor neuniformă, ce corespunde cercetărilor [5]. S-a stabilit următoarea dependență: cu cât durata unei decapări este mai mică, cu atât mai mare este împrăștierea rezultatelor. Dacă durata unei decapări se schimbă de la 5 la 30 de min, atunci valoarea maximă a vitezei de dizolvare a sticlei diferă de valoarea minimă de 2-3 ori. Datele privind secționarea HF vă permit să estimați aproximativ caracterul și grosimea straturilor separate de sticlă.

În următoarele cercetări a fost elaborată metodică de secționare cu soluție HF pentru depistarea modificărilor structurale în sticla de geam după tratarea termochimică cu reagenți gazoși ce conțin fluorură și clorură. În figură sunt prezentate graficele vitezei de dizolvare a probelor de sticlă de geam tratată la o temperatură de 600° C cu difluordiclorometan.

Curba 1 arată că proba netratată se dizolvă cu aceeași viteză medie, cu excepția unui strat superficial de aproximativ 0,3 μm . Acest fapt se explică că în procesul de formare a sticlei de geam există o evaporare parțială a alcalinilor. Tratarea termochimică cu reagenți gazoși reduce esențial viteza de dizolvare a sticlei la o adâncime de aproximativ 0,5 μm . Micșorarea vitezei de dizolvare a sticlei după tratarea termochimică este legată cu dezalcalinizarea stratului superficial și compactarea lui [3]. După dizolvarea stratului dezalcalinizat la o adâncime de aproximativ 0,8 μm viteza de dizolvare a sticlei crește până la valoarea care are sticla fără tratare termochimică.

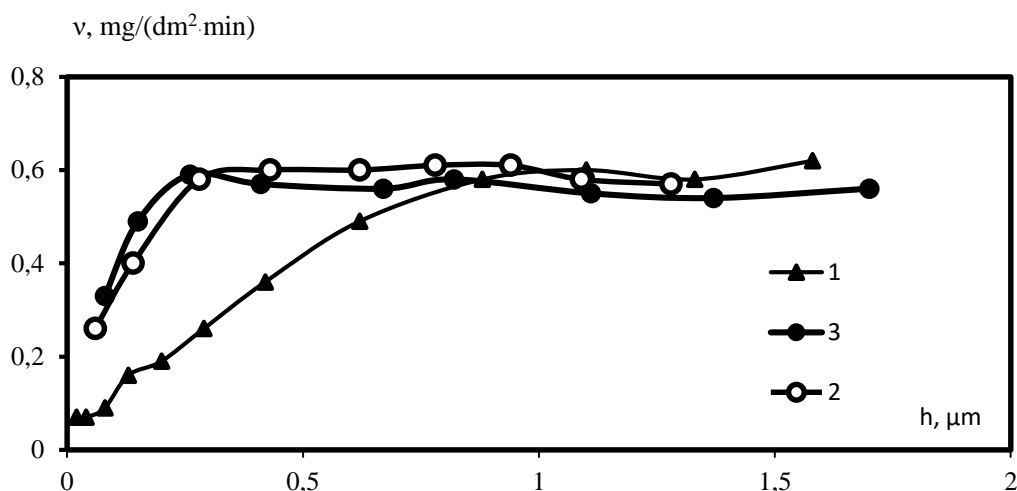

Figura 1. Dependența vitezei de decapare cu soluția HF a sticlei de geam, tratată cu difluordiclorometan la temperatura 600 °C după regimurile de dezalcalinizare (1) și de „modificare” (2) și fără tratare (3) de grosimea stratului dizolvat

Stabilitatea la apă a probei de sticlă de geam tratată termochimic cu reagenți gazoși ce conțin fluorură și clorură, în condiții de laborator, după regimul fără dezalcalinizare esențial crește. Același efect de îmbunătățire a stabilității la apă a ambalajului din sticlă a fost obținut în condiții de fabricare [3]. Astfel de tratare termochimică cu reagenți gazoși ce conțin fluorură și clorură după regimul fără dezalcalinizare, convențional, a fost numit „modificarea” suprafeței sticlei.

Curba 2 caracterizează dependența vitezei de decapare cu soluția HF a sticlei de geam, tratată cu difluordiclorometan la temperatura 600° C după regimul de „modificare”, de grosimea stratului dizolvat. Curbele 1 și 2 sunt apropiate după formă, ca și după viteza medie de dizolvare a sticlei. În tot același timp se observă diferența mare dintre curbele 2 și 3 după forma și viteza medie de dizolvare a sticlei, adică rezultă că tratarea termochimică a sticlei de geam cu reagenți gazoși ce conțin fluorură și clorură după regimul „modificarea” suprafeței nu este însoțită cu dezalcalinizare.

Concluzii

1. S-a elaborat metoda de secționare cu soluție HF pentru depistarea modificărilor structurale în sticla de geam după tratarea termochimică cu reagenți gazoși ce conțin fluorură și clorură.

2. Experimentele au arătat că viteza de dizolvare a sticlei de geam nu este stabilă. Împrăștierea considerabilă a datelor pentru viteza de dizolvare a straturilor superficiale a sticlei de geam se explică prin structura lor neuniformă.

3. Tratarea termochimică cu difluordiclorometan reduce esențial viteza de dizolvare a sticlei la o adâncime de aproximativ 0,5 μm ceea ce este legată cu dezalcalinizarea stratului superficial și compactarea lui.

4. După tratarea termochimică cu reagenți gazoși, ce conțin fluorură și clorură, după regimul „modificarea” suprafeței și îmbunătățirea esențială a stabilității la apă, nu a fost depistat fenomenul de dezalcalinizare.

Bibliografie

1. CSAKVARI B., BOKSAY Z., Bouquet G. Investigation of surface layers on electrode Glasses for pH measurement. In: *Anal. Chim. Acta.* 1971, vol. 56, pp. 279-284.

2. HENSE, C. R., MECHA, J., SCHAEFFER, H. A. et al. Treatment of soda-lime-silica glass surfaces with fluorine-containing gases. In: *Glasstech. Ber.* 1990, vol. 63, nr. 5, pp. 127-134.
3. ȘARAGOV, V., CURICHERU, G. Cercetarea interacțiunii sticlelor silicatică cu reagenți ce conțin fluorură. In: *Materialele conferinței științifico-practice internaționale „Perspectivă și problemele integrării în Spațiul European al Învățământului superior”*. Universitatea de Stat „B. P. Hașdeu”, Cahul, 2014, Vol.2, pp. 363-366. ISBN 978-9975-914-92-5.
4. БУТАЕВ, А. М. *Прочность стекла*. Махачкала: Дагестанский государственный университет, 1997. 253 с.
5. КОРОТКОВА В. Н., СМИРНОВ Е. И. О слоистости листового стекла, вырабатываемого различными способами. In: *Стекло и керамика*. 1978, №4, сс. 9-11.
6. СИЛЬВЕСТРОВИЧ С. И. *Механические свойства стекла: Обзорная информация*. М.: ВНИИЭСМ, 1987. 70 с.
7. ШАРАГОВ, В. А. *Химическое взаимодействие поверхности стекла с газами*. Кишинев: Штиинца, 1988. 130 с.

CZU 004(072)

ALTERNATIVE DE PREDARE-ÎNVĂȚARE: STRATEGIA *FLIPPED CLASSROOM* ÎN CADRUL ORELOR DE INFORMATICĂ

**Maria GUȚU, drd., specialitatea *Didactica informaticii*,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău
Coordonator științific: **Roza DUMBRĂVEANU, dr., conf. univ.****

Abstract: *This article presents the impact of the Flipped Classroom strategy on the teaching and learning process of informatics in school and it focuses on the Flipping Blooms' Taxonomy, SWOT analysis of the implementation of this strategy and some steps to follow in order to create a successful Flipped Classroom. This strategy, in which students learn at their own pace, promotes personalized education opportunities, being easy to apply in any classroom, costing not so much involving little financial support for implementation, and helping self-directed learning.*

Keywords: *Flipped Classroom strategy, Flipping Blooms Taxonomy, Flipped Classroom implementation, Flipped Learning Global Initiative.*

Dezvoltarea tehnologiilor informatizate a generat un nou tip de educație corespunzător evoluțiilor moderne. În acest context, trebuie de schimbat și modelul de predare-învățare, ce nu mai poate fi în mod tradițional, unde profesorul este, de obicei, în centrul atenției și diseminatorul principal al informațiilor în timpul unei lecții, ci ar trebui de implementat o nouă strategie de instruire și un tip de învățare mixtă ce ar favoriza procesul educațional. Profesorii ar trebui să înțeleagă și să anticipeze schimbările produse în domeniul tehnologiilor educaționale și impactul acestora asupra modului de învățare al elevilor.

Pentru a favoriza procesul de predare-învățare în cadrul orelor de Informatică, noi am implementat strategia *Flipped Classroom*, care din traducere ar însemna o clasă răsturnată. *Flipped classroom* este o strategie de instruire ce inversează modul tradițional de învățare prin furnizarea de conținut instructiv în afara sălii de clasă, adică elevii fac cunoștință cu subiectul unei lecții la domiciliu, analizând individual diferite materiale didactice oferite de către profesor sau colaborând în discuții online cu colegii lor, în caz de neclarități, iar în timpul lecțiilor elevii au posibilitatea de a explora subiecte mai profunde oferind astfel posibilități semnificative de învățare. Această strategie a fost implementată, pentru prima oară, în cadrul Liceului Park Woodland din Woodland Park, Colorado, de către Jonathan

Bergmann și Aaron Sams [1, p. 3]. Ei au pornit de la ideea de a crea prezentări PowerPoint incluzând *audio* și orice alt tip de adnotări, apoi să convertească această prezentare într-un fișier video care ulterior ar putea fi distribuită online, aceasta fiind o oportunitate pentru elevii ce au ratat lecția, să însușească conținutul.

J. Bergmann și A. Sams susțin că [2, p. 11], odată cu utilizarea învățării *flipped*, crește și interacțiunea profesor – elev și elev – elev, deoarece rolul profesorului s-a schimbat de la un profesor ce prezintă conținutul – la un profesor ce ghidează învățarea lucrând individual sau în grupuri mici și fiind într-o colaborare mai profundă cu elevii. În contribuțiile acestora pentru site-ul *The Daily Riff about Education* găsim următorul citat: „*Când elevii lucrează la o misiune și observăm un grup de elevi care se luptă cu aceleași dificultăți, organizăm automat elevii într-un grup de tutori. Deseori desfășurăm mini-prelegeri cu grupuri de studenți care abordează același conținut. Frumusețea acestor mini-prelegeri este că oferim instruire doar la timp, atunci când studenții sunt pregătiți pentru învățare.*” [6]

Cu scopul de a extinde implementarea strategiei *Flipped Classroom*, a fost creată o coaliție la nivel mondial, numită *Flipped Learning Global Initiative*, pentru a susține adaptarea rapidă și utilizarea cu succes a modelului de învățare *flipped* în întreaga lume [3].

Un asemenea tip de învățare, bazată pe strategia *Flipped Classroom*, utilizează și Academia Khan (Khan Academy), ce are ca scop oferirea unei educații gratuite de nivel mondial, oricui și oriunde [4]. Având această strategie și recente tendințe inspirate de către Academia Khan de a schimba orice, ce are conexiune cu educația, este necesar de a actualiza *taxonomia lui Bloom* prin răsturnarea sa.

Taxonomia lui Bloom funcționează ca o serie de pași care îi ajută pe elevi să urce la gândirea de ordin superior, bazându-se pe abilitățile anterioare (vezi figura 1).

Figura 1. Taxonomia lui Bloom [5]

Profesorii încep cu cele mai importante sarcini de a-și aminti informațiile, apoi progresează prin înțelegerea lor, prin aplicarea lor prin diferite metode, apoi făcând o analiză printr-o evaluare pentru a sprijini decizia finală. Este evident faptul că foarte puțini dintre cei ce învață vor ajunge în vârful piramidei, deoarece primele două nivele sunt complexe și abstracte de gândire. După cum afirmă Shelley Wright în articolul ei, „... *numai cei care sunt cei mai academicieni probabil vor ajunge la vârf*” [7]. Ea susține că taxonomia lui Bloom ce a fost revizuită și actualizată, este una greșită, deoarece în secolul al XXI-lea, mai degrabă începem să creăm decât începem cu cunoașterea, și, în cele din urmă, să discernem cunoștințele de care avem nevoie, adică în prim-plan vine *Crearea*, ceea ce ar duce la o *răsturnare* a piramidei lui Bloom (vezi figura 2).

În timp ce conceptul de învățare prin descoperire nu este unul nou, deci aplicarea taxonomiei lui Bloom *răsturnată* are sens, oferind profesorilor oportunitatea de a-i ajuta pe elevi să dezvolte o înțelegere mai profundă a conținuturilor, realizând valoarea potențialului lor creativ. Deci, există un loc clar pentru o taxonomie a lui Bloom *răsturnată* în educație, deoarece modelul tradițional este depășit și nu reflectă unele dintre realitățile se-

colului al XXI-lea, modul în care elevii învață s-a schimbat, creativitatea obținând prioritate, ce trebuie să fie încurajată.

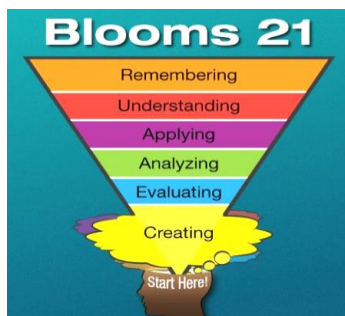

Figura 1. Taxonomia lui Bloom răsturnată [5]

Într-o eră digitală, elevii nu mai au nevoie de profesori pentru a asculta sau a revizui conținutul, ei au nevoie de prezența profesorilor pentru a răspunde la întrebări sau pentru a oferi ajutor în cazul unor impedimente în realizarea sarcinilor. Bazându-ne pe aceste principii, am implementat această strategie în cadrul orelor de Informatică în Instituția Publică Liceul Teoretic „Spiru Haret” din municipiul Chișinău.

Scopul aplicării acestei strategii este de a forma personalitatea elevului prin stimularea învățării, pornind de la creativitate, atât independent, cât și în grup; de a stabili un climat relațional sigur, bazat pe încredere, solidaritate și respect, pe principiile flexibilității și ale toleranței, și de a dezvolta competențe informatice pentru secolul al XXI-lea.

Pentru a ilustra impactul benefic asupra procesului de instruire, ne-am propus să proiectăm o viziune de ansamblu în ceea ce privește punctele forte, punctele slabe, oportunitățile și amenințările, adică, analiza SWOT (vezi Tabelul 1) a implementării strategiei *Flipped Classroom* în cadrul orelor de Informatică, în Instituția Publică Liceul Teoretic „Spiru Haret”.

Tabelul 1. Analiza SWOT

Puncte forte	Puncte slabe
Mai multă implicare a elevilor; Stimularea capacității de învățare inovatoare; Crearea unui dialog atât în cadrul orelor de clasă, cât și în afara lor; Vizualizarea materialelor didactice online; Dezvoltarea capacităților de învățare prin cooperare în grup și individual.	Dependența de internet; Incompatibilitatea aplicațiilor; Incapabilitatea de a crea resurse educaționale proprii; Necunoașterea limbii engleze; Învățarea <i>flipped</i> depinde de concretizare, coordonare, colaborare și comunicare în întreaga clasă, motivul pentru care acest tip de instruire nu este atât de ușor de realizat.
Oportunități	Amenințări
Varietate largă de resurse relevante subiectului lecției; Flexibilitate; Identificarea propriilor strategii de învățare; Libertatea de a reveni la resursele educaționale; Posibilitatea de a explora subiecte mai profunde.	Nu toți elevii vor accepta această strategie; Pot apărea defecțiuni tehnice sau lipsă de Internet; Probleme de reținere a ID-urilor și a parolelor pentru logare; Iresponsabilitatea elevilor.

Pentru a implementa cu succes această strategie am optat pentru utilizarea platformei GitHub, Slideshare, TeacherTube, Facebook și Messenger. Aceste platforme ne oferă un serviciu gratuit de găzduire a materialelor didactice în diferite formate, posibilitatea de a colabora și a comunica cu elevii atât în cadrul orelor de clasă, cât și în afara lor.

Componentele ce stau la baza strategiei *Flipped Classroom* sunt:

- (a) Colecții de filme educative;
 - (b) Prezentări PowerPoint;
 - (c) Comunicarea online (profesor – elevi, elevi – elevi).
- Implementarea acestei strategii are un impact benefic dacă sunt urmate niște etape bine stabilite:

- (1) Asigurați-vă că elevii au acces suficient pentru a vedea materialele propuse;
- (2) Începeți cu conținuturile mai greu de înțeles de către elevi;
- (3) Creați filme educative scurte, cu o durată de cel mult 10 minute;
- (4) Explicați-le pașii corecți de a urmări un film educativ: pentru început, elevii trebuie să privească întregul film fără a-și face notițe, apoi ei vor continua să-l mai privească o dată, făcându-și deja notițe și completându-le cu informația importantă;
- (5) Responsabilizați elevii, folosind diferite forme de evaluare formativă la început de lecție;
- (6) Conținutul care este ușor de înțeles și sarcinile ușor de realizat dați-le în afara orelor de clasă;
- (7) Nu predați de două ori! Ce au avut de însușit acasă nu se repetă în clasă, cu excepția unor elemente care nu au fost clare;
- (8) Încercați să vă creați propriul material didactic;
- (9) Încurajați copiii să găsească și alte filme educative relevante subiectului lecției.

Această strategie, în care elevii învață în propriul ritm, promovează oportunități de educație personalizată, fiind ușor de aplicat în orice clasă, nu costă prea mult pentru implementare și ajută la învățarea auto-dirijată.

În concluzie, aș putea menționa că implementarea strategiei *Flipped Classroom*, este încă la moment în proces de implementare și, deci, o concluzie definitivă nu avem, însă rezultatul din prezent ne demonstrează:

- (a) O creștere a gradului de interes față de obiectul de studiu;
- (b) O creștere a randamentului însușirii coerente a cunoștințelor din domeniul Informaticii;
- (c) O creștere a nivelului de pregătire pentru o societate bazată pe conceptul de educație permanentă.

O clasă *Flipped* poate fi mai personalizată și mai puțin didactică, iar elevii sunt implicați activ în acumularea cunoștințelor și, în timp ce ei participă activ în procesul de învățare, ei sunt capabili să-și evalueze propria învățare, iar profesorul își asumă o diversitate de roluri, dezvoltându-și așa-numita *măiestrie pedagogică*, concretizată prin stilul educațional pe care îl abordează.

Bibliografie:

1. BERGMANN, Jonathan, SAMS, Aaron. *Flip Your Classroom: Reaching Every Student in Every Class Every Day*. Washington: International Society for Technology in Education, 2012. 112 p.
2. BERGMANN, Jonathan, SAMS, Aaron. *Flipped Learning: Gateway to Student Engagement*. Washington: International Society for Technology in Education, 2014. 169 p. ISBN 978-1-56484-344-9
3. *Flipped Learning Global Initiative*. [online] [citat 10.12.2018]. Disponibil: <http://flglobal.org/about/>
4. *KHAN Academy* [online] [citat 10.12.2018]. Disponibil: <https://www.khanacademy.org/>
5. *Online Universities* [online] [citat 12.12.2018]. Disponibil: <https://www.onlineuniversities.com/blog/2012/06/flipping-expanding-blooms-taxonomy/>
6. *The Daily Riff about Education* [online] [citat 12.12.2018]. Disponibil: <http://www.thedailyriff.com/articles/how-the-flipped-classroom-is-radically-transforming-learning-536.php>
7. WRIGHT, Shelley. *Flipping Blooms's Taxonomy*. Powerful Learning Practice, 2012. [online] [citat 09.12.2018]. Disponibil: <https://plpnetwork.com/2012/05/15/flipping-blooms-taxonomy/>

TENDINȚE ATESTATE ÎN REGIMUL PLUVIOMETRIC DIN PERIOADA CALDĂ A ANULUI

Viorica ȚURCANU, *drd., specialiatatea Meteorologie și climatologie, Universitatea Academiei de Științe a Moldovei, Conducător științific: Maria NEDEALCOV, dr., prof., m.c.*

Abstract: *The great climate variability in the last decades has conditioned the seasonal estimation of the pluviometric regime, including summers on the territory of the Republic of Moldova. Thus, based on the instrumental data, summers were classified in the Republic of Moldova, by degree of dry-wet antipode manifestation. These results underpinned the highlighting of regional manifestations of parliaments largely conditioned by global climate change. The intensity and frequency of the dry and wet summers determine the research and study of the pairs. Trends over the last period of time will be the basis for developing recommendations for adaptation to the new climate conditions during the warm season of the year.*

Keywords: *rainfall regime, summer season, temporal variability.*

Introducere

Marea variabilitate climatică din ultimele decenii condiționează estimarea anotimpuală privind regimul pluviometric, inclusiv și a verilor pe teritoriul Republicii Moldova. Astfel, în baza datelor instrumentale au fost clasificate verile în Republica Moldova, după gradul de manifestare antipodă uscate-umede. Aceste rezultate au stat la baza evidențierii particularităților de manifestare regională condiționată în mare măsură de schimbările globale ale climei. Intensitatea și frecvența cu care se manifestă verile uscate și umede, determină cercetarea și studierea detaliată a regimului precipitațiilor atmosferice a verilor. Tendințele atestate în ultima perioadă de timp vor sta la baza elaborării recomandărilor de adaptare către noile condiții climatice din perioada caldă a anului [3, p.12].

Variabilitatea semnificativă a regimului pluviometric din ultimele decenii a condiționat estimarea în timp a mersului multianual a precipitațiilor medii sezoniere a verilor manifestate pe teritoriul Republicii Moldova. Calculul intensității și frecvenței de manifestare a regimului pluviometric pe luni aparte și a anotimpului în întregime vor sta la baza evaluărilor cu caracter de pronostic pentru viitorii ani apropiați.

Materiale și metode de cercetare

Ca material inițial de studiu au servit șirurile omogene de date de la 3 stații meteorologice din Republica Moldova, calculate pentru perioada anilor 1961-2017, în cadrul programului Statgraphics Centurion XVI. Astfel, baza informațională creată (fig.1) a servit suport informațional în estimările temporale.

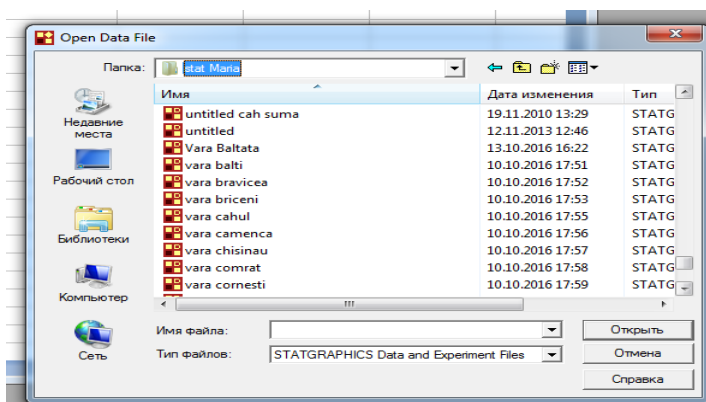

Fig. 1. Suportul informațional creat în cadrul programului Statgraphics Centurion XVI

Reieșind din datele tabelului 1, menționăm că media multianuală este aceeași la Chișinău și Cahul, în timp ce la Briceni cantitatea sezonieră este mai mare cu 52,31. Cele relatate se confirmă și cu valorile coeficientului de variație și a deviației standard, care indică valori mai mari în partea de sud a țării, determinat în mare măsură de specificul circulației atmosferice din această perioadă și de influența regimului hidrodinamic a bazinului Mării Negre [1, p. 24].

Tabelul 1. Indicii statistici ce caracterizează precipitațiile vara pe teritoriul Republicii Moldova (1961-2017)

Indici statistici	Briceni	Chișinău	Cahul
X	239,3	185,08	188,9
σ	79,1	62,8	79,1
Cv	27,4%	31,9%	35%
Minimum	63,3	66,0	58,0
Maximum	434,6	349,0	447,0

Analiza datelor ce caracterizează regimul pluviometric pentru o perioadă de 57 de ani (Fig. 2) pe teritoriul Republicii Moldova în partea de nord înregistrează o creștere treptată a sumei medii a precipitațiilor de vară pe parcursul anilor 1961-2017. Dacă în anii 60-90 ai secolului XX suma precipitațiilor era mai mică, începând cu mijlocul anilor 1990-2017 se observă o creștere a cantității precipitațiilor, ceea ce demonstrează, că este o tendință de creștere a verilor mai bogate în precipitații în partea de nord a republicii.

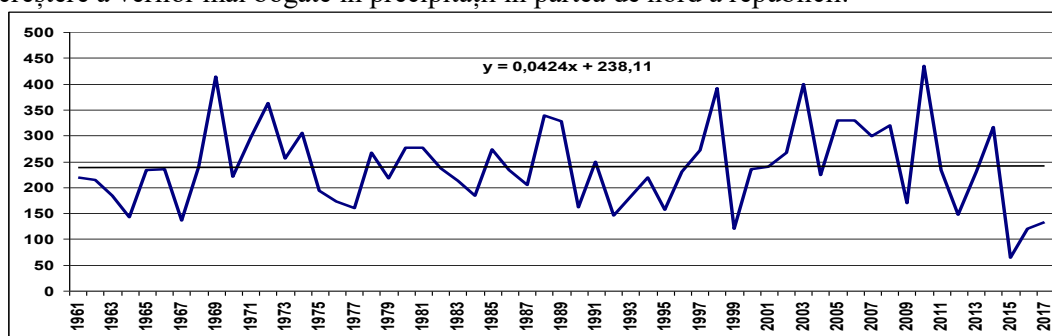

Fig. 2. Tendința de modificare a regimului pluviometric vara, st. Briceni (1961-2017)

În special, se evidențiază anii 1969, 2004 și 2011 cu surplus de precipitații. În același timp, în anii 1964, 1967, 1999 și 2015 se atestă un deficit de precipitații sporit. Cu toate acestea, putem menționa că verile ploioase se manifestă mai frecvent tot în ultimele decenii. Începând cu anul 1995, are loc prevalarea verilor ploioase. În anii 1998, 2003, 2011 verile au înregistrat precipitații atmosferice cu mult peste normă. Frecvența verilor

ploioase se manifestă cu precădere în ultimii 20 de ani. Așadar, marea variabilitate climatică necesită luarea în calcul a estimării verilor și în aspect regional.

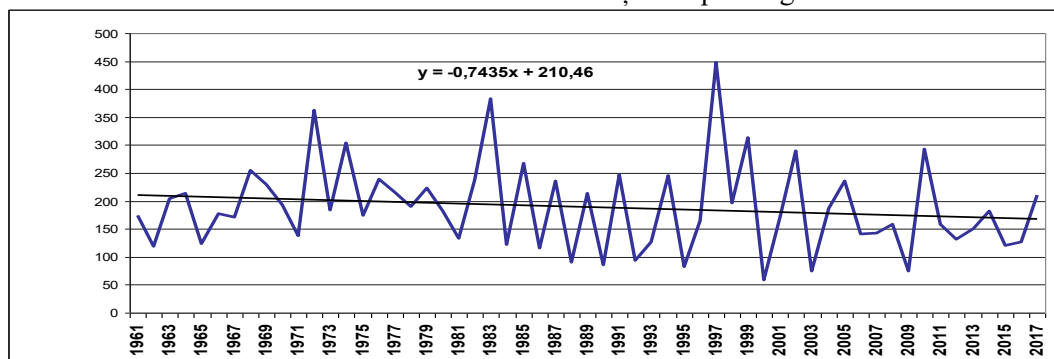

Fig. 3. Tendința de modificare a regimului pluviometric vara, st. Chișinău (1961-2017)

Conform fig. 3, tendința de modificare a regimului pluviometric în partea centrală (st. Chișinău) este în scădere cu 0,7435 mm an. În unii ani, vara, îndeosebi anii 1998, 1999, 2003, 2010 se atestă cele mai înalte valori, iar în anii 2000, 2003, 2009 sumele considerabil deviază sub linia trendului, calificând aceste veri cu deficit pluviometric.

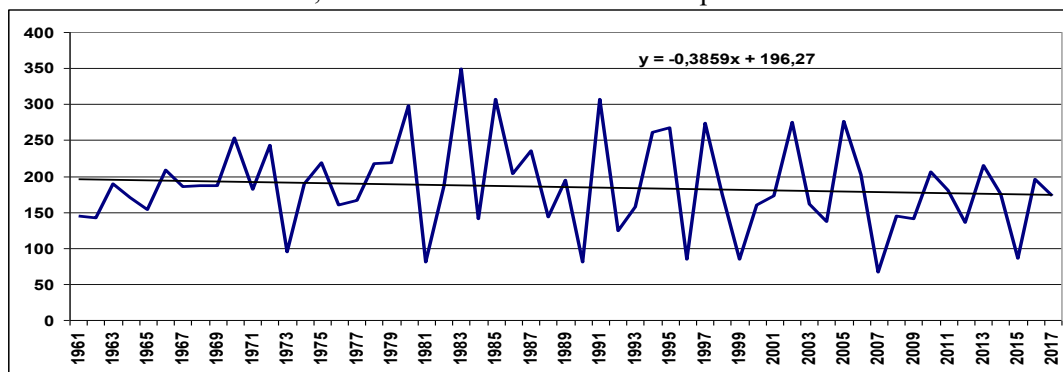

Fig. 4. Tendința de modificare a regimului pluviometric vara, st. Cahul (1961-2017)

Tendința de scădere în cantitatea precipitațiilor atmosferice se observă și în partea de sud a Republicii Moldova, modificându-se esențial valorile sub linia trendului. Verile uscate din anii 1973, 1981, 1983, 1990, 1996, 1999 vin să se completeze cu anii 2007, 2012, 2015 când deficitul pluviometric a fost semnificativ.

În concluzie, constatăm că evidențierea tendințelor regionale observate în regimul precipitațiilor atmosferice este importantă, deoarece acestea explică starea actuală a cantităților anuale ale precipitațiilor atmosferice din anotimpul de vară.

Bibliografie:

1. NEDEALCOV, M. *Resursele agroclimatice în contextul schimbărilor de climă*. Chișinău: Tipografia „Alina Scorohodova” 2012. 306 p. ISBN 978-9975-4284-8-4
2. NEDEALCOV, M. Aspecte metodologice în evaluarea posibilelor schimbări a regimului termic de pe teritoriul Republicii Moldova. In: *Buletinul Academiei de Științe a Moldovei. Științele Vieții*. 2010, nr. 1 (310), p. 143-149
3. CONSTANTINOV, T., NEDEALCOV, M., RAPCEA, M. *Modificările regimului termic și condițiile de iernare a culturilor termofile*. Chișinău, 2005.
4. PATRICHE, C. V. *Metode statistice aplicate în climatologie*. Iași: Editura „Terra Nostra”, 2009.
5. <http://www.meteo.md>
6. <http://www.meteo.ro/>
7. <http://vremea.meteoromania.ro/>

SOFT SKILLS В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ ФОРМИРОВАНИИ СОВРЕМЕННОГО СПЕЦИАЛИСТА

Elena BILIC, *drd., specialitatea Didactica Informaticii,*
Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți
Coordonator științific: **Valeriu CABAC**, *dr., prof. univ.*

Abstract: *The article provides definitions of the concepts "soft skills", "hard skills" and their importance for the development of a specialist in the professional field. Models of soft skills are considered and the competences that are formed during training are listed. The importance of communicative competence and the competence of group work in the formation of professional competence is argued.*

Keywords: *soft skills, hard skills, professional competence, communicative competence, competence of group work.*

Сегодня в динамично меняющемся мире современный и компетентный специалист – это человек, умеющий мобильно и интегративно выбирать подходы и способы взаимодействия с окружающей средой и людьми. На сегодняшний день, для того чтобы успевать за происходящими изменениями, успешно достигать поставленных целей на рабочем месте, карьерного роста, высокой заработной платы и быть достойным конкурентом на рынке труда, современный специалист должен обладать не только набором узкопрофессиональных компетенций, но и навыками общения, работы в команде, умением решать сложные задачи, принимать решения. Данные изменения отразились на развитии профессионально-технического образования в Республике Молдова, предусматривающего необходимость переосмысления системы профессионального образования, главной задачей которой является подготовка компетентной и квалифицированной рабочей силы в соответствии с требованиями рынка труда, а также переподготовка работников и специалистов в различных областях. Согласно реформе, изменениям подверглись учебные программы, относительно теоретических и практических требований профессиональной деятельности будущего специалиста, а также относительно внедрения ИКТ в учебный процесс, расширяя, таким образом, доступ к образовательным ресурсам и акцентируя релевантность учебной программы. Концепция модернизации современного профессионально-технического образования обращает внимание на необходимость формирования компетенций как основных показателей качества обучения будущих специалистов. В дополнение к ключевым компетенциям, признанным как система нравственных и поведенческих норм, профессиональное образование способствует обучению и развитию у учеников профессиональных навыков, обеспечивая им интеграцию в социум.

Профессиональная компетенция – это доказанная способность использовать личные и социальные знания, навыки и отношения в рабочих или учебных ситуациях, а также в профессиональном и личностном развитии.

В учебном плане для профессионально-технического образования данная компетенция состоит из следующих категорий:

- общие профессиональные компетенции;
- особые профессиональные компетенции.

Общие профессиональные компетенции относятся непосредственно к профессиональной деятельности и являются одними из главных в профессиональной сфере. Общие компетенции – это профессиональное поведение, которое должно быть продемонстрировано в конкретных профессиональных действиях.

Особые профессиональные компетенции – это система знаний, навыков, способностей и индивидуальных ресурсов, способствующих решению профессиональных задач. Данные компетенции должны быть сформированы в соответствии с выбранным направлением, а также с требованиями рынка труда, для успешной интеграции будущего специалиста в его профессиональную деятельность.

Целостность профессиональной компетенции заключается не только в компетентности специалиста и его профессиональной квалификации, но и в способности действовать, реагировать, управлять, выполнять профессиональные операции и справляться с новыми ситуациями [2].

В научной статье «Ключевая концепция корпорации» С. Prahalad и G. Hamel утверждают, что современное общество и его благосостояние напрямую зависят от умения специалиста грамотно использовать полученные знания в различных областях своей практической деятельности [4].

Браже Т. Г. представляет профессиональную компетенцию как целостную систему качеств, которая охватывает философские, психологические, социологические, культурологические аспекты. Отсутствие хотя бы одного из компонентов разрушает всю систему или уменьшает профессиональные качества личности [5].

В своих исследованиях американские ученые Jg. Delor, Jg. Raven, J. Stark относят профессиональную компетенцию к общей характеристике индивида, включающей такие качества, как: умение самостоятельно находить пути решения комплексных задач, умение вести себя в коллективе, способность коммуникации с окружающими и др.

Изучив определения профессиональной компетенции, мы заметили, что данная дефиниция должна быть нацелена не только на использование возможностей предметных знаний и навыков в своей специальности, но и на интеграцию таких компетенций, как: социальная, коммуникативная, когнитивная, информационная.

В 2016 г. на Всемирном экономическом форуме в Давосе аналитики назвали 10 профессиональных компетенций, которые будут наиболее востребованы работодателями к 2020 году: коммуникабельность, организованность, умение работать в команде, пунктуальность, критическое мышление, креативность, гибкость, дружелюбность, лидерские качества, умение решать сложные задачи. Вышеперечисленные компетенции относятся к категории «особые профессиональные компетенции», а также включены в состав soft skills. Soft skills в переводе с английского языка означает «мягкие навыки», которые представляют собой комплекс неспециализированных, надпрофессиональных навыков, отвечающих за успешное участие в рабочем процессе и высокую производительность. Hard skills, в свою очередь, относятся к категории «общие профессиональные компетенции» и представляют собой профессиональные навыки, которым можно научить и которые можно измерить. Профессиональную компетенцию можно представить следующим образом:

Рис. 1. Схематическое представление профессиональной компетенции

Согласно американским исследованиям, впервые термины *hard skills* и *soft skills* были использованы в 1959 году в научных разработках по подготовке военнослужащих. При разработке данного подхода исследователи выявили важность для военнослужащих не только профессиональных компетенции (*hard skills*), но и универсальных компетенций (*soft skills*). Различие между *hard skills* и *soft skills* также было выражено в доктрине «Системы проектирования военной подготовки» в 1968 году, где уточнялось, что *hard skills* – это навыки работы с машинами, а *soft skills* – навыки работы с людьми и документами. Новые термины прижились в военной науке, а затем перешли в свободное употребление. Согласно доктрине, овладеть *hard skills* можно в учебных заведениях (профессиональная школа, колледж, университет), а доказательством приобретения подобных навыков являются сертификаты и дипломы. Для освоения *soft skills* не существует планомерного обучения и сертификации и доказать их наличие у индивида гораздо труднее. В таблице 1 представлены различия между *soft* и *hard skills*.

Таблица 1. Отличия *soft skills* и *hard skills*.

Soft skills	Hard skills
Навыки, которые не относятся к какой-то конкретной специальности. Они нужны в производстве, в продажах, даже в личной жизни	Технические навыки, связанные с выполняемой деятельностью в области формализованных технологий: управление автомобилем, логистика, программирование и т. д.
Гибкие навыки способствуют продвижению по карьерной лестнице, и чем выше занимаемый пост, тем большую роль они играют (коммуникация, работа в команде)	Технические навыки устойчивы, и их можно отработать до автоматизма
Наличие у специалиста гибких навыков нельзя измерить	Технические навыки можно измерить

Stanford Research Institute и Harvard University провели исследование о влиянии *hard* и *soft skills* на успешность реализации проекта. В ходе данного исследования было установлено, что влияние *hard skills* на успех проекта составляет 15%, а остальные 85% зависят от *soft skills*. Carnegie Institute проанализировал показатели успеха в бизнесе предпринимателей Fortune 500 и установил, что успешность в бизнесе зависит на 25% от *hard skills* и 75% от наличия у предпринимателя *soft skills*. Данные исследования подтверждают, что конкурентоспособность современного специалиста на рынке труда зависит от формирования и развития особых профессиональных компетенций, или *soft skills*. Эти компетенции связаны непосредственно не с самой профессией, а с коммуникацией и навыками работы в команде. Формирование гибких

навыков у современного специалиста способствует развитию следующих умений и качеств: самомотивации, уверенности в себе, умения все делать вовремя и в срок, умения решать проблемы, умения работать в команде, умения принимать критику и учиться, умения анализировать сказанное, умения адаптироваться к обстоятельствам, умения хорошо работать под давлением обстоятельств, умения вести диалог; способность общаться с разными людьми; умения отстаивать свою профессиональную позицию и точку зрения; умения слушать собеседника и адекватно реагировать при разговоре; умения разрешать конфликты. Перечисленные способности и умения специалиста в сочетании с личным опытом в различных рабочих ситуациях составляют часть его профессионального мастерства.

На сегодняшний день существуют множество моделей тренингов, семинаров, онлайн курсов для формирования и развития soft skills. Нами был проведён анализ существующих моделей и выявлены компетенции, которые формируются при обучении (см. таб. 2).

Таблица 2. Модели soft skills и компетенции.

	Коммуни- кабель- ность	Умение работать в коман- де	Орга- низо- ван- ность	Лидер- ские качества	Умение решать сложные задачи	Гиб- кость	Крити- ческое мышлен- ие	Креа- тив- ность
Управление изменениями				√		√		√
Стресс менеджмент	√	√				√		
Эмоциональ- ный интеллект	√				√			
Управление конфликтом	√			√				
Тайм менеджмент			√		√		√	
Эффективность руководителя		√	√	√			√	
Мотивация сотрудников	√				√			√
Ведение успеш- ных переговоров	√			√		√	√	√
Наставничество		√	√	√				
Работа в команде	√	√	√					√

Принимая во внимание указанную выше таблицу, отметим, что формирование коммуникативной компетенции сводится к моделям: Стресс менеджмент, Эмоциональный интеллект, Управление конфликтом. Для развития умений работать в команде используются модели: «Стресс менеджмент», «Эффективность руководителя», «Наставничество», «Работа в команде». Организованность специалиста формирует модели: «Тайм-менеджмент», «Эффективность руководителя», «Наставничество», «Работа в команде». Лидерские качества у специалиста формируются с помощью моделей: «Управление изменениями», «Управление конфликтом», «Эффективность руководителя», «Ведение успешных переговоров», «Наставничество». Умение решать сложные задачи относится к моделям: «Эмоциональный интеллект», «Тайм-менеджмент», «Мотивация сотрудников». Гибкость сотрудника взаимосвязана с моделями: «Управление изменениями», «Стресс менеджмент», «Ведение успешных переговоров». Критическое мышление у сотрудника помогают развить модели: «Тайм-менеджмент», «Эффективность руководителя», «Ведение успешных переговоров».

Креативность реализуется при помощи моделей: «Управление изменениями», «Мотивация сотрудников», «Ведение успешных переговоров», «Работа в команде».

При формировании мягких компетенций необходимо учитывать их двойственный характер: с одной стороны, индивидуальное становление специалиста, а с другой стороны, установление его связей с обществом. Формирование вышеперечисленных компетенций у учеников в области профессионального образования – это результат умелого применения своеобразных методов обучения в совокупности с поставленными задачами, определёнными ценностями, конкретными ситуациями.

В быстро преобразующемся мире конкурентоспособному специалисту на сегодняшний день недостаточно узкопрофессиональных навыков. Полученные знания, навыки и умения в любой профессии требуют постоянного обновления. Мягкие компетенции являются теми компетенциями, которые помогают специалисту лучше адаптироваться к происходящим изменениям. Согласно нашей точке зрения, современный рабочий должен, в первую очередь, обладать коммуникативной компетенцией и компетенцией групповой работы. Формирование данных компетенций обеспечивает: совместное выполнение поставленных задач, организацию диалога в общении, активную позицию совместного поиска оптимального варианта, стремление развиваться и получать новый опыт.

Коммуникативная компетенция и компетенция групповой работы предполагают использование в гармоничном сочетании и интеграцию знаний, навыков, способностей, ценностей, жизненного опыта для качественного выполнения определённых задач, возникающих в профессиональной деятельности специалиста.

Библиография:

1. Dumbrăveanu, R., ș.a. Competențe ale pedagogilor: Interpretări. Chișinău: Continental Grup, 2014. 192 p. ISBN 978-9975-9810-5-7
2. Lippman, L.H., Ryberg, R., Carney, R., Kristin, A. Workforce connections: key “soft skills” that foster youth workforce success: toward a consensus across fields. În: Child Trends Publication, 2015. 56 p.
3. Potolea, D., Toma, S. Conceptualizarea „competenței”: concept și implicații pentru programele de formare a adulților. În: A III-a Conferință Națională de educație a adulților „10 ani de dezvoltare europeană a educației adulților” (coord. S. Sava). Timișoara: Editura Eurostampa, 2010. pp. 36-44
4. Voiculescu, F. Paradigma abordării prin competențe. Suport pentru dezbateri, Calitate, inovare, comunicare în sistemul de formare continuă a didacticienilor din învățământul superior. Alba Iulia, 2011. 102 p.
5. Cadrul de referință al curriculumului pentru învățământul profesional tehnic.[online] [accesat 09.09.2018]. Disponibil: http://edu.gov.md/sites/default/files/cr_apt-30.11.pdf
6. Un posibil cadru european al calificărilor în perspectiva învățării pe parcursul întregii vieți. Document de lucru al Comisiei Europene. Bruxelles, 2005. [online] [accesat 12.08.2018]. Disponibil: [http://www.unitbv.ro/Portals/28/17_Cadrul%20european%20al%20calificarilor%20\(proiect\).pdf](http://www.unitbv.ro/Portals/28/17_Cadrul%20european%20al%20calificarilor%20(proiect).pdf)
7. Абашкина, О. Soft skills: ключ к карьере. [online] [accesat 10.09.2018]. Disponibil: <https://www.pro-personal.ru/article/7811-soft-skills-klyuch-k-karere>
8. Баринаова О. В. Понятие и сущность компетенции. - URL: <http://novainfo.ru/article/1935>.
9. Гайдученко Е., Марушев А. Эмоциональный интеллект. - URL: <https://-a-b-a.com/lecture/show/99>.
10. Давидова В. Слушать, говорить и договариваться, что такое soft skills и как их развивать. – URL:<http://theoryand practice.ru/posts/11719-soft skills>.

11. Жадько Н. В., Чуркина М. А. Обучение hard skills и soft skills –в чем разница?- URL: <http://hr-portal.ru/article/obuchenie-hardskills-i-soft-skills-v-chyom-raznica>.
12. Сосницкая, О. Soft skills: мягкие навыки твердого характера. [online] [accesat 12.09.2018]. Disponibil: <http://be-st.ru/ru/blog/13>
13. Шипилов, В. Перечень навыков soft skills и способы их развития. [online] [accesat 14.09.2018]. Disponibil: https://www.cfin.ru/management/people/dev_val/soft-skills.shtml
14. Чуланова, О. Л. Формирование и развитие компетентностного подхода в работе с персоналом: теория, методология и практика. Москва, 2014. Автореферат дис. д-ра эконом. наук 339 р.
15. Яркова, Т. А., Черкасова, И. И. Формирование гибких навыков у студентов в условиях реализации профессионального стандарта педагога. În: Вестник Тюменского государственного университета. Гуманитарные исследования. Humanitates. 2016. Том 2. № 4. pp. 222-234.

004: 371.13

ИНФОРМАЦИОННАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ КАК КОМПОНЕНТ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СОВРЕМЕННОГО СПЕЦИАЛИСТА

Oxana GRADINARI, *drd., specialitatea Didactica informaticii,*
Universitatea de Stat din Tiraspol, Chişinău
Coordonator științific: **Valeriu CABAC**, *dr., prof. univ.*

Abstract: *Information competence is understood by the author as the ability of a person to comprehend the realities of the information society and to use all the opportunities offered to them, the ability to fully adapt and self-realize in the information society. The more informationally competent a person is, the more necessary and demanded it is in the information society. Information competence can be acquired and improved; a necessary condition for this is appropriate education. Without using all the educational opportunities provided by modern information and communication technologies, it is impossible to prepare a specialist whose qualifications would correspond to the rapidly changing realities of life.*

Keywords: *information competence, professional competency*

Глобальные изменения, инновационное развитие современного общества и модернизация производства формируют новые подходы к системе образования, цель которых заключается в удовлетворении государственного заказа в профессиональной подготовке компетентных специалистов различных инновационных секторов.

Для оптимизации разрыва между теоретической и практической подготовкой учащихся профессиональных школ существует острая необходимость в формировании профессиональной компетентности будущих рабочих, основанной на современной универсальной дидактической методике и модульных образовательных программах. Построение новой модели обучения, в соответствии с современными требованиями, определяет стратегию обучения, в состав которой входят методические, педагогические и концептуальные разработки. Раскрытие научно-теоретических основ профессиональной компетентности опирается на фундаментальные определения терминов глоссария Болонского процесса, которые имеют единые значения для системы образования разных стран, включая Республику Молдова. Ядром проблемы формирования профессиональной компетентности являются определения таких понятий, как: «компетенция», «компетентность», «компетентный».

Понятие «компетенция» основано на сочетании взаимосвязанных знаний, когнитивных установок, практических навыков, ценностей, эмоций и поведенческих компо-

нентов, которые могут быть мобилизованы для активного действия. С педагогической точки зрения данная концепция определяется как специально структурированный (организованный) набор знаний, умений и навыков, приобретённых во время обучения и позволяющих учащимся определять средства для выявления и решения проблем, характерных для определённых областей, независимо от контекста (ситуации).

Компетентность представляет собой комплекс личных качеств, присущих специалисту в совокупности с опытом работы по специальности. Данное понятие может включать официальную квалификацию, а также способность использовать знания в новой профессиональной ситуации. Компетенция – это результат обучения, некоторая норма образовательной подготовки, а компетентность – характеристика специалиста, обладающего той или иной компетенцией.

Термин «компетентный» является характерным для индивида, который способен и имеет право судить о чём-либо и обладает компетенцией.

Проведенный анализ нормативных документов в области образования [11] позволил установить, что качественная подготовка учащихся профессиональных школ основана на таких терминах, как: знания, умения, навыки, компетенция (ключевая, общая профессиональная, специфическая профессиональная) и включает в себя учебную и практическую деятельность, зависит от образовательных и производственных процессов (рис. 1).

Важным шагом, обеспечивающим сближение образования с рынком труда, является утверждение Национальной Рамки Квалификаций Республики Молдова (НРКРМ) [6], которая определяет систематическое описание квалификационных уровней, структурированных при помощи компетенций. Ценность НРКРМ заключается в содействии внедрению европейских стандартов и принципов обеспечения качества подготовки компетентных и конкурентоспособных специалистов.

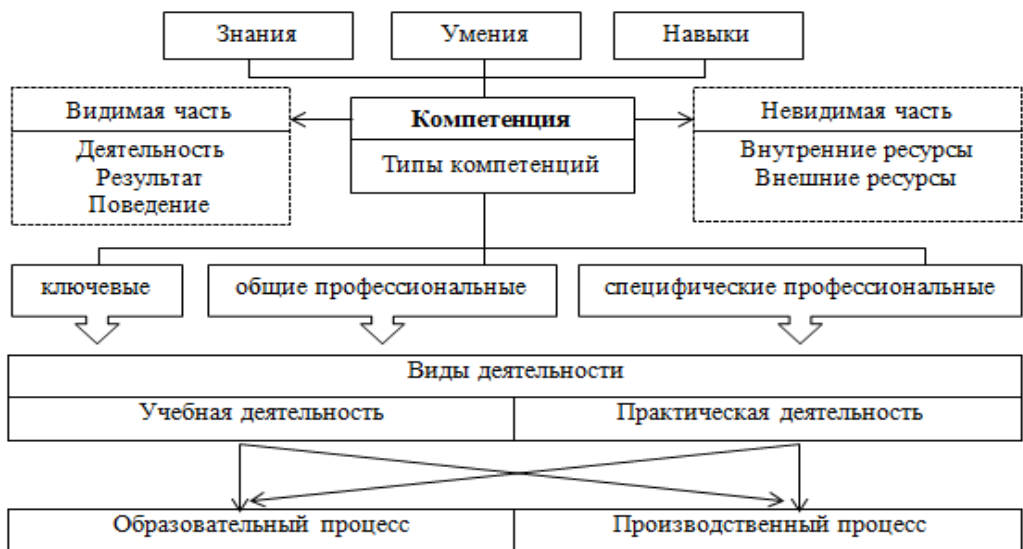

Рис. 1. Подготовка учащихся профессиональных школ

Исходя из реалий информационного общества, очевидно, что большое значение приобретает информационная компетенция специалиста, которая рассматривается нами как один из компонентов его профессиональной компетентности.

Феномен информационной компетенции сформировался в начале 1970-х годов, усилился и стал признанной концепцией в XXI веке. Данная теория находит своё

отражение в основополагающих документах национальных и европейской политик. К ним относятся: Законы Республики Молдова «О доступе к информации» [8], «Об информатизации и государственных информационных ресурсах» [9], «Об электронных коммуникациях» [10]; «Национальная стратегия создания информационного общества – «Электронная Молдова» [7]; «Компетентности в области информатики для XXI века – содействие конкурентоспособности, росту и рабочим местам» [1]; «Европейская платформа электронной компетентности 3.0» [2]; «Европейские профессиональные профили ИКТ» [3]; «Манифест e-Skills» [5]; «Информационно-коммуникационные технологии в области среднего образования» [4].

Несмотря на свою актуальность, понятие информационной компетенции не имеет точной формулировки и описывается в научной литературе как: 1) использование информационных технологий (ИТ); 2) овладение библиотечной и компьютерной компетентностью; 3) приобретение умственных моделей информационных систем; 4) сочетание информации и ИТ-навыков, 4) активное взаимодействие с информацией; 5) способность учиться; 6) один из компонентов критического мышления.

Мы рассматриваем информационную компетенцию как «способ познания», (включающий как бумажные, так и электронные носители), который способен преодолеть «цифровой разрыв», противостоять информационной перегрузке и укрепить трудоспособность рабочей силы. Важно отметить, что информационная компетенция проявляется в информационном поведении индивида, в его образе действий и когнитивных усилиях, предпринимаемых для рационального, упорядоченного, продуктивного и интеллектуального использования информации (рис. 2).

На основании сказанного, можно сформулировать понятие информационной компетенции специалиста, которое понимается нами как системное проявление внешних и внутренних ресурсов индивида, способного осуществлять познавательные и коммуникационные операции информационной деятельности в соответствии с эффективной реализацией его общих и профессиональных информационных потребностей. Здесь информационная потребность интерпретируется как состояние или процесс, который активизируется в момент разрыва между ситуацией в профессиональной деятельности и недостатком знаний, необходимых для её решения.

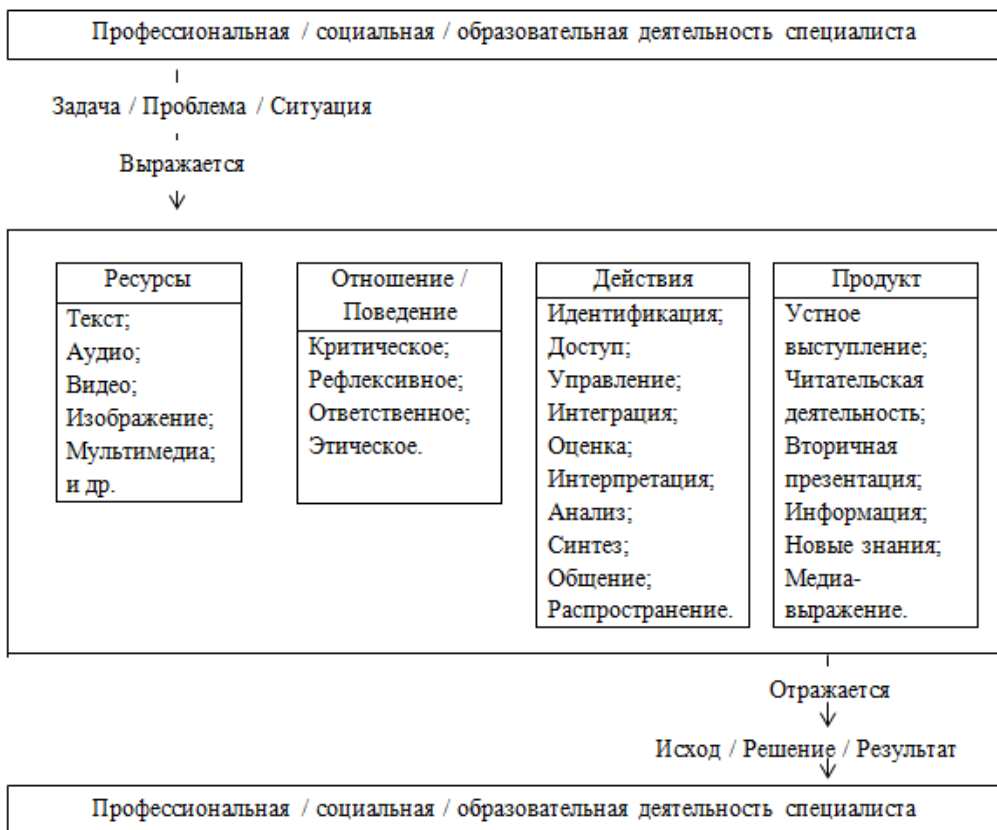

Рис. 2. Проявление информационной компетентности специалиста в действии

Считаем, что эффективность формирования информационной компетенции как основы профессиональных компетентностей учащихся будет значительно повышена, если в процесс их подготовки включить технологии активного обучения. К ним в полной мере относятся: ситуационные (ситуативные) задачи, проектная деятельность и модульное обучение. Также ведущую роль в формировании информационной компетенции можно отвести самостоятельной работе, активному использованию ИКТ-технологий и применению ментальных карт [12, с. 25].

Указанные технологии ориентированы на формирование наиболее универсальных способов работы с информацией и выступают в качестве эффективного средства для активного, продуктивного, рефлексивного взаимодействия субъекта образовательного процесса с информационной средой (рис. 3). Можно пояснить, что информационная среда включает в себя информационный цикл, который охватывает фазы информационной работы: поиск, отбор, организацию, презентацию и оценку. Важным моментом является следующее: если, для информационной работы задействуется цифровой канал, тогда архитектура знаний (носитель, формат, контент и тип) изменяется и зависит от формата, телекоммуникационных систем, компьютеров и программного обеспечения, которые, в свою очередь, помогают организовывать, передавать, хранить и использовать большие объемы данных и информации при низких затратах и высокой скорости.

Рис. 3. Информационный цикл, контексты и информационные компетенции при использовании технологий активного обучения

Информационные контексты – это контексты, в которых осуществляется информационный цикл. Воздействуя на информационный поток и его характеристики, мы можем различать типы информации, такие, как технологическая, коммерческая и научная информация.

Выводы. Подготовка будущих специалистов к социализации в профессиональной деятельности – это не стихийный, а педагогически управляемый сложный динамический процесс. Успешность реализации данного процесса во многом определяется тем, насколько систематической является деятельность, направленная на формирование и развитие информационной компетенции, так как именно на ней строится умение учащегося понимать суть, смысл и овладевать как общими, так и узко ориентированными в рамках выбранной профессии знаниями. Информационная компетенция - это основа профессионального, культурного, интеллектуального и творческого развития личности.

Библиография:

1. Competențe informatice pentru secolul XXI promovarea competitivității, creșterii economice și locurilor de muncă. [online] [accesat 06.10.2018]. Disponibil: <<https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0496:FIN:RO:PDF>>
2. European e-Competence 3.0 Framework. [online] [accesat 20.10.2018]. Disponibil: <http://ecompetences.eu/wp-content/uploads/2014/02/European-e-Competence-Framework-3.0_CEN_CWA_16234-1_2014.pdf>.
3. European ICT Professional Profiles. [online] [accesat 20.10.2018]. Disponibil: <<ftp://ftp.cen.eu/CEN/Sectors/List/ICT/CWAs/CWA%2016458.pdf>>
4. Information and Communication Technology in Secondary education. // UNESCO Institute for Information Technologies in Education (IITE). Moscow, 2004. p. 24. URL: [online] [accesat 20.10.2018]. Disponibil: <<https://iite.unesco.org/pics/publications/en/files/3214616.pdf>>.
5. The e-Skills Manifesto. [online] [accesat 20.10.2018]. Disponibil: <<https://gesi.org/uploads/2017/06/the-e-skills-manifesto.pdf>>.
6. Cadrul național al calificărilor din Republica Moldova. // Monitorul Oficial № 421 - 427 art. 1137. publicat: 01.12.2017.
7. Hotărâre privind Strategia Națională de edificare a societății informaționale – “Moldova Electronică” nr. 255 din 09.03.2005 In: Monitorul Oficial al Republicii Moldova. 2005, nr. 46-50 art nr. 336.

8. Lege privind accesul la informație. nr. 982 din 11.05.2000. In: Monitorul Oficial al Republicii Moldova. 2000, nr. 88-90 art nr: 664.
9. Lege cu privire la informatizare și la resursele informaționale de stat. nr. 467 din 21.11.2003 In: Monitorul Oficial al Republicii Moldova. 2004, nr. 6-12 art nr: 44.
10. Lege comunicațiilor electronice. Nr. 241 din 15.11.2007. In: Monitorul Oficial al Republicii Moldova. 2008, nr. 51-54 art Nr: 155.
11. Strategia de dezvoltare a învățământului vocațional/tehnic pentru anii 2013-2020, aprobată prin Hotărârea Guvernului nr.97 din 01.02.2013.
12. Никонова Е. З. Формирование информационной компетенции учащихся в условиях профильного обучения: Учебно-методическое пособие. Нижневартовск: Изд-во Нижневарт. гос. ун-та, 2014. – 82 с. ISBN 978-5-00047-127-2

CZU 336.7(478)

THE VULNERABILITY OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA BANKING SECTOR TO THE TRANSPARENCY OF COMMERCIAL BANKS' SHAREHOLDERS

Vadim LOPOTENCO, *phd student, the Finance specialty,*
The Academy of Economic Studies of Moldova
Scientific coordinator: **Victoria COCIUG**, *phd., associate professor*

Abstract: *A solid and well-supervised banking system in fulfilling basic functions is a convincing premise for sustainable economic growth. The basis of the stability of the banking system is the trust, both from the investors and from clients of the commercial banks. Lack of trust generates crises, and occurs when the relationship between the commercial bank and the client is lacking in transparency and the disclosure of information is limited. In the absence of transparent information on the real situation in the banking system, supervisory bodies can't make a sound decision on collective financial stability. On the other hand, the consumer can't make clear decisions to guarantee full confidence and positive financial prospects. As a result, the transparency of the Republic of Moldova commercial banks' shareholding plays a pivotal role in assuring confidence in the banking system and improving the image of our banking sector. Transparency is, therefore, the mechanism that can provide commercial banks, adequately informing their customers, sustainable development and penalizing those who carry out an obscure activity. In this context, it is important to determine the vulnerability of the banking sector to the transparency of the commercial banks shareholders.*

Keywords: *transparency, banking sector, vulnerability, shareholders.*

Any person at some point has to apply to the services of a bank. This may be getting a loan, opening a deposit, issuing a salary card, or simply making a payment. At the same time, not all of us understand how exactly a bank works, and what role is assigned to it in the financial system. It is the main functions that confirm the crucial role of banks in modern society. Thus, banks are those institutions that mobilize available money and finance private business or government spending. In addition, technological development gives banks another function. We are talking about payments and money transfers, that is, the operations that we carry out almost daily.

The banking sector has become the main pillar of the Republic of Moldova financial market. It accounts for about 90% of market assets or 79 billion MDL. Along with this, the scale and importance of the sector is also indicated by its share in the national economy. Thus, banking assets account for over 53% of GDP in December 2017. Moreover, it is the commercial banks that mainly finance the Republic of Moldova economy. They provided

loans of about 33,5 billion MDL in December 2017, which is much more than other specialized institutions, such as microfinance or leasing companies.

However, the Republic of Moldova banking sector is vulnerable. Thus, a number of systemic problems affected its development and potential. Ineffective management and low transparency of shareholders, dysfunctional loans provided under dubious conditions, money laundering and massive theft are just the most important elements that brought him to the verge of collapse in the fall of 2014. The results of the investigations prove that corruption has consistently favored this entire set of elements, a phenomenon that has affected the activities of bank managers, high-ranking government officials and politically vulnerable people.

Although so-called foreign investors theoretically dominate, the overwhelming majority of the banking sector capital, actually, belongs to local players who have hidden their identity in tax havens. Despite the fact that the share of foreign investments in the authorized capital of banks reaches 81%, in terms of assets the share of European financial groups in the market is only 25%. The lack of clarity and transparency about the composition of shareholders was one of the main elements that led to the deterioration of the financial situation in a number of banks. The reason for this is far from new and random. So, the largest monetary resources and financial flows of the country passed through commercial banks.

Under the Basel Committee on Banking Supervision, transparency in the financial system is defined as public disclosure of relevant, timely information that allows users to make a fair assessment of a financial entity situation [2]. In their work, financial institutions use resources that do not belong to them, attracted from individuals and other entities, which implies a higher degree of transparency. This characteristic stems from the fact that through their activity the financial institutions strongly influence the situation of the population and of the other economic agents. At the same time, a high degree of transparency is not limited to the disclosure of information. In order to be considered transparent, a financial institution must provide, in a timely manner, fairly and in a relevant manner, sufficient qualitative and quantitative information to enable users to properly assess the overall activity. This goal has been actively at international level in recent years once financial activity has become more complex. Many banks, insurance companies or other intermediaries operate in an interconnected manner across national borders. The products offered become a normality in everyday life while property and administration structures are becoming more and more complex.

Under the transparency of the banking system, it is important to have information on the bank's information, necessary for such information, and to assess its functioning, results and activities. Data can include information, financial means, and structured financial statements, such as data, for example, structured or proprietary affiliation.

After Bertók, transparency is the ability to make relevant and timely information available to the public on the activities of the government [3, p.7].

Richard and Oliver defined transparency as the point of intersection of the public's right to know and the right of the individual to private life [5].

From the definitions set forth, we can deduce that transparency is the right of creditors and debtors to have access to reliable and current information about the situation within the commercial bank, including shareholders.

The Republic of Moldova banking sector, which was profitable, was in some places under weak supervision and distinguished by its reliability in terms of invested money, was constantly under the gun of certain interest groups and owners of large sums of money, and their main goal was to make even more money. It was this heightened interest that led to a fierce struggle for bank shares - securities, which ultimately determine the share of ownership and the number of votes within the bank. The struggle was fought on several fronts and

for many years. At the same time, it was unimportant what regime of rules in the country, and which parties were in power. Acting through government agencies or using dubious transactions in the private sector, they pursued the same goal - to establish control over banks and the financial resources of the population. The apogee was reached by the end of 2014, when the domestic banking sector experienced a systemic crisis, which even the international community perplexed with the scale of its consequences. The large-scale thefts, the collapse and liquidation of three banks, high-level corruption and especially the huge amount of money needed to stabilize the situation remain the most serious consequences of this sad event in the country's history.

Given the lack of transparency, reforming the financial system by applying the latest disclosure practices and standards is absolutely necessary. This would ensure the application of adequate monitoring tools by supervisors and more information to consumers of financial services. Increasing the degree of transparency in the financial system could also increase investor confidence in financial institutions, regardless of their type and location. In this context, in order to better inform the general public about the importance of transparency in the financial system, we have proposed to present the latest rules on disclosure of information. At the same time, through this note, we are also making an incurs in the national financial legislation to see what transparency requirements apply to national financial institutions and what we have the right to know about them.

At the national level, the banking crisis in 2014-2015 highlighted the importance of banks, emphasizing that any shock generated by them is rapidly spreading to the economic environment and public finances. Lack of responses by authorities and massive fraud have severely undermined confidence in the sector and have revealed a number of shortcomings in the way banks work. Poor management, low transparency of shareholders, doubtful loans, money laundering, and large-scale frauds are just the most important elements that have generated a negative perception of how banking activity is done in the Republic of Moldova. At the same time, the crisis has revealed a low level of transparency in all directions – shareholders, corporate governance or risk management. For example, although the so-called foreign investors predominated, much of the banking sector's capital was in fact owned by indigenous people who disguised their identity through offshore jurisdictions. This lack of clarity and transparency was a triggering element that hindered the deterioration of the financial situation in several banks and made it impossible to apply surveillance tools.

The manifestation of such risks as affiliation and concentration between large banks, violation of lending norms or money laundering, prepared the ground for and identified massive embezzlement from banks in 2014–2015. Due to the fact that the exact identity of the shareholder is unknown, it is impossible to assess a number of events that at some point can turn into the most dangerous actions, such as:

- inability to hold shareholders accountable;
- limiting loss sharing;
- inability to assess the quality of the composition of shareholders;
- favored raider attacks;
- promotion of managers who are not incorruptible.

History proves that persons who are unable to prove the legal origin of funds will never want to link the property belonging to them with their name. Tax dodgers, drug traffickers, terrorists, or corrupt politicians are among the broadest categories of individuals who try to hide their identities. In this regard, it is worth paying attention to a very important circumstance, namely, to note that it is extremely difficult for state institutions, and sometimes it is even impossible to find out what really belongs to this or that person.

This confirms that it is not enough to know who is the shareholder of a particular bank. It is necessary to find out who actually is the ultimate beneficiary of the shares or, in other words, who ultimately controls the bank and makes a profit.

Taking into account the systemic significance of commercial banks and their public nature, customers of banks, the regulator and the whole society have the right to know their final owners. The role of supervision over domestic banks, including in terms of the quality and transparency of shareholders, is assigned to the National Bank of Moldova. The National Bank of Moldova, together with other state institutions, is responsible for the quality of the ownership structure, the actions and order of participation of shareholders in the management process, as well as for the level of loans provided and for those affiliated to them. At the same time, if certain deviations are identified, then to correct the situation, the National Bank of Moldova can apply a number of sanctions and health measures, and the ultimate goal of all these actions is to protect depositors and ensure the stability of the financial system. Moreover, the National Bank of Moldova needs to position itself as a barrier to the access of questionable individuals with a bad reputation to the shares of commercial banks. In this sense, the regulator should introduce and apply international standards in the field of competence and reputation to shareholders of banks, as well as periodically assess the position of current shareholders.

Along with this, the banks themselves play an important role in terms of the structure of their owners. Banks need to make sure that current shareholders meet the requirements, and in the event of deficiencies and irregularities, they must intervene and eliminate them. In addition, in order to eliminate any suspicions about shareholders and build customer confidence, banks can provide shareholder information and additional information, such as a resume, information on the specifics of their activities or participation in the bank's activities. These criteria are able to provide an increased level of transparency to the composition of shareholders and the ownership structure of the bank as a whole.

In any transaction with the bank, the client discloses his identity by presenting an identity document. Thus, the bank, in turn, should also disclose its shareholders and indicate whose interests it reflects. We also have legislation on our side that regards banks as "subjects of public importance," which implies that both in relations with the regulator and in relations with the customer, banks must provide an increased level of transparency. Documents approved by the National Bank of Moldova clearly regulate what information the client should have access to. So, along with information about the financial and economic situation, there is an obligation to disclose and submit data on corporate governance, that is, who controls the bank and in whose interests.

Despite the efforts made in recent years to ensure transparency in the financial and banking sector, the process is not yet fully secured at the moment. Even if several provisions of the new banking law have been implemented, a number of related normative acts materialized in the form of regulations are yet to be drafted and adopted. They aim at a more accurate transposition of the transparency and disclosure standards for compartments, as well as the establishment of a clear methodology in this respect. An example would be the Regulation on the disclosure by banks of information related to their activities or of the requirements for administrators to be adjusted according to the provisions of the new banking law. In particular, they are to strengthen the criteria for disclosure by the bank of information on its economic and financial activity and other information of public interest, including information relating to the conditions of servicing accounts, granting loans, accepting deposits, issuing and servicing payment cards, information on shareholders and/or groups of persons acting in concert and holding substantial amounts in the bank's share capital and their beneficial owners.

Strengthening the level of transparency and governance in the financial and banking sector remains the key point in the relationship with external development partners. Both the Agreement signed with the International Monetary Fund and the Memorandum of Understanding between the European Union and the Republic of Moldova on macro-financial assistance provide for increased involvement of Moldovan authorities in assessing bank and insurance companies' shareholders, identifying effective final beneficiaries and raising governance standards. The most recent assessment by the IMF of fulfilling the commitments made by the IMF confirms that significant progress has been made in the recovery of the financial system, including by increasing the transparency of shareholders and management, strengthening the supervisory framework and the supervisory framework regulation and diagnosis of the situation at the level of banks. However, a number of problems persist and more actions are to be fully realized so that the progress achieved becomes irreversible. This is about finalizing the transparency process of bank shareholders in all commercial banks, and alienating the shares for sale to people who meet the fit & proper standards of competence and honesty. The implementation of a new framework for the prevention of money laundering and terrorist financing is also essential for the proper assessment and appreciation of banks' operations and the level of risk assumed.

In order to ensure an efficient mechanism for the maintenance of securities and knowledge of the owners of banks and other public interest entities, the Single Central Depository was created. However, even if the legislative framework for its operation was adopted as early as 2016, at the moment all necessary measures for its activity were not taken. Thus, actions related to the establishment of the management and staffing bodies, the elaboration of internal regulations or the development of the informational program remain to be carried out.

Conclusions

Following the immediate stabilization of the banking sector between 2014 and 2015, an ample reform process has begun. In line with commitments made to development partners, reforms have expanded to other financial sectors, such as the insurance sector, the capital market or the non-banking financial sector. Broadly speaking, reforms aim to transpose into national legislation the best practices and best practices in financial sector supervision and regulation, including increased transparency and disclosure. In times of crisis, a high degree of transparency and accountability on the part of financial institutions is the element that can maintain the confidence of participants and ensure the stability of markets.

At national level, financial institutions, including banks and insurance companies, are defined as public interest entities. This characteristic implies that financial institutions have an obligation to maintain a high degree of transparency by publishing relevant information from the business process. Financial information, the risks to which it is exposed, or details about shareholders and managers are among the most important categories of information that the general public has the right to know. At the same time, in order to comply with these norms, the legislative framework governing the financial system transposes in a general manner the requirements for publication and disclosure of information, means of publication, frequency and possible sanctions. Against this background, a number of specific actions are still to be carried out, actions which ultimately would ensure a high degree of transparency, understanding and appreciation of the real situation in the national financial system. Among the most important actions for the next period would be:

- Completing the process of transparency of all shareholders in public interest entities - by systemic banks, shareholders' transparency must continue for smaller banks, insurance companies or other financial entities (eg microfinance companies or leasing companies). At the same time, the transparency process must also take into account

the component of assessing the quality and reputation of the final beneficiaries, as well as their ability to financially support the institution in the event of a crisis;

- Ensure the implementation of an adequate corporate governance mechanism - to be stable, the financial system needs soundly managed institutions. In this respect, financial institutions should be run by professional and integrated individuals in the context of the existence of an exemplary corporate governance mechanism. All financial institutions have to ensure the existence of functional management bodies, composed of people with strong professional skills and a good reputation in the business environment;
- The development and adoption of related normative acts on transparency and disclosure of information - besides the basic laws governing the financial system, a number of other normative acts transposing specific requirements for transparency and disclosure of information are to be developed and adopted. Within them will be expressly determined the type of information to be published and the way of presentation to the general public;
- Ensuring the disposal of stock packages to good quality investors - the shares of several banks and insurance companies put up for sale are to be sold to strategic investors of good quality. In order to activate the process, the necessary legal framework has been adopted which includes a coherent procedure for the sale of shares held in breach of the transparency requirements of the shareholders. It also sets out the criteria for determining the price, the terms of sale and the way of compensation of the former holders.

This will reduce the vulnerability of the banking sector to shareholders and increase transparency in the banking sector. This will increase the soundness of the banking sector and reduce the systemic risk of the banking sector in the Republic of Moldova.

Bibliography:

1. Allenspach, Nicole. *Banking and Transparency: Is More Information Always Better?.* Swiss National Bank, 2009;
2. Basel Committee. *Transparency and disclosure*, 2015;
3. Bertók, J. *Public sector transparency and accountability: making it happen.* Danver, OECD Publishing, 2002, p.7;
4. Broll, U., Eckwert, B., Eickhoff, A. *Transparency in the banking sector*, Dresden Discussion Paper Series in Economics 05/11;
5. Richard, W., Oliver, R.E. *What is transparency?* New-York, McGraw-Hill Professional, 2004.

CZU 004.4:378

ANALYSIS OF PRADO2 & MOODLE E-LEARNING PLATFORMS

Ludmila PECA, PhD., *Specialty Education Sciences*

„Ion Creanga” State Pedagogical University,

Scientific coordinator: **Roza DUMBRAVEANU, dr.,** *associate professor*

Abstract: *In this article I will talk about the importance of the platforms at the time of the study. As a PhD student, I will carry out a comparison of two major platforms as well as a description from my perspective as a student that I am. For this I will analyze in detail the platform Prado2 and Moodle with an analysis of usability, accessibility, availability and security.*

Finally I'll do a SWOT analysis of both platforms in order to distinguish the differences between them, highlighting the strengths, weaknesses, opportunities and threats.

Keywords: *E-learning; educational platform; free software, analysis, accessibility, usability, safety.*

(1) Introduction

This article describes the author's experience as a professor in the field of Information Technology and Communications. Based on modules developed by the flipped classroom approach [1]. The flipped classroom is a pedagogical approach that focuses on student-centered training. Students receive guidance from the teacher, following themes and activities in the electronic environment. Thus, they have access to the content and ask for additional explanations from the teacher or colleagues.

Until the application of e-learning in the post-secondary technical vocational education institution I had the experience to work as a lecturer at the Technical University of Moldova (ATI Chair) and as an instructor in the field of Network, CISCO.

Until now I have worked with the platforms netacad.net and moodle.ati.utm.md. On the platform netacad.net I have carried out functions fulfilling the roles of instructor / teacher and on the platform moodle.ati.utm.md I have fulfilled the role of creator / professor of course.

We are looking for possible solutions to:

1. What are the causes and what are the current obstacles to learning?
2. What could be done? What should be changed?
3. How could the change be achieved?

At the beginning of my pedagogical career, I have read in a student's note: I don't want to have teachers who think they are doing modern lessons simply by using the projector in the classroom or writing chalk on the board or even limiting the interactive chart.

Questions: What would be the ideal teacher's portrait? What would be the teaching methods appropriate to our century? How it would look a successful course?

In response, it would be the use of modern technologies in delivering and presenting courses, switching to virtual learning tools, e-learning processes, using virtual learning environments, that is to delivering courses in the computer network using Web technologies current, certainly more attractive for our students today.

E-learning could be considered as a natural evolution of distance learning, using the latest ICT tools. In fact, some authors consider that e-learning is a new generation of distance learning, even if they still point to significant differences between the two concepts and emphasizes that: "E-learning is no more than something (...). E-learning consists in making things different "[1].

Electronic mediated learning is becoming more widespread in the learning process. Accessibility and variety of online content encourages more and more people to engage in learning using digital technology. However, there are different factors that influence learners and teachers in adopting the e-learning environment.

E-learning systems have been widely used and applied in education over the last 20 years [6]. E-learning consists of using information technologies to provide information for education and training. It is one of the most important developments in the IT industry e-learning is becoming a popular way to acquire knowledge [2] for many students around the world. The United Kingdom Chartered Institute of Personnel and Development (CIPD) provides another interpretation for eLearning: learning that is distributed, enabled or mediated using electronic technology for explicit training in organizations. There must be no different definition for the world of work, for schools and universities, and for personal development.

Positive, most frequently mentioned, e-learning features: content can be accessed at any time and place, through asynchronous interaction and group collaboration. According to [2] it is possible to decide the time and place of accessing digital content, the main benefit for the binomial education (professor/student).

The eLearning Platform, or the Learning Management System (LMS), is a virtual learning space that aims to facilitate training for both companies and educational institutions. Students have the opportunity to interact in forums, tutorials and chat, in a collaborative learning environment. The platform is not just a warehouse of theoretical materials or information. The implementation of the platform greatly favors the learning of students as they are directly involved in the process, through the development of knowledge, autonomous working capacity and optimization of study time.

The Learning Platform becomes a facilitator of learning processes that allows the use of multimedia resources, making learning more motivating by continually updating content through interactivity that facilitates collaborative learning through accessibility from anywhere and at any time, to be able to learn when it is needed (just-in-time learning) and immediate feedback. The teacher can adapt teaching-learning processes to learning styles, helping students achieve the goals originally set.

Every student is unique, has his own learning style and learning rhythm. The materials on the platform support teaching, encourages active participation of students in academic training. Collaborative processes can develop activities with technological resources, as shown by the experiences of universities.

Overall conclusion of the study [8]: e-learning is part of the new dynamics that characterize educational systems at the beginning of the 21st century, resulting from the blending of different disciplines, such as computer sciences, communication technologies and pedagogy, as all the definitions contain characteristics of more than one discipline. Consequently, it is very likely that the concept of e-learning will continue to evolve over a long period of time. In today's world, learning needs change very quickly, and the concept and functions of the e-learning concept need to be continually adapted to these needs.

At the end of each course, students must complete a set of questions that are designed to collect data about the elements that influence their attitude towards e-learning. These questions are intended to measure the usefulness and ease of the learner-perceived platform, as well as to collect responses about the different types of content included in e-learning materials, questions designed to examine a general attitude towards e-learning.

(2) Analysis of Prado2

In this section I am going to analyze the Prado2 platform with an analysis of accessibility, usability, availability and security.

But before going into details I will make a general analysis of the platform. From my superficial point of view the platform is intuitive, with easy access having your username and password of the same email provided by the University of Granada.

I rely on the profound analysis of the final thesis, written by the graduate of the Granada University in Computer Engineering [12].

A general analysis of the tool was done to understand the platform's possibilities, the format of progress in adapting it to UGR's needs (University of Granada):

Usability of the system - ease of use.

- 1) Visibility of the system - the system informs the user about its status.
- 2) Meaning of the user - to use words and phrases known by the user.
- 3) Control and freedom for the user - they have options of choice and information.
- 4) The user must adhere to the studio platform rules.
- 5) Preventing errors - the system locates and asks the user.
- 6) Flexibility and efficiency of use - can be used by beginners and experts.
- 7) Help and documentation - easy in the layout structure of the files, easy access to Help.

There are points of demand by the user to the studio platform. Requirements the platform is trying to answer by introducing new tools and expanding possibilities.

Additions and administration platform requirements:

1) We have not seen the platform adapted to the legislation that includes access to disability education platform education.

2) For securing, Prado2 does not have the https protocol enabled. The platform was checked for vulnerabilities by launching an attack to capture the information. When a user logs in, try to steal the tutor variables. On this subject, Moodle developers recommend default activation of the https protocol.

3) In the case of simultaneous access of several users, the response time of the platform was checked if the platform suffers interruptions. Availability - not depend on the number of users accessing simultaneously - the platform.

The adapted version platform uses Apache as the http server, making it more secure against possible targeted attacks. With cloning capability, it's not possible in a proprietary server, a strong point.

(3) Functional architecture of the Moodle e-learning platform

Moodle is one of the most widely used LMS platforms, especially for academia. The platform is permanently modified and enhanced with elements. It can be downloaded for free, licensed under the GNU General Public License. The program to increase quality and efficiency in computer-assisted education by providing theoretical support by continually informing about significant initiatives and events in the field by promoting the best solutions and systems and services for e-learning. Moodle is a system for creating and managing courses, a free learning management system that allows you to create complex, flexible online study experiences. I use the phrase "online study experiences" instead of "online courses" often suggesting a series of webpages, pictures and maybe some animations, and a test, provided online. There could also be communication by e-mail or online consultation between the teacher and the students. However, online study can be much more complex than that. Designed as any virtual learning environment, Modular Object Oriented Distance Learning Environment (MOODLE) works from a Web server and modularity ensures its power and diversity. It includes a lot of components designed to mobilize the learner, to exchange information, set ideas, check skills and knowledge. Of course, it requires a lot of effort and dedication from the one who assumes the role of administrator, but also from the creative professors and course providers.

A context is a space in Moodle, where roles can be defined. In other words, a context is the right of a particular role to define a user's capabilities on any Moodle page. It is possible to assign to a user different rights based on a specific context. For example, a user may have student rights for a course and at the same time may that teacher's rights on a particular forum, or a user may have the rights of a teacher in a particular course and student rights in another. A role can also be seen as the user's rights identifier in a specific context. When Moodle is installed for the first time, a number of standard roles are automatically created. Course design and Moodle management have been improved as follows: [7]. The "Final Test" test, which is a JavaScript-based test within SCORM content, was split into a Moodle quiz module. "Conditional activities" were then adopted to allow users to take the "Final Test" after the SCORM content was completed. [11] The course is reset annually to delete all SCORM tracking data. The user's address and IP address were designed to design a SQL query return data by anonymizing the data.

Main modules of the system, features that online self-training offers, virtual classroom, online testing, discussion and knowledge, checks, administration and security.

Online self-training and virtual classroom

1. The self-taught module allows users to deliver content in a pre-set, asynchronous order, allowing them to browse the content at the rate they want.

2. The virtual class allows content delivery to users, synchronous, learning is assisted by an instructor. The instructor can communicate audio and video with learners. The instructor and students can communicate via chat. The instructor has the ability to run tests and see results immediately. The instructor can adjust his course plan during the course.

Online testing

1. The system allows you to run tests with different types of questions, randomly built from question sets, automatic correction, and report generation.
2. The platform offers the teacher the opportunity to plan the evaluation.
3. While solving the test, the student will know how long it takes to solve the test. Upon expiration of the allocated time, the test will be automatically closed and the system will show the result.

Discussions, knowledge

1. The system also includes forums for students so that they can interact with teachers or colleagues for debates, exchanges of experience (answers to questions, debates, opinions, etc.). Each course will have its own forum on the e-learning platform.

2. The system allows users to exchange private messages. The messaging system also supports sending events by email to each user.

Reviews

1. The platform provides the ability to monitor and control the report process, can be exported from the application interface in a format that allows processing (XLS or CSV) for advanced analysis, printing.

2. In order to monitor the performance of the indicators, several types of reports will be implemented so that at any time there is a clear picture of the activity carried out (list of users connected at one time, statistics on users consisting of the number of completed training activities, in-service training, number of unintended training activities, - detailed progress for each training activity traveled, statistics on test sessions consisting of the number of users enrolled, number of tests completed, number of tests in progress, results obtained by each user in a test, statistics on the distribution of results to a test for a group of users tested will be found in the complex training system)

Administration and security

The Moodle e-learning platform provides a controlled learning environment through restricting access to users with a valid username and password. Each user will be given a role that gives them certain platform usage rights.

(4) Analyze SWOT (Strengths, Weaknesses, Opportunities y Threats) Prado2 / Moodle

The e-learning platform or the Learning Management System (LMS) is a virtual learning space that has to meet the needs of students and staff.

The learning process has come to a new extent with the development of the e-learning industry. Therefore platforms that incorporate Learning Management Systems (LMS) have become extremely numerous. We will analyze Prado2 / Moodle with the emphasis on the advantages and disadvantages of each and the distinctive features it presents.

SWOT Analysis		
Strengths	Easy-to-use, manageable course and calendar format. Format social media style.	Easy to use, cost effective E-learning application favored by educators. Online learning is versatile Interactive learning.

	Supports media forms. Set up confidential privacy.	Is open-source. The e-learning platform is extremely flexible, can be tailored to the needs of each type of user. Functions fulfilled by Moodle can be multiplied. Integrates external applications Develop various plugins. Availability in multiple languages. Available on any device connected to the internet.
Weaknesses	You should check the updates frequently. Extra time for using applications. Easy to lose in the multitude of jobs.	Blocks such as the database, SCORM API calls, and the creation of the call-to-database process that affects. Moodle's performance became evident with many simultaneous accesses and a large number of queries in the database. The reduction in queries is effective in improving Moodle services. To include additional options, users need to have coding knowledge. Additional charges (eg video calls) require fees. Limited options. User has to work with plugins. No live tech support. Difficult setup. Difficult to learn.
Opportunities	Students can add videos, pictures, and post comments to others. Allows students to engage in learning with an expansive messaging system.	Expand capabilities so it can be used by larger universities.
Threats	Students could post inappropriate pictures Cyber bullying via posts may occur.	Technology is always changing and company might to adapt.

(5) Conclusions

I think all I want to do here is to point out that all teachers who use the Learning Management Systems (LMS) do it for delivering, tracking and managing the learning process. Content delivery and ability to keep students engaged within the content will drive much of the broader **ed tech** market. Choosing the platform, you are a strategically important issue for institutions, especially for online programs. Regarding the efficiency of using e-mediated learning from the quantitative point of view, empirical results are required to determine the main factors that affect students' intent to engage in e-learning. The usefulness of new technologies, content relevance and design are very important for the efficiency of e-learning. In addition to the usefulness and effectiveness of electronic learning systems, it is important to create rich content with audio and video clips, animations and hyperlinks. These will enhance students' motivation to use e-learning, will generate positive attitudes towards learning.

(6) Bibliographical references:

1. Cakir, R., & Solak, E. (2014). Exploring the factors influencing e-learning of Turkish EFL learners through tam. *Turkish Online Journal of Educational Technology*, 13(3), p. 68-76.
2. Capper, B. J. (2002). *E-Learning Growth and Promise For the Developing World*, p. 7-10.

3. Concannon, F., Flynn, A., & Campbell, M. (2005). Benefits of E-Learning. *British Journal of Educational Technology*, 36(3), p. 501-512.
4. Costley, J., & Lange, C. H. (2017). Video lectures in e-learning: effects of viewership and media diversity on learning, satisfaction, engagement, interest, and future behavioral intention. *Interactive Technology and Smart Education*, 14(1), p. 1-19.
5. Bouhnik, D., & Marcus, T. (2006). Interaction in Distance-Learning Courses, 57(3), p. 299-305.
6. Kim, K., & Bonk, C. J. (2006). The Future of Online Teaching and Learning in Higher Education: The Survey Says, (4), p. 22-30.
7. Pérez R, Rojas J, Paulí, J. Algunas experiencias didácticas en el entorno de la plataforma Moodle. *Revista de Informática Educativa y Medios Audiovisuales*. 2008; 5(10), p. 1-10.
8. Damjanovic V., Jednak S. & Mijatovic I. (2015). Factors affecting the effectiveness and use of Moodle: students' perception. *Interactive Learning Environments*, 23(4), p. 496-514.
9. <http://www.irrodl.org/index.php/irrodl/article/view/1161>
10. http://www.ugr.es/~jsenso/derecho/Acceso_Prado_CEVUG.pdf
11. moodle. <https://docs.moodle.org>
12. Serrano_Collado_Ernesto.pdf

CZU 930:82(091)

POZIȚIA ORGANELOR SOVIETICE DE CONDUCERE CU REFERIRE LA SITUAȚIA LITERATURII ȘI ÎNVĂȚĂMÂNTULUI ÎN RSSM (ANII '40 - '60) ÎN VIZIUNEA ISTORIOGRAFIEI RECENTE

Ivan CACIULA, *drd., specialitatea Istorie,*
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Chișinău
Coordonator științific: **Gheorghe COJOCARU**, *dr. hab.*

Abstract: *The subject of the study chose the ideological orientation of the Russian political orientation in media, school and literary research and the complicated situation of access to the cultural area of Romania. The theme of this study is often high on the pages of the Moldovan historical magazines. The result of our study is obtained by studying the articles of Gheorghe Cojocaru, Mihai Cimpoi, Adrian Dolghi, Angela Lisnic, Mariana Bagrin, which provides extensive information on the situation of the domains analyzed in RSSM during the 40s-60s of the 20th century in RSSM.*

Keywords: *censorship, culture, RSSM, congress, education, proletcultism, Glavlit.*

Este cunoscut faptul că literatura și cultura erau ținute sub un control riguros de partid. Partidul conducător își autorezerva dreptul de a aproba prioritățile pentru toate domeniile (inclusiv în domeniul construcției culturale). Este inaugurată cenzura. Critica literară nu era interpretată ca un gen literar independent, ci ca o armă specială, folosită pentru formarea interesului cititorului și pentru combaterea edițiilor nedorite.

Chestiunea dată, fiind supusă cercetării, își merită un vădit loc, fiindcă putem concludiona faptul că și România în perioada de după război, sensibiliza o apropiere ideologică față de cea comunistă, dacă luăm în considerare o scrisoare adresată de Mihai Beniuc, atașatul cultural al ambasadei României la Moscova, lui Emilian Bucov, președintele Uniunii Scriitorilor Sovietici din RSSM, unde se menționează că în România mai mulți ani a existat o pseudo-democrație și este necesar de promovat cultura românească în interiorul URSS. La aceste spuse de Mihai Beniuc, se creează impresia că erau căutate căile și folosirea unei

terminologii destul de atente doar pentru a avea posibilitatea de a promova cultura istorică românească, deși existau numeroase piedici politico-propagandiste.

O altă problemă, la care este necesar să fim atenți, este cea a învățământului din RSS Moldovenească care a fost supus procesului de „creare/recreare” în imediata restabilire a regimului creând iarăși o barieră și mai dură pentru promovarea ideilor culturale românești și a creațiilor clasicilor literaturii române.

Din spusele lui Adrian Dolghi, care se referă la problema teritoriului dintre Prut și Nistru sub influența regimului sovietic, unde cultura literară și cea didactică a avut de suferit, ne aduce în vizor ideile personalităților din domeniul supus studierii problemei date, putem concluziona că pentru a implementa proiectele politice în teritoriu ocupat, puterea sovietică, instaurată de bolșevici pe teritoriul Basarabiei în anul 1940 și reinstaurată în 1944 avea nevoie de cadre pro-marxiste. *Lozinca stalinistă „cadrele asigură succesul” implementată pe larg de Uniunea Sovietică în procesul de pregătire a cadrelor marxiste calificate în toate sferile economiei și culturii a devenit o politică oficială și în RSSM.* [8, p. 90] Personalitățile își aveau punctul lor de vedere cu referire la faptul istoric și la cel supus procesului politico-ideologic. *În domeniul învățământului și științei istorice regimul avea drept scop să educe, în conformitate cu ideologia marxist-leninistă și politica oficială, o nouă generație de istorici* [ibidem].

Personalitățile care țineau sub control procesul de evoluție al educației și literaturii în RSSM erau: Andrei Lupan, unul din liderii Uniunii scriitorilor din Moldova, Artiomi Lazarev – ministrul Culturii, Evgheni Postovoi – ministrul Învățământului.

Lui Artiomi Lazarev îi datorăm insistența de care a dat dovadă pe frontul ideologic prin observațiile realizate cu referire la situația literaturii moldovenești arătând că în sate „nu veți întâlni nicio lozinică în limba moldovenească” insistând și asupra studierii „limbii moldovenești” de către cei care erau trimiși pe frontul ideologic. *Andrei Lupan a avertizat că hotărârile „foarte importante” ale congresului al XX-lea și necesitatea colaborării cu România unde „0,2 la sută este repertoriu moldovenesc* [7, p.128] ceea ce ar permite îmbogățirea literaturii și teatrului din RSSM. Lipsa de contact cu străinătatea limita extinderea artei, omului socialist îi era complicat să găsească rădăcinile opusului realismului socialist fiind limitat doar la hotarul republicilor sovietice.

Evghenii Postovoi, ministrul învățământului, la fel înțelegea situația complicată din RSSM și regreta semnarea ordinului prin care se înlocuia studiul „limbii moldovenești”, prin eliminarea ei din școli, cu limba rusă, care devenise limba de studiu de bază începând cu 1945. Astfel în timpul lui Hrușciiov, dezghețul și legătura deschisă cu statele capitaliste includ în domeniul culturii „elemente progresiste” ceea ce a permis apariția trezirii personalităților de „orientare formalistă”.

Ion Varticean, savant-filolog, cerea să înceteze gândirea anilor '20 - '30 considerând că: apartenența literaturii din spațiul RSSM ca parte a moștenirii clasice românești se considera ca fiind drept un complot împotriva sistemului sovietic. În 1955, acesta amintea că „în secția lingvisticii moldovenești au răsunat voci privind unitatea lingvistică moldo-română” considerată de unii drept „o infracțiune” [ibidem]. Mai târziu, teza dată a fost cercetată la Moscova unde s-a adeverit unitatea lingvistică moldo-română. Varticean a cerut la plenara CC al PCUS să se pună în discuție necesitatea consolidării relațiilor cu țările democrației populare și în special simplificarea relației cu România [n.n.].

În cadrul consfătuirii cu lucrătorii frontului ideologic în cabinetul lui Dimitrii Tcaci (21 mai, 1956), Lazarev, menționa despre editarea literaturii în limba moldovenească pe care o parte din raioane o refuzau, cum ar fi raionul Romanov. La fel Lazarev pune proble-

ma studierii limbii moldovenești care oferă posibilitatea comunicării în mediul poporului cu care se conviețuiește și se lucrează.

Evgheni Vengre vorbea despre situația deplorabilă a dramaturgiei la nivel de text și de scenă în RSSM, făcând referire la necesitatea încadrării scriitorilor din Moldova în această activitate pentru a avea un succes în montarea pieselor.

Andrei Lupan se referea la atitudinea incorectă față de colectivul de scriitori. Considera o mare greșeală [...] *când în literatură a fost numit Safronov*¹⁹ *pentru „a băga mințile” în capul organizației scriitoricești* [7, p. 135]. Este de părere că literatura rusă s-a modificat radical și nu poate fi servită drept model pentru cea moldovenească, începând cu perioada democratică aceasta oferă doar oameni care comiteau erori ceea ce nu poate influența corect o gândire socială. Prezintă scriitorii cu un statut înalt, care pot să atingă succesul internațional nu doar în spațiul literar din RSSM. Istoricul Gheorghe Cojocaru aduce la iveală faptele istorice din istoria RSSM, având la bază documente ce demonstrează existența discursurilor din cadrul „intelighenției”, care se refereau la necesarul studierii culturii românești sau la existența problemei relației culturale dintre România și RSSM ca fiind izvorul comun de cultură al societății. În articolul lui Gh. Cojocaru se vorbește despre Vasiliu Povzun care considera că factorul uman va deveni mult mai creativ dacă în instituțiile superioare de învățământ s-ar introduce studii cu frecvență liberă a lecțiilor.

E. Postovoi a menționat problema eliminării limbii moldovenești din școlile rusești având la bază dispoziția scrisă a lui Bulganin care cerea desconggestionarea prin care se omite limba moldovenească din școlile rusești. Postovoi, este de părere că trebuie să fie luată în considerare opinia celor de la periferie având drept model statele care au păstrat limba. De exemplu, Bielorusia a reușit să păstreze limba belarusă, Ucraina a păstrat limba ucraineană. Această problemă poate fi soluționată în cadrul republicii și în mod independent.

P. Kovcegov, observă existența unei probleme grave, ca fiind cea a publicațiilor din RSSM, fiind mult mai amplă în comparație cu România unde se publică foarte mult. Kovcegov găsește explicație la problema dată prin modelul României, unde se conduc de principiul că, [...] *„dacă tovarășul a greșit, nu se consideră ceva ieșit din comun, el este corectat și își îmbunătățește activitatea, următoarea publicație va fi una de calitate. În timp ce la noi trebuie să treci prin mii de filtre, până lucrarea va vedea lumina tiparului, dar se poate întâmpla că, trecând toate filtrele, lucrarea să nu mai fie publicată. În așa mod, în această privință trebuie să fim mai îndrăzneți, să acordăm încredere mai mare lucrătorilor frontului nostru”*. [7, p. 140]

Referindu-se și la frecvența liberă, Kovcegov considera că este necesar să mișcoreze numărul de ore și nicidecum de a fi prezentă frecvența liberă. La fel și forma orelor ar trebui să fie schimbată, de la povestit, care nu dă nimic, la discuție și rapoarte bine gândite, consultații.

Varticean vede în RSSM problema limbii ca fiind un fenomen foarte grav. În RSSM se consideră [...] *apartenența „literaturii poporului moldovenesc, a moștenirii clasice și a poporului român care au fost considerate până recent drept un complot. Din acest motiv „Moldova Socialistă”, nu a reușit recent să rezolve această problemă și a scris că Eminescu este un clasic nu numai al poporului român, ci și al celui moldovenesc* [ibidem].

Tov. Tanasov în discursul său se referă și la situația precară a bibliotecilor, care însușează peste 7 milioane de cărți care se prăfuiesc și lipsa cadrelor de specialitate în domeniul biblioteconomiei.

A. Sidorov a menționat despre centralizarea și standardizarea ziarelor Majoritatea ziarelor sunt asemănătoare după conținut. A oferit și exemplu cu referire la revista „Seliskoe

¹⁹ Vasiliu Safronov (n.n.)

hoziaistvo” (Agricultura) care nu se deosebește de ziarul „Pravda” (diferențe pot fi la nivelul imaginilor).

Datorită cercetărilor literaturii de specialitate, observăm articolul Angelei Lisnic în care menționează despre organul de interdicție al literaturii și publicisticii. Literatura era supusă controlului de către „Glavlit” - organ de interdicție constituit în 1944, având drept șef pe I. Stelea, acest organ avea drept scop controlul tipurilor publicațiilor periodice și neperiodice, ale desenelor, fotografiilor, hărților etc., eliberarea permiselor (vizelor) de tipărire, alcătuirea listelor de tipărituri interzise, pentru vânzare și difuzare.

Angela Lisnic aduce în evidență scrisorile adresate Glavlit-ului cu referire la lucrările publicisticii ce țin de politica URSS, una dintre acestea datează la 16 aprilie 1968 în care sunt prezente suspiciuni asupra unei eventuale alipiri a RSSM la România. Altă scrisoare în care se vorbește despre controlul efectuat la editura „Cartea Moldovenească” privind editarea cărții lui Vasile Alecsandri *Publicistică, Scrisori*.

„*H. Corbu nu a ținut cont de timp și de aprecierea necesară, a inclus un șir de materiale ale lui Vasile Alecsandri, în care se conțin aprecieri negative privind politica statului rus față de Basarabia și România. Se menționează că „Vasile Alecsandri” la timpul său în prefața la lucrările lui C. Negruzzi – caracteriza alipirea Basarabiei la Rusia ca perioadă de ocupație*” [9, p. 306]. Cenzorul principal avea grijă de articolele și scrisorile lui Vasile Alecsandri ca să fie interpretate în modul necesar societății uniunii sovietice, fiindcă se considera un pericol spusele sale, *V. Alecsandri, proslăvește România și românii, care tinde spre libertate și către unirea rasei latine...* Se menționează despre corespondența lui Vasile Alecsandri cu Nicolae Bălcescu, [...] *este convins că Dumnezeu îi va ajuta și va ridica națiunea română la nivelul altor popoare înrudite* [ibidem], ceea ce iarăși nu corespundea ideologiei de partid și direcției culturale marxist-leniniste.

Din activitatea comisariatului poporului pentru învățământ al RSSM în anul de studii 1944-1945 observăm prezența scrisorilor și cu referire la starea bibliotecilor din RSSM ceea ce caracterizează și situația literaturii la 4 ianuarie 1945.

Din 1670 de cărți primite, 60 cărți – opere separate ale lui Marx, Engels, Lenin, Stalin, 89 manuale, 162 cărți tehnice, 200 broșuri în diferite limbi ale popoarelor URSS, 48 cărți de agricultură, 184 din domeniul arte, literaturii, istorie, din numărul total prezente erau doar câteva creații ale lui Maxim Gorki [13, p. 79]. Bibliotecile orașenești și biblioteca județului Cahul aveau o cantitate nu prea mare de lucrări ale clasicilor marxism-leninismului și, de asemenea lucrările lui A. Pușkin, M. Lermontov, M. Gorki, L.N. Tolstoi, în ediții noi. Impunerea unor astfel de autori avem în vedere existența *politicii de culturalizare a maselor din Basarabia*[13, p.80]. Clasicii ruși – *instrument de rusificare*[ibidem]. În perioada dată se observa apariția fenomenului de ghidare culturală a societății din Basarabia, „Aculturare – cultura sovietică”.

Necesar de menționat și despre activitatea comisiei de evaluare a Comisariatului poporului pentru învățământ care în perioada de 25 decembrie – 10 ianuarie 1945, o comisie formată din trei persoane (Bobrov, Hvalov, Romenski) a evaluat activitatea Comisariatului poporului pentru învățământ. Din punct de vedere statistic la nivelul cadrelor care urmau să fie în total 81, doar 67 de poziții din cadrul comisariatului erau ocupate, 35 fiind doar lucrători de bază, din care moldoveni - 19 persoane, ruși - 10 persoane, evrei – 6 persoane), rușii și evreii cunoșteau limba moldovenească (română), în special în direcția școlilor toți cunoșteau limba moldovenească. Spre sfârșitul celui de-al doilea război mondial și reanexarea Basarabiei la URSS, instituțiile de învățământ nu erau pregătite de studiu. Manualele și caietele de care școlile aveau nevoie, au stat cu lunile la baza *Moldknigkultorg*. Planul de studiu al cursurilor de 6 luni (octombrie – martie), era întocmit în limba rusă, orele fiind

repartizate în următorul mod: Limba și literatura rusă – 164 ore, Limba moldovenească – 50 ore. În concluzie la cele spuse mai sus înțelegem situația precară din RSSM care era supusă unei politici de ideologizare culturală și științifică prin prezența maximă a limbii și literaturii ruse fiind însoțită și de ideile politice.

Cel dintâi congres al „intelighenței” RSSM, desfășurat la începutul lunii iunie 1945, unde în prezidium fiind poetul E. Bucov. La acest congres discursurile principale au fost axate pe critica dușmanilor considerați la timpul acela de către URSS. O problemă aparte era cea a cluburilor în care lucrează cercuri de învățare a cărții tovarășului Stalin „Despre marele război al Uniunii Sovietice pentru apărarea Patriei”. Angela Lisnic menționează ironic „Colhozurile învață cu dragoste această carte”. Fiecare secție raională de învățământ era abonată la ziare și reviste de specialitate (Учительская газета, Правда, Известия), Școala la rândul ei avea abonamente specifice vârstei elevilor ca fiind un proces de educare a copiilor din exterior prin intermediul presei (Молодежь Молдавии, Юный ленинец, Советская Молдавия). Așa cum s-a menționat anterior, școlile nu erau asigurate cu manuale, în special clasele 5-10. În februarie 1945, se observă și activitatea științifică în instituțiile superioare. În Institutul de cercetare științifică, se cerea permisiunea de a folosi lucrările literaturii clasice moldovenești în ediții românești, aflate în biblioteca institutului. *La cerere era anexată lista colaboratorilor externi și a clasicilor cercetați: D. Cantemir, Gh. Asachi, C. Stamati, A. Donici, C. Negruzzi, A. Russo, V. Alecsandri, I. Creangă, M. Eminsecu* [13, p. 90].

În continuare menționăm idei importante în articolul realizat de către Mariana Bagrin despre presa periodică din RSSM în contextul politicii privind mass-media în perioada lui N. Hrușciov, și în special avem drept punct de reper Congresul XX al PCUS la care a fost pus începutul unor transformări importante ce au permis inițierea unui proces mai larg de reformare a societății sovietice. Cele mai importante reforme la începutul anilor '50, au fost realizate datorită lui N. Hrușciov – defăimarea cultului personalității lui Iosif Stalin. Aceste acțiuni au loc în timpul unui regim strict, dur, în care lipseau drepturile și libertățile stipulate după 1948. *În privința modificării culturii sociale Congresul a determinat schimbări în organizarea presei care era una supusă conducerii politice și șablonizată rigorilor cerințelor de la Kremlin* [1, p. 123]

În primul rând s-a atras atenția asupra slăbirii controlului ideologic. Sunt readuse strategiile anilor '30 care implicau participarea populației în activitatea de informare și anume mișcarea *rabselkor*. *La 30 august 1958 este adoptată hotărârea CC al PCUS cu privire la îmbunătățirea conducerii mișcării de masă a corespondenților muncitori și țărani ai presei sovietice*. [1, p. 124]

Mihai Cimpoi în articolul **Un Congres al scriitorilor cu impact istoric**, ne vorbește despre o luptă acerbă a scriitorilor din RSSM cu ideologia proletkultistă încercând să aducă la iveală adevărul istoric prin exemple concrete. Acest congres este considerat ca fiind un eveniment de importanță majoră în istoria RSSM, Congresul al III-lea al scriitorilor desfășurat în zilele de 14-15 octombrie 1965. Acest congres a trezit problema deja demult discutată și tocmai „*moștenirea clasică*” [5, p. 127], limba română, înlocuită prin întemeierea unei limbi artificiale „limba molodvenească”, ceea ce a clasificat congresul ca fiind unul naționalist din cauza problemei sus-menționate, mai ales pentru discursurile lui A. Buiuc, Mihai Cimpoi și directorul școlii din Râșcani (I. Colibaba).²⁰

La conferință a fost prezentat raportul de către I.C. Ciobanu – Literatura sovietică moldovenească și problemele contemporaneității. Coraportori la conferință fiind: H. Corbu – tendințele și realizările dramaturgiei moldovenești contemporane, S.S. Ciubotaru – Cu privire la critica literară, G. Meniuc – Călătorie în lumea micilor visători. Raportul și cora-

²⁰ vezi Mihai Cimpoi, *Un Congres al scriitorilor cu impact istoric*

poartele au fost realizate de către autori conform rigorilor, cenzurei și ideilor regimului, dar totuși aduceau în prim-plan valorile. *Literatura – își recapătă locul și nu se mai supune complet autorităților* [5, p. 128].

Titaniul literaturii din RSSM sunt considerați Druță și Vieru care schimbă gândirea față de literatura din spațiul sovietic.

Opera lui Ion Druță, servește drept model de ditrugere a stereotipurilor sovietice.

[...] *proza lui va fi la fel de individuală, între basm poetic și realitate. O poezie punctată pe fundalul real al vieții*[ibidem].

„Poezia lui Grigore Vieru este considerată ca purtând marca autenticității și fiind opusă sărăciei de idei, exprimării nebuloase „pseudoinovatoare”: *Acestor rebuturi literare li se opun poeziile autentice ale poezilor, ce nu fac din metaforă un balaur cu douăsprezece capete, care de ce le tai, de ce cresc mai multe* [ibidem]. Vieru a avut de câștigat prin versurile sale de adresare către copii cu un profund înțeles ce-i ducea pe cei maturi la meditare. Lauda textelor lui Druță și Vieru a fost din partea lui A. Lupan, caracterizându-le ca având „*un spirit creator în această privință*”[ibidem].

M. Cimpoi consideră că moștenirea clasică s-a realizat pe două căi: Prima ar fi editarea operelor scriitorilor români și a doua ar fi interpretarea științifică. În consecință au fost publicate publicistica lui M. Eminescu, edițiile revizuite și completate, operele lui V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, I. Creangă, C. Dobrogeanu-Gherea, operele fiind prezente într-un singur volum având ortografia veche și un sărac comentariu științific.

Institutul de limbă și literatură al Academiei de Științe din RSSM a venit cu inițiativa de a edita operele classicilor sec. al XIX-lea în mai multe volume și să fie însoțite de un comentariu științific mult mai larg decât cele existente până atunci. Se pregătea pentru tipărire opera lui M. Eminescu în trei volume, B.P. Hasdeu în două volume, V. Alecsandri, un volum de scrisori și articole ș.a. având drept scop dezvoltarea arealului de cercetare și de cunoaștere oferind posibilitate de a scoate la iveală scriitorii ale căror opere nu putea vedea lumina tiparului din cauza politicii restricționiste și științei marxist-leniniste. *Problema-cheie abordată la congres a fost situația lingvistică dezastruoasă, situația limbii literare și vorbite la fel și modul de întrebuițare în instituțiile de învățământ „moldovenești”* [5, p. 129].

Scriitorii au propus să fie trecerea la grafia latină care se realizează abia la începutul anilor '90, având în vedere că problema a fost discutată în anul 1965.

Bibliografie:

1. BAGRIN, Mariana. Presa periodică din RSSM în contextul politicii privind mass-media în perioada lui N. Hrușciiov. In: *Akados*. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă, 2016, nr. 1, pp. 123-129
2. BAHNARU, Vasile. Filologia și istoria sovietică moldovenească – dimensiune științifică cu suport ideologic și geopolitic, In: *Akados*. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă, 2016, nr. 2, pp. 135-143
3. BURLACU, Valentin. Inventarea mitului „Biruinței puterii sovietice în Moldova” în propaganda comunistă de la Chișinău. In: *Akados*. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă, 2017, nr. 1, pp. 116-122
4. BURLACU, Valentin, Politica culturală din RSS Molodvenească: Între discursul identitar românesc și promovarea „modovenismului”. In: *Akados*. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă, 2013 martie, nr. 1 (28), pp. 49-51
5. CIMPOI, Mihai, Un congres al scriitorilor cu impact istoric. In: *Akados*. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă, 2015, nr. 4, pp. 127-131

6. COJOCARU, Gheorghe, Impactul congresului al XXII-lea al PCUS asupra științei lingvistice și literaturii din RSS Moldovenească. In: *Akados. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă*, 2013, nr. 4 (31), pp. 125-135
7. COJOCARU, Gheorghe, Primele reacții pe frontul ideologic din RSSM după congresul al XX-lea al PCUS. In: *Revista de istorie a Moldovei*. pp. 127-144
8. DOLGHI, Adrian, Politica statului sovietic privind componența națională a corpului didactico-științific și studentesc la facultățile de istorie din RSSM (1944-1945). In: *Revista de etnologie și culturologie*, vol. XVIII, pp. 90-96
9. LISNIC, Angela, Cenzura din domeniul culturii în RSSM în anii '60-'70ai secolului XX: Referințe de arhivă, pp. 305-320
10. METLEAEVA, Miroslava, Luceafărul în traduceri rusești. In: *Akados. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă*, 2017, nr. 4, pp. 133-137
11. PASAT, Valeriu, Politica conducerii RSS Moldovenești în domeniul învățământului în perioada 1944-1953. „Școala nouă” de sorginte sovietică. In: *Akados. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă*, 2013 martie, nr. 1 (28), pp. 39-48
12. PASAT, Valeriu, Cadrele pedagogice și științifice în RSS Moldovenească în perioada stalinistă. In: *Akados. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă*, 2011 decembrie, nr. 4 (23), pp. 95-100
13. TĂRÎȚĂ, Marius, Activitatea comisariatului poporului pentru învățământ al RSSM în anul de studii 1944-1945. In: *Revista de istorie a Moldovei*, 2012, nr. 4, pp. 79-96

CZU 347.921.2

INVOCAREA EXCEPȚIEI DE NECOMPETENȚĂ ÎN PROCESUL CIVIL

Dumitru DUMITRAȘCU, drd., specialitatea Drept procesual civil,
Universitatea de Stat din Moldova
 Coordonator științific: **Elena BELEI, dr., conf. univ.**

Abstract: *The courts examine and settle all civil cases, unless the law expressly provides for the competence of other public authority. The plaintiff must determine whether the court is competent to examine the case, and if it determination is wrong, the defendant has the possibility to raise the exception of incompetence. So the exception of incompetence is a means of defense of the defendant in the civil process. Through the exception of incompetence, the defendant alleges that the court can not examine the civil case.*

Keywords: *civil process, means of defence, processual exception, right to defence, plaintiff, civil defendant.*

„Justiția se înfăptuiește în numele legii numai de instanțele judecătorești”, dispune art. 114 din Constituția RM [7]. În general, instanțele judecătorești examinează și soluționează toate cauzele civile, cu excepția cazului când legea expres prevede competența altor organe. Prin competență vom înțelege în general „capacitatea unei instanțe de judecată de a soluționa anumite litigii sau de a rezolva anumite cereri” [12, p. 286]. Reclamantul la sesizarea instanței judecătorești trebuie să determine dacă instanța de judecată este competentă să examineze cauza și, dacă răspunsul este pozitiv, să stabilească la care instanță urmează să depună cererea de chemare în judecată. De asemenea, instanța de judecată la depunerea cererii de chemare în judecată va verifica din oficiu respectarea regulilor privind competența instanței de a examina și soluționa cauza cu care a fost sesizată. În funcție de regulile de competență încălcate, intervin diferite efecte.

În doctrină [3, p. 5], normele de competență sunt divizate în norme de competență generală și norme de competență jurisdicțională, această divizare are în vedere faptul dacă

competent de a examina și soluționa o cauză civilă este un organ din sisteme diferite sau un organ din cadrul aceluiași sistem. La rândul său, competența jurisdicțională se divide în competența materială și competența teritorială.

Generalizând, putem evidenția următoarele tipuri de competență:

- 1) Competența generală – determină aptitudinea instanțelor judecătorești de a soluționa o categorie de cauze civile. Competența generală stabilește dacă instanța judecătorească sau alt organ cu activitate jurisdicțională trebuie să examineze și soluționeze o cauză concretă.
- 2) Competența materială – distinge competența instanțelor judecătorești după grad pe linia lor ierarhică.
- 3) Competența teritorială – stabilește care instanță de același grad este competentă să judece cauza.

Astfel, încălcarea regulilor privind competența generală va determina instanța să refuze primirea cererii de chemare în judecată. În acest sens, art. 169 alin. (1) lit. a) din Codul de procedură civilă al RM [4] (în continuare – CPC) arată că judecătorul va refuza primirea cererii de chemare în judecată dacă „cererea nu urmează a fi judecată în instanță judecătorească în procedură civilă”. Această soluție se aplică în cazul în care pentru această cauză civilă prin lege este stabilită competența unui alt organ cu activitate jurisdicțională. Iar dacă judecătorul a pus pe rol o astfel de cauză civilă, pârâtul poate invoca excepția de necompetență a instanței judecătorești, solicitând încetarea procesului pe motiv că „cauza nu urmează a fi judecată în procedură civilă” (art. 265 lit. a) din CPC). Această excepție urmează a fi ridicată, sub sancțiunea decăderii, doar în faza de pregătire a cauzei pentru dezbateri judiciare. Încheierea de refuz în admiterea excepției nu poate fi atacată separat, ci numai odată cu fondul cauzei. Astfel, în cadrul căilor de atac, în apel și în recurs, pârâtul va putea din nou discuta asupra necompetenței generale a instanței, numai dacă în prima instanță acesta a invocat excepția de necompetență. Având în vedere dispozițiile art. 385 lit. e), art. 393 alin. (1), art. 445 alin. (1) lit. d) din CPC, instanța de apel va casa hotărârea primei instanțe și va dispune încetarea procesului, dacă excepția de necompetență generală a fost admisă în apel, respectiv, instanța de recurs va casa decizia instanței de apel și hotărârea primei instanțe, dispunând încetarea procesului, dacă excepția a fost admisă în recurs.

În cazul în care cererea de chemare în judecată conține mai multe pretenții conexe, unele dintre ele fiind de competența instanței judecătorești de drept comun, iar altele de competența unei instanțe specializate, toate pretențiile se vor examina de către instanța de drept comun (art. 37¹ alin. (1) din CPC). Ca excepție de la această regulă, art. 37¹ alin. (2) din CPC stipulează că „în cazul în care într-o cauză ce se judecă în instanța de drept comun una din pretenții vizează actele Băncii Naționale sau actele Comisiei Naționale a Pieței Financiare, instanța de drept comun emite o încheiere, fără drept de atac, de separare a pretenției de contencios administrativ și de strămutare a acesteia în instanța competentă”.

În cazul încălcării regulilor privind competența generală condițională, care presupune că instanța este competentă „să examineze anumite categorii de cauze civile doar cu condiția că reclamantul respectă procedura prealabilă de soluționare a acestora pe cale extrajudiciară” [1, p. 141-142], judecătorul va dispune restituirea cererii de chemare în judecată pe motiv că „reclamantul nu a respectat procedura de soluționare prealabilă a cauzei pe calea extrajudiciară, inclusiv prin mediere, prevăzută de lege pentru categoria respectivă de cauze sau de contractul părților” (art. 170 alin. (1) lit. a) din CPC).

Respectiv, acceptarea cererii de chemare în judecată fără ca reclamantul să respecte procedura prealabilă, acordă dreptul pârâtului de a solicita instanței scoaterea cererii de pe rol (conform art. 267 lit. a) din CPC). Analogic cu excepția de necompetență generală, ex-

cepția de neîndeplinire a procedurii prealabile poate fi invocată, sub sancțiunea decăderii, doar în faza de pregătire a cauzei pentru dezbateri judiciare. De asemenea, pârâtul va putea invoca repetat această excepție în apel și în recurs, instanța de apel sau de recurs având posibilitatea de a casa hotărârea primei instanțe, dispunând scoaterea cererii de pe rol.

Așadar, în cazul nerespectării regulilor privind competența generală condițională, pârâtul va invoca excepția neîndeplinirii procedurii prealabile. Excepția neîndeplinirii procedurii prealabile reprezintă un mijloc procedural prin care partea interesată opune celeilalte părți faptul că dreptul acesteia de a sesiza instanța de judecată este condiționat de îndeplinirea procedurii extrajudiciare de soluționare a litigiului, procedură ce nu a fost urmată de către ultimul, respectiv, procesul nu putea fi pornit și cererea de chemare în judecată urmează a fi scoasă de pe rol. Procedura extrajudiciară poate fi prevăzută expres de lege pentru anumite categorii de cauze, ca de exemplu, art. 155 alin. (1) din Codul transportului feroviar nr. 309 din 17.07.2003 [6], arată că „până la intentarea împotriva căii ferate a unei acțiuni ce ține de transportul de mărfuri sau mesagerii, în mod obligatoriu, este necesar de a înainta căii ferate o reclamație”. În acest caz, reclamantul în mod obligatoriu trebuie să anexeze la cererea de chemare în judecată copia reclamației expediate căii ferate.

Obligativitatea îndeplinirii procedurii prealabile mai poate fi prevăzută și de contractul părților. În acest sens, părțile trebuie în contractul lor să stabilească toate aspectele acestei proceduri extrajudiciare, ca de exemplu, ele pot insera în contract o clauză că înainte de a se adresa în judecată, părțile trebuie să urmeze procedura de mediere. În același timp, considerăm că formula uzuală folosită în contracte, precum că „Litigiile ce ar putea rezulta din prezentul Contract vor fi soluționate de către Părți pe cale amiabilă. În caz contrar, ele vor fi transmise spre examinare în instanța de judecată competentă conform legislației Republicii Moldova”, nu stabilește obligația părților de a îndeplini procedura extrajudiciară, deoarece nu sunt stabilite regulile și termenele concrete ale acestei proceduri prealabile.

Competența materială delimitează „competența instanțelor de judecată atât în funcție de locul instanței de judecată în ierarhia sistemului judecătoresc, cât și în funcție de natura sau obiectul litigiilor înaintate spre examinare” [1, p. 157]. Așadar, „competența materială presupune delimitarea între instanțe de grad diferit și este reglementată de norme de ordine publică, având un caracter absolut” [13, p. 60]. În această privință, procesul civil din Republica Moldova este simplificat, în sensul că, de regulă, judecătorii examinează și soluționează în fond toate cauzele civile. Numai pentru o categorie foarte mică de cauze civile legea stabilește expres competența unei alte instanțe de judecată. Astfel, potrivit art. 66 alin. (3) din Codul electoral nr. 1381 din 21.11.1997 [5], „contestațiile privind acțiunile și hotărârile Comisiei Electorale Centrale se depun la Curtea de Apel Chișinău”. Curtea de Apel Chișinău mai este competentă să examineze ca instanță de fond contestațiile privind refuzul autorității centrale de a accepta continuarea procedurii de adopție internațională, conform art. 37 alin. (7) și art. 39³ alin. (6) din Legea privind regimul juridic al adopției nr. 99 din 28.05.2010 [11]. De asemenea, art. 46 alin. (5) din Legea nr. 99/2010 arată că Curtea de Apel Chișinău este competentă să autorizeze accesul copilului adoptat, după dobândirea capacității depline de exercițiu de către acesta, la informațiile referitoare la identitatea părinților săi biologici, aflate în posesia autorității centrale ori a organelor de stare civilă, dacă petiționarul nu are domiciliu în Republica Moldova.

Curtea Supremă de Justiție este competentă de a examina în fond contestațiile împotriva hotărârilor Consiliului Superior al Magistraturii și doar în partea ce se referă la procedura de emitere/adopție (art. 25 din Legea cu privire la Consiliul Superior al Magistraturii nr. 947 din 19.07.1996 [8]). Totodată, hotărârile Consiliului Superior al Magistraturii adoptate pe marginea examinării contestațiilor contra hotărârilor colegiului disciplinar se contestă la

Curtea Supremă de Justiție „în termen de 15 zile de la data recepționării hotărârii motivate, doar în partea ce se referă la procedura de emitere/adoptare” (art. 40 din Legea cu privire la răspunderea disciplinară a judecătorilor nr. 178 din 25.07.2014 [9]).

Competența teritorială „delimitează competența dintre două instanțe de judecată de același grad, care activează în diferite circumscripții teritoriale, de a examina aceeași categorie de cauze civile în fond” [1, p. 160]. După cum am menționat, de regulă, judecătoriile sunt competente de a judeca toate cauzele civile în fond. În reglementarea actuală, în Republica Moldova funcționează 15 judecătoria, care, la rândul lor, au un sediu central și alte sedii. Ca de exemplu, conform anexei la Legea cu privire la reorganizarea instanțelor judecătorești nr. 76 din 21.04.2016 [10], Judecătoria mun. Bălți are un sediu central în mun. Bălți și două sedii în or. Fălești și or. Sîngerei. Respectiv, după cum specifică art. 38 din CPC, reclamantul are dreptul de a intenta acțiunea în oricare din sediile instanței în a cărei rază teritorială se află domiciliul/sediul pârâtului. Așadar, dacă pârâtul are domiciliu în or. Sîngerei, iar reclamantul a depus cererea de chemare în judecată la Judecătoria Bălți sediu central, pârâtul nu va putea invoca excepția de necompetență pe motiv că cererea urma să fie depusă la Judecătoria Bălți sediu Sîngerei.

În doctrină s-a apreciat că „momentul în raport de care se stabilește competența teritorială a instanței este cel al sesizării instanței de judecată” [2, p. 227]. Așadar, în situația în care pârâtul după sesizarea instanței judecătorești își schimbă domiciliu sau sediul, nu îi oferă posibilitatea de a invoca excepția de necompetență a instanței, anume reieșind din considerentul că competența se determină în funcție de momentul depunerii cererii de chemare în judecată, deci instanța rămâne competentă de a examina și soluționa cauza, chiar dacă pârâtul și-a schimbat domiciliul/sediul.

În plus, în situația existenței criteriilor de competență teritorială alternativă sau, după cum specifică art. 39 din CPC, de competență la alegerea reclamantului, pârâtul nu va putea obiecta că cererea de chemare în judecată trebuie să fie depusă la instanța de la domiciliul sau sediul lui. Astfel că în cazul competenței teritoriale alternative dreptul de a alege instanța competentă aparține reclamantului, adică acesta are la îndemână două opțiuni: fie depune cererea conform regulilor generale la instanța de la domiciliul/sediul pârâtului, fie depune cererea la instanța conform normelor de competență teritorială alternativă, în funcție de criteriul concret al cauzei. Ca de exemplu, acțiunea pentru plata pensiei de întreținere poate fi intentată în oricare din sediile instanței în a cărei rază teritorială se află domiciliul pârâtului sau în oricare dintre sediile instanței de la domiciliul reclamantului.

În cazul coparticipării procesuale pasive, art. 42 alin. (1) din CPC arată că „acțiunea împotriva mai multor pârâți cu diferite domiciliu se intentează în instanța de la domiciliul sau locul de aflare al unuia dintre ei, la alegerea reclamantului”.

Excepția de necompetență materială sau teritorială poate fi invocată de instanța de oficiu sau de către pârât. La primirea cererii de chemare în judecată, instanța este obligată să verifice nu numai competența generală de a examina și soluționa cauza cu care a fost sesizată, ci trebuie să verifice și respectarea normelor privind competența materială și competența teritorială a instanței judecătorești. Astfel, dacă instanța constată că reclamantul a depus cererea de chemare în judecată cu încălcarea normelor de competență jurisdicțională (indiferent că este cazul neglijării competenței materiale sau teritoriale), instanța va restitui cererea de chemare în judecată pe motiv că nu este competentă să judece cauza (art. 170 alin. (1) lit. b) din CPC).

Pârâtul va putea invoca excepția de necompetență jurisdicțională numai dacă judecătorul acceptă cererea de chemare în judecată. Ridicarea excepției se face numai în faza de pregătire a cauzei pentru dezbateri judiciare, neexercitarea acestui drept implică decăderea

pârâtului din dreptul de a ridica excepția de necompetență jurisdicțională. În ipoteza în care este admisă excepția pârâtului prin care acesta arată că cauza a fost reținută spre judecare cu încălcarea normelor de competență jurisdicțională, instanța va emite o încheiere motivată de strămutare a cauzei la instanța competentă (art. 43 alin. (2) lit. b) și alin. (3) din CPC).

Observăm că diferă efectele excepției de necompetență jurisdicțională atunci când este admisă până la sau după acceptarea cererii de chemare în judecată. Când este admisă până la punerea cauzei pe rol, ca efect instanța va dispune restituirea cererii de chemare în judecată, iar în încheierea de restituire a cererii judecătorul va indica instanța competentă de a examina și soluționa cererea. Iar dacă excepția de necompetență jurisdicțională este admisă după acceptarea cererii de chemare în judecată, instanța va dispune strămutarea cauzei la o altă instanță. În doctrină s-a menționat că necesitatea strămutării cauzei „apare ca o sancțiune a încălcării normelor de competență jurisdicțională” [1, p. 168].

Așadar, la primirea cererii de chemare în judecată judecătorul mai întâi va verifica aptitudinea instanțelor judecătorești de a examina și soluționa acțiunea civilă cu care a fost sesizată, adică va stabili sub aspectul competenței generale dacă instanțele judecătorești examinează aceste cauze civile. În situația în care soluționarea cauzei ține de competența instanțelor de judecată, va fi examinată competența materială a instanței. Și numai la urmă instanța va verifica competența teritorială de a judeca cererea de chemare în judecată depusă de către reclamant.

Bibliografie:

1. BELEI, E. et al. *Drept procesual civil. Partea generală*. Chișinău: Editura Lexon-Prim, 2016
2. BLEAONCĂ, A., DIMITRIU, A., IACUBA, A., PARASCHIV, R.L. *Cartea de excepții în procedura civilă*. București: Ed. C.H. Beck, 2018
3. BOROI, G. *Codul de procedură civilă comentat și adnotat. Vol. I*. București: All Beck, 2001
4. Codul de procedură civilă nr. 225 din 30.05.2003. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2013, nr. 130-134
5. Codul electoral nr. 1381 din 21.11.1997. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 1997, nr. 81
6. Codul transportului feroviar nr. 309 din 17.07.2003. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2003, nr. 226-228
7. Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 1994, nr. 1
8. Legea cu privire la Consiliul Superior al Magistraturii nr. 947 din 19.07.1996. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2003, nr. 186-188
9. Legea cu privire la răspunderea disciplinară a judecătorilor nr. 178 din 25.07.2014. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2014, nr. 238-246
10. Legea cu privire la reorganizarea instanțelor judecătorești nr. 76 din 21.04.2016. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2016, nr. 184-192
11. Legea privind regimul juridic al adopției nr. 99 din 28.05.2010. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2010, nr. 131-134
12. LEȘ, I. *Tratat de drept procesual civil. Vol. I*. București: Universul Juridic, 2014
13. VASILE, Andreea. *Excepțiile procesuale în noul Cod de procedură civilă*. București: Editura Hamangiu, 2013

**IZVOARE GENEALOGICE MOLDOVENEȘTI, SURSE
PENTRU CERCETAREA PROCESULUI DE RECUNOAȘTERE ȘI ÎNCADRARE
A NOBILIMII BASARABENE ÎN SISTEMUL DE STĂRI AL RUSIEI ȚARISTE**

**Elena FRUMOSU, drd., specialitatea *Istoria românilor*,
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Chișinău
Coordonator științific: **Demir DRAGNEV, dr. hab., prof. univ.**
Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava, România
Coordonator științific: **Ștefan PURICI, dr., prof. univ.****

Abstract: *The analysis of the classification of the privileged categories from Bessarabia in the state system of the Russian Empire can bring clarifications both in the Tsarist Colonial Policy and in terms of the attitude and actions of the Moldovan nobility in preserving its political and social individuality. The investigation of the legal aspects regarding redefinition of the status of privileged categories under the new administration highlights the Moldovan boyars' attempt to preserve their administrative rights in Bessarabia, as well as the phenomenon of adaptation to the new political conditions by the recognizing the noble status and by classifying the local boyars in the category of "dvorenime". The research of the new categories of sources that constitute evidences with legal valency contributes to the reconstitution of the drama from the transition period in the history of Bessarabia in which the individual seeks ways and solutions for integration and adaptation. In the context of these profound social mutations, the family acts appears as evidences with legal valences in those actions that define and characterize the interests of man in society: those of obtaining, recognizing, regaining of legitimate social rights and property right, and those of individual or collective dignity manifestation.*

Keywords: *Moldova, Bessarabia, genealogy, historical sources, nobility, writings, old family documents, rights and privileges, boyarship, "dvorenime".*

Conștientizarea că sursele documentare sunt elementele fundamentale pentru realizarea unor studii obiective și aprofundate care pot contribui la extinderea orizontului cunoașterii și care nuantează interpretările trecutului a devenit o necesitate în cadrul societăților est-europene în care, după transformarea istoriei dintr-un instrument ideologic al partidului comunist într-un bun public, în procesul de scriere a istoriei s-au angajat numeroși pasionați de descoperirea tainelor trecutului, dar adevărați diletanți în câmpul cercetării. Din aceste motive, profesionalismul istoricilor de meserie, folosirea metodelor adecvate de cercetare și interpretare, modalitățile de identificare și valorificare a informațiilor inedite, autentice rămân pilonii pe care se poate clădi templul cunoașterii.

În rândul valoroaselor izvoare istorice un loc important îl ocupă documentele cu caracter genealogic. Fiind create, cu precădere, pentru a demonstra raporturile de rudenie, astăzi ele sunt folosite și „la înțelegerea unor procese de natură socială, economică, juridică, religioasă, culturală și morală [12, p. 54].” Importanța lor devine și mai evidentă în contextul analizei implicațiilor evenimentelor istorice care s-au soldat cu modificări de frontiere, mutații în sistemul administrativ și social sau transformări economice. În urma anexării părții răsăritene a Țării Moldovei la Imperiul Rus, în contextul în care boierimea autohtonă s-a văzut nevoită să demonstreze calitatea nobiliară în fața noii stăpâniri pentru a-și asigura locul adecvat în ierarhia socială a imperiului, rolul juridic și politic al actelor genealogice a sporit puternic.

Prin Tratatul de Pace de la București din anul 1812, Imperiul Otoman ceda Imperiului Rus o parte din Principatul Moldovei și anume ținuturile Hotin, Soroca, Orhei, Lăpușna, Greceni, Hotârnicieni, Codru, Tighina, Cârliigătura, Fălciu, partea răsăriteană, din stânga Prutului, a ținutului Iașilor, precum și Bugeacul. Administrația țaristă a botezat regiunea anexată aplicând toponimul Basarabia asupra întregului spațiu dintre Prut și Nistru [29,

p.10]. Dreptul Rusiei de a interveni în favoarea Principatelor Române, acceptat de Poarta Otomană prin Tratatul de Pace din 1774 [29, p. 34], i-a asigurat țarismului încrederea și susținerea categoriilor privilegiate din Moldova și Muntenia ai căror locuitori au luptat ca voluntari de partea Sankt-Petersburgului în războiul din 1806-1812 [29, p.40]. Creditul de încredere acordat de populația autohtonă Imperiului Rus este adus ca argument în favoarea unor ipoteze care îndreptățesc politica de colonizare a teritoriului și rusificarea populației, acțiuni ce în realitate au distorsionat dezvoltarea socio-culturală și economică a Moldovei. Același credit de încredere, alimentat de speranța îndepărtării din regiune a Imperiului Otoman, a fost acordat guvernului țarist de o parte a boierilor din principate până la încheierea Păcii de la București [31]. Drept urmare, se creează părerea greșită că, după anexarea Basarabiei, acestei categorii sociale privilegiate i-au fost oferite condiții prielnice încadrării în sistemul de stări al Rusiei țariste, iar discordia dintre boierimea locală a cauzat eșecul autonomiei reale a Basarabiei [22, p. 7]. Bineînțeles că narațiunea respectivă pune într-o perspectivă mai puțin elogioasă nobilimea basarabeiană. Presupunerile simpliste nu pot acoperi, însă, o serie de surse care combat²¹ ipotezele menționate, tirajate, cu precădere, în istoriografia rusă [22, p. 8]. În acest sens istoriografia din Republica Moldova și România demonstrează cu prisosință că atât înregimentările în armata imperială, cât și relativa susținere a acesteia de către nobilimea din regiune, nu pot semnifica, sub nici o formă, acordul pentru dezintegrarea teritorială a Moldovei, ci pentru eliberarea principatelor de sub stăpânirea otomană [17, p. 35]. Istoricul Valentin Tomuleț menționează: „La momentul anexării, populația nici n-a reușit să conștientizeze că teritoriul dat a fost anexat de un alt stat, pentru că, în viziunea ei, «nu puteau creștinii să ocupe pe alți creștini», iar staționarea armatei ruse în regiune părea deja o normalitate după atâtea războaie ruso-austro-turce. În realitate, tratatul semnat la București între cele două imperii nu se mai putea desface și Prutul avea să rămână «râul blestemat și despărțitor de neam» [34, p. 29].”

În acele condiții, dezamăgirea elitelor locale se manifesta mai puternic decât conflictele interne care măcinau categoria nobiliară, actul dezmembrării Moldovei semnificând, în primul rând, dezintegrarea multor moșii și, deci, perturbarea drepturilor de stăpânire asupra lor [30, p. 165]. Este greu să ne imaginăm proprietarii de moșii din Țara Moldovei, despre care Radu Rosetti scria: „Dacă ei își iubesc țara, o iubesc pentru că averile lor se află într-însa și pentru că relele ce o lovesc: năvăliri tătărești, jafuri ale turcilor, cereri de bani mulți se răsfrâng asupra averilor lor; singurul lor scop în viață este sporirea averii...,” [30, p. 165] având interese mai mari decât integritatea și securitatea proprietății lor. Nicolae Iorga menționa: „Boierii care declarară în scris că trec la ruși, între alții și Constantin Mavrocordat, se hotărâră să rămâie și Rusia învinuia pe Domn că el lucrează în acest sens. Îndată Poarta dădu poruncă de a vinde toate acele de peste Prut strămoșești moșii... Boierii obiectară că peste Prut nu se pot afla buni cumpărători, că acolo au rămas numai de aceia care au dincoace doar patru-cinci moșii mai mici și cerură un nou termen de un an sau șase luni numai. Astfel ei arătau că vor trebui a se despărți fiii de părinți, frați și alte rudenii, o ramură așezându-se la ruși [18, p. 160].” Prin urmare, boierii moldoveni din Basarabia au abordat o tactică de încadrare care viza securitatea fizică și economică a familiilor lor, tactică prin care elementul autohton românesc s-a păstrat în structurile administrative din Basarabia

²¹ Ion Nistor *Istoria Basarabiei*, Chișinău: Cartea moldovenească, 1991, p.188; Gore Paul, *Anexarea Basarabiei (Schiță istorică)*, în: Ciobanu, Șt. *Basarabia*, Chișinău, Universitas, 1993. 165 p.; Alexandru Boldur, *Istoria Basarabiei*. Editura „Victor Frunză”, București, 1992. p.450; Ștefan Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*, Editura enciclopedică „Gheorghe Asachi,” Chișinău, 1992, p. 16.

anexată [34, p. 295]. Însă avansarea în funcții era total dependentă de procedurile birocratice, factorul ereditar, fiind, de cele mai dese ori, neglijat.

Pe fundalul intereselor geopolitice ale marilor, frământările dezamăgirii [18, p. 160] celor ce și-au pus speranțele în „forța eliberatoare” a Imperiului Rus au fost trecute cu vederea. Întrucât teritoriul nou anexat *de jure* n-a fost provincie cucerită de otomani, ci parte a unui stat „protejat” [17, p. 35], o altă așteptare neîmplinită a categoriilor privilegiate din Basarabia a constat în adoptarea de către autoritățile țariste a unei politici de integrare diferită de cea practică în alte teritorii cucerite de ruși, prin păstrarea și respectarea legilor și normelor existente în Principatul Moldovei [11, p. 15-14]. În această ordine de idei, preocupările pentru investigarea unor noi aspecte, mai puțin cercetate, impun valorificarea diverselor tipuri și genuri de acte create sau utilizate în prima jumătate a sec. al XIX-lea, surse capabile să răspundă la întrebările privitoare la adevăratele intenții ale „protectorilor” imperiali în regiune și la capacitatea elitelor locale de a-și prezerva în continuare statutul și rolul în cadrul societății [16, p. 165].

Cercetarea premiselor încadrării nobilimii autohtone în sistemul de stări al Imperiului Rus trebuie extinsă cronologic în perioada premergătoare anexării, înainte chiar de anul 1806. Acestea reprezintă relații care sunt parte a contextului regional al ciocnirilor dintre două imperii aflate într-o fază de tranziție și a aspirațiilor coloniale țariste. Evenimentele au fost, în mare parte, determinate de conjunctura internațională, afectând profund evoluția Principatelor Române, structura lor politică și socială. Anexarea Basarabiei a creat în istoria Principatului Moldova o situație care lăsa dintr-odată orfană nobilimea din partea anexată, forțând-o să-și reconsidere poziția în sfera puterii. Loialitatea lor este pusă la încercare de două dificultăți: cum să concilieze dezamăgirea față de noua stăpânire și devotamentul față de ea – putere străină aspirațiilor sale, dar, suverană? Cum să împace valorile care se aflau în centrul eticii nobiliare cu faptul ruinării sistemului tradițional de menținere a sentimentului de datorie și slujire? Pornind de la aceste constatări, înțelegem că chestiunea fidelității care reitera noțiunile de serviciu (slujire), datorie și onoare, consacrată prin *Diplomele domnești* [4, p. 294, f. 1], nu putea să nu-i preocupe în această perioadă de tranziție. Prin urmare, apare necesitatea redefinirii raporturilor dintre boierimea autohtonă și noua putere suverană. Totodată, alături de reflexele defensive față de puterea imperială suverană, menționăm că boierii au decis să sprijine noul aparat de stat și o parte dintre ei și-au manifestat dorința de a se integra în noul sistem de guvernare [1,7, f.1,2-v.], dar cu condiția respectării garanțiilor proclamate de Împărat [26, p. 179]. Deci, boierii încadrați în sistemul de stări al Imperiului țarist puteau deveni parteneri de putere - dvoreni, capabili să profite de această poziție favorabilă pentru a păstra pârghiile de administrare a regiunii [15, p. 113]. Având în vedere că dvoreanul se bucura de privilegiile sale doar în cazul încadrării într-un serviciu de stat [6, p. 300], definim procesul încadrării nobilimii basarabene în sistemul de stări al Rusiei țariste ca *acordarea /obținerea dreptului de-a ocupa o poziție privilegiată în sistemul de stări care asigură accesul în funcțiile de stat.*

Dezvăluirea aspectelor juridice ale încadrării categoriilor privilegiate din Basarabia în sistemul social-economic și administrativ al Imperiului Rus reflectă insistența cu care își apăra nobilimea drepturile și statutul privilegiat în pofida incertitudinii care domina sistemul judecătoresc și administrativ în primul deceniu după anexare: „*Нужно указать на крайнюю шаткость понятия о закономърности в новоприсоединённой Бессарабии, или потому что вовсе законов не было для целого ряда случаев, или потому, что не-*

известно было какой закон должен был быть применён.”²² Atitudinea autorităților țariste a generat reacția stărilor privilegiate din Basarabia: „Încă nu amuțise bubuitul tunurilor ruse, încă se simțeau la fiecare pas urmările războiului când nobilimea basarabeană a fost nevoită să se apere împotriva prejudecăților false cum că moldovenii nu ar avea legi [10, p. 450].” Asemenea prejudecăți domneau în rândul funcționarilor superiori trimiși de țar în Basarabia, astfel că guvernatorul Harting considera că boierii ar putea fi supuși pedepselor corporale [10, p. 450].

Abuzurile, administrarea arbitrară, venalitatea și jaful funcționarilor ruși în timpul guvernatorilor Harting și Bahmetiev [16, p.165] au creat un mediu ostil pentru încadrarea în sistem a boierimii autohtone. În această ordine de idei este îndreptățită întrebarea: oare sistemul imperial rus putea accepta în regiunea nou anexată un parteneriat cu nobilimea autohtonă sau doar o tolera până în momentul în care reușea să o înlocuiască în structurile administrative cu una loială, provenită din rândul populațiilor slave din imperiu? Istoricul rus V. O. Klyuchevskij, explicând esența Imperiului Rus, menționa că „...istoria Rusiei este istoria țării care colonizează [20].” Deci componenta alogenă din Basarabia, prin care *se coloniza* Imperiul la începutul sec. al XIX-lea, constituia sprijinul social-economic și administrativ al structurilor de stat [32, p. 31]. Prin urmare, în structurile instituțiilor din Basarabia puteau fi acceptate doar persoane verificate. Un argument convingător în acest sens este „Atestatul oferit dvoreanului Constantin, fiul lui Ioan Palladi sosit din Moldova în Basarabia în anul 1815 [1, I/7, f.1, 2-v].” Documentul reprezintă o recomandare care ne informează că acest nobil, în calitate de moșier băștinaș, a atras de la început atenția conducerii prin dorința deosebită de-a fi supus credincios Tronului și a fost invitat personal de către Generalul Inzov să fie membru al Comisiei Speciale a Dvorenilor, instituită din voința Împăratului pentru a pune în valoare actele care demonstrează originea fiecărui boier [1, I/7, f.1, 2-v].

Urmărind politica încadrării populației din Basarabia în sistemul de stări al Rusiei țariste, putem formula ipoteza conform căreia esența acestei politici s-a concretizat, în primul rând, prin acțiuni de restrângere a categorii privilegiate tradiționale (lichidarea până în 1847 a boiernașilor, mazililor și ruptașilor) [25, p. 186]. Concomitent, are loc procesul încadrării boierilor în categoria nobilimii ruse care s-a manifestat prin dobândirea drepturilor și privilegiilor de dvorean de către reprezentanții boierimii pământene în proceduri judecătorești [1, I/36, f. 29-67]. În acest sens sunt elocvente și aspectele ce țin de particularitățile încadrării boierilor, boiernașilor, mazililor în comparație cu încadrarea elementului alogen din regiune. Prevederile administrativ-juridice ale încadrărilor, aplicate în Basarabia, lezau drepturile băștinașilor atât la nivel central, cât și local, favorizând elementul alogen [15, p. 113], și îngreădeau posibilitățile lor de a obține funcții de stat, limitau posibilitățile de desfășurare a unor activități antreprenoriale etc. [32].

Având actele vechi familiale ca dovadă cu valențe juridice a drepturilor moștenite asupra bunurilor patrimoniale și a unor drepturi personale nepatrimoniale, profitând de asigurările date de țar cu privire la menținerea drepturilor și privilegiilor categoriilor sociale tradiționale [25, p. 186], nobilii basarabeni au încercat să se opună măsurilor discriminatorii, să se manifeste ca forță rivală autohtonă în lupta cu sistemul străin pentru controlul asupra aparatului administrativ, pentru păstrarea drepturilor de până la anexare [16, p. 170]. Tentativele guvernării țariste de a exclude boierimea autohtonă din mecanismele de adminis-

²² „Trebuie menționat că ideea legalității în Basarabia de curând anexată era extrem de subredăfie din motivul că pentru o serie de cazuri lipseau prevederi legale, fie din cauza faptului că nu se știa care anume lege trebuie să fie aplicată.” Vezi Kacco Л.А., *Россия на Дунай и образование Бессарабской области*, с.204. Disponibil pe Internet: <https://www.runivers.ru/bookreader/book579404> [Accesat:10.11.2018].

trare în primii ani după anexare și de-a îngrădi accesul la funcții și în servicii s-au ciocnit de rezistența basarabenilor. În 1815 contele Kisselev raporta Împăratului: „Guvernatorul H. nu numai jefuiește averea, ci sugerează sângele nefericiților locuitori din Basarabia. Se vinde orice funcție, totul are preț și ispravnicii sunt nevoiți să fie niște hoți mai mari decât alții, deoarece plătesc pentru posturile lor de la 20 și până la 30 de mii de ruble [16, p. 165].” În rezultat a fost aprobat Regulamentul din 29 aprilie 1818 care consacra păstrarea privilegiilor vechi moldovenești pentru categoriile tradiționale din Basarabia, fapt care reiterează dreptul boierilor basarabeni de a deveni parte a nobilimii ruse. În conformitate cu acest regulament, rolul principal în procesul administrativ revenea unei singure stări sociale: nobilimii, care în Imperiul Rus era dvorenimea, iar în Moldova, boierimea. În condițiile proclamării autonomiei administrative, boierimea alegea șase membri în Consiliul Suprem, organ administrativ colegial al regiunii [19, p. 206], la fel ocupa un loc central și în Guvernul regional, în Judecătoriile penale și civile. La nivel local, în județe, boierilor li se acorda dreptul să aleagă ispravnicul, deputații județeni și să suplinească funcțiile judecătoriilor județene (de ținut). Prin urmare, boierimea obține dreptul de a se încadra la nivel regional și local în structurile administrației țariste unde avea posibilitatea să-și păstreze și să-și dezvolte organizarea, inclusiv juridică, tradițională [19, p. 207]. La această etapă prevederile favorizau, cel puțin *de jure*, încadrările boierilor pământeni în structurile țariste și reprezentau o soluție sigură pentru păstrarea organizării similare cu cea moldovenească de peste Prut. Casso menționa că boierii moldoveni luptau ca rușii să nu obțină funcții în regiune și ca toate funcțiile să fie ocupate doar de moldoveni [19, p. 219]. Însă rezultatele luptei s-au dovedit a fi în detrimentul autohtonilor: „Nobilimea se simte disprețuită, maltrată și tratată lipsită de privilegiile ei. Ea este îndepărtată din toate funcțiile țării care se încredințează rușilor [19, p. 225].” Odată cu venirea la tron a țarului Nicolai I (1825), aspirațiile nobilimii locale în legătură cu autoadministrarea regiunii au fost spulberate definitiv.

O categorie de surse puțin studiate sub aspectul încadrărilor sunt actele vechi de familie – *înscrise (bazate pe declarațiile martorilor) în procedurile administrativ-juridice de încadrare a titularului și a familiei sale într-un statut social privilegiat*. Boierii, boiernași, mazili, ruptași, răzeși, preoți, militari, negustori au fost deținătorii unor astfel de acte, surse ce prin conținutul, forma, structura lor au servit ca *dovezi cu valențe juridice* în procedurile de recunoaștere, confirmare, dobândire sau redobândire a drepturilor moștenite asupra bunurilor patrimoniale și/sau a unor drepturi personale nepatrimoniale.

Aprobarea în 1821 în Senat a Cărții Genealogice a Nobilimii (Dvorenimii) din Basarabia semnifică începutul unei etape distincte în procedurile de încadrare a boierimii moldovenești în sistemul de stări al Rusiei țariste – cea de dobândire a dreptului la titlul de dvorean: „...pe temeiul Hrisovului lui Constantin Mavrocordat din a. 1734, sunt recunoscuți ca nobili toți aceia care au primit un rang moldovenesc de la Vel Logofăt până la Treti Logofăt, se înțelege că până la alipirea acestei regiuni la Rusia. Precum și aceia care în timpul protezmei, adică în termenul de 18 luni fixat de turci pentru aceia care vor să se strămute, s-au învrednicit pentru meritele lor de a primi Caftan, deși nu se trăgeau dintr-o familie de nobili [8, p. 12].” Prevederile au fost statuate în *Regulamentul cu privire la confirmarea calității de dvorean conform rangurilor și privilegiilor moldovenești, din 17 februarie 1821* [8, p. 17], cu notele explicative ce complicau procedurile, deosebindu-l principal și conceptual de cel al Ecaterinei a II-a din 21 aprilie 1785, *Despre drepturile, libertățile și privilegiile dvorenimii* [8, p. 8], la care face trimitere. Odată cu aprobarea regulamentului menționat se încheie perioada confirmării pe cale administrativă a titlaturii nobiliare în baza documentelor vechi de familie. De acum înainte aceste acte vor avea calitatea

de înscrisuri și mijloace de probațiune în procedurile judiciare de dobândire a dreptului de dvorean. Iar procedura de recunoaștere a originii nobiliare devine una judiciară.

În procesele judecătorești care vizau dobândirea dreptului de dvorean probatoriul se baza pe: 1) înscrisuri, 2) depozițiile martorilor oculari, 3) cercetările instanței. În special erau recunoscute trei categorii de înscrisuri, dovezi cu valențe juridice: *Acte de conferire (decernare), de proprietate și genealogice* [3, i.1-2]. Cele mai importante probe erau actele domnești de conferire (decernare) a privilegiilor: *Diplomele Domnești de decernare*, numite în prevederile regulamentare ale Imperiului *Jalovanâe Gramotî (rus.)* [1, V/1, f.1]. Aceste acte sunt primele menționate în *Lista dovezilor documentare* a originii nobiliare, statuată prin Regulamentul Ecaterinei a II-a și în regulamentul cu privire la confirmarea calității de dvorean, amintite mai sus. Primele cinci dovezi stipulate în *Regulament* erau covârșitoare, domnia reprezentând instituția de stat centrală, avându-l pe domn în calitate de conducător autoritar, stăpân și proprietar al pământului și al țării peste care stăpânea.

O altă categorie de acte sunt dovezile de proprietate (în special pe moșii) care vizau dobândirea drepturilor patrimoniale pe cale succesorală: moștenirea legală sau testamentară. Conform legislației imperiale moștenitori legali direcți erau descendenții pe linie bărbătească [9, p.124]. Dreptul vechi moldovenesc, însă, extindea moștenirea legală și asupra femeilor [13, p.175]. Mai multe acte familiale, cu precădere spițe de neam, hotărnicii, testamente indică acest fapt: *Spița de neam a Paraschivei Stratulat, nepoata lui Ion Cazacu*, datată cu anul 1817 [4, d.1391, f.1], sau *Spița de neam a Nastei lui Mihul*, datată cu anul 1818 [4, d.1412, f.1]. Problema recunoașterii femeilor ca moștenitoare directe în Basarabia a apărut după 1828, când începe aplicarea exclusiv în instanțe a prevederilor imperiale, sau a Codului Calimach, publicat mai întâi în limba greacă (1817), apoi în limba română (1833). În cazurile lipsei moștenitorului de gen masculin direct, moștenitor putea deveni „ginerile pe curte [24, p.96]”. Dacă nu existau descendenți, la moștenire veneau ascendenții și colateralii. Prin urmare, devin dovezi cu valențe juridice a moștenirii legale *spițele genealogice, spițele de neam și arborii genealogici* care se întocmeau în formă de tabele, scheme sau desene, având pe ele mărturiile scrise și semnate (inclusiv cu amprente digitale). În chestiunile dobândirii drepturilor pe cale succesorală deosebirea dintre tipurile spițelor este esențială, întrucât fiecare din ele indică diferite categorii de moștenitori.

Spițele de neam sunt o variantă a tablei descendenților care indicau succesiunea tuturor moștenitorilor direcți ai unei moșii sau ai unei părți din moșie, cu alte cuvinte a descendenților moștenitori, indiferent dacă aceștia aveau sau nu urmași. De regulă, ele se întocmeau pentru a demonstra dreptul asupra unei proprietăți funciare în raporturile de vânzare-cumpărare sau de hotărnicie [4, d.1293, f.1; d.1322, f.1; d.1346, f.1; d.1349, f.1; d.1367, f.1; d.1424, f.1; d.1483, f.1; d.1490, f.1; d.1491, f.1; d.1501, f.1; d.1561, f.1; d.1566, f.1; d.1568, f.1; d.1569, f.1].

Spițele genealogice reprezintă table ascendente (sau liste) care înregistrau șirul persoanelor pe cale ascendentă dintr-un strămoș comun, indicând, în cazul lipsei descendenților, în primul rând moștenitorii ascendenți [2, d.2120, d.2128].

Arborii genealogici se deosebesc de *spițe* prin structura textului, componența generațiilor, dimensiuni, tehnică de redare într-o manieră specifică, având un grad sporit de cuprindere a persoanelor. Deci, aveau capacitatea să indice, prin ramificațiile arborelui, colateralii moștenitori [4, d.11, f.1, d.1226, f.1, d.1420, f.1]. Un gen distinct erau spițele care indicau familiile întemeietoare ale formelor de deținere devălmașă a proprietății funciare. Leon Boga le numea *Spițe de moșie* [5, p.76]. Acestea reprezintă table descendente care conțin, preponderent, nume de familie ale mai multor bătrâni întemeietori, de la 3 la 6 familii (*o sumă de*

spite n.n.) și ale familiilor moștenitoare răzeșești [4, d.745, f.1.]. Deci, la baza lor se află mai mulți moși răzeși, fapt care explică deciziile de-a fi denumite spite de *moșie* sau *răzășești*.

Spitele se alcătuiau, de regulă, din trei părți componente: a) denumire, b) spița/arborele (schema) propriu-zis, c) datele de la baza (*de la temelie*) spiței/arborelui, atât în cazul stabilirii descendenților, cât și a ascendenților. Datele de la bază prezentau *note genealogice, liste ale martorilor, nume și autografe ale unor dregători sau funcționari, amprente digitale, citate din acte de împroprietărire, sau testamente, condiții de folosire a moșiei, cărți de hotărnicie, blazoane, ornamente* etc.. Acestea argumentează veracitatea informației pentru trei-șapte sau opt generații [9, p. 126]. Pentru dobândirea demnității nobiliare în Basarabia erau necesare dovezi pe temeiul *Hrisovului lui Constantin Mavrocordat din a. 1734*, adică se cereau înscrisuri care dovedeau originea pe parcursul a trei generații [23]. Informațiile se completau sau se verificau cu ajutorul altor acte cu caracter genealogic, cum erau, spre exemplu, actele de stare civilă în combinație cu calculul genealogic: trei generații pe linie bărbătească valabile pentru un secol și 4, pe linie femeiască. Diferența medie de vârstă dintre tată și fiu este de 30-35 ani, iar dintre mamă și fiică, de 25-30 ani [21, p. 181].

La baza moștenirii testamentare se afla actul de ultimă voință a defunctului – testamentul, prin care era desemnată persoana beneficiară și bunurile lăsate moștenire. În caz că testamentul nu era în scris, ci lăsat „cu limbă de moarte” în prezența martorilor, al căror număr varia, dovadă erau mărturiile depuse de aceștia [24, p. 94]. În caz că moștenitorii nu erau descendenți și ascendenți, testatorul nu avea dreptul să încalce rezerva succesorală stabilită de lege în favoarea acestora. Astfel, constatăm că și în cazul moștenirii testamentare, spitele de neam și spitele genealogice erau folosite ca dovezi în procedura de stabilire/confirmare a drepturilor patrimoniale pe cale succesorală de către moștenitorii descendenți sau ascendenți legali.

Dovezile de proprietate completează informațiile despre transformările social-economice în mediul categoriilor sociale din Basarabia, caracterizate de Berg ca *fiind extrem de originale* [7, p. 195], produse într-o perioadă de dublă tranziție: către un regim străin de stăpânire și spre o nouă etapă, modernă, de dezvoltare social-economică [33, p. 102]. Ele ne permit să analizăm în detalii *transmiterea din generație-n generație a proprietății funciare a unui neam prin „moșie”, sau a proprietății devălmașe, în raze prin „răzășie”* [35, 23] în vremuri de maximă incertitudine pentru populația din Basarabia.

Cât privește dovezile cu caracter genealogic menționate anterior, ele totdeauna au oferit argumente decisive în chestiuni discutabile referitoare la origine, luând în considerație faptul că primele documente cu caracter genealogic menționate în Rusia țaristă au fost listele genealogice care puteau confirma dreptul moștenitorilor la titulatura nobiliară [9, p. 124]. La începutul sec. al XIX-lea, odată cu încorporarea părții de răsărit a Moldovei în Imperiul Rus, familii noi, care nu aveau nimic în comun cu nobilimea autohtonă, sunt acceptate în categoria dvorenilor și din contră, familii vechi boierești, descendente din foștii dregători ai Principatului Moldovei, sunt retrogradate [15, p. 113]. Situația a determinat interesul sporit față de istoria propriilor familii, ceea ce a condus la extinderea practicii de întocmire a genealogiilor, care consolidau din punct de vedere oficial și validau în instanțe legăturile de rudenie. În cazurile când, din varii motive, titularul întâmpina dificultăți la prezentarea dovezilor care vizau un drept în temeiul Diplomelor domnești lipsă, în sistemul probatoriu se acceptau piesele care dovedeau drepturile ascendenților: părinților, bunecilor, până la a treia generație [24, p. 89]. O importanță deosebită în această situație aveau mărturiile bătrânilor despre stăpânii precedenți ai moșiei: „Această spiță de neam a lui Simion Bădicu din Bădiceni este alcătuită din spusele lui Condurachi Sanii și Ștefan Dorohoi [4, d.1319, f.1].” Prin urmare, apare chestiunea stabilirii momentului întocmirii spiței care, precum am menționat anterior,

conținea informații argumentate, în unele cazuri, pentru șapte-opt generații [4, d. 980, f.1, d. 1345, f.1., d.745, f.1; d.1293, f.1; d.1316, f.1-6.; d.1322, f.1; d.1342, f.1; d.1346, f.1; d.1349, f.1; d.1367, f.1; d.1412, f.1; d.1424, f.1; d.1425, f.1; d. 1474, f.1; d.1475, f.1; d.1483, f.1; d.1490, f.1; d.1491,f.1; d.1501, f.1; d.1502, f.1; d.1548, f.1; d.1561, f.1; d.1566, f.1;d.1568, f.1; d.1569, f.1.]. Cercetătoarea M. E. Bychkova menționează că din sec. al XVII-lea în Rusia, lista genealogică se întocmea odată cu decesul bătrânului, ca soluție anticipată în cazul problemelor de moștenire [9, p. 149]. Astfel, motivul întocmirii genealogiilor sunt interesele economice, de păstrare a proprietății. Mircea Ciubotaru menționează că în principatele române aceste înscrisuri au apărut ca acte de sine stătătoare, având o finalitate juridică civilă, în sec. XVIII-lea, iar menirea lor era să clarifice și alte acte doveditoare a proprietăților funciare: contracte de vânzare-cumpărare, de moștenire, testamente, ispisoaace sau zapise de cumpărătură etc. [12, p. 59]. Studiarea lor ne permite să le caracterizăm ca rezumate ale unei serii de alte documente, fiind alcătuite, de regulă, de mica boierime, cum erau vornicii de poartă, și de către unii funcționari ai cancelariilor instanțelor din Basarabia: „Сие родословие списано с оригинала сочинённого ворником де поартэ... Дмитрием Жарданом по качественному листу о вотчин Кожушны, ... (ilizibil) Дурлешть и прочих по Тирону... регистратором Мындру. Переводил Янчевицкий”²³, document datat cu anul 1819 [4, d. 1424, f.1]. Rezumatele respective arată, alături de drepturile de moștenire asupra unor fonduri funciare, povestea familiilor titulare întinsă pe 2 sau 3 veacuri. Spițele vădesc legătura dintre fondul funciar al Basarabiei și stăpânii acestuia, fapt ce ne permite să le analizăm ca fiind *dovezi de proprietate cu caracter genealogic*. În ambele cazuri la bază este memoria omului. Cu atât mai interesantă ni se prezintă comparația acestui gen de acte ca dovadă cu valențe juridice cu alte înscrisuri: testamente, hotărnicii, contracte de vânzare-cumpărate, liste de zestre, scrisori etc. Firește, documentele menționate au avut o importanță majoră în argumentarea procesului de transmitere și moștenire prin neam a unor drepturi patrimoniale și nepatrimoniale.

Este, însă, important să menționăm că înscrisurile cu caracter genealogic prezentate în instanțe necesitau unele modificări în structura textului. Astfel apar noi tipuri de înscrisuri cu caracter genealogic: liste, registre, scheme, tabele etc. cu care au fost înlocuite spițele și arborii genealogici în instanțe. În conformitate cu prevederile administrativ-juridice valabile în perioada vizată, actele vechi de familie au constituit un element esențial pentru asigurarea încadrării în structurile privilegiate rusești a boierilor și urmașilor vechilor boieri (boier-nași, mazili și o categorie a ruțașilor), entități social-culturale definitorii care au perpetuat elementul autohton român în regiune. Astfel *gramotele domnești, testamentele, confirmările de proprietate, spițele genealogice, de neam și de moșie (răzășești), arborii genealogici, diplomele de noblețe, scrisorile, cărțile de hotărnicie, contractele de vânzare-cumpărare, de moștenire, de arendare, de zalogire, inventarele de bunuri, registrele de socoteli, listele de zestre*, documente variate ca formă, structură, conținut și destinație, fiind, în primul rând, parte a epocii în care au fost create, demonstau și demonstrează până în prezent temeinicia dovezilor cu valențe juridice, prezentate de boierii moldoveni, în scopul încadrării în categoriile privilegiate ale sistemului țarist și menținerii drepturilor de până la anexare. Însă forța capabilă să se opună proceselor coloniale, acei *boieri mari în număr mare* [28], a fost dispersată, o bună parte fiind nevoită să aleagă suzeranitatea otomană, fapt care în viața lui N. Iorga a diminuat rezistența față de politica de rusificare a regiunii [28]. Drept

²³„Această spiță de neam este copiată de pe originalul alcătuit de vornicul de poartă ... Dumitru Jărdan conform listei calitative despre moșiile Cojușna, ... (ilizibil) Durlești și altele, după Tiron ..., de către registratorul Mândru. A tradus Iancevițchii”. Cf.: ANRM, F.220, Inv.2, d. 1424, f.1.

urmare, Pan Halippa scria în „Calendarul oficial basarabean” editat în anul 1911 că din cei 1500 de funcționari din orașul Chișinău, doar 226 erau persoane cu nume moldovenești. Iar situația din ministere era și mai îngrijorătoare [27, p. 40]. În contextul enunțat mai sus ponderea ne semnificativă a factorului autohton încadrat în structurile de stat, fapt constatat peste 100 de ani de la anexarea Basarabiei, timp în care s-au perindat circa trei generații, nu ne surprinde. Din contră, dacă readucem în vizor situația descrisă de contele Kisselev referitoare la modalitatea de obținere a unor funcții, întrebarea care ne motivează cercetările este: Cum de s-a mai păstrat elementul autohton într-o regiune ruptă din *sistemul său teritorial* firesc [26, p. 28] și supusă timp de un secol rusificării?

În concluzie, menționăm că unul din aspectele esențiale în elucidarea încadrării nobilimii basarabene în sistemul de stări al Rusiei țariste este cel juridic. Cercetarea izvoarelor genealogice: spițe și arbori genealogici, în calitate de dovezi cu valență juridică în procedurile administrative și judiciare pentru recunoașterea calității nobiliare și dobândirea dreptului de dvorean, conduce la stabilirea diferitor categorii de moștenitori legali și testamentari ai proprietăților funciare din Basarabia, dovezi care denotă temeurile luptei nobilimii autohtone pentru prezervarea calității sale politico-sociale. Totodată, menirea spițelor era să clarifice și alte acte doveditoare ale proprietăților funciare: contracte de vânzare-cumpărare, de moștenire, testamente, ispisoaace sau zapise de cumpărătură etc. Studiarea lor ne permite să le caracterizăm ca rezumate a unei serii de alte documente de proprietate care completează informațiile despre transformările social-economice survenite în mediul categoriilor sociale din Basarabia într-o perioadă de dublă tranziție: către un regim străin de stăpânire și spre o nouă etapă de dezvoltare social-economică. Ele ne permit să analizăm în detalii transmiterea din generație-n generație a proprietății funciare în vremuri de maximă incertitudine pentru populația din Basarabia. Astfel, procesul încadrării în sistemul țarist cercetat sub aspect juridic în baza actelor vechi de familie demonstrează temeinicia dovezilor cu valențe juridice, prezentate de boierii moldoveni, în lupta pentru administrarea Basarabiei.

Bibliografie:

1. ANR SJI (Arhivele Naționale ale României. Serviciul Județean Iași Arhivă) F., 359, I., 2521 ”Gore Paul (Pavel) Leoa (1875-1927)”, I/7, f.1-2-v, I/36, file 29-67.
2. ANRM (Arhiva Națională a Republicii Moldova) Fond 3, Inv. 3, d. 2120, d. 2128.
3. ANRM, Fond 88, inv. 1-2.
4. ANRM, Fond 220, Inv.2, d. 980, f.1, d. 1345, f.1., d.745, 1 f.; d.1293, 1f.; d.1316, 6 f.; d.1322, 1 f.; d.1342, 1 f.; d.1346, 1 f.; d.1349, 1 f.; d.1367, 1f.; d.1412, 1 f.; d.1424, 1f.; d.1425, 1 f.; d. 1474, 1 f.; d.1475, 1 f.; d.1483, 1f.; d.1490, 1f.; d.1491, 1f.; d.1501, 1f.; d.1502, 1f.; d.1548, 1f.; d.1561, 1f.; d.1566, 1f.;d.1568, 1f.; d.1569, 1f.
5. *DOSAR cu opisele documentelor și inventarul pe lăzi ce se predau COMISIUNII ALIATE, conform Art.12 din Convenția de Armistițiu. Direcțiunea Regională a Arhivelor statului Chișinău, 13.11.1945.92 p.* (Din colecția personală a istoricului Demir DRAGNEV).
6. ANISIMOV, Evgheni. *Время петровских реформ*. Лениздат, 1989. 496 ст. ISBN 5-289-00262-6
7. BERG, L.C. *Bessarabia*. Ed: Universitas, 1993. 195 p. ISBN 5-362-01035-2
8. BEZVICONI, Gh. *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru. Actele Comisiei pentru cercetarea documentelor nobilimii din Basarabia, la 1821*. Vol. I, București: Fundația “Regele Carol I”, 1940. 346 p. [online] [citată 14.11.2018]. Disponibil: <https://www.scribd.com/document/334682129/Boierimea-Moldovei-dintre-Prut-%C5%9Fi-Nistru-pdf>
9. BYCIKOVA, M. E. *Родословные книги XVI-XVIII в.* Москва: Лениздат, 1975. 213 ст.
10. BOLDUR, Alexandru. *Istoria Basarabiei*. București: Ed. „Victor Frunză”, 1992. 543 p. ISBN 5-85886-027-3

11. CIOBANU, Ștefan. *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*. Chișinău: Ed. Enciclopedică „Gheorghe Asachi”, 1992. 272 p. ISBN 5-88550-045-2
12. CIUBOTARU Mircea. Forme și expresii ale conștiinței genealogice la Români. In: *Revista arhivelor*. 1997, nr. 3-4 IV(IX), pag. 53-60.
13. DRAGNEV, Demir. *Istorie și civilizație medievală și modernă timpurie în țările române. Studii și materiale*. Chișinău: Ed. Cartdidact-Civitas, 2012. 595 p. ISBN 978-9975-9847-1-3
14. EMILCIUC, Andrei. Fenomenul îmburghezirii nobilimii și înnobilării burgheziei în Basarabia (1812-1868). In: *Studii de arhondologie și genealogie*, vol., I, Chișinău, 2013. 346 p. ISBN 978-9975-80-825-5
15. GHERASIM, Cristina. *Evoluția nobilimii din Basarabia sub dominația țaristă: Statutul social-economic și mentalități colective (1812-1873)*. Teză de doctor. 113 p. [online] [citată 14.11.2018]. Disponibil: <http://dspace.usm.md:8080/xmlui/handle/123456789/1773>
16. GORE, Paul. Anexarea Basarabiei (Schiță istorică). In: CIOBANU, Șt. *Basarabia*. Chișinău: Universitas, 1993. 447 p. ISBN 5-362-00864-1
17. GRAMA, Dumitru. *Caracterizarea juridică a dezmembrării statului Moldova în 1812*. [online] [citată 8.05.2018]. Disponibil: <https://ibn.idsi.md/.../Caracterizarea%20juridica%>
18. IORGA, Nicolae. *Basarabia noastră, scrisă după 100 de ani de la răpirea ei de către ruși*. Vălenii-de-munte, 1912. [online] [citată 12.12.2018]. Disponibil: basarabia-bucovina.info/
19. KASSO, L.A. *Россия на Дунай и образование Бессарабской области*. 204 ст. [online] [citată 10.11.2018]. Disponibil: <https://www.runivers.ru/bookreader/book579404>
20. KLYUCEVSKIĬ, V.O. *Курс русской истории*. [online] [citată 14.11.2018]. Disponibil: <http://lib.ru/HISTORY/KLYUCHESKIJ/history>
21. KOBRIN, B.B., LEONTIEVA, G.A., ȘORIN, P.A. *Вспомогательные исторические дисциплины*. Москва: „Просвещение”, 1984, 208 ст. ИБ № 8073
22. KRUPENSCHII A. N. *Полный список лиц избранных бессарабским дворянством на областные, губернские и уездные должности со времени присоединения Бессарабии к Российской империи по 1912 год*. - Спб., 1912. [online] [citată 14.11.2018]. Disponibil: <http://elib.shpl.ru/nodes/16251>
23. MOROZAN, Vladimir. *Организация дворянского общества в Бессарабской области в 1812-823 гг.* [online] [citată 28.04.2018]. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/.../organizatsiya-dvoryanskogo-obsch>
24. NEGRU, Ion. *Istoria dreptului românesc*. [online] [citată 21.10.2018]. Disponibil: <http://www.universitateaeuropeanadragan.ro>
25. NISTOR, Ion. *Istoria Basarabiei*. Chișinău: Cartea moldovenească, 1991, 292 p. ISBN 5-362-00779-3
26. PEPTĂNATU, Daniel. *Sisteme teritoriale*. [online] [citată 20.10.2018]. Disponibil: http://old.unibuc.ro/prof/ene_m/docs/2016/oct/29_12_13_0715_Sisteme_teritoriale_si_pla_nificare_in_turism.pdf
27. PRISĂCARU, Dan. Pantelimon Halippa - apostol al Basarabiei și ctitor al Unirii cu România. In: *Revista Română*, Anul XXIV, nr. 1-2 (91-92), primăvara-vara 2018, 100 p. ISSN 1224-2454
28. PROHIN, Andrei. Boierimea Moldovei în viziunea lui N. Iorga. In: *Pontes*, nr. 5, 2009. [online] [citată 09.10.2018]. Disponibil: <http://forumplural.blogspot.com/2009/12/revista-pontes-nr-5-date-editoriale.html>
29. PURICI, Ștefan. *Istoria Basarabiei*. București: Ed. Semne, 2011. 195 p. ISBN 978-606-15-0131-1
30. ROSETTI, Radu. *Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova*, de la origini până la 1834 tom. I, București, 1907, 561p. [online] [citată 09.11.2018]. Disponibil: <http://bp-soroca.md/soroca/P%C4%83m%C3%A2ntul.%20S%C4%83tenii%20%C8%99i%20st%C4%83p%C>

- 3% A2nii% 20% C3% AEn% 20Moldova.% 20Radu% 20Rosseti.% 20T.% 20I.% 20De% 20la% 20originii% 20p% C3% A2n% C4% 83% 20la% 201834.pdf
31. RUMEANȚEV, Evghenii. *Бессарабское дворянство*. [online] [citat 09.12.2018]. Disponibil: <http://www.bessarabia.ru/dvor.htm>
 32. TOMULEȚ, Valentin. Etapele și specificul incorporării Basarabiei în sistemul economic și politic al Imperiului Rus (anii 1812-1868/1873). In: Revista *Limba română*, nr. 5-6, a.XXII; 2012. [online] [citat 13.12.2018]. Disponibil: <http://www.limbaromana.md/index.php?go=articole&n=1417>
 33. TOMULEȚ, Valentin. Rolul privilegiilor în evoluția numerică a burgheziei comerciale din Basarabia (anul 1830-1869). In: *Pergament*, Anuarul arhivelor Republicii Moldova, III-IV, a. 2000-2001, p.102-132. ISBN 9975-78-150-0
 34. TOMULEȚ, Valentin. *Ținutul Hotin în surse statistice rusești din prima jumătate a secolului al XIX-lea*. Chișinău: Ed. Lexon-Prim, 2018. 1056 p. ISBN 978-9975-139-55-7
 35. ZAHARIUC, Petronel. Gheorghe Ghibănescu (1864-1936). In: *Revista arhivelor*. 1997, nr. 3-4, IV(IX), p. 23.

CZU 347.961

REGIMUL JURIDIC AL ACTIVITĂȚII ELECTRONICE NOTARIALE

George Cristian SCHIN, *drd.*, specialitatea **Drept civil**,
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Chișinău
Coordonator științific: **Leonid CHIRTOACĂ**, *dr.*, conf. univ.

Résumé: *La question de la mise en place et de l'évolution de l'authentification des actes juridiques sous forme électronique est un thème d'actualité pour la théorie et la pratique. L'analyse de divers avis sur la question en termes de législation et de pratique sur le terrain a permis à l'auteur de découvrir l'essence et le rôle du notaire dans l'authentification des actes juridiques sous forme électronique, afin de mettre en évidence les incohérences de la réglementation juridique en la matière. De l'avis de l'auteur, il est nécessaire d'élaborer et d'approuver un nouveau système de rédaction d'actes notariés, qui garantira la force probante des actes juridiques électroniques.*

Mots-clés: *notaire, acte juridique, authentification de notaire, contrat, document électronique.*

Considerații introductive. Prin acest studiu ne propunem abordarea unei teme juridice de actualitate, ce pare să ia amploare cu fiecare zi ce trece, datorită mijloacelor de comunicare electronică care se aplică tot mai frecvent în activitate notarială.

În scopul unei mai bune funcționări a pieței europene în domeniul semnăturilor electronice, la 23 iulie 2014 Parlamentul European și Consiliul au adoptat Regulamentul nr. 910/2014 privind identificarea electronică și serviciile de încredere pentru tranzacțiile electronice pe piața internă, instituind reguli adaptate și armonizate pentru aplicarea semnăturilor electronice pe teritoriul Uniunii Europene [4]. Articolul 17 al Regulamentului prevede că statele membre ar trebui să încurajeze sectorul privat să utilizeze în mod voluntar mijloace de identificare electronică în cadrul unui sistem notificat, pentru servicii online sau pentru tranzacții electronice.

În conformitate cu Strategia națională de dezvoltare a societății informaționale „Moldova Digitală 2020”, aprobată prin Hotărârea Guvernului R.M. nr. 857/2013 [5], construirea unui viitor al țării este de neconceput fără o strategie digitală care să creeze în baza tehnologiilor informației și comunicațiilor oportunități de inovare și dezvoltare (pct. 2). În acest sens, pct.3 din Strategia națională prevede că aceasta este orientată spre crearea condițiilor prin intervenția minimă a statului, dar cu efect maximum pentru dezvoltarea

societății informaționale, concentrând eforturile pe următorii piloni: infrastructură și acces, conținut digital și servicii electronice, capacități și utilizare.

Subliniem faptul că în Republica Moldova actul juridic încheiat prin intermediul mijloacelor informatice – contractul electronic, a fost legiferat în anul 2004, odată cu adoptarea Legii privind comerțul electronic nr. 284/2004 [8], iar în România – în anul 2001, prin Legea nr. 455/2001 privind semnătura electronică [9]. Acest fapt a făcut posibilă utilizarea internetului la încheierea de contracte *online* – prin folosirea serviciilor care permit ofertarea și acceptarea în timp real – sau *offline*, prin intermediul poștei electronice [13].

Domeniul electronic reprezintă un mediu nou pentru actele notariale din Republica Moldova. Analizând aplicațiile curente dezvoltate în mediul electronic, evidențiem apariția unor „platforme de colaborare”, ce constituie o categorie specială de servicii de încredere furnizate populației de către autoritățile de certificare sau de notariatele electronice [1, p. 3]. Un rol important în asigurarea implementării contractelor electronice și semnăturii digitale revine Instituției Publice „Serviciul Tehnologia Informației și Securitate Cibernetică” [6] care asigură digitizarea circulației documentelor și implementarea mecanismului de utilizare a semnăturii digitale, inclusiv în activitatea notarială.

Avantajele actului notarial electronic. Îndeplinirea actelor notariale electronice prezintă o serie de avantaje. Autorii canadieni *A. Roy* și *B. Salvat* au evidențiat că actul notarial electronic poate fi încheiat la distanță. Părțile pot semna actul în incinta biroului notarial sau la locul de reședință a beneficiarului, utilizând sistemul de semnătură electronică. Procedura de întocmire și semnare a actelor electronice este accelerată, iar consultarea acestora este facilitată prin intermediul mijloacelor tehnice. Tranzacțiile sunt mai rapide și mai simple de efectuat, astfel încât actul notarial electronic reprezintă un câștig de timp, dar și de spațiu, deoarece evită arhivele de stoc [18, p. 653-654]. Cercetătoarea rusă *E. Kirilova* a specificat că utilizarea documentelor electronice în activitatea notarială devine posibilă pe măsura perfecționării standardelor de calitate în procedura de autentificare a actelor notariale [22, p. 6-7]. Într-o altă opinie, s-a menționat că avantajele autentificării actelor notariale electronice constau în economisirea timpului consacrat îndeplinirii acțiunilor notariale, precum și în reducerea curieratului pe suport de hârtie [23, p. 40].

Teoreticienii și practicienii dreptului trebuie să atragă o atenție deosebită în cercetarea și aplicarea practică a actului electronic. Această instituție juridică este utilă pentru societatea noastră, deoarece: facilitează comunicarea rapidă între partenerii de afaceri, elimină curieratul clasic care s-a dovedit a fi lent și scump, asigură confidențialitatea datelor, este sigur și ușor de utilizat, fluidizează circuitul documentelor, conduce la economisirea consumabilelor, reduce uzura biroticiei, scutește de legalizarea copiilor, elimină dubiile privind autenticitatea semnăturilor [2, p. 121].

Reglementări. În Republica Moldova regulile de încheiere și executare a actelor juridice electronice sunt stabilite în Legea privind semnătura electronică și documentul electronic nr. 91/2014 [7]. Legea nominalizată instituie trei categorii de semnături electronice în raport de gradul de protecție a acestora, și anume: semnătura electronică simplă, semnătura electronică avansată necalificată și semnătura electronică avansată calificată (art. 4).

Conform art. 13 alin.(3) și alin.(8) din Legea nr. 91/2014, documentul electronic semnat cu semnătură electronică simplă sau cu semnătură electronică avansată necalificată este asimilat, după efectele sale, cu documentul analog pe suport de hârtie, semnat cu semnătură olografă. Documentul electronic este echivalat, după valoarea sa probantă, cu probele scrise și nu poate fi respins, în calitate de probă, pentru motivul că are o formă electronică.

Dacă o persoană creează un document electronic și un document pe suport de hârtie, identice după conținut, ambele se consideră documente de sine stătătoare și originale. Co-

pia documentului electronic se autentifică în modul prevăzut de legislație pentru autentificarea copiilor documentelor pe suport de hârtie și conține mențiunea despre faptul că este copie a documentului electronic (art. 13 alin.(11) și alin. (12) din Legea nr. 91/2014).

Unul dintre principiile de utilizare a semnăturii electronice constă în neadmiterea invocării lipsei de putere juridică a semnăturii electronice și/sau a documentului electronic semnat prin intermediul semnăturii electronice doar în baza faptului că semnătura nu a fost creată manual, dar prin intermediul dispozitivului de creare a semnăturii și/sau al produsului asociat semnăturii electronice (art.3 lit.(3) din Legea nr. 91/2014).

Legea R.M. nr. 91/2014 prevede posibilitatea transmiterii împuternicirilor de reprezentare în baza semnăturii electronice. Conform art. 12 din Lege, registrul împuternicirilor de reprezentare în baza semnăturii electronice trebuie să conțină date privind persoanele împuternicite, persoanele reprezentate, rolul și scopul împuternicirilor, data acordării împuternicirilor și durata acestora, alte mențiuni privind acordarea, modificarea sau retragerea împuternicirilor. Împuternicirile pentru care este necesară forma autentică urmează a fi înregistrate în Registrul împuternicirilor de reprezentare în baza semnăturii electronice cu respectarea legislației notariale.

Alt act normativ cu importanță în reglementarea actelor notariale electronice este Legea privind comerțul electronic nr.284/2004. *Comerțul electronic* este activitatea de întreprinzător a persoanelor fizice și juridice de vânzare a bunurilor, executare a lucrărilor sau prestare a serviciilor, efectuată cu utilizarea comunicărilor electronice și/sau a contractelor electronice (art. 4 din Lege).

Deși în Republica Moldova Legea privind comerțul electronic nr.284/2004 guvernează regimul juridic al contractului electronic mai bine de 10 ani, în marea lor majoritate consumatori, dar și comercianții, încă nu au deplina încredere în această instituție nouă. De regulă, contractele în formă electronică generează neîncredere din partea persoanei care își asumă obligația de plată a prețului. În procesul de încheiere a acestor contracte persistă frica și neîncrederea plătitorului, care se teme de problemele ce ar putea apărea (de exemplu, neconformitatea bunului procurat cu așteptările sale, identitatea falsă a partenerului etc.). Această neîncredere sporește prin faptul că plătitorul trebuie să dezvăluie partenerului unele informații cu caracter personal, precum date de identitate sau informații despre contul bancar, care nu se știe cum vor fi folosite de cel cărui i-au fost oferite [2, p. 119-120].

În art. 2 alin.(1) lit.(a) din Legea privind comerțul electronic nr. 284/2004 este stabilit că legea în cauză (privind comerțul electronic) nu se aplică față de *activitatea notarilor, în măsura în care aceasta presupune o participare directă la exercitarea atribuțiilor lor*. Subliniem că norma respectivă din Lege manifestă o interpretare ambiguă și are ca punct de rezistență regula că activitatea notarială nu reprezintă în sine o activitate de întreprinzător. Astfel, în opinia autorului V. *Pistriuga*, procedura de autentificare presupune în toate cazurile participarea directă a notarului. Semnarea documentului olograf sau electronic urmează a fi făcută doar în prezența notarului. Faptul prezenței personale în fața notarului conferă oricărei persoane care folosește documentul notarial siguranța legalității și veridicității actului juridic autentificat [15, p. 161].

O interpretare *in extenso* este redată de autorul român I.L. *Marinescu*, care a indicat că sunt prezente excepții de la regula potrivit căreia prin mijloace informatice poate fi încheiat orice tip de contracte. Cu titlu de excepție, au fost menționate contractele pentru care legea cere forma solemnă, respectiv contractele ce se autentifică la notar. Același autor a concluzionat că în practică, sunt foarte rare situațiile când activitatea notarială se desfășoară prin intermediul notarului electronic [13, p.169].

În ce ne privește, suntem de părerea că norma sus-citată de la art. 2 alin. (1) lit. (a) al Legii nr. 284/2004 necesită a fi înțeleasă în sensul că notarilor le este interzis de a încheia acte juridice de comerț electronic în care să participe ca comercianți. Aceasta, deoarece conform art. 9 alin.(1) din Lege, comerțul electronic poate fi efectuat numai de către agenții economici abilitați, în modul stabilit de legislație, cu dreptul de practicare a activității de întreprinzător. Prin urmare, norma de la art. 2 alin. (1) lit. (a) din Lege nu îngreădește dreptul notarilor de a autentifica acte juridice de comerț electronic încheiate de agenții economici abilitați.

Reglementări privind semnătura electronică a notarului se conțin art. 5 alin.(2) și (3) al Legii cu privire la organizarea activității notarilor nr. 69/2016 care prevede că notarul poate utiliza semnătura electronică în condițiile legii.

Plauzibil pentru legislația moldovenească, în acest context, este adoptarea Legii privind procedura notarială [12], în care este menționat că actul notarial și girul notarial se întocmesc pe suport de hârtie sau în format electronic, având aceeași forță juridică (art.5 alin.(6)). Art. 47 din Lege prevede că după autentificarea actului juridic care este susceptibil de înregistrare în Registrul bunurilor imobile, până la îndeplinirea altor proceduri notariale, dar nu mai târziu de sfârșitul zilei sale de muncă, notarul este obligat să efectueze în Registrul mențiunea provizorie privind autentificarea actului juridic. Această mențiune se efectuează de către notar prin aplicarea semnăturii electronice.

În pct. 9 din Regulamentul privind cerințele de amenajare a biroului notarului nr. 207/2017 [17] este indicat că încăperea pentru notar trebuie să fie dotată cu safeu pentru păstrarea ștampilei, blanchetelor speciale și a *suportului pentru semnătura electronică a notarului*.

Procedura electronică de efectuare a operațiunilor notariale este menționată în Regulamentul cu privire la modul de îndeplinire a actelor notariale și completare a registrelor notariale nr. 95/2008 care, în pct. 39, prevede că îndeplinirea actelor notariale și înscrierile în registre se poate face prin *metoda manuală sau electronică*.

În Regulamentul privind modul de păstrare, pregătire, evidență și predare a actelor notariale este stipulat că notarul poate ține arhiva activității notariale și *în format digital (electronic)*, cu condiția păstrării și pe suport de hârtie. Persoanele care desfășoară activitatea notarială trebuie să prevină accesul nesanționat al terților la informația din arhiva activității notariale, inclusiv la cea în variantă digitală (electronică) (pct. (4) și (5)).

Aducem drept exemplu și Ordinul Ministrului Justiției al R.M. nr.394/2005 cu privire la aprobarea girurilor de autentificare și a certificatelor notariale [19] în care a fost introdus girul pentru legalizarea în sistemul informațional automatizat a semnăturii electronice avansate calificate a traducătorului de pe documentul tradus (pct.30 (1)). În acest context, subliniem că traducerile pot fi legalizate prin semnătură electronică doar cu respectarea cerințelor Legii privind semnătura electronică. În doctrină s-a menționat că prin utilizarea semnăturii electronice de către notari se va înlătura necesitatea de a imprima documentele, pentru a fi semnate și expediate notarului pentru legalizare. Acest lucru va contribui la reducerea semnificativă a costurilor și timpului pentru efectuarea traducerilor, asigurând siguranța și eficiența în fluidizarea actului notarial [16].

Problema esențială care determină tergiversarea dezvoltării procedurii notariale electronice în Republica Moldova se referă la lipsa unor garanții de securitate a actelor notariale electronice. Anume în scopul de a identifica soluții tehnice pentru securizarea actelor electronice emise de notari, considerăm necesar a supune modificării Regulamentul cu privire la modul de îndeplinire a actelor notariale și completare a registrelor notariale nr. 95/2008.

Suntem de opinia că această inițiativă va contribui substanțial la implementarea semnăturii digitale în activitatea notarială din Republica Moldova și va aduce o serie de beneficii, precum: garantarea autenticității și integrității documentului semnat, asigurarea confidenția-

lității datelor, reducerea considerabilă a cheltuielilor pentru distribuirea, evidența și păstrarea documentelor, securitatea și rapiditatea tranzacțiilor, eliminarea necesității de a utiliza documentele pe suport de hârtie, semnarea unui document oricând și oriunde având la dispoziție un calculator și mijloace tehnice necesare, evitarea rândurilor la birourile notariale etc.

Spre deosebire de legislația din Republica Moldova în care, așa cum am detaliat, nu găsim reglementări clare cu privire la procedura electronică de autentificare a actelor juridice, în **România** există Legea privind regimul juridic al activității electronice notariale nr. 589/2004 [10].

Prin noțiunea act notarial în formă electronică, legiuitorul român are în vedere, cu precădere, actul notarial care îndeplinește condițiile prevăzute de art. 2 alin.(1) al Legii nr. 589/2004. Astfel, în cazurile în care, potrivit legii, forma scrisă este cerută ca o condiție de probă a unui act juridic, *un înscris în formă electronică* îndeplinește această cerință, dacă i s-a incorporat, atașat, sau i s-a asociat logic o semnătură electronică extinsă, bazată pe un certificat calificat și generată prin intermediul unui dispozitiv securizat de creare a semnăturii.

Legiuitorul român a stabilit că actele juridice în formă electronică instrumentate de notarul public trebuie să îndeplinească, sub sancțiunea nulității absolute, o serie de condiții: să fie efectuate în formă electronică; să fie semnate cu semnătură electronică extinsă a notarului public, bazată pe un certificat calificat, eliberat de un furnizor de servicii de certificare acreditat; să îndeplinească condițiile de fond prevăzute de lege privind operațiunea juridică pe care o consemnează (art. 2 alin.(1) al Legii nr. 589/2004).

În conformitate cu art. 5 al Legii nr. 589/2004, actele notariale ce pot fi îndeplinite în formă electronică sunt următoarele: legalizarea copiilor electronice de pe documentele originale; darea de dată certă prin marcarea temporală a documentelor ce îndeplinesc condițiile prevăzute la art. 2 alin.(1) al legii și atestarea locului unde s-au încheiat acestea; primirea și păstrarea în arhiva electronică a documentelor ce îndeplinesc condițiile prevăzute la art. 2 alin.(1) al legii; legalizarea traducerilor în formă electronică; eliberarea de duplicate; alte operațiuni prevăzute de lege.

Mai mult ca atât, legiuitorul român a reglementat și o procedură specială în acest sens, stabilind: cererile pentru întocmirea unui act notarial electronic se înaintează notarului public, în formă electronică, în acest caz fiind semnate cu semnătura electronică extinsă a solicitantului. În cazul în care cererea este făcută prin reprezentant, se va anexa actul în baza căruia părțile sunt reprezentate, care poate fi și în forma electronică dacă este semnat cu semnătura electronică extinsă a părților (art. 16 din Lege).

Art. 17 din Lege prevede că în termen de 24 de ore de la primirea cererii în formă electronică, notarul public va efectua verificările necesare cu privire la legalitatea actului notarial solicitat, va stabili identitatea părților, prin verificarea semnăturii electronice extinse, și va trimite către solicitant un mesaj de răspuns în care va indica, după caz, taxele de timbru și onorariul aferente actului sau motivele de refuz al efectuării actului notarial solicitat în formă electronică. După primirea confirmării de achitare a taxelor de timbru și a onorariului, notarul public este obligat ca, în termen de 24 de ore, să îndeplinească actul notarial solicitat.

Potrivit art. 18 din Lege, încheierea notarială electronică prin care se constată îndeplinirea unui act notarial electronic va cuprinde următoarele elemente: a) adresa electronică a notarului public; b) denumirea încheierii și numărul acesteia; c) data și ora îndeplinirii actului notarial electronic; d) numele și prenumele notarului public; e) locul unde s-a îndeplinit actul notarial electronic; f) semnătura electronică extinsă a părților, dacă este cazul; g) semnătura electronică extinsă a solicitantului, în cazul în care acesta este o altă persoană decât partea; h) semnătura electronică extinsă a notarului public; i) numărul și data eliberării autorizației de îndeplinire a actelor notariale în formă electronică, precum și data expirării autorizației.

Încheierea notarială electronică prin care se consemnează primirea în arhiva electronică va cuprinde și mențiuni cu privire la: lista documentelor electronice primite, termenul de păstrare, datele de identificare a deponentului și datele de identificare a persoanei căreia trebuie să i se predea documentele electronice.

Notarul public poate efectua legalizarea copiilor electronice de pe un document în formă materială numai după confruntarea copiei electronice cu originalul în formă materială. În încheierea notarială electronică prin care se legalizează copia electronică se va face mențiune despre originalul documentului și despre conformitatea copiei electronice cu originalul. Copiile legalizate electronice de pe documentele din arhiva notarului public se eliberează numai părților, succesorilor și reprezentanților legali ai acestora, precum și persoanelor care justifică un drept sau un interes legitim (art. 19 din Lege). Traducerile în forma electronică pot fi legalizate de notarul public numai dacă poartă semnătura electronică extinsă a unui traducător autorizat (art. 21 din Lege).

Art. 22 din Lege stabilește că în situația dispariției unui act notarial în formă electronică, se va proceda la eliberarea duplicatului acelui act, la cererea părților sau, după caz, a succesorilor acestora, prin consultarea arhivei electronice a notarului public care a întocmit inițial acel act.

În cazul în care un act notarial în formă electronică a dispărut atât de la părți, cât și din arhiva electronică a notarului, reconstituirea se va face de către biroul notarului public care a întocmit actul, cu notificarea prealabilă a tuturor părților sau, după caz, a succesorilor acestora, prin consultarea copiei arhivei electronice a notarului (art. 23 alin.(1) din Lege).

Conform art. 24 alin.(1) din Lege, notarul public este obligat să păstreze în arhiva electronică actele notariale în formă electronică pe care le instrumentează, pe perioada stabilită în conformitate cu normele tehnice privind activitatea de păstrare a documentelor create și primite de birourile notarilor publici, Camerele notarilor publici și Uniunea Națională a Notarilor Publici din România.

În pofida faptului că în România Legea nr. 589/2004 este în vigoare din anul 2005, până în prezent sunt puțini notari care au solicitat autorizarea pentru efectuarea de acte notariale în formă electronică. Problema ar consta în mecanismul imperfect de identificare a consimțământului beneficiarului la momentul autentificării actului juridic. În consecință, ținând cont de experiența României la acest capitol, apare întrebarea privind oportunitatea introducerii și în Republica Moldova a actelor notariale electronice.

Critici aduse actelor notariale electronice. În doctrină au fost analizate dezavantajele actelor notariale electronice, precum și riscurile ce rezultă din această activitate specifică. Astfel, cercetătorul *V. Pistriuga* este de opinie că autentificarea notarială prin utilizarea procedurilor electronice vine în contradicție cu scopul și obiectivele notariatului din Republica Moldova. Apartenența semnăturii unei anumite persoane nu soluționează toate întrebările puse în fața notarului, fiind necesar de a fi întreprinse și celelalte măsuri. În cadrul procedurii notariale de autentificare, sarcinile principale ale notarului constau în stabilirea identității persoanei și verificarea capacității de exercițiu a acesteia, care se face în temeiul actelor de identitate și este compusă din mai multe componente, precum: verificarea corespunderii persoanei cu înfățișarea de pe fotografia actului de identitate, verificarea cunoașterii datelor personale, verificarea identității persoanei prin semnătura olografă aplicată etc. [15, p. 161]

Același autor a specificat că în prezent, luând în considerație progresul tehnologic înregistrat, orice semnătură olografă poate fi repetată prin intermediul mijloacelor tehnice speciale, astfel încât nici expertul nu va fi în stare să deosebească documentul original de cel falsificat [15, p. 162].

Cercetătoarea rusă *O. Sorokina* a ajuns la concluzia că autentificarea notarială a actelor juridice electronice este însoțită de numeroase riscuri. Aplicarea semnăturii electronice

la distanță nu garantează faptul că semnătura a fost aplicată de către titularul acesteia. Nimeni nu poate ști cu certitudine cine a aplicat semnătura electronică la distanță pe un document, deoarece întotdeauna există probabilitatea ca titularul semnăturii electronice să fi transmis dreptul de semnătură unei alte persoane ori să fi fost constrâns de a aplica semnătura electronică contrar voinței lui. De asemenea, există riscul ca informațiile confidențiale ale semnăturii electronice să fie preluate de terțe persoane [24, p. 56]. Drept urmare, aplicarea semnăturii electronice nu poate să garanteze faptul că semnătura a fost aplicată cu adevărat de către solicitantul actului notarial.

Autoarea kazahă A. *Janabilova* a indicat că legislația multor state nu obligă și nu interzice notarilor de a întocmi acte notariale în formă electronică. Cadrul juridic oferă posibilitatea notarilor de a utiliza semnătura digitală și există toate premisele necesare pentru autentificarea electronică a documentelor [25]. Cercetătorul rus R. *Proșcealighin* a menționat că dezvoltarea instituției autentificării actelor notariale în formă electronică este posibilă numai prin legalizarea acestor acțiuni în legislația cu privire la notariat, în legislația civilă și procesual-civilă [23, p. 40].

În opinia autorului francez H. *Kermarrec*, în universul actelor electronice trebuie să găsim elementele fundamentale care caracterizează autenticitatea actului. Actul notarial în formă electronică nu este un act notarial de tip *sui generis*, ci are toate atributele de autenticitate valabile pentru actele notariale clasice. Atribuțiile notarului în legătură cu autentificarea actelor electronice rămân neschimbate, doar condițiile de exercitare sunt profund modificate [20, p. 16].

Doctrina de drept notarial a evidențiat numeroase opinii critice cu referire la actele electronice. Luând în considerație că actul juridic a fost îndeplinit în formă electronică, persoana care se adresează cu cerere de chemare în judecată întâmpină dificultăți legate de probarea împrejurărilor de fapt [14, p. 78]. Deși legislația procedurală admite prezentarea în calitate de probă a documentelor electronice, participanții la raporturile procesual-civile privesc cu prudență și neîncredere informațiile obținute prin utilizarea tehnologiilor informaționale.

Au fost aduse argumente că o eventuală utilizare de către notari a semnăturii electronice aplicate la distanță nu poate să garanteze faptul că semnătura a fost aplicată de către titular. În acest sens au fost prezentate exemple din practică care denotă cazuri de falsificare a semnăturii electronice, inclusiv prin improvizarea semnăturii cu utilizarea mijloacelor tehnice special [20, p. 19].

Actul notarial electronic trebuie să corespundă condițiilor cerute actului autentic în forma sa clasică, pentru a beneficia de forța probantă și forța executorie. Actul autentic își atrage toată puterea din calitatea de martor a notarului, dar pentru a fi martor, notarul trebuie să fie prezent în mod fizic în timpul manifestării voinței de către beneficiar, prin citirea actului, exercitarea altor îndatoriri profesionale. Doar în aceste condiții notarul va putea să-și exercite rolul de martor activ [21, p. 264-265].

Dificultățile de utilizare a actelor notariale electronice se rezumă la lipsa de corelare la nivel normativ între normele procedurii notariale clasice, cu regulile de aplicare a semnăturii electronice. Conform Legii R.M. cu privire la notariat nr.1453/2002 [11], până la autentificarea actului notarial, notarul are obligația de a stabili identitatea persoanei (art.42), de a verifica capacitatea de exercițiu și capacitatea juridică a persoanelor (art.43), de a verifica autenticitatea semnăturilor părților și altor persoane care s-au adresat pentru îndeplinirea actului notarial (art. 44). Această verificare poate fi făcută numai în prezența persoanei, cu examinarea datelor din actul de identitate prezentat.

Notarul mai este obligat să verifice, în prezența persoanei fizice, dacă aceasta are discernământ, precum și faptul dacă intențiile persoanei fizice corespund cu voința sa reală. Ținând

cont de aceste obligații pe care le are notarul, ajungem la concluzia că în prezent, procedura notarială de autentificare la distanță a actelor juridice în Republica Moldova este imposibilă.

Garantarea confidențialității și securității datelor electronice necesită investiții mari, iar în legătură cu aceasta se pune problema costului serviciilor notariale. Trecerea la notariatul electronic este strâns legată de situația economico-socială din republică, precum și de mentalitatea populației. În situația în care notariatul din Republica Moldova va prelua procedurile electronice, cheltuielile financiare ale notarilor vor crește, iar populația va achita mai mult pentru serviciile notariale.

Mai există riscul ca notariatul să se transforme într-un serviciu public costisitor, destinat unui cerc restrâns, în timp ce majoritatea populației nu-și va permite financiar accesul la aceste servicii. În consecință, notarii care nu vor putea obține venituri suficiente pentru asigurarea implementării procedurii electronice, vor ajunge în incapacitate de plată. Cu titlu de exemplu, aducem experiența României în implementarea actelor notariale în formă electronică. Astfel, deși Legea României privind regimul juridic al activității electronice notariale nr. 589/2004 este în vigoare din 2005, până în prezent sunt puțini notari care au solicitat autorizarea pentru efectuarea de acte notariale în formă electronică. Drept urmare, apare întrebarea privind oportunitatea introducerii acestei forme a actelor notariale în Republica Moldova la etapa actuală.

Printre aspectele problematice ale introducerii actelor notariale electronice este problema stocării copiilor de rezervă ale documentelor electronice. Riscul principal al acestei probleme este distrugerea, denaturarea, schimbarea documentelor electronice din cauza atacurilor hackerilor. Soluția la această problemă este dezvoltarea și implementarea unui produs software adecvat care să asigure păstrarea și confidențialitatea informațiilor. Această propunere implică în mod inevitabil costuri financiare din partea notarilor și poate contribui la creșterea tarifelor pentru îndeplinirea actelor notariale electronice.

O altă dificultate în implementarea notariatului electronic ține de crearea și întreținerea unui centru de certificare a cheilor publice. Spre exemplu, în statele Uniunii Europene notariatul electronic se aplică la nivel avansat. În Franța, Austria, Belgia, Olanda, notarii au propriile centre de certificare a cheilor publice, care asigură notarii cu semnături electronice avansate calificate. În Germania, există o colaborare dintre notarii publici și companiile private din sfera tehnologiilor informaționale, în special cu corporațiile Hewlett-Packard Company și Capgemini.

Ținând cont de numărul mic de notari publici în Republica Moldova, este imposibilă, din punct de vedere financiar, atât crearea de către notari a unui centru de certificare a cheilor publice propriu, cât și întreținerea ulterioară a acestuia [15, p. 163].

Procedura notarială electronică este bazată pe criptarea informației, iar pentru a fi posibilă vizualizarea documentului electronic, acesta va trebui decriptat. În acest scop, orice notar va trebui să dispună de un sistem de programare care să permită decriptarea documentelor electronice. O problemă ține de faptul că în sistemul tehnologiilor informaționale se operează cu diferite programe de criptare. În situația în care cetățeanul va aplica semnătura sa electronică cu un sistem de programare care nu este accesibil notarului sau dacă fiecare notar în parte va lucra cu diferite programe de aplicație, autentificarea notarială a documentului electronic nu va mai fi posibilă.

În *Franța* notarul pregătește actul notarial pe un software, apoi scanează toate anexele pentru a le atașa în format electronic. Mai apoi, notarul prezintă actul pe ecran clientului, astfel încât acesta să îl poată citi. Dacă solicitări de modificare nu sunt, notarul validează conținutul actului și anexele cu cheia „Real”. Aceasta reprezintă o cheie de computer criptată care conține datele de identificare și semnătura notarului. Actul apare apoi pe un

comprimat și pe acest suport părțile vor semna cu un stilou electronic. Clientul semnează actul notarial și anexele direct pe suportul electronic. Din moment ce semnătura electronică a notarului este aplicată, actul devine autentic și este trimis automat și instantaneu către serverul centralizat, la care numai notarul semnatar are acces. Notarul semnatar va putea recupera în orice moment actul și anexele sale, de exemplu pentru a emite copii. Clientul poate primi pe email o copie a actului notarial electronic [3, p. 25].

Cel dintâi act notarial pe suport electronic în Franța a fost semnat la 28 octombrie 2008. Până a ajunge la acest punct de reglementare, mai multe texte legislative au fost modificate. Conform doctrinei franceze, actul notarial electronic conține aceleași garanții de securitate, conservare și disponibilitate precum actul notarial clasic: se păstrează autenticitatea actului (data întocmirii, forța executorie și forța probantă). Actul electronic este protejat prin cod secret și parolă criptată care conțin datele de identificare și semnătura notarului.

În **Germania** autentificarea electronică a actelor juridice a fost introdusă în anul 2001. În acest scop, Camera notarială eliberează fiecărui notar un cod criptat, cu ajutorul căruia pot fi efectuate operațiuni în sistemele informaționale. Rețeaua electronică unificată a notarilor din Germania este denumită Notarnetz. Camera notarială din Germania asigură implementarea notariatului electronic prin colaborare cu cele mai apreciate companii din sfera tehnologiilor informaționale [3, p. 26].

Chiar și în aceste condiții, în practica statelor Uniunii Europene notarii încă nu sunt pregătiți psihologic de a utiliza în exclusivitate suportul electronic. Într-o profesie care se bazează în mod tradițional pe suporturile de hârtie, este adevărat că dematerializarea poate speria pe unii. Actul notarial electronic le produce temeri, deoarece simt că nu mai controlează procesul de elaborare a actului, fapt ce este frustrant pentru profesioniștii care manifestă grija pentru detalii și care au format obișnuința de a întocmi acte în forma materializată. Ei manifestă preocuparea constantă de a-și asigura securitatea sporită a acțiunilor juridice și tehnice pentru a produce efectele juridice dorite de părți. Această situație reflectă marea incertitudine exprimată de practicanți.

În decursul anilor, notarul public a format o legătură psihologică aproape că fuzională cu suportul de hârtie. Suportul electronic este privit cu suspiciune de către notar. Schimbarea pare a fi abruptă, prea adâncă în obiceiurile notarilor și colaboratorilor lor. Ei au nevoie de o perioadă de adaptare. Actul notarial electronic este greu de asimilat de către generațiile de notari care au dificultăți cu tehnologia informatică, și care încă cred că computerul este un instrument exclusiv pentru secretariat.

Concluzii. Generalizând cele relatate, ajungem la concluzia că la momentul actual, în Republica Moldova, autentificarea notarială a actelor juridice electronice nu este posibilă.

Spunem că în legislația Republicii Moldova nu este reglementat mecanismul de autentificare a actelor juridice la distanță. Autentificarea actului juridic în formă electronică trebuie să fie efectuată cu respectarea acelorași condiții cerute pentru actul notarial pe suport de hârtie, dar în practică, acest lucru este imposibil din cauza lipsei de corelare la nivel normativ între normele procedurii notariale clasice cu regulile de utilizare a semnăturii electronice.

Imposibilitatea utilizării procedurii notariale electronice de autentificare se explică prin următoarele: *În primul rând*, notarul are obligația de a verifica capacitatea de exercițiu a solicitantului, însă la distanță, acțiunile de verificare a capacității de exercițiu nu pot fi efectuate. *În al doilea rând*, o eventuală trecere la notariatul electronic este strâns legată de situația economico-socială din republică, precum și de mentalitatea populației. În situația în care notariatul din Republica Moldova va prelua procedurile electronice, cheltuielile financiare ale notarilor vor crește, iar populația va achita mai mult pentru serviciile notariale. Există riscul ca notariatul să se transforme într-un serviciu public costisitor, destinat unui

cerc restrâns de persoane. În al treilea rând, există probleme legate de programul de criptare. În situația în care cetățeanul va aplica semnătura sa electronică cu un sistem de programare care nu este accesibil notarului sau dacă fiecare notar în parte va lucra cu diferite programe de aplicație, autentificarea notarială a documentului electronic nu va mai fi posibilă. În al patrulea rând, lipsesc garanțiile de securitate și de confidențialitate a informației stocată de notar pe suport electronic.

Spre deosebire de legislația din Republica Moldova în care, așa cum am detaliat, nu găsim reglementări clare cu privire la procedura notarială electronică, în **România** există Legea privind regimul juridic al activității electronice notariale nr. 589/2004, în vigoare din anul 2005. Cu toate acestea, în România sunt puțini notari care să fi solicitat autorizarea pentru efectuarea de acte notariale electronice, iar problema ar consta în mecanismul imperfect de identificare a consimțământului la autentificarea actului juridic.

În consecință, ținând cont de experiența României la acest capitol, apare întrebarea privind oportunitatea introducerii și în Republica Moldova a actelor notariale electronice.

Bibliografie:

1. BERNEVEC, D. Actul notarial în formă electronică. In: *Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova. Științe socio-umanistice*. 2015, Volumul II, p. 3
2. CHIRTOACĂ, L. Aspecte privind regimul juridic al contractului electronic și a semnăturii electronice (digitale) în Republica Moldova. In: *Vector European*. 2014, nr. 3, p. 121
3. DOUVILLE, Th. Signature électronique: enjeux et perspectives pour le notariat. In: *La revue du notariat „Deffrénois”* (Franța). 2017, nr. 20, p. 25
4. Regulamentul (UE) nr.910/2014 al Parlamentului European și al Consiliului din 23 iulie 2014 privind identificarea electronică și serviciile de încredere pentru tranzacțiile electronice pe piața internă și de abrogare a Directivei 1999/93/CE. In: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene L257/73* din 28.08.2014
5. Hotărârea Guvernului R.M. nr.857 din 31.10.2013 cu privire la Strategia națională de dezvoltare a societății informaționale „Moldova Digitală 2020”. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2013, nr.252-257.
6. Hotărârea Guvernului R.M. nr. 414 din 08.05.2018 cu privire la măsurile de consolidare a centrelor de date în sectorul public și de raționalizare a administrării sistemelor informaționale de stat. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2018, nr. 157-166
7. Legea privind semnătura electronică și documentul electronic nr.91 din 29.05.2014. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2014, nr. 174-177.
8. Legea privind comerțul electronic nr.284 din 22.07.2004. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2004, nr. 138-146
9. Legea privind semnătura electronică nr. 455 din 18.07.2001. In: *Monitorul Oficial al României*. republicat, 2014, nr. 316, Partea I
10. Legea privind regimul juridic al activității electronice notariale nr. 589 din 15.12.2004. In: *Monitorul Oficial al României*. Partea I, 2004, nr. 1227
11. Legea cu privire la notariat nr. 1453 din 08.11.2002. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2002, nr. 154-157
12. Legea R.M. privind procedura notarială, proiect. [online] [citat 20.09.2018]. Disponibil: http://www.justice.gov.md/public/files/transparența_in_procesul_decizional/coordonare/2017/martie/PL_Procedura_notariala0304.pdf.
13. MARINESCU, I.L. Modalități de manifestare a consimțământului în cadrul contractelor electronice. In: *Revista de Științe Juridice*. Supliment. 2015, nr. 2, p. 166
14. MARCADÉ, D., MION, B., MOUSSINET, M. *La formalisation des actes notariés, Pratique notariale*. 2e édition. Paris: Lexis Nexis, 2018, 78 p.

15. PISTRIUGA, V. Perspectiva autentificării notariale a actelor juridice electronice în Republica Moldova. In: *Interacțiunea dreptului intern cu dreptul internațional: provocări și soluții: materiale ale Conferinței științifice internaționale*. Chișinău, 14 noiembrie 2014, Volumul II, p. 161
16. Portalul avocaturii de afaceri din R.M., [online] [citată 02.12.2018]. Disponibil: <https://www.bizlaw.md/public/2017/09/28/notarii-vor-putea-autentifica-traducerile-semnate-electronic-de-traducatorii-autorizati>
17. Regulamentul privind cerințele de amenajare a biroului notarului, aprobat prin Ordinul ministrului justiției al R.M. nr. 207 din 04.04.2017. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2017, nr. 119-126
18. ROY, A., SALVAS, B. Réflexions sur l'acte notarié électronique en droit québécois. In: *Droit du commerce électronique*. Montréal: Thémis, 2002, p. 653-654
19. Ordinul Ministrului Justiției al R.M. nr.394 din 29.09.2005 cu privire la aprobarea girurilor de autentificare și a certificatelor notariale. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2005, nr. 135-138.
20. KERMARREC, H. Plaidoyer pour la signature d'actes notariés sous forme électronique. In: *La Revue des Notaires* (Franța). 2010, nr. 1, p. 16
21. PEPIN, P. Circulation du document notarié et ses effets comme acte qui légitime dans le domaine juridique. In: *Revue du notariat*. 2001, nr. 103, p. 264-265
22. КИРИЛЛОВА, Е.А. Проблемы развития электронного документооборота в российском нотариате. In: *Нотариус* (Federația Rusă). 2017, nr. 1, p. 6-7
23. ПРОЩАЛЫГИН, Р.А. Правовое регулирование нотариального удостоверения сделок в электронной форме. In: *Нотариус* (Federația Rusă). 2017, nr. 5, p. 40.
24. СОРОКИНА, О.С. Особенности и проблемные аспекты нотариального удостоверения сделок в электронном виде. In: *Наука. Общество. Государство*. 2018, nr. 1, p. 56.
25. ЖАНАБИЛОВА, А.Б. Нотариальное удостоверение электронных сделок. Перспективы. [online] [citată 09.11.2018]. Disponibil: <https://www.zakon.kz/4929109-notarialnoe-udostoverenie-elektronnyh.html>

CZU 347.736

CATEGORIILE DE PERSOANE CĂRORA LI SE APLICĂ PROCEDURA DE INSOLVABILITATE

Doinița GORE, *drd., specialitatea Drept civil, Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Chișinău*
Coordonator științific: **Iurie MIHALACHE**, *dr., conf. univ.*

Abstract: *The insolvency institution is one of the most important legal instruments that governs patrimonial relations and ensures stability in the civil circuit. As an indispensable attribute of an economy circuit, the purpose of the insolvency procedure is to eliminate companies in the economic circuit with inadequate and inefficient management or to restore economic and financial activity when companies are in a temporary financial difficulty.*

Keywords: *insolvency procedure, insolvent debtor, simplified bankruptcy procedure, representative of the debtor.*

Insolvabilitatea debitorului presupune o stare de dezechilibru financiar a patrimoniului debitorului, a căror valoare a pasivelor depășește valoarea activelor. Prin urmare, este posibilă aplicarea procedurii de insolvabilitate în situația în care debitorul nu este în stare să-și achite datoriile exigibile, lichide și ajunse la scadență cu mijloacele financiare proprii, indiferent de raportul dintre elementele active și elementele pasive ale patrimoniului debitorului.

Potrivit art. 4 alin. (1) din Legea insolvenței [12], participanții la procesul de insolvență sunt: administratorul provizoriu, administratorul insolvenței, lichidatorul, creditorii, adunarea creditorilor, comitetul creditorilor, debitorul sau, după caz, reprezentantul debitorului, alte organe și persoane stabilite în această lege.

În conjunctura prevederilor normei citate, delimităm pe de o parte participanții activi care sunt beneficiarii sau cei care au o atitudine pasivă în proceduri de insolvență iar pe de altă parte sunt organele abilitate de lege să aplice această procedură: instanța de insolvență, administratorul provizoriu, administratorul de insolvență și lichidatorul.

Potrivit Legii insolvenței nr. 149/2012, pentru intentarea și aplicarea procedurii de insolvență este necesar de a întruni cumulativ două condiții după cum urmează: debitorul persoană fizică sau juridică să facă parte din categoriile entităților supuse aplicării procedurii de insolvență și existența temeiului general (incapacitatea de plată) sau temeiului special (supraîndatorarea) de intentare a unui proces de insolvență.

Întrucât actele normative în materie de lichidare și insolvență nu o prevăd, considerăm necesar de a adăuga o a treia condiție și anume *cuantumul minim al creanțelor îndreptate asupra averii debitorului* [22, p. 322]. În susținerea acestei idei, indicăm că cheltuielile procesului de insolvență ar putea fi exorbitante în raport cu cuantumul creanței invocate și solicitate (a se vedea cauza SRL „Comviro” vs SRL „Prosinteza-Prim”, nr. 2i-812/2018, Judecătoria Chișinău). Totodată, sistemul judiciar din Republica Moldova este suprasolicitat printr-un volum mare de dosare și având în vedere resursele disponibile relativ limitate, este necesar de a analiza modul în care ar fi oportun sau nu de a înainta cereri introductive cu valoarea cuantumului creanțelor în speță foarte mică.

Astfel, unele legislații străine [19], face distincție între datoriile debitorului, după natura și cuantumul lor, în ce privește reglementarea condițiilor intentării procedurii. Atunci când acțiunea se deschide la cererea unor creditori, creanțele acestora trebuie să atingă o anumită *valoare-prag*. În schimb, dacă cererea de intentare a procedurii este formulată de debitor, legea nu impune condiții privind cuantumul datoriilor pentru care s-a instalat insolvența [22, p. 323-324].

Debitor în cadrul procesului de insolvență este acel participant la proces, persoană fizică sau persoană juridică, indiferent de forma de organizare și tipul de proprietate, aflat în stare de incapacitate de plată sau de supraîndatorare, care a depus sau față de care s-a depus cererea introductivă în condițiile legii [7].

Potrivit art. 1 alin. (2) din Legea insolvenței [12], *„Prezenta lege este aplicabilă persoanelor juridice, indiferent de tipul de proprietate și forma juridică de organizare, întreprinzătorilor individuali, inclusiv titularilor de patentă de întreprinzător, societăților de asigurări, organismelor de plasament colectiv în valori mobiliare, companiilor fiduciare, organizațiilor necomerciale, înregistrate în Republica Moldova în modul stabilit. Prezenta lege nu se aplică băncilor”*. Iar potrivit art. 1 alin. (3) aceleași legi, *„Statul, unitățile administrativ-teritoriale și persoanele juridice de drept public nu sînt subiecte ale insolvenței”*.

Prin urmare, norma citată supra identifică sfera persoanelor cărora li se aplică procedura de insolvență delimitând persoanele fizice de persoanele juridice și organizațiile comerciale de organizațiile necomerciale. Subliniem faptul că, efectiv, aplicabilitatea Legii insolvenței se extinde atât asupra persoanelor juridice cu scop lucrativ, cât și celor cu scop nelucrativ, potrivit legislației sau actului de constituire (statut). În ceea ce privește societățile de asigurări, organismele de plasament colectiv în valori mobiliare și companiile fiduciare, indicăm că Legea insolvenței se aplică cu titlu de drept comun, întrucât acestea sunt reglementate prin legi speciale [10].

Așa cum rezultă din Legea insolvenței nr.149, prevederile acesteia nu sunt aplicabile băncilor, deoarece procedura de lichidare a băncilor este reglementată prin legea specială [8], statului, unităților administrativ-teritoriale și persoanele juridice de drept public, deoarece acestea nu sunt subiecte ale insolvenței, în temeiul art. 1, alin. 3 Legii insolvenței nr. 149 din 29.06.2012.

Fiind partea centrală în cadrul procedurii de insolvență și obiectul numeroaselor modificări aduse de legiuitor de la trecerea la economia de piață până în prezent, debitorul insolvent nu a căpătat o secțiune separată în cadrul Legii insolvenței, ca și în cazul celorlalți participanți ai procedurii.

Mai mult decât atât, în momentul de față, în Republica Moldova, nu exista o reglementare specială a insolvenței persoanelor fizice, așa cum exista în Uniunea Europeană sau în Statele Unite ale Americii. Fiind o componentă importantă a regimului modern de insolvență, este mai necesar ca oricând ca legiuitorul național să își exprime disponibilitatea și să preia practicile statelor internaționale de a crea o lege eficientă privind insolvența persoanelor fizice.

Prin urmare, identificarea categoriilor de persoane fizice și persoane juridice care pot avea calitatea de debitor în cadrul procedurii de insolvență este indispensabilă întinderii domeniului de aplicare a procedurii. Din acesta perspectivă, delimitarea potențialilor debitori ai procedurii de insolvență a fost mereu în atenția legiuitorului și obiectul numeroaselor modificări pe care le-a suferit de-a lungul timpului.

1. Persoanele fizice

Autorul român, Gh. Piperea [6, p.217] subliniază că persoana fizică devine comerciant în condițiile, după cum urmează: săvârșirea de acte de comerț obiective, exercițiul sistematic și efectiv, cu titlu de profesiune, al faptelor de comerț și exercițiul comerțului în nume propriu și pe risc economic propriu.

În doctrină [6, p. 217] se adaugă și caracterul licit al faptelor de comerț exercitate. Însă, dimpotrivă, tocmai în cazul în care comerțul este exercitat în condiții ilicite, este mai necesar ca oricând să se aplice procedura falimentului, care se finalizează cu eliminarea din câmpul relațiilor de afaceri a acelor persoane care, prin însăși ilegalitatea comerțului lor, au scurtcircuitat aceste relații, afectându-le în mod grav.

Pe lângă condițiile enumerate mai sus, legislația națională prevede că, obligatoriu, persoanele fizice sau juridice cărora se aplică procedura de insolvență să fie înregistrate pe teritoriul Republicii Moldova în modul stabilit.

În conformitate cu art. 26 alin. (1) din Codul civil [4], „*persoana fizică are dreptul să practice activitatea de întreprinzător, fără a constitui o persoană juridică, din momentul înregistrării de stat în calitate de întreprinzător individual sau alt mod prevăzut de lege*”. În acest context, legiuitorul acordă posibilitatea persoanei fizice de a desfășura activitate de întreprinzător și în baza patentei de întreprinzător [11]. Totodată, la capitolul IX din Legea insolvenței sunt reglementate particularitățile debitorului insolvent înregistrat sub forma gospodăriei țărănească (de fermier) [15].

Potrivit prevederilor legale, persoanele fizice care desfășoară activitate de întreprinzător trebuie să fie înregistrate într-o formă organizatorico-juridică, în caz contrar, acestea nu pot avea calitatea de debitor în cadrul procedurii de insolvență.

Prin urmare, persoanele fizice care desfășoară activitate de întreprinzător, înregistrate în modul stabilit de lege și care pot avea calitatea de debitor în cadrul procedurii de insolvență sunt după cum urmează: întreprinderea individuală, titularul patentei de întreprinzător și gospodăria țărănească (de fermier).

În rezultatul celor expuse, persoana fizică poate desfășura activitate comercială individual și independent, ca persoană fizică autorizată, ca întreprinzător titular al unei întreprinderi individuale sau patentei de întreprinzător și membru al unei gospodării țărănești (de fermier).

Art. 134 alin. (1) lit. a) din Legea insolvențității, în mod expres, prevede că procedura simplificată a falimentului se aplică debitorilor aflați în stare de insolvență printre care și întreprinderile individuale și gospodăriile țărănești (de fermier) și titularilor patentei de întreprinzător.

Întreprinderea individuală presupune desfășurarea activității economice de sine stătător și independent de către fondator – persoană fizică. Legea însă prevede expres posibilitatea implicării mai multor persoane (membri de familie ai fondatorului, directorul, salariații etc.), dar în astfel de condiții activitatea nu va mai fi individuală ci colectivă [2].

Astfel, potrivit art. 1 din Legea privind înregistrarea de stat a persoanelor juridice și a întreprinzătorilor individuali [16], „*întreprinzător individual – persoană fizică cu capacitate de exercițiu deplină, care practică activitate de întreprinzător în nume și pe risc propriu, fără a constitui o persoană juridică, și este înregistrată în modul stabilit de lege*”.

Art. 14 al aceleiași legi prevede că „*întreprinderea individuală este întreprinderea care aparține cetățeanului, cu drept de proprietate privată sau membrilor familiei acestuia, cu drept de proprietate comună. Patrimoniul întreprinderii individuale se formează pe baza bunurilor cetățeanului (familiei) și altor surse care nu sunt interzise de legislație. Antreprenorul posesor al întreprinderii individuale poartă răspundere nelimitată pentru obligațiile acesteia cu întreg patrimoniul său*”.

Potrivit art. 13 din Legea cu privire la antreprenoriat și întreprinderi [9], activitatea de muncă individuală are caracterul muncii de întreprinzător și se poate desfășura în formă de organizare a întreprinderii individuale. În corespundere cu art. 3 alin. (4) al aceleiași legi, indicăm că întreprinderea individuală nu este o persoană juridică, însă ea devine subiect de drept din momentul înregistrării de stat.

Din altă perspectivă, întreprinderea individuală nu are patrimoniu propriu, acesta fiind inseparabil de patrimoniul fondatorului. Fondatorul dedică o parte din bunurile sale activității aducătoare de profit, fără a fi rupte din patrimoniul său. Din moment ce bunurile personale destinate activității rămân în proprietatea și chiar în posesiunea fondatorului, iar cele dobândite din activitatea de întreprinzător intră în patrimoniul său, nu poate fi vorba de nașterea și existența unui subiect distinct de drept. Mai mult decât atât, în lipsa unui patrimoniu propriu, întreprinderea individuală nu poartă răspundere, căci pentru obligații răspunde fondatorul cu întreaga sa avere [1].

În cazul în care, în mod previzibil, întreprinzătorul individual nu își poate onora obligații pecuniare certe, lichide și scadente, acesta este în drept să depună cerere introductivă, iar dacă acesta a intrat deja în incapacitate de plată, potrivit art. 14 și art. 136 din Legea insolvențității nr. 149/2012, debitorul este obligat ca în termen de 30 de zile să se adreseze în instanța de insolvență, în caz contrar, va fi supus răspunderii subsidiare în fața creditorilor.

În conjunctura celor expuse, procedura simplificată a falimentului poate fi intentată atât la cererea introductivă înaintată de creditor, cât și de debitor. Odată cu constatarea insolvențității debitorului – persoană fizică, acesta intră în procedura simplificată a falimentului, fără a fi suspus aplicării perioadei de observație (provizorie).

Suplimentar, Legea insolvențității mai prevede la art. 136, posibilitatea aplicării procedurii de restructurare asupra întreprinzătorului individual în cazul în care, ulterior aplică-

rii procedurii simplificate a falimentului, se constată că întreprinzătorul dispune de capacități viabile care ar permite redresarea solvabilității acestuia.

Un alt moment de care trebuie ținut cont, este cazul în care debitorul persoană fizică decedează până la intentarea procedurii de insolvabilitate, atunci instanța de insolvabilitate va decide încetarea procesului, potrivit art. 36 alin. (1) din Legea insolvabilității. Pe de altă parte, același articol la aliniatul (2) prevede că *„dacă debitorul persoană fizică decedează după intentarea procedurii de insolvabilitate, procesul va continua, moștenitorii luând locul debitorului în proces chiar dacă au acceptat moștenirea în măsura în care pasivele nu depășesc activele masei succesoriale”*.

În ceea ce privește *titularul patentei de întreprinzător*, procedurile aplicabilității Legii insolvabilității inclusiv valorificarea masei debitoare și de separare a bunurilor aflate în proprietate comună în devălmășie sunt analogice întreprinzătorului individual.

Potrivit art. 2 al Legii cu privire la patenta de întreprinzător [11] *„titular al patentei de întreprinzător poate fi persoana fizică (cetățean al Republicii Moldova, cetățean străin, apatrid) care are capacitate deplină de exercițiu și locuiește permanent pe teritoriul Republicii Moldova”*.

Aceeași lege definește patenta de întreprinzător ca *„ un certificat de stat nominativ ce atestă dreptul persoanei fizice de a desfășura genul de activitate de întreprinzător indicat în ea în decursul unei anumite perioade de timp”*. Activitatea respectivă nu implică deținerea unor registre de evidență contabilă, precum și nici nu se efectuează operațiuni cu aparatul de casă, fapt pentru care patenta de întreprinzător nu se înregistrează nici în Registrul de Stat al întreprinderilor și organizațiilor.

Totodată, răspunderea juridică față de obligațiile neexecutate în cadrul activității economice în baza patentei de întreprinzător o poartă întreprinzătorul cu întreg patrimoniul său, excepție făcând bunurile, care, potrivit legii, nu pot fi urmărite.

Cu referire la *gospodăria țărănească (de fermier)*, art. 2 din Legea privind gospodăriile țărănești (de fermier) [15] prevede că aceasta este *„o întreprindere individuală bazată pe proprietate privată asupra terenurilor agricole și asupra altor bunuri, pe munca personală a membrilor de familie, având ca scop obținerea de produse agricole, prelucrarea lor primară și comercializarea, cu preponderență, a propriei producții agricole”*.

Gospodăria țărănească se constituie în baza unei declarații de constituire în formă autentică, depusă de către o persoană fizică cu capacitate de exercițiu deplină la autoritatea administrației publice locale din localitatea unde își are domiciliul sau unde se află terenul cu destinație agricolă.

În aceeași ordine de idei, conducătorul care administrează gospodăria țărănească este o persoană fizică care este înregistrată în calitate de întreprinzător individual – gospodărie țărănească. Potrivit Legii privind gospodăriile țărănești (de fermier), conducătorul gestionează activitățile gospodăriei țărănești, încheie contracte, inclusiv de angajare, ține evidența contabilă și îndeplinește alte operațiuni. Pot fi participanți ai gospodăriei țărănești membrii de familie ai fondatorului, inclusiv soțul, copiii, părinții, frații și nepoții. Fondatorul răspunde pentru obligațiunile asumate în legătură cu activitatea din cadrul gospodăriei țărănești cu tot patrimoniul său.

Astfel, dreptul și obligația de a depune cerere introductivă privind intentarea procesului de insolvabilitate împotriva gospodăriei țărănești (de fermier) îi revine conducătorului, iar, conform art. 232 din Legea insolvabilității, pentru înaintarea cererii introductive mai este obligatoriu și acordul scris al tuturor membrilor gospodăriei țărănești.

În cadrul aceluiași articol, se dispune că, pe lângă documentele prevăzute la art. 17, conducătorul gospodăriei țărănești (de fermier) anexează la cererea introductivă documentele privind:

- a) Componenta și valoarea patrimoniului gospodăriei;
- b) Componenta și valoarea bunurilor aflate în proprietatea membrilor gospodăriei, precum și sursele acestor bunuri;
- c) Mărimea veniturilor estimate pentru încheierea sezonului de lucrări agricole.

De asemenea, documentele enumerate se anexează și la referința privind cererea introductivă înaintată de creditori.

Ca și în cazul întreprinderii individuale, gospodăriilor țărănești nu li se aplică perioada de observație (provizorie) iar odată cu intentarea procesului de insolabilitate se inițiază procedura simplificată a falimentului.

Din legea insolabilității rezultă că masei debitoare i se atribuie bunuri aflate în proprietate comună a membrilor gospodăriei țărănești

Potrivit articolului 15 din Legea cu privire la gospodăriile țărănești (de fermier) nr. 1353 din 03.11.2000 și articolului 247 din Legea insolabilității nr. 149/2012, organul de conducere al gospodăriei țărănești este fondatorul, ceea ce înseamnă că anume acesta este pasibil de răspundere nu și membrii ei, ca efect al art. 14, 136, 233, 247 din Legea insolabilității nr. 149/2012.

Membrii gospodăriilor țărănești sunt comercianți persoane fizice de la data înregistrării la organul competent și răspund solidar și indivizibil pentru datoriile contractate de reprezentant în legătură cu exploatarea întreprinderii [23].

2. Persoanele juridice

După cum s-a menționat anterior, persoanele juridice pot avea calitate de debitor în cadrul procedurii de insolabilitate în condițiile când se află în stare de insolabilitate (incapacitate de plată sau de supraîndatorare). Având în vedere că persoana juridică poate fi de drept privat și de drept public, urmează să identificăm debitorii cărora li se aplică reglementările Legii insolabilității nr. 149/2012.

Astfel, persoane juridice de drept privat care pot avea calitate de debitor insolabil sunt:

1. Societățile comerciale (cu scop lucrativ): societatea pe acțiuni, societatea în comandită, societatea în nume colectiv și societatea cu răspundere limitată;

În acest sens, fondatorii unei societăți comerciale au obligația legală de a stabili, în actul constitutiv, forma juridică a acesteia, formă care atrage un regim juridic propriu al constituirii, organizării, funcționării și încetării existenței societății comerciale [22, p.322].

Mai mult decât atât, reglementările în materie de insolabilitate vor fi aplicabile tuturor societăților comerciale înscrise în Registrul de Stat al persoanelor juridice care adevărește cu precizie dobândirea personalității juridice și existenței acestora ca subiecți de drept.

În condițiile legii debitorul poate fi persoana juridică care practică activitate de întreprinzător, care a înaintat din nume propriu sau față de care s-a înaintat cerere introductivă. Este important de ținut cont de faptul că legea insolabilității se aplică societăților nu și asociațiilor, aceștia din urmă nu au calitatea de profesioniști prin simpla participare la constituirea unei societăți cu personalitate juridică [3, p. 198].

Cu toate acestea, în dreptul francez procedura colectivă se aplică și asociațiilor care au o răspundere nelimitată și solidară (art. L 624-1 din Codul comercial francez), dar nu pe considerentul că aceștia devin comercianți, ci pentru că această extindere este expresia cea mai adecvată a răspunderii nelimitate și solidară a asociațiilor pentru obligațiile sociale [3, p. 198].

2. Cooperativele de întreprinzător, de consum și de producție;

Potrivit art. 53, alin. (4), din legea cu privire la cooperativa de producție [14], „*lichidarea cooperativei în cazul insolvenței se efectuează în conformitate cu Legea insolvenței nr. 632-XV din 14 noiembrie 2001*”. În acest caz, aplicabilă este legea în vigoare și anume Legea insolvenței nr. 149/2012.

3. Organizațiile necomerciale (asociații, fundații și instituții). Legiuitorul determină că organizațiile necomerciale sunt în drept să desfășoare orice activitate neinterzisă de lege care ține de realizarea scopurilor prevăzute de statut sau care decurg din ele. Veniturile rezultate sunt necesare să fie orientate pentru atingerea scopului nonprofit al organizației și se repartizează membrilor acesteia. De regulă, prevederile privind procedura de insolvență față de organizațiile necomerciale sunt analogice societăților comerciale.

În dreptul românesc [3, p. 221], aceste persoane juridice (organizații necomerciale) interzic distribuirea fondurilor rezultate din lichidare sau a activelor rămase în urma lichidării către membrii asociației sau fundației. Astfel, chiar dacă, în urma îndeplinirii creditorilor care s-au înscris la masa credală, ar rămâne fonduri sau active, excedentul nu va fi repartizat asociaților, ci va fi distribuit unei alte fundații sau asociații cu scop asemănător.

Pe de altă parte, în ceea ce privește distribuirea surplusului, Legea insolvenței nr. 149/2012 (art. 159) nu face distincție între persoanele juridice cu scop lucrativ și cele cu scop nelucrativ, ci doar prevede că administratorul/lichidatorul transmite surplusul către debitor.

Este important de specificat că *societățile comerciale și necomerciale dizolvate* la fel pot fi subiect al procedurii de insolvență numai în cazurile în care în cazul acestora se aplică exclusiv procedura simplificată a falimentului (art. 134, alin. (1), lit. C) din Legea insolvenței cu condiția declarării ei direct în faliment fără a mai parcurge perioada de observație. Condițiile esențiale sunt ca societatea comercială/necomercială să fie dizolvată anterior formulării cererii introductive, să fie subiect de drept privat și să desfășoare activități de drept privat.

O societate comercială dispăre ca entitate economică, socială și juridică odată cu lichidarea ei. Lichidarea unei societăți comerciale constă dintr-un ansamblu de operații care, după dizolvarea societății, au ca obiect realizarea elementelor de activ (transformarea activului în bani) și plata creditorilor, în vederea partajului activului net rămas între asociați [20, p. 73].

Conform art. 86 alin.(2) și (3) din Codul civil [4], dizolvarea persoanei juridice are ca efect deschiderea procedurii lichidării, cu excepția cazurilor de fuziune și dezmembrare.

În aceste împrejurări, subliniem că societatea își păstrează personalitatea juridică în vederea executării operațiunilor de lichidare, până la terminarea acesteia. Prin urmare, lichidarea nu liberează pe asociați și nu împiedică intentarea procedurii de faliment iar în cazul în care se constată că societatea aflată în lichidare este în stare de insolvență, lichidatorul este obligat să înainteze cerere introductivă privind intentarea procedurii de insolvență.

Legea insolvenței prevede că în cazul în care, după adoptarea hotărârii privind lichidarea debitorului se va depista anumite bunuri ale debitorului, creditorul este în drept să solicite casarea hotărârii despre lichidarea debitorului și redeschiderea procesului de insolvență [5]. Mai mult decât atât, Legea insolvenței prevede că în cazul în care, după adoptarea hotărârii privind lichidarea debitorului se va depista careva bunuri ale debitorului, creditorul este în drept să solicite casarea hotărârii privind lichidarea debitorului și redeschiderea procesului de insolvență.

În acest mod, în legătură cu adoptarea hotărârii privind lichidarea debitorului, creditorul nu-și pierde dreptul de apărare a drepturilor sale pe viitor.

Cauzele care conduc la dizolvarea benevolă a societății, conform art. 86 din Codul civil sunt:

- expirarea termenului stabilit pentru durata ei;
- atingerea scopului pentru care a fost constituită sau imposibilitatea atingerii lui;
- hotărârea organului ei competent;

- hotărârea judecătorească în cazurile prevăzute la art.87 din Codul civil;
 - insolvabilitatea sau încetarea procesului de insolvabilitate în legătură cu insuficiența masei debitoare;
 - persoana juridică cu scop nelucrativ sau cooperativa nu mai are niciun participant;
 - alte cauze prevăzute de lege sau de actul de constituire.
- Dizolvarea societății poate fi judiciară, aceasta în cazul în care:
- constituirea ei este viciată;
 - actul de constituire nu corespunde prevederilor legii; nu se încadrează în prevederile legale referitoare la forma ei juridică de organizare;
 - activitatea ei contravine ordinii publice;
 - nu a depus, în decurs de 12 luni de la expirarea termenelor stabilite de lege, dări de seamă contabile, fiscale și statistice;
 - capitalul ei social este sub mărimea minimă obligatorie mai mult de 6 luni;
 - există alte situații prevăzute de lege;
 - dacă aceasta contravine interdicțiilor stabilite de prevederile Codului civil pentru forma ei juridică de organizare sau dacă activitatea ei contravine grav actului de constituire.

Totodată, conform art. 93 din Codul civil [4], dacă din bilanțul provizoriu de lichidare rezultă un excedent al pasivelor față de active, lichidatorul depune cerere introductivă privind intentarea procesului de insolvabilitate. Intentarea procesului de insolvabilitate față de persoana juridică constituie temei pentru încetarea procedurii de lichidare a acesteia. Conform art. 138 alin.(2) și art. 14 alin.(2) lit. b) din Legea insolvenței nr. 149/2012, odată cu constatarea faptului că activele societății aflate în proces de dizolvare sunt insuficiente pentru satisfacerea creanțelor, lichidatorul este obligat ca, în termen de 30 de zile, să adreseze în instanța de insolvență o cerere introductivă. În cazul în care nu va depune cererea, acesta va răspunde subsidiar pentru creanțele apărute după data respectivă.

O altă categorie de *debitori insolventi* sunt acei care nu sunt îndreptățiți să beneficieze de procedura de restructurare prevăzută de Legea insolvenței. Conform art. 138 din Legea insolvenței nr. 149/2012 „*nu se aplică procedura de observare și cea de restructurare față de o întreprindere dizolvată, declarată insolventă*”.

Debitorul, care a intrat în procedura accelerată de restructurare, față de care instanța nu a confirmat planul acceptat de adunarea creditorilor, nu va putea solicita aplicarea față de întreprindere ulterior a procedurii de restructurare [20, p. 74]. Art. 224 alin.(4) din Legea insolvenței stabilește expres că depunerea în astfel de cazuri de către creditorii a cererii introductive va avea ca efect doar intentarea procedurii falimentului.

Nu sunt îndreptățiți să beneficieze de procedura de restructurare debitorul care, în ultimii 5 ani de până la hotărârea de deschidere a procedurii, a fost supus unei astfel de proceduri sau care, la data depunerii cererii introductive, se află în proces de insolvență (art. 219 alin.(2) din Legea insolvenței).

Separat de cele expuse mai sus, este necesar să indicăm și categoriile de persoane cărora nu li se aplică procedura de insolvență. Astfel, băncile comerciale sunt excluse de la aplicabilitatea procedurii de insolvență, dat fiind faptul că procedura de lichidare a acestora este reglementată de Legea instituțiilor financiare nr. 550 din 21.07.1995 [8].

Reieșind din prevederile articolului 1 alin.(3) din Legea insolvenței, nu pot avea calitate de debitor în cadrul procesului de insolvență:

- a) statul, unitățile administrativ-teritoriale;
- b) persoanele juridice de drept public: Parlamentul, Guvernul, Aparatul Președintelui; organele administrației publice centrale (ministere, servicii, agenții etc.); organele administrației publice locale; instanțele de judecată; organele de drept și de control

(Curtea Constituțională, Procuratura, Banca Națională a Moldovei, Comisia Națională a Pieței Financiare, Comisia Electorală Centrală, Compania Națională de Asigurări în Medicină, Casa Națională de Asigurări Sociale etc.).

- c) persoanele care exercită profesii libere sau de interes public, precum avocații, notarii, administratorii de insolabilitate.

Concluzii și recomandări

1. Fiind subiectul principal al procedurii de insolabilitate, Legea insolabilității nr. 149/2012 nu dedică o secțiune separată debitorului, la fel ca celorlalți participanți la procedură. Din această perspectivă, analiza categoriilor de persoane care pot avea calitatea de debitor în procedura de insolabilitate este foarte importantă, identificarea acestora determinând întinderea domeniului de aplicare a procedurii.
2. Având în vedere că într-o perioadă atât de scurtă, Republica Moldova are deja a patra lege în domeniu: Legea nr. 851/1992 cu privire la faliment, Legea nr. 786/1996 cu privire la faliment, Legea insolabilității nr. 632/2001 și *Legea insolabilității nr. 149/2012*, nu conține o reglementare completă a relațiilor dintre participanți și efectul lacunelor, destul de numeroase și importante, ce este agravat de cel al regulilor contradictorii care nu se pot armoniza și de cel al sintagmelor nedescifrate care generează presupuneri și interpretări atât de divergente, încât pun în discuție însăși uniformitatea jurisprudenței, care este o necesitate a statului de drept. Diversitatea raporturilor juridice care pot exista între debitor și ceilalți participanți ai procedurii de insolabilitate nu sunt suficient cercetate și elucidate în literatura de specialitate, cum ar fi statutul procesual al debitorului – reprezentarea debitorului în instanța de insolabilitate, raporturile debitorului cu creditorii anterior și ulterior intentării procedurii de insolabilitate. Pericolul constă în faptul că participații generează interpretări personale în detrimentul altor opinii contrare care pot duce ceilalți participanți în eroare.
3. În momentul de față, în Republica Moldova nu există o reglementare specială a insolabilității persoanelor fizice, așa cum există în majoritatea statelor membre ale Uniunii Europene sau în Statele Unite ale Americii. Fiind o componentă importantă a regimului modern de insolabilitate, este mai necesar ca oricând ca legiuitorul național să își exprime disponibilitatea și să preia practicile statelor internaționale de a crea o lege eficientă privind insolabilitatea persoanelor fizice.
4. O precizare extrem de importantă constă în faptul că legiuitorul trebuie să facă distincție între datoriile debitorului, atât după natura, cât și quantumul lor, în ce privește reglementarea condițiilor intentării procedurii. Atunci când acțiunea se intentează la cererea creditorilor, creanțele acestora ar trebui să atingă o anumită *valoare-prag*. În susținerea acestei recomandări, administratorii autorizați exprimă inoportunitatea cauzelor de insolabilitate cu valoare redusă care implică cheltuieli în procesul de insolabilitate mult mai mari decât quantumul creanțelor în speță.

Bibliografie

1. TURCU, I. *Falimentul. Actuala procedură. Tratat*. Ediția a V-a, completată și actualizată. București: Editura Lumina-Lex, 2005. 640 p.
2. ADAM, N., CODRUȚ, S. *Legea procedurii de insolvență. Comentarii și explicații*. București: Editura C.H. Beck. 2006
3. BUFAN, R. et al. *Tratat practic de insolvență*. București: Editura Hamangiu 2014. 1093 p.
4. Codul civil al Republicii Moldova, nr. 1107 din 06.06.2002. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2002, nr. 82 - 86/661
5. Decizia Colegiul Economic al Curții Supreme de Justiție a RM din 26.06.2008 nr. 2 re-206/2008;

6. PIPEREA, Gh. *Drept Comercial II*. Curs pentru învățământ la distanță. București. 2010. 483 p.
7. Hotărârea explicativă nr. 2 din 24.03.2014, pct. 4.1 a Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, cu privire la aplicarea în practică a Legii Insolvabilității;
8. Lege instituțiilor financiare nr. 550-XIII din 21.07.1995. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* (republicat). 2011, nr.78-81/199; In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* (republicat). 2010, nr.110-113/334; In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 1996, nr.1/2
9. Legea cu privire la antreprenoriat și întreprinderi nr. 845 din 03.01.1992. In: *Monitorul Parlamentului Republicii Moldova*. 1994, nr. 2/33
10. Legea cu privire la asigurări nr. 407-XVI din 21.12.2006, în vigoare 06.04.2007. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2007, nr. 47-49
11. Legea cu privire la patenta de întreprinzător nr. 93/1998. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 1998, nr. 72-73
12. Legea insolvabilității nr. 149 din 2012. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2013, nr. 193-197
13. Legea privind cooperativele de întreprinzător nr. 73/2001. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2002, nr. 82-86
14. Legea privind cooperativele de producție, nr. 1007-XV din 25.04.2002, (în vigoare 06.06.2002). In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2002, nr. 71-73
15. Legea privind gospodăriile țărănești (de fermier) nr.1353/2000. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2001, nr. 14-15
16. Legea privind înregistrarea de stat a persoanelor juridice și a întreprinzătorilor individuali nr. 220-XVI din 19.10.2007, în vigoare 30.05.2008. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2007, nr. 184-187
17. Legea privind piața de capital nr. 171 din 11.07.2012, în vigoare 14.09.2013. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2012, nr. 193-197
18. Legea privind procedura insolvenței persoanelor fizice, nr. 151/2015. In: *Monitorul Oficial al României*. Partea I. 2015, nr. 464
19. Legea privind procedurile de prevenire a insolvenței și de insolvență, nr. 85/2014. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2014, nr. 466
20. POPA, Lilian, BIRCA, Boris, SELEVESTRU, Irina. *Manualul administratorului autorizat*. Chișinău, 2015, 73 p.
21. MIHALACHE, I., DULGHERU, D. Intentarea și desfășurarea procedurii de insolvabilitate. In: *Revista Național de Drept*. 2014, nr. 10, p. 84
22. SCHIAU, I. *Drept Comercial*. București: Editura Hamangiu, 2009. 577 p.
23. NEMEȘ, V., STANCIU, D., CĂRPENARU, D., SITARU, A. *Drept Comercial Roman*. Suport de Curs. București: Editura Hamangiu, 2012. 87 p.

CZU 343.51

OBIECTUL JURIDIC ȘI OBIECTUL MATERIAL AL INFRAȚIUNII DE FABRICARE SAU PUNERE ÎN CIRCULAȚIE A SEMNELOR BĂNEȘTI FALSE SAU A TITLURILOR DE VALOARE FALSE

**Anna PALNIȚCHII, drd., specialitatea *Drept penal și execuțional penal*,
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Chișinău
Coordonator științific: **Vitalie RUSU, dr., conf. univ.****

Resumé: *Dans cet article, il est analysé l'objet juridique et l'objet matériel de l'infraction prévue à l'article 236 du Code pénal de la République de Moldova „la fabrication ou de la circulation des signes de fausse monnaie ou de faux titres”. Dans cet article sont expliquées en détail quelles relations sociales défendent l'article 236 CP RM, ainsi que les fausses entités dont la responsabilité pénale est imputable. Cet article décrit les situations qui peuvent se pro-*

duire dans la pratique et comment les résoudre, ainsi sont exprimées des opinions propres qui peuvent être après utilisées pour la modifier d'article 236 CP RM.

Mots-clef: *fausse monnaie, faux titres, titres de l'Etat, l'objet juridique principal, l'objet juridique secondaire, l'objet matériel.*

Fabricarea sau punerea în circulație a semnelor bănești false sau a titlurilor de valoare false este o infracțiune economică gravă, care are ca **obiect juridic generic** relațiile sociale cu privire la economia națională, obiect, bineînțeles, comun pentru toate infracțiunile din capitolul X.

Ca în cazul oricărei infracțiuni, falsificarea sau punerea în circulație a semnelor bănești false sau a titlurilor de valoare false are un obiect juridic special, ba mai mult decât atât, considerăm că ar avea și un obiect juridic secundar.

Din conținutul normei specificate la art. 236 CP RM putem reliefa care este acel obiect juridic special, adică acea relație socială apărută în prim plan de legiuitor prin incriminarea unei astfel de fapte în CP RM. Dacă anterior infracțiunea era inclusă în rândul infracțiunilor economice, era logic că apăra întregul sistem monetar al statului, inclusiv circulația, emiterea, autenticitatea acestora.

Prin permutarea acestui articol în rândul infracțiunilor economice, ne apare imediat o întrebare: „legiuitorul apără oare altă valoare socială”? Vom încerca să dăm răspuns printr-o analiză profundă a legislației în vigoare în domeniul dat. Analizând Hotărârea explicativă a Plenului Curții Supreme de Justiție, nr. 23 cu privire la practica judiciară în cauzele penale despre fabricarea sau punerea în circulație a banilor din 29.10.2001 [1], vedem că aceasta prevede: „fabricarea sau punerea în circulație a banilor falși sau a altor titluri de valoare false reprezintă un pericol social sporit în condițiile formării economiei de piață, subminând sistemul monetar și circulația banilor în stat”. Anume din această explicație a Curții Supreme de Justiție, deducem clar obiectul juridic al infracțiunii. Așadar, obiectul juridic special al fabricării sau punerii în circulație a semnelor bănești false sau a titlurilor de valoare false îl reprezintă corecta funcționare a sistemului monetar și creditar al Republicii Moldova sau, altfel spus, încrederea publică în autenticitatea semnelor bănești sau a titlurilor de valoare.

Însă, dacă analizăm Hotărârea Băncii Naționale cu privire la modificarea hotărârii Consiliului de Administrație al Băncii Naționale a Moldovei nr.1 din 12 ianuarie 1998 „cu privire la punerea în circulație a monedei metalice cu valoare nominală de 50 bani modelul anului 1997” [2], după cum foarte bine a observat autorul Vitalie Stati [15, p. 45], la punctul 2 ne comunică „Monedele false vor constitui pierderile agenților economici, instituțiilor financiare și persoanelor fizice”. Observăm dispoziții contradictorii raportate celor de mai sus, însă la fel de juste. De aici am putea conchide că obiectul juridic special îl formează relațiile sociale legate de patrimoniul persoanei, privit individual.

Autorul I.A. Klepički, în lucrarea sa „Система хозяйственных преступлений”, afirmă prompt că „Pericolul social al infracțiunii de fabricare sau punere în circulație a semnelor bănești false sau a titlurilor de valoare false nu se exprimă în lezarea intereselor patrimoniale ale participanților de pe piață (pericolul dat fiind caracteristic pentru escrocherie). Pericolul social al faptei date rezidă în fabricarea sau punerea în circulație a semnelor bănești false sau a titlurilor de valoare false ce aduc atingere circuitului financiar, subminând încrederea publică în sistemul financiar.” Aceste antinomii ne indică caracterul complex al obiectului juridic din cadrul infracțiunii specificate la art. 236 CP RM.

Într-adevăr este așa, pe prim plan se apără întregul sistem monetar al statului, dar trebuie de remarcat că funcționarea anormală a sistemului financiar dintr-un stat, până la urmă, aduce prejudicii și patrimoniului persoanelor, fie agent economic, instituție financiară sau persoană fizică privită individual, ca simplu cetățean, care intră în relații economice, ca

vânzare-cumpărare, schimb, împrumut etc. Or, sistemul financiar al statului are tangențe cu patrimoniul persoanei. Sistemul financiar al statului este format din resurse financiare, care sunt distribuite particularilor prin diferite metode (salarii de stat, indemnizații, pensii etc.).

Analizele efectuate *supra* ne fac să concluzionăm și să ne susținem părerea că **obiectul juridic** al infracțiunii de fabricare sau punere în circulație a semnelor bănești false sau a titlurilor de valoare false este **unul complex**, deoarece prin incriminarea faptei date se apără 2 valori sociale. **Obiectul juridic principal** îl reprezintă relațiile cu privire la încrederea publică în autenticitatea semnelor bănești sau a titlurilor de valoare. Iar **obiectul juridic secundar** îl formează relațiile sociale cu privire la protejarea intereselor patrimoniale ale participanților de pe piață, ale cetățenilor care participă în operațiuni de efectuare a plăților, ca persoane individuale. Nu poate avea loc o lezare a sistemului financiar al statului, fără să aducă atingere și patrimoniului particularilor.

Cu o notă specială, dorim să subliniem că prin falsul de semne bănești sau titluri de valoare are loc, de fapt, o înșelăciune, ceea ce poate fi ușor calificată în cadrul infracțiunii de „Escrocherie”. O astfel de interpretare nu ar fi corectă, deoarece falsul semnelor bănești sau titlurilor de valoare conține într-o oarecare măsură o înșelare la fel ca escrocheria, însă aceasta este o formă specială de înșelare. Astfel, dacă înșelarea survine în urma falsificării semnelor bănești sau a titlurilor de valoare, întotdeauna va trebui calificată conform art.236 Cod Penal, în celelalte cazuri va fi calificată conform escrocheriei sau a altor articole. Ba mai mult decât atât, după cum am specificat, infracțiunea de la art. 236 CP RM are obiect juridic secundar „relațiile sociale cu privire la ocrotirea patrimoniului persoanei”, iar infracțiunea de escrocherie are obiect juridic principal la fel aceleași relații. Deci, atunci când prin săvârșirea unei fapte cu implicația semnelor bănești, se lezează în prim plan patrimoniul persoanei, fapta se va califica conform escrocheriei, iar atunci când fapta va aduce atingere patrimoniului persoanei, ca relație socială apărută în mod secundar, vom califica conform art. 236 Cod Penal. Această regulă servește ca linie de demarcație dintre cele două infracțiuni.

Infracțiunea de fabricare sau punere în circulație a semnelor bănești false sau a titlurilor de valoare false este una dintre cele care are și obiect material. Acesta fiind atât de vast, necesită o analizare amănunțită. Am putea dispersa obiectul juridic material în două categorii. În prima categorie am include acele obiecte materiale care au fost supuse operațiunii de falsificare prin modalitatea de alterare și care constituie concomitent produsul și obiectul material al infracțiunii. Iar în cadrul celei de a doua categorii s-ar înregistra obiectele materiale care ajută la falsificarea semnelor bănești sau a titlurilor de valoare, prin contrafacere.

Prima categorie de obiecte materiale le putem spicui direct din norma juridică ce incriminează fapta dată. Astfel, **obiectul material** este compus din:

- Bancnotele emise de BNM;
- Monedele metalice emise de BNM;
- Bancnotele și monedele metalice jubiliare sau comemorative emise de BNM;
- Valuta străină;
- Valorile mobiliare de stat;
- Alte titluri de valoare utilizate pentru efectuarea plăților, inclusiv cele străine.

Constituția RM la art.130 (2) „Sistemul financiar-creditar” proclamă că moneda națională a Republicii Moldova este leul moldovenesc. Conform legii cu privire la bani, din 1992 [7], unitatea monetară a Republicii Moldova o constituie leul moldovenesc egal cu 100 de bani, aflându-se în circulație sub formă de semne bănești de hârtie, fiind bancnotele, și sub formă metalică, fiind monedele. Leul moldovenesc a fost introdus ca unic instrument de plată în Republica Moldova începând cu 29 noiembrie, 1993, orele 4.00 [4].

Bancnotele emise de BNM sunt cele de 1 leu, 5 lei, 10 lei, 20 lei, 50 lei, 100 lei, 200 lei, 500 lei, 1000 lei. Din februarie, 2018, la fel ca și majoritatea statelor europene, BNM a pus

în circulație lei încorporați în monede metalice, ca: 1 leu, 2 lei, 5 lei, 10 lei. Iar monedele metalice divizionare emise de BNM sunt cele de 1 ban, 5 bani, 10 bani, 25 bani, 50 bani. Dat fiind faptul că monedele metalice ale Republicii Moldova au o valoare foarte mică, răufăcătorii practic nu recurg la falsul acestora.

Toate aceste semne bănești au anumite caracteristici, ca: dimensiune, diametru, culoare, greutate, formă, precum și alte semne distincte. Caracteristicile detaliate ale semnelor bănești le putem găsi în anumite hotărâri, cum ar fi, „Hotărârea cu privire la punerea în circulație ca mijloc de plată a unor bancnote modernizate din 24.09.2015”[3].

Respectiv, contrafacerea sau alterarea măcar a unei caracteristici, formează obiectul material al infracțiunii, caracterizat ca produs al infracțiunii.

Relevant este faptul ca bancnotele sau monedele metalice să se afle în circulație, să poată fi folosite pentru efectuarea plăților. Semnele bănești scoase din circulație de către BNM nu pot fi considerate ca obiect material al infracțiunii, deși falsificarea semnelor bănești care urmează calea legală de scoatere din circulație, cu siguranță atrage răspunderea penală. Falsificarea semnelor bănești care sunt scoase din circulație nu atrage răspunderea penală pe baza articolului 236 CP RM.

Aici ar putea apărea o discuție cu care ne putem întâlni în practică: „Ce s-ar întâmpla dacă se vor falsifica anumite semne bănești, imitându-le pe cele autentice care se află în circuitul legal, iar atunci când făptuitorul a pus în circulație semnele bănești falsificate, cele autentice de aceeași valoare cu cele falsificate de către făptuitor au fost scoase de către BNM din circuitul legal”? Dacă luăm în considerare momentul consumării infracțiunii, vedem că aceasta se poate consuma doar prin simpla falsificare (cu scopul punerii în circulație), fără să fie puse în circulație. Deci, persoana poate să răspundă pentru simpla falsificare a semnelor bănești (cu scopul punerii în circulație), dacă în momentul falsificării, semnele bănești autentice de aceeași valoare cu cele falsificate sunt încă în circuitul legal, indiferent dacă la punerea în circulație a semnelor bănești imitate, cele autentice de aceeași valoare sunt scoase de către BNM din circuitul legal. În același timp avem în cadrul normei art. 236 CP RM sintagma „care pot fi folosite pentru efectuarea plăților”. Legiuitorul ne impune o condiție care exclude răspunderea penală o dată ce semnele bănești falsificate de aceeași valoare cu cele autentice nu mai pot fi folosite pentru efectuarea plăților. Deci, nu interesează acțiunea de mai departe (de punere în circulație), odată ce condiția (să poată fi folosite pentru efectuarea plăților – atât sub aspectul să dea credibilitate de autentic, cât și să nu fie scoase din circuitul monetar cele de aceeași valoare cu cele falsificate) este realizabilă, survine răspunderea penală.

În această situație, dacă persoana continuă săvârșirea infracțiunii și le pune în circulație, nu mai poate fi trasă la răspundere penală pentru acțiunea de punere în circulație, deoarece la individualizarea pedepsei se va stabili că infracțiunea a fost consumată în momentul punerii în circulație, moment în care semnele bănești autentice de aceeași valoare cu cele falsificate deja au fost scoase din circuitul legal. Ba mai mult decât atât, s-a realizat scopul de punere în circulație a semnelor bănești false, care imită niște semne bănești de aceeași valoare cu cele care nu mai sunt în circuitul legal, scopul ar fi nul. În această ipostază vom privi fapta persoanei ca nesusceptibilă de răspundere, considerându-se consumată în momentul punerii în circulație (moment în care a avut loc scoaterea din circulație a semnelor bănești autentice de aceeași valoare cu cele falsificate de el), sau totuși aceasta va fi nevoită să poarte răspundere pentru fabricarea semnelor bănești false, moment în care semnele bănești autentice de aceeași valoare cu cele falsificate erau încă în circuitul legal? Or, în cazul dat interesează intenția care ar trebui să se realizeze *de iure* pentru a încadra fapta infractorului în art. 236. CP RM, nu intenția criminală a făptuitorului în fapt. Dat fiind faptul că realizarea acțiuni-

lor făptuitorului poate avea loc atât cumulativ, cât și alternativ, conchidem că persoana va trebui totuși să suporte răspundere pentru acțiunea de fabricare a semnelor bănești falși.

Pentru calificarea infracțiunii avem nevoie nu doar de una din cele două acțiuni, ci și de realizarea condiției (să poată fi folosite pentru efectuarea plăților).

În primul rând, pot forma obiectul material al infracțiunii date acele semne bănești care sunt emise de către BNM, iar, în al doilea rând, pot fi folosite la achitarea plăților, fiind în circuitul legal și pe care făptuitorul va încerca să le falsifice, măcar și o caracteristică a acestora.

Pe lângă semnele bănești propriu-zise, BNM mai are și dreptul exclusiv de a emite **monede jubiliare sau comemorative**. Monedele comemorative și jubiliare sunt cele emise de BNM cu ocazia unor evenimente sau sunt dedicate unor personalități, naturii etc. (de exemplu, monedă dedicată sărbătorii măștișorului, monede dedicate lui Constantin Stere, moneda adresată lui Grigore Vieru - 80 de ani de la naștere, monede dedicate monumentului „Lumânarea Recunoștinței” etc.

De regulă, aceste monede sunt confecționate din metale prețioase, reprezentând o operă de artă monetară. Fabricarea acestor monede are o modalitate aparte, fiind puse în circulație prin intermediul băncilor licențiate, însoțite de certificate care confirmă autenticitatea lor. Semnătura guvernatorului Băncii Naționale a Moldovei este obligatorie pe monedele comemorative și jubiliare. În anul 1996 a fost creată prima monedă comemorativă de către BNM la proclamarea celor 5 ani de independență a Republicii Moldova. Iar în anul 2000 a fost lansată prima serie de monede dedicată mănăstirilor Moldovei. Seria cuprindea 20 de monede ce ilustrau lăcașurile sfinte ale Republicii Moldova.

Regulamentul BNM cu privire la punerea în circulație a monedelor comemorative și jubiliare [14] prevede că monedele comemorative sau jubiliare pot fi folosite la achitarea plăților, la valoarea nominală la care sunt emise, deși ar putea fi folosite și în calitate de obiecte de colecție sau tezurizare la un alt preț, deosebit de cel nominal, pentru care au fost emise. De aici rezultă că pot constitui obiectul material al infracțiunii specificate la art. 236 CP RM acele semne bănești ce pot fi utilizate la efectuarea plăților. Referitor la efectuarea plăților cu monedele comemorative, legiuitorul o permite. În acest context, atât timp cât ele pot fi folosite la achitarea plăților și sunt emise de către BNM, cu siguranță va surveni răspunderea penală conform art.236 pentru falsificarea lor.

De rând cu moneda națională, **valuta străină** face obiectul material al infracțiunii de fabricare sau punere în circulație a semnelor bănești false sau a titlurilor de valoare false. Ca obiect material, valuta străină desemnează orice unitate bănească fabricată de către organele competente, desemnate prin legea unui anumit stat, adică moneda sub formă metalică, moneda de hârtie, monedele jubiliare și comemorative. Necesară este ca valuta să fie a unui stat străin, însă în această ordine de idei foarte bine cunoaștem că există teritorii autoproclamate, care au și valuta lor proprie. Falsificarea valutei pe teritoriul statului autoproclamat poartă răspundere conform legii lor. Chiar dacă nu sunt recunoscute pe plan internațional ca state independente, se poate întâmpla ca moneda acestora să fie falsificată în cadrul statului nostru. O interpretare a Curții Supreme de Justiție a situației date nu avem, însă, dacă analizăm Codul Penal al Republicii Moldova, dacă dobândim anumite bunuri cu banii falși ai acestor teritorii autoproclamate, am putea încadra fapta în art.190 „Escrocheria”, deoarece are loc dobândirea ilicită a bunurilor date. Ilegalitatea constă anume în banii falși. La fel am putea încadra o asemenea faptă în cadrul art. 196 Cod Penal al Republicii Moldova „Cauzarea de daune materiale prin înșelăciune sau abuz de încredere”, deoarece operațiunile economice efectuate cu banii falși ai teritoriilor autoproclamate pot cauza daune în proporții mari. Iar dacă doar vor fi fabricate asemenea semne bănești false, se va considera ca o tentativă a infracțiunilor specificate mai sus. Am putea accentua tocmai ceea ce discutasem mai sus, adică, dacă înșe-

lăciunea are loc în prim plan cu privire la obiectele materiale specificate la art. 236 CP RM, vom putea avea respectiv și o încadrare în baza articolului specificat. Referitor la falsificarea banilor teritoriilor autoprocimate, aceștia nu se găsesc în rândul obiectelor materiale specificate în art. 236, însă înșelăciunea oricum are loc, doar că în plan secundar. Deci, putem vorbi, de regulă, despre escrocherie sau altă infracțiune ce înglobează „înșelăciunea”.

Autorii Gh. Nicolaev și V. Stati susțin că semnele bănești emise de autoritățile neconstituționale ale formațiunilor autoprocimate (spre exemplu: Transnistria, Osetia de Sud etc.) nu pot face obiectul material al infracțiunii specificate la art. 236 Cod Penal al Republicii Moldova [13, p. 782].

Valorile mobiliare de stat de asemenea pot desemna obiectul material al infracțiunii de falsificare sau punere în circulație a semnelor bănești false sau a titlurilor de valoare false. Conform „legii cu privire la piața valorilor mobiliare”, prin valori mobiliare de stat vom înțelege ca fiind acele titluri financiare emise în formă de contract de împrumut, exprimat în monedă națională sau în valută străină, încheiat între Republica Moldova, în calitate de debitor, și persoane juridice sau fizice, în calitate de creditor [9]. Valorile mobiliare de stat sunt reglementate și de alte legi, printre care cea mai importantă fiind „legea cu privire la datoria sectorului public, garanțiile de stat și recreditarea de stat” [8].

În esența sa, valorile mobiliare de stat sunt niște instrumente care ne arată datoria publică.

Valorile mobiliare de stat, în sinea lor, sunt și ele niște titluri de valoare, doar că emittentul acestora este întotdeauna o autoritate a administrației publice centrale sau o autoritate a administrației publice locale. Autoritatea administrației publice centrale cu dreptul de a emite valori mobiliare de stat este Ministerul Finanțelor.

Plasarea în circulație a valorilor mobiliare de stat se efectuează sub formă de „bonuri de trezorerie” sau „obligațiuni de stat”.

Bonurile de trezorerie reprezintă valori mobiliare de stat emise cu scont și răscumpărate la valoarea lor nominală la scadență, având termenul de circulație până la un an. Iar obligațiunile de stat reprezintă valori mobiliare de stat emise cu scont, la valoarea nominală sau cu primă, pe un termen de un an și mai mare, pentru care emittentul plătește dobânzi periodice, potrivit ratei fixe sau flotante, în conformitate cu condițiile emiterii și care sunt răscumpărate la scadență la valoarea lor nominală [1, p. 2].

Cumpărând aceste valori mobiliare (indiferent că sunt exprimate în obligațiuni de stat sau bonuri de trezorerie), împrumutăm statului anumite sume de bani, iar la scadență statul ne va achita pe lângă banii investiți și o anumită dobândă. Valoarea nominală a unei obligațiuni de stat este de 100 de lei. Vânzarea valorilor mobiliare se face prin licitație de către Banca Națională a Moldovei. Valorile mobiliare de stat pot fi identificate după numărul unic de înregistrare „ISIN” și se emit sub formă de înscrieri în conturi.

Și în cele din urmă, legea reglementează că pot forma obiectul material al infracțiunii de la art. 236 CP RM alte **titluri de valoare utilizate pentru efectuarea plăților**, adică să nu fie retrase din circuitul legal. Am considera că, pe lângă faptul obligatoriu ca acestea să fie utilizate pentru efectuarea plăților, să fie și cerința de a putea fi folosite în operațiunile de schimb. Agenții economici ar putea face schimb între titluri de valoare, unde iarăși pot apărea divergențe, dacă acestea ar fi false. În categoria acestora se includ valorile mobiliare care nu sunt emise de către stat (autoritatea administrației publice centrale, autoritatea administrației publice locale), ci de către o persoană juridică care participă la piața de capital din Republica Moldova. Legea privind reglementarea valutară, nr.62-XVI din 21 martie, 2008, înfățișează instrumentele de plată, precum cambiile, cecurile și alte instrumente de plată similare, ca reprezentând niște creanțe pecuniare față de emittentii acestora [11]. Persoana juridică care emite astfel de titluri de valoare poate să aibă forma de organizare diferită, fie societate pe

acțiuni, fie societate de investiții etc. Conform Codului Civil al Republicii Moldova, constituie titluri de valoare acțiunile (reglementate de art. 161 CC), obligațiunile (reglementate de art. 162 CC), cambia și biletul la ordin (reglementată de art. 1279 CC), acreditiv documentar (reglementat de art. 1280-1284 CC), incasoul documentar (reglementat de art. 1285 CC).

Acțiunile sunt părți în care este divizat capitalul social al societății pe acțiuni. Modul de circulație a acțiunilor se efectuează în conformitate cu legea privind societățile pe acțiuni. Acțiunile sunt niște documente care pot avea forma de certificate confecționate prin metodă tipografică sau poate îmbrăca forma unor înscrisuri în contul personal deschis pe numele proprietarului lor sau deținătorului nominal în registrul deținătorilor valorilor mobiliare ale societății. Având aceste acțiuni, proprietarul lor poate participa la conducerea societății pe acțiuni, poate primi dividende, iar în caz de lichidare are dreptul de a obține dreptul de proprietate asupra anumitor bunuri ale societății [10].

Obligațiunile pot fi emise de societatea pe acțiuni pe o perioadă de cel puțin 1 an. Obligațiunile oferă dreptul deținătorului la dobânda promisă de emitent, iar la sfârșitul perioadei pentru care a fost emisă și dreptul la valoarea nominală a acesteia.

Cambia reprezintă o creanță scrisă, fiind un titlu de credit. Biletul la ordin de asemenea este un titlu de credit. Cambia și biletul la ordin sunt reglementate mai detaliat de legea cambiei [16].

Aceste tipuri de valori mobiliare sunt reglementate de un șir de acte normative, ca: Legea privind piața de capital nr. 171 din 11.07.2012, Regulamentul Comisiei Naționale a Pieții Financiare (CNPF) privind circulația valorilor mobiliare pe piața de capital nr. 14/5 din 31.03.2016, Regulamentul CNPF privind licențierea și autorizarea pe piața de capital nr. 56/11 din 14.11.2014, Regulamentul CNPF privind ofertele publice de cumpărare nr. 33/1 din 16.06.2015 etc. Este necesar de enunțat că pot forma obiectul material al infracțiunii de fabricare sau punere în circulație a semnelor bănești false sau a titlurilor de valoare false doar acele titluri de valoare care sunt materializate, deoarece, în cazul când va avea loc falsul datelor informatice cu privire la valorile mobiliare, fapta se va califica ca infracțiune de fraudă informatică, prevăzută de art. 260⁶ CP RM.

În unele cazuri pot apărea îndoieli, dacă o entitate sau alta are calitatea de valoare mobilă de stat sau de alt titlu de valoare. În asemenea situații, trebuie identificat suportul normativ al respectivei calități. În alte cazuri, când suportul normativ este mai greu de identificat, se poate recurge la o altă cale, pentru a stabili lipsa sau prezența calității de valoare mobilă de stat sau de alt titlu de valoare [12, p. 783].

Valorile mobiliare de stat sunt înscrise în „Registrul de Stat al Valorilor Mobiliare”. Comisia Financiară a Pieței Financiare deține acest registru și doar ea are dreptul să califice ca valoare mobilă un anumit titlu. Practic doar acele entități care sunt înregistrate în registrul dat sunt valori mobiliare.

Cu siguranță nu vor constitui un titlu de valoare și nici o valoare mobilă de stat biletele de loterie, testamentele, polițele de asigurare, biletele de transport, biletele de concert etc. De asemenea în cazul falsificării acestora, nu va surveni răspunderea penală conform art. 236 CP RM. În contextul dat, conchidem că și valorile mobiliare străine fac obiectul infracțiunii de falsificare, chiar dacă nu este prevăzut expres în textul de lege. Acest fapt îl deducem din expresia „alte titluri de valoare folosite pentru efectuarea plăților”, ceea ce înseamnă că oricare alte hârtii valoroase, care nu sunt incluse în titluri de valoare de stat pot face obiectul material al infracțiunii specificate la art. 236 CP RM, indiferent că sunt naționale sau internaționale.

În cadrul celei de-a doua categorii se includ ca obiecte materiale acele lucruri de care s-a folosit făptuitorul la falsificarea semnelor bănești sau a titlurilor de valoare, prin acțiunea de alterare. Enumerarea acestora este foarte vastă și practic determinarea în totalitate

este imposibilă. De exemplu, am putea considera ca obiecte materiale la alterarea semnelor bănești sau a titlurilor de valoare o anumită hârtie, unele tehnologii (ca: scannerul, xeroxul, calculatorul etc.), unele programe speciale la calculator, cerneală, unele desene, coloranți, aparat de fotografiat și multe, multe alte obiecte de care s-a folosit infractorul la falsificarea semnelor bănești sau a titlurilor de valoare.

Bibliografie

1. BEJAN-DIMINEȚ, Viorina. Valorile mobiliare de stat – domeniu atractiv pentru investitori. În: *ECONOMIST: magazin economic*. 2013, 06 noiembrie.
2. Hotărârea Băncii Naționale cu privire la modificarea hotărârii Consiliului de Administrație al Băncii Naționale a Moldovei nr.1 din 12 ianuarie 1998 „cu privire la punerea în circulație a monedei metalice cu valoare nominală de 50 bani modelul anului 1997”, nr. 24 din 09.02.1999. În: *Monitorul Oficial al RM*.1999, nr. 016
3. Hotărârea Băncii Naționale a Moldovei cu privire la punerea în circulație ca mijloc de plată a unor bancnote modernizate, nr. 2 din 24.09.2015. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2015, nr. 267-273
4. Hotărâre de guvern cu privire la introducerea valutei naționale în Republica Moldova, nr. 1 din 24.11.1993. În: *Monitorul Parlamentului*. 1993, nr. 11
5. Hotărârea explicativă a Curții Supreme de Justiție cu privire la practica judiciară în cauzele penale despre fabricarea sau punerea în circulație a banilor falși (art.84 CP), nr. 23 din 29.10.2001. În: *Buletinul Curții Supreme de Justiție a RM*. 2002, Nr. 3. (Abrogată)
6. Legea cambiei, nr.1527 din 22.06.1993. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 1993, nr. 28
7. Legea cu privire la bani, nr. 1232 din 15.12.1992. În: *Monitorul Parlamentului*. 1993, nr. 3
8. Legea cu privire la datoria sectorului public, garanțiile de stat și recreditarea de stat, nr. 419 din 22.12.2006. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2007, nr.32-35
9. Legea cu privire la piața valorilor mobiliare, nr. 199 din 18.11.1998. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*.2008, nr. 183-185
10. Legea cu privire la societățile pe acțiuni, nr. 1134 din 02.04.1997. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. nr. 38-39 din 12.06.1997, art. 11-12
11. Legea privind reglementarea valutară, nr. 62-XVI din 21.03.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.423-429 din 09.12.2016, art. 859*
12. NICOLAEV, Ghenadie, STATI, Vitalie. *Manualul judecătorului pentru cauze penale*. Chișinău: Ed. Î.S.F.E.P. Tipografia Centrală. 2013. 783 p.
13. POALELUNGI, Mihai, et al. *Manualul Judecătorului pentru cauze penale*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2013, 782 p.
14. Regulamentul Băncii Naționale a Moldovei cu privire la punerea în circulație a monedelor comemorative și jubiliare, nr. 27/14 din 29.08.1996. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 1996, nr. 058
15. STATI, Vitalie. Infracțiunea de fabricare sau punere în circulație a banilor falși sau a titlurilor de valoare false: analiză de drept penal. În: *Revista Națională de Drept*. 2009, nr. 4, p. 45

CZU 130.2:008

SEMNIFICAȚIA CONCEPTULUI DE SPAȚIU CULTURAL AL SOCIETĂȚII CONTEMPORANE ÎN CONTEXTUL INTERACȚIUNII DINTRE CULTURĂ ȘI CIVILIZAȚIE

Luis SERDEȘNIUC, *drd., specialitatea Filosofie socială, antropologie filosofică, filosofia culturii, Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Chișinău*
Coordonator științific: **Iurie MIHALACHE**, *dr. hab., prof. univ.*

Abstract. *This article addresses the problems related to the significance of the concept of the cultural space of contemporary society arising from the context of the dialectical connection between culture and civilization. The author refers to the definitions of the categories of „culture” and „civilization”, „cultural space”, and then refers to the concept of cultural space of the 21st century society, which is in process continuous of globalization. In conclusion, it is remarked that a definite imperative of the romanian existence is the need to reshape the concept of the cultural space, especially in the Republic of Moldova, to reorient it towards the European values of an „open society”, focused on new moral criteria.*

Keywords: *culture, civilization, cultural space, society, globalization.*

Procesele complexe ale organizării societății sec. al XXI-lea în diferite comunități umane nu pot fi concepute fără a fi dezvăluite luând în calcul perspectiva aspectelor integrării culturale în condițiile globalizării culturii materiale și spirituale a umanității. Problema ce ține de cultură, în general, și de civilizație, în mod special, au fost abordate pe parcursul multor decenii de numeroși oameni de știință: filosofi, sociologi, istorici, filologi etc.

A defini cultura înseamnă a defini însăși condiția umană, în unitatea și varietatea ei, în încercările nesfârșite de a crea, a lăsa posterității valori inestimabile. Prin cultură, omul își depășește mediul de existență și îi oferă sens vieții sale. Nu există o definiție standard a culturii. De fapt, cultura se pretează la o „definiție deschisă, oricând susceptibilă de corecturi și adăugiri” [6, p. 45], spunea filosoful francez Abraham Moles (1920-1992).

Conceptul de cultură poate fi definit folosindu-ne de o perspectivă interdisciplinară care ar putea descifra articulația diverselor sale aspecte și implicațiile socio-umane. Numai printr-o privire de ansamblu a tuturor sferelor vieții sociale și prin intermediul tuturor disciplinelor educaționale ne putem forma o idee completă în legătură cu ceea ce reprezintă de fapt cultura.

Cultura ne apare ca un ansamblu de limbaje, simboluri și semnificații care sunt integrate într-un amplu și complex proces de comunicare. Cel care dă inflexiune și culoare acestui ansamblu este omul, interesat mereu de tot ceea ce-l înconjoară.

În acest sens, sociologul și filosoful francez Edgar Morin afirmă că „omul este o ființă culturală prin natură pentru că este o ființă naturală prin cultură” [7, p.100]. Prin urmare, cultura este un fel de a doua natură a omului, o natură secundară, apărută prin îmbogățirea naturii primordiale fără însă a vorbi de o ruptură radicală între cele două realități. Ele se combină permanent în ființa umană.

Pentru om, cultura reprezintă mediul specific de existență ce delimitează un domeniu existențial, caracterizat prin sinteza dintre obiectiv și subiectiv, dintre real și ideal. Cultura definește, din punct de vedere sintetic, modul uman de existență și este simbolul forței creatoare a omului. Ea reprezintă un adevărat sistem de valori.

În literatura de specialitate au fost căutate tot felul de definiții și de explicații care să stabilească sfera în care se mișcă cultura ca realitate sau concept. Pentru a o surprinde mai bine acest aspect, trebuie să efectuăm o apreciere legată de partea materială și cea spirituală a creației, întrucât ele reprezintă laturile constitutive ale vieții umane.

Componenta materială a culturii, care este exprimată, de obicei, prin termenul de civilizație, cuprinde mijloacele și valorile care asigură reproducerea materială a vieții sociale, adică procesele existenței sociale.

Componenta spirituală a culturii, cuprinde sistemele de valori în care se decantează eforturile de cunoaștere, atitudinile și reacțiile omului în contact cu ceea ce îl înconjoară. De obicei, acestea îmbracă forma unor sisteme precum filosofia, arta, mitologia, religia, morala, dreptul etc.

Termenul de cultură a fost preluat de mai toate limbile moderne din limba latină, unde cuvântul cultură avea atât înțelesul de cultivare a pământului, cât și pe cel de cultivare a spiritului. Se avea în vedere atât ideea de transformare a naturii exterioare omului, cât și a facultăților naturale ale omului, pe care educația le poate transforma din potențialități în realități. Cuvântul dat a trecut astfel în sfera largă a educației care urmărea formarea spiritului și a sufletului, instruirea și modelarea personalității pe baza cunoștințelor și a experienței personale.

Conceptul de cultură a început să fie utilizat tot mai frecvent în decursul sec. al XIX-lea, odată cu apariția și formarea noilor discipline sociale. El a fost asociat cu cel de civilizație, impus încă din sec. al XVIII-lea, pentru a semnifica progresul cunoașterii și al societății pe baza extinderii gândirii raționale și a mijloacelor tehnice. Pe măsură ce a obținut o utilizare frecventă în disciplinele socio-umane, termenul de cultură a căpătat semnificații foarte largi. Cultura a fost considerată ca un factor definitoriu al existenței umane, ca element indispensabil al realității sociale.

Cercetările din sec. al XIX-lea au dus la cristalizarea unei prime definiții care a purtat amprenta antropologului englez Eduard B. Tylor (1832-1917). Acesta a pornit de la studiul culturilor primitive pentru a ajunge la o generalizare care îngloba în conceptul de cultură toate manifestările de viață ale unui popor, de la mitologie, limbaj, rituri, ceremonii, simboluri, cunoștințe, până la instituții și forme de organizare socială. Astfel, definirea noțiunii de cultură este de origine engleză, E. Tylor, fiind cel dintâi care a văzut-o ca un „*ansamblu complex ce include cunoașterea, credințele, arta, morala, dreptul, tradițiile și orice alte producții și modalități de viață create de omul ce trăiește în societate*” [8, p. 682].

În lucrarea *Primitive culture*, în capitolul I: *Știința despre cultură*, E. Tylor enunță și alte forme ale culturii: îmbrăcămintea, uneltele, armele, dreptul de proprietate și căsătoria, învățătura morală și religioasă, iar în capitolul II: *Dezvoltarea culturii* afirmă că: „*recensământul tuturor faptelor vieții obișnuite ale unui popor reprezintă acel întreg pe care îl numim cultură*” [9, p.104]. Odată cu aceste idei, paralel cu dezvoltarea studierii realităților legate de cultura, se observă o proliferare extraordinară a semnificațiilor termenului, chiar dacă au apărut nenumărate ambiguități și confuzii.

Definițiile culturii s-au multiplicat la începutul sec. al XX-lea, când diverse discipline sociale au început să cerceteze din punct de vedere aplicativ fenomenul cultural, pornind de la: spirit/materie, subiectiv/obiectiv, valori/fapte, creații spirituale/bunuri materiale, tradiție/inovație, particular/universal etc. În acest sens, culturologul român Aurelian Bondrea, definea cultura ca: „*totalitate de valori materiale și spirituale ale omenirii ajunse la un anumit prag al dezvoltării, produse ale cunoașterii și practicii umane create, transmise și asimilate în procesele social-istorice*” [2, p. 95].

În opinia unui alt culturolog român Alexandru Tănase [11, p. 13], putem înțelege cultura punând-o în corelații cu cel puțin patru sisteme de referință: natură, societate, conștiința individuală/socială și personalitatea umană. Totodată, în opinia istoricului literar român Ovidiu Drâmba, cultura include în sfera ei atitudinile și actele privitoare la spirit, la intelect. Sferei culturii îi aparțin „*datinile și obiceiurile, credințele și practicile religioase, divertismentele, operele de știință, filosofie, literatură, muzică, arhitectură, pictură etc.*” [3, p. 6].

Importanța culturii ca un tot întreg, indiferent de modalitățile de abordare, nu poate fi pusă la îndoială. În acest sens, marele scriitor și filosof român Lucian Blaga, afirmă că omul nu poate evada din sfera culturii întrucât i-ar afecta calitatea de om: „*Exodul din cultură ar duce la abolirea umanității ca regn*” [1, p. 510]. Existența umană este, prin urmare, o existență culturală, cu tot ceea ce implică această condiție.

Cultura poate fi percepută și ca un ansamblu de deprinderi sufletești întrucât presupune un proces de asimilare și trăire subiectivă a valorilor. Dar aceste deprinderi și stări ale conștiinței sociale și individuale se exprimă în opere, în conduite și practici sociale.

În raport cu personalitatea umană, în opinia lui D. Krishna, cultura reprezintă tot ceea ce omul a obținut în calitatea lui de membru al unui grup social. Ea este un sistem de idei, de obiceiuri, habitudini, modele comportamentale și reacții caracteristice pentru modul de viață al unei societăți. Fiind un rezultat al dorinței de cunoaștere asupra lumii, un mecanism de adaptare în lupta pentru existență, cultura este „*numele colectiv pe care îl dăm diverselor creații ale omului.*” [5, p. 317].

Edward Sapir, lingvistul și antropologul american de origine poloneză, considera că nucleul semantic al conceptului de cultură se referă la un „*ansamblu de atitudini, de viziuni asupra lumii și de trăsături specifice de civilizație care conferă unui popor anumit locul său original în lume*” [12, p. 329].

La rândul său, Al. Tănase, referindu-se la același subiect, a privit cultura ca un dialog al omului cu lumea, dialog care implică: un progres interior al omului pentru cunoaștere de sine și pentru desăvârșirea spirituală, precum și o creștere a puterii sale asupra lucrurilor. Din păcate, lumea modernă pune accent, în mod special, pe cel din urmă aspect și nu este interesată de vreo realizare interioară, spirituală. Acest minus se impută, în mod special, dezvoltării fără precedent a tehnicii, a mijloacelor materiale [a se vedea: 9, p. 150-151].

Putem conchide că prin cultură se modelează personalitatea umană, întrucât cultura transmite modele comportamentale, atitudini sociale, reacții dobândite și învățate, întreaga istorie al omului ca ființă socială. Cultura păstrează experiența socială și cognitivă, deține formele în care se exprimă conștiința de sine a unei societăți, elaborează și întreține mecanismele prin care se afirmă creația umană.

Cultura nu este ceva adiacent condițiilor materiale, nu este un lux ci o latură indispensabilă a existenței umane, un sistem de creații care răspund unor cerințe existențiale concrete. Cultura constituie, în opinia fizicianului german W. Heizenberg (1901-1976), un patrimoniu al valorilor, un univers axiologic în care omul își obține demnitatea sa. În cultură omul se întâlnește mereu cu sine însuși [a se vedea: 4, p. 118-119].

Până la începutul epocii moderne, cultura și civilizația erau două concepte difuze fiind însă explicate ca valori cu semnificație istorică în secolul luminilor de ilustrul filosof francez François Marie Arouet Voltaire (1694-1778). El considera civilizația „*un stadiu evoluat al societății și al nivelului de pregătire culturală a oamenilor*”. În suita disputelor din cadrul filosofiei sociale a culturii și a raportului cultură-civilizație a fost înregistrată controversa celor trei teze care au vizat *identitatea, opoziția și interacțiunea* dintre cele două sfere ale creațiilor umane.

Inițial, concepțiile filosofice au identificat sau confundat prin substituie cultura și civilizația, ulterior, în sec. al XXI-lea, s-a impus teza distincției dintre valorile spirituale și cele materiale. De regulă, distincția rezultă din înțelegerea conceptului de cultură restrâns la sfera valorilor spirituale (științifice, artistice, morale, filosofice, filologice, religioase, politice), în timp ce civilizația cuprindea în sfera sa „*totalitatea valorilor materiale legate de cuceririle tehnice și dezvoltarea tehnologiilor moderne*”, prin care s-a asigurat confortul ambiental al existenței umane.

La acest început de mileniu umanitatea trece prin transformări radicale în toate domeniile activității umane, ea se globalizează, ce reprezintă deschideri de noi orizonturi în comunicarea valorilor spațiului cultural. Printre principalii factori sociali de formare a gândirii cotidiene și științifice în formarea personalității umane, un rol aparte îi revine societății și spațiu-

lui cultural. Acestea din urmă nu sunt abstracte, ci spații culturale ale societăților care constituie o valoare generală importantă a omenirii în general și Uniunii Europene, în special.

Semnificația conceptului de spațiu cultural are menirea sacră de a repune în circulație trecutul cultural, stabilind o anumită continuitate în dezvoltarea societății sec. al XXI-lea.

Actualitatea cercetării conceptului de spațiu cultural rezidă și în faptul că el este influențat, în mare măsură, mai ales în spațiul românesc, de zona culturală slavonă și se atestă anumite tensionări între valorile egalitarismului și colectivismului, ale tehnologiilor educaționale învechite în „*societatea închisă*”. Din această cauză, un imperativ categoric al existenței românești, dar, mai ales a spațiului cultural din Republica Moldova, îl constituie necesitatea de a redimensiona conceptul spațiului cultural, de a-l reorienta spre valorile europene ale unei „*societăți deschise*” axate pe noi criterii morale.

Spațiul cultural este înțeles ca spațiu al valorilor care produce conținutul culturii spirituale și materiale a societății. Un spațiu este eterogen, format din mai multe culturi naționale bazându-se pe valorile acestora. Astfel, ca indicator cultural necesită să se ia în considerare valorile societății înțelegându-se valorile ca bază a culturii. Valorile societății acționează ca un mecanism de structurare a diverselor spații culturale și determină, în mod simultan, limitele acestora. În acest sens, abordarea cumulativă în analiza axiologică a dimensiunii vieții sociale completează cercetarea existentă asupra rolului valorilor în structura socială.

Prin urmare, cultura societății apare ca existentă în două moduri principale: pe de o parte, este un mecanism (cod) care structurează societatea, care o stabilește în direcția mișcării și dezvoltării, iar pe de altă parte, reprezintă totalitatea materialului spiritual și creativitatea societății. În plus, cultura, ca fenomen, își identifică caracterul social păstrat ca un spațiu cultural, eterogen în natură.

În concluzie, putem spune că am încercat să surprindem doar câteva definiții, opinii și idei legate de conceptul de cultură, civilizație și spațiu cultural cu scopul de a înțelege semnificația și implicațiile lor în cadrul societății contemporane care se află într-un proces continuu de globalizare.

Bibliografie:

1. BLAGA, L. *Trilogia valorilor*. In: Opere, vol. 10. București: Editura Minerva, 1987. 490 p.
2. BONDREA, A. *Sociologia culturii*. București: Editura Fundației „România de mâine”, 1993. 320 p.
3. DRÂMBA, O. *Istoria culturii și civilizației, vol. 1*. București: Editura Vestala și Saeculum I.O., 2001. 323 p.
4. HEISENBERG, W. *Pași peste graniță*. București: Editura Politică, 1977. 279 p.
5. KRISHNA, D. Cultura. In: *Interdisciplinaritatea și științele umane*. București: Ed. Politică, 1986, p. 312-319.
6. MOLES, Ab. *Sociodinamica culturii*. București: Editura Științifică, 1974. 245 p.
7. MORIN, Ed. *Le paradigme perdu: la nature humaine*. Paris: Seuil, 1973. 253 p.
8. TYLOR, E.B. Cultura primitivă. In: Pierre Bonte, Michel Izard. *Dicționar de etnologie și antropologie*. Iași: Editura Polirom, 1999, p. 682.
9. TYLOR, E.B. Cultura primitivă. In: Frigioiu Nicolae. *Politologie și doctrine politice*. București: Editura Economică, 2001, p. 103-114. [online] [citat 21.10.2018]. Disponibil: <https://www.slideshare.net/.../nicolae-frigioiupolitologiesidoc>
10. TĂNASE, Al. *Cultură și religie*. București: Editura Politică, 1973. 160 p.
11. TĂNASE, Al. *Cultură și civilizație*. București: Editura Politică, 1977. 360 p.
12. SAPIR, E. *Anthropologie. Culture et personnalité*. Paris: Editions de Minuit, 1967. 209 p.

NATALITATEA ȘI MORTALITATEA POPULAȚIEI BASARABENE DIN ANII '30 AI SECOLULUI AL XX-LEA

Tatiana TULGARA, *drd.*, specialitatea *Istoria românilor*,
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Chișinău
Coordonator științific: **Nicolae ENCIU**, *dr. hab.*, *conf. univ.*

Abstract: *The article presents a brief description of the main demographic processes in Bessarabia in the interwar period and their impact on the number and structure of the population. These two great problems - the birth and mortality of a population - have always been concerned with the minds of the people. Demographers said, starting from the statistical figures and the results of numerous surveys and monographs that demonstrated that in industrially developed areas the birth rate was small compared to the predominantly agrarian economies, natality was directly related to lifting the standard of living and that where he was higher, the birth rate was lower. Although the research carried out during the inter-war period "could not determine the influence of the biological and social factors strictly" on the birth-mortality ratio, it was concluded that the highest infant mortality was in Bessarabia.*

Keywords: *Bessarabia, demographic processe, death rate, birth rate, the interwar period, the Bessarabian population.*

Primul Război Mondial, evenimentele din anii 1917-1918 au constituit factori primordiali care și-au lăsat amprenta asupra evoluției sociale a Basarabiei și, în primul rând, asupra situației demografice, asupra structurii populației și ritmurilor de creștere.

Aceste două probleme mari – natalitatea și mortalitatea unei populații – întotdeauna au preocupat mintea oamenilor de seamă.

În primii zece ani după Unire, situația demografică s-a caracterizat printr-o reducere simțitoare a mortalității și o creștere a natalității, având drept rezultat sporirea evidentă a populației.

În revista *Viața Basarabiei*, editată în anii '30, este redat numărul populației pe județe. Astfel, voi prezenta diagrama (fig. 1) unde se observă clar diferența numărului populației în fiecare județ din Basarabia în acea perioadă și putem vorbi că o densitate a populației mai mare o are județul Lăpușna, cu 429 842 de locuitori, apoi urmează Hotin cu 406 398 de locuitori, urmează Bălți cu 401 100 de locuitori etc., cea mai mică fiind în Cahul - 203 056 de locuitori. [8, p. 23]

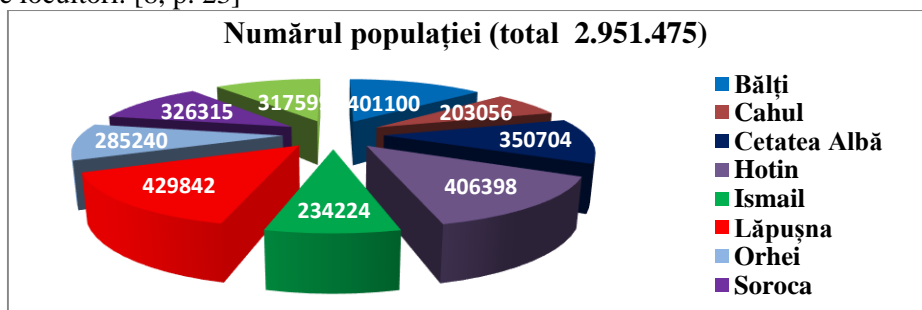

Fig. 1

În anul 1921, Ministerul de Interne a impus organelor administrative din subordine obligația de a ține evidența locuitorilor pe comune. Înregistrarea mișcării naturale a populației de după 1921 a constituit, până la recensământul din 1930, sursa de bază pentru calcularea datelor demografice ale țării. [6, p. 6]

În anii 1927-1930 s-au purtat discuții între Ministerul Sănătății Publice și Ocrotirilor Sociale din România și conducerea Fundației Rockefeller (fundație americană) pentru reorganizarea Biroului statisticii vitale din țară. Dat fiind faptul că fundația era interesată în mod nemijlocit de cunoașterea stării sănătății publice, în anul 1929 a fost încheiat un acord între statul român și fundația americană pentru organizarea în România a unei statistici demografice și epidemiologice, astfel fundația punându-i la dispoziție o parte din fonduri, mașini și mobilierul necesar în vederea organizării unui Oficiu demografic. Acest Oficiu a fost incorporat în structura organizatorică a Ministerului Sănătății Publice și Ocrotirilor Sociale, având drept sarcină executarea recensământului general al populației și organizarea statisticii demografice. [6, p. 7]

Prin decretul nr.978, la 21 martie 1930 a fost promulgată legea cu privire la recensământul general al populației. Acest recensământ a fost primul în istoria țării în care înregistrarea locuitorilor s-a efectuat după criterii științifice, iar calcularea și centralizarea datelor s-a efectuat cu ajutorul mijloacelor moderne ale epocii. [6, p. 8]

Deși cercetările efectuate în perioada interbelică „n-au putut determina cu strictețe influența factorilor biologici și a celor cu caracter social” asupra raportului natalitate – mortalitate, s-a ajuns la concluzia că cea mai mare mortalitate infantilă a fost în Basarabia, iar cea mai mică, în general, în județele din zona subcarpatică.

Fără îndoială că mortalitatea generală a fost prea ridicată la noi în comparație cu alte țări. Se știe că, spre deosebire de fenomenul natalității, care scapă pretutindeni puțințelor actuale ale oricărei politici de populație, mortalitatea poate însă fi influențată și redusă prin mijloace sanitare și de igienă publică sau socială.

Se constată, așadar, că aceeași rată extrem de ridicată a mortalității în mediul rural din Basarabia s-a menținut și pe parcursul anilor '30, înregistrându-se însă o vizibilă tendință de reducere în cea de-a doua jumătate a deceniului. Dacă în 1931 a fost atestată o rată a mortalității de 23,0 la 1000 de locuitori, atunci în 1933 ea s-a redus pentru prima dată după 1918 sub proporția de 20,0 la 1000 de locuitori. [3, p. 145]

Conform tabelului de mai jos (fig. 2), unde este indicat evoluția mortalității din anii 1930-1935, observăm că cea mai mare rată a mortalității din acea perioadă a fost atestată în anul 1935, cu un număr de 80425 persoane, și cea mai mică – în anul 1933, cu un număr de 56981 de persoane.

ANII	TOTAL DECESE
<i>1930</i>	57020
<i>1931</i>	65227
<i>1932</i>	71798
<i>1933</i>	56981
<i>1934</i>	72839
<i>1935</i>	80425

Fig. 2

Evoluția mortalității generale în Basarabia interbelică

Este de menționat faptul că mortalitatea populației în mediul rural a fost, pe parcursul perioadei interbelice, categoric superioară celei din mediul urban, fapt ce se explică atât prin preponderența numerică a populației rurale asupra celei urbane, cât și, mai ales, prin condițiile net inferioare ale asistenței la naștere în mediul rural.

În următorul tabel (fig. 3) este redată rata mortalității populației pe județe și observăm că cea mai mare rată a mortalității a fost atestată în județul Lăpușna pe parcursul anilor 1931-1935 și cea mai mică în județul Ismail.

JUDEȚE	1931	1932	1933	1934	1935
--------	------	------	------	------	------

<i>Bălți</i>	9075	9920	7765	10960	10210
<i>Cahul</i>	5142	5955	4523	5959	7173
<i>Cetatea-Albă</i>	6965	7037	5954	7259	8209
<i>Hotin</i>	7419	7815	6749	8142	7703
<i>Ismail</i>	4311	4593	3608	4271	4845
<i>Lăpușna</i>	11840	13820	10434	13272	15713
<i>Orhei</i>	6910	7533	5886	8659	8811
<i>Soroca</i>	5727	6185	5242	6985	6415
<i>Tighina</i>	7838	8940	6820	7422	77097

Fig. 3

Mortalitatea populației pe județe în Basarabia anilor '30

În această ordine de idei, dacă factorul esențial în reducerea mortalității generale îl constituie, indiscutabil, ridicarea standardului de viață conjugat cu o energică acțiune sanitară, atunci natalitatea, chiar dacă este un fenomen demografic relativ ușor de urmărit, așa cum afirmă Dr. Sabin Manuilă, „nu putem ști cauza creșterii sau scăderii ei”. [2, p. 225] Ceea ce se știe încă din perioada interbelică și chiar anterior acesteia, este că factorul natalitate se află într-o corelație certă cu starea de cultură a populației. Așa cum afirmă dr. G. Banu, „natalitatea este, în general, cu atât mai crescută, cu cât procentul știutorilor de carte este mai mic” și viceversa, „natalitatea scade pe măsură ce se înmulțește numărul știutorilor de carte sau se dezvoltă chiar oarecare cultură ce înseamnă mai mult decât școala primară”. [1, p. 1294].

Datorită unor surse existente, s-a observat că natalitatea acestei perioade este mai mare, fără excepție, în mediul rural, față de cel urban. În ceea ce privește tendința însăși a natalității, se poate constata o continuă scădere a ei, scădere, din păcate, mai accentuată decât cea a mortalității generale.

Conform datelor Institutului Central de Statistică din București, doar 0,2 % din totalul copiilor erau născuți în instituții obstetrice (maternități, spitale, sanatorii). Constatarea respectivă are o semnificație deosebită pentru starea sanitară generală, deoarece, în concepția dominantă a perioadei dintre cele două războaie mondiale, proporția nașterilor în instituțiile specializate față de nașterile la domiciliu servea drept indiciu al organizării sanitare a țării respective. [5, p. 29] În accepția conducerii Institutului Central de Statistică (director dr. S. Manuilă), în România interbelică, majoritatea absolută a copiilor erau născuți în locuințe sărăcicioase, lipsite de igienă și de confort, fără asistență medicală și chiar fără asistența moașelor. În astfel de împrejurări, este explicabilă mortalitatea copiilor în prima lună a vieții și mortalitatea mamelor mai ales a celor din mediul rural.

Datele următorului tabel (fig. 4) oferă posibilitatea urmăririi evoluției numărului născuților pe județe în Basarabia anilor '30. Astfel, putem trage concluzia că cel mai mare număr al născuților a fost atestat în județul Lăpușna și județul Bălți, iar cel mai mic, în județul Ismail.

JUDEȚE	1931	1932	1933	1934	1935
<i>Bălți</i>	15754	17874	15793	17427	15629
<i>Cahul</i>	9275	40256	9562	10085	9551
<i>Cetatea-Albă</i>	11275	12576	11630	12085	11129
<i>Hotin</i>	12448	13843	12217	12241	11200
<i>Ismail</i>	7761	8148	7694	7662	7057
<i>Lăpușna</i>	15930	17812	15635	17136	15713
<i>Orhei</i>	10791	11893	10584	11543	10666
<i>Soroca</i>	10718	11756	10666	10762	10387
<i>Tighina</i>	12627	14081	13197	13947	12843

Fig. 4

Numărul născuților pe județe în Basarabia anilor '30

Astfel, în perioada respectivă, rata natalității a fost în permanență mai ridicată în mediul rural decât cea înregistrată în mediul urban. În general, cu cât orașul era mai mare, cu atât rata natalității era mai redusă.

S-a afirmat de către demografi, pornindu-se de la cifrele statistice și de la rezultatele a numeroaselor anchete și monografii care demonstrează că în zonele dezvoltate din punct de vedere industrial rata natalității era mică față de țările cu economie predominant agrară, că, în general, natalitatea stătea în directă legătură cu ridicarea standardului de viață și că acolo unde el era mai ridicat natalitatea era mai redusă. [6, p. 17]

Considerată la modul general, chiar dacă a manifestat o ușoară tendință de descreștere, media natalității în Basarabia interbelică a fost superioară, practic tuturor provinciilor istorice ale României, inclusiv mediei pe întreaga țară. [2, p. 231]

În concluzie, voi menționa că situația demografică a Basarabiei devenise cunoscută în adevărata ei lumină odată cu efectuarea recensământului general al populației României din 29 decembrie 1930 și în urma rezultatelor anchetelor sociologice ale echipelor studențești la sate, în urma căreia se poate vorbi de o reorientare a politicii oficiale față de lumea rurală.

Statul românesc din perioada interbelică a reprezentat, astfel, prin populație, prin rata dată de sporul natural și prin creșterea absolută a populației, un factor de primă importanță pentru evoluția demografică a Basarabiei. El a determinat sporirea continuă a populației țării, a umplut o parte din golurile lăsate de pierderile absolute din mediul urban și a asigurat concomitent vitalitatea națiunii. Neîndoind că în perioada de referință mediul rural a dat numeroase jertfe premature prin mortalitatea generală și infantilă ridicată, cauza fiind lipsa unei politici demografice.

Bibliografie:

1. BANU, Gheorghe. Examen critic și sintetic al problemelor de sănătate rurală. In: *Revista de igienă socială*. 1940, An. X, nr. 1-6, ianuarie-iunie
2. ENCIU, Nicolae. *Tradiționalism și modernitate în Basarabia anilor 1918-1940*. Chișinău: Lexon-Prim, 2013. 424 p. ISBN 978-9975-4436-6-1.
3. GIURGEA, Eugeniu. *Din trecutul și prezentul Basarabiei*. București, 1928. 280 p.
4. MANUIȚĂ, Sabin, GEORGESCU, Dumitru. *Populația României*. București: Ed. Institutului Central de Statistică, 1938. 312 p.
5. *Mișcarea populației României în anul 1931*. București: Editura Institutului Central de Statistică, f.a.
6. ȘANDRU, Dumitru. *Populația rurală a României între cele două războaie mondiale*. Iași: Ed. Academiei Republicii Socialiste România, 1980. 212 p.
7. VICOL, T. Mortalitatea infantilă în Basarabia. In: *Viața Basarabiei*. Revistă lunară. 1933, An. II, nr. 7
8. VICOL, T. Natalitatea și mortalitatea populației în Basarabia. In: *Viața Basarabiei*. Revistă lunară. 1934, An. III, nr. 2.

CZU 347.44: 341.24

СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ НЕПОИМЕНОВАННОГО ДОГОВОРА РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА С ДОГОВОРАМИ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН И ВНЕДРЕНИЕ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА

Olga TATAR, drd., specialitatea *Drept civil*,
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Chișinău

Abstract: *Creating favorable conditions for successful operation of the entire system of legal regulation of civil law relations in the Republic of Moldova is possible through legislative consolidation and by drawing on the experience of foreign countries. Using the example of the legislation of foreign countries, we will show the significance and necessity of implementing some aspects of the legal regulation of certain types of contracts in the legislation of the Republic of Moldova.*

Keywords: *Legal regulation, civil law relations, legislation, foreign countries, implementation, unnamed contracts.*

На сегодняшний день в условиях конкурентной борьбы за увеличение дохода в собственном бизнесе роль результатов интеллектуальной деятельности, среди которых «ноу-хау», занимает немаловажное место. Однако до сих пор весь механизм использования «ноу-хау» не отрегулирован, а именно: не выявлены проблемы «ноу-хау», не доработан механизм передачи секрета производства на договорной основе, не разработаны рекомендации по усовершенствованию законодательства в сфере передачи «ноу-хау». Объектом права может быть все, что является средством удовлетворения человеческих потребностей, поскольку данное средство считается разрешенным и его использование нуждается в особой охране. [1, с. 100], для этого необходимо установить основные задачи верховенства права как первоисточника. Одной из важнейших задач применимости верховенства права является установление того, какие социальные отношения, с точки зрения законодательства, должны регулироваться определенными правовыми нормами и разработать в этом смысле некоторые критерии для выделения и соблюдения законодательных квалификационных критериев законодателя [2, с. 14]

Начиная уже с XVIII века, в рыночной экономике все больше стали использоваться результаты интеллектуальной деятельности человека, к которым относятся научные открытия, произведения литературы, искусства, различные изобретения, полезные модели, промышленные рисунки. Охрана данных объектов предусматривает охрану информации, содержащую суть данных объектов и возможность использования только с разрешения владельца. Патентовладелец обладает техническими приемами и знаниями, которые и получили определение «ноу-хау», но не получили правового закрепления, что является легкодоступными для третьих лиц и, в свою очередь, нарушает интересы патентовладельца, так как он стремился держать в тайне приобретенные знания и опыт. Закрепление «ноу-хау» на законодательном уровне можем наблюдать в Великобритании и США. Согласно Закону Великобритании «О доходах и налогах корпораций», к «ноу-хау» относится любая информация и технические приемы, применяемые при проведении исследовательских, сельскохозяйственных работ и т.д. [3, с. 386]

В тридцати восьми штатах США были приняты законы о «ноу-хау», а в штате Калифорния они включены в Гражданский Кодекс, где под «секретом производства» понимается информация, включающая сведения о формулах, устройствах, программах для ЭВМ, проектные разработки, технологии, которые представляют определенную ценность, так как не являются общедоступными для других субъектов [4, с.242].

По юридическому словарю, «ноу-хау» представляет запас технических знаний и опыта, приобретенных в результате высокоспециализированного производства. Эти знания могут, как правило, содержаться в документах, чертежах и так далее. [5, с. 497]

Секрет производства может состоять из любой формулы, образца и предоставляет предпринимателю возможность получения преимущества над конкурентами. [6, с.

122] Как видим, нет единой терминологии «ноу-хау», но понимание сущности термина в целом совпадает. В 1996 году Европейский Союз предложил рассмотреть как один из самых важных элементов «ноу-хау» преимущества, которое лицензиат, то есть лицо, которое приобрело «ноу-хау», реализует или имеет право реализовать благодаря пакету познавательной информации, содержащейся в нем [7, с. 383].

В Гражданском Кодексе Российской Федерации термин «ноу-хау» упоминается как синоним понятия «секреты производства». Разнообразное толкование термина «ноу-хау» наталкивает на мысль, что модификация его связана с тем, что его определение выходит за пределы научных знаний, а также технического и производственного опыта. Уже сегодня «ноу-хау» не является исключительным объектом патентования и выступает специфическим объектом всего товарооборота, куда входит различного рода информация. Впервые в законе Украины «Об инвестиционной деятельности» термин «ноу-хау» трактуется как совокупность технических, технологических, коммерческих и других знаний, оформляемых в виде технической документации, навыков и производственного опыта, необходимых для организации того или другого вида производств, но не запатентованных. [8, с. 181]

Согласно Регламенту Комиссии (ЕС) №316/2014 от 21.03.2014 о применении ст. 101(3) Договора о функционировании Европейского союза к категории соглашений о передаче технологий в ст. 1 п.(i), «ноу-хау» означает пакет практической информации, полученной в результате опыта и тестирования которой: секретный, то есть не общеизвестный или легкодоступный, существенный, то есть значительный и полезный для производства конкретных продуктов, идентифицирующийся, то есть описывающийся таким образом, чтобы можно было убедиться, что соответствует критериям секретности и значимости. [9, с. 19]

На наш взгляд, для более полного представления о «ноу-хау» необходимо провести его научный и сравнительный анализ с понятием «коммерческая тайна». Например, К. Амелина [10, с. 4] трактует данные понятия как разноплановые: «ноу-хау» не является абсолютной секретностью, а скорее неизвестностью в общем.

На сегодняшний день договор о передаче «ноу-хау» законодательно не закреплен, что говорит о его непоименованности. Как утверждает Fl. Pora: «Согласно законодательству, терминология поименованных и непоименованных контрактов содержит присущие им элементы, которые могут определяться двумя критериями:

- 1) применением правового режима;
- 2) официальным названием» [11, с. 15].

Многие исследователи объясняют это тем, что отсутствует правовая основа, присутствует только доверие между субъектами договора. Исключением является Российская Федерация, отрегулировавшая отчуждение особого права на секрет производства «ноу-хау» (ст. 1468 ГК РФ), а также право использовать этот секрет (ст. 1469 ГК РФ). Некоторые ученые, считают договор о передаче «ноу-хау» самостоятельным в отношении «ноу-хау» [12, с. 15], остальные – в виде разновидности договора по распределению знаний. [13, с. 14]

В результате приходим к основополагающим выводам:

1. Договор о передаче «ноу-хау», являясь гражданско-правовым, характеризуется присущими ему индивидуализирующими признаками, и, следовательно, он должен признаваться как особый контракт и должен быть включен в общую систему гражданско-правовых договоров;
2. договор является двусторонним, консенсуальным, реальным;

3. по этому договору субъект берет на себя обязательство по передаче другому субъекту в рамках соглашения на использование «ноу-хау», а именно информацию, знания, определенный опыт, и, в свою очередь, приобретатель права на «ноу-хау» обязуется хранить предоставленное «ноу-хау» в секрете и выплачивать за это определенные суммы;
4. договор содержит два раздела: раскрытие «ноу-хау» и передача «ноу-хау».

На наш взгляд, коммерческая тайна выступает институтом права интеллектуальной собственности, но, что касается правового регулирования, она не зависима от других объектов промышленной собственности. В Республике Молдова этот институт регулируется ЗРМ №171, принятым 06.07.1994 "О коммерческой тайне" [14] ЗРМ № 183 от 11.07.2012 "О конкуренции" [15] Например, в Румынии коммерческая тайна регулируется Законом №11 от 29.01.1991 "О борьбе с недобросовестной конкуренцией". [16]

Согласно с ч. 1 ст. 1 ЗРМ "О коммерческой тайне", "не считаются государственной тайной сведения, связанные с производством, технической, управленческой, финансовой и другой деятельностью хозяйствующего субъекта, разглашение (передача, утечка) которых может нанести ущерб его интересам" [14].

В «Договоре о торговых аспектах интеллектуальной собственности» (ТРИПС) от 15.04.1994 в ст. 39 более полно сформулировано определение коммерческой тайны. Субъектам правоотношений дается право запрета на использование защищенных сведений, полученных незаконным путем и с помощью методов, которые никак не отвечают честным правилам конкурентной борьбы. Это также обусловлено тем, что данные сведения являются:

- а) секретными в том плане, что не будут общепризнанными и свободными в получении к ним доступа тех лиц, которые работают с такого рода сведениями;
- б) являясь секретными, они, тем самым, представляют уникальность" [17].

Ст. 1 Закона РМ "О коммерческой тайне" регламентирует, что: "под коммерческой тайной понимаются не являющиеся государственной тайной сведения, связанные с производством, технологией, управлением, финансовой и другой деятельностью хозяйствующего субъекта, разглашение (передача, утечка) которых может нанести ущерб его интересам." В ст. 5 данного Закона дано определение «ноу-хау»: "объектами коммерческой тайны «ноу-хау» являются преднамеренно скрывающиеся экономические интересы и сведения о различных сторонах и сферах производственно-хозяйственной, управленческой, научно-технической, финансовой деятельности хозяйствующего субъекта, охрана которых обусловлена интересами конкуренции и возможной угрозой экономической безопасности хозяйствующего субъекта" [14].

Из сказанного выше следует, что эти два понятия схожи, что, на наш взгляд, является ошибочным. Как принято, «ноу-хау» приравнивается к "секрету производства", однако эти два определения нельзя рассматривать как подвиды коммерческой тайны. Есть немало высказываний на этот счет. Например, Л.В. Стародубова утверждает, что в историческом аспекте «ноу-хау» носит ремесленную суть, тогда как суть коммерческой тайны - торговая" [18, с. 75].

Как видим, ч. 1 ст. 5 Закона РМ "О коммерческой тайне" ошибочна, так как приравнивать понятие «ноу-хау» и понятие "коммерческая тайна" не представляется возможным. Таким образом, коммерческая тайна и меры по ее охране в законодательстве РМ регулируются достаточно подробно, [19] чего не скажешь о «ноу-хау».

Первоначально, упоминание о секрете производства встречается в ТРИПС. Надо сказать, что безопасность «ноу-хау» не детально определена и в рамках Европейского Союза. Ряд стран, а именно: Великобритания, Ирландия - лишены законодательной

защиты «ноу-хау». В Румынии Законом ”О борьбе с недобросовестной конкуренцией”, а именно п.д ст.1¹: “коммерческая тайна выступает в виде информации, которая целиком либо полностью не выступает общеизвестной или популярной для лиц из среды, где подобной разновидностью информации занимаются в установленном порядке, и которая приобретает коммерческую значимость в виду своей секретности, ради чего правообладатель предпринял должные меры, учитывая условия, чтобы поддержать режим ее секретности; охрана коммерческой тайны существует, пока перечисленные меры осуществляются совокупным образом” [14].

Правовая защита «ноу-хау» функционирует в большей части мира, исключения составляют: Ирландия, Великобритания. Как правило, за “кражу” «ноу-хау» устанавливается наказание в виде назначения штрафа или же посредством лишения свободы. Таким образом, охрана данных объектов возможна путем указания обязательств, закрепленных в договорах , относительно секретности сведений.

Швеция

Данная страна – обладательница Закона “О правовой охране секретов производства” (Act on the Protection of Trade Secrets)²⁴ По законодательству Швеции, «ноу-хау» не выступает объектом интеллектуальной собственности, но связь между ними присутствует. Правовая защита распространяется при соблюдении условий:

- информация, полученная в ходе осуществления бизнеса;
- сведения обладают строгой секретностью;
- придание их огласке исключает конфиденциальность данных сведений.

Незаконное, неправомерное завладение «ноу-хау» с целью придания ему огласки за плату или без нее квалифицируется как торговый шпионаж.

Франция

Французское гражданское законодательство осуществляет охрану «ноу-хау» (секрета производства) (manufacturing secrets), разъясняя его в Кодексе Интеллектуальной Собственности [21] (Intellectual Property Code), а именно:

- подлежит правовой охране не какая-либо запретная информация, а именно секрета производства;
- считается виновником, разгласившим «ноу-хау», сотрудник или же бывший сотрудник;
- признается нарушением придание огласке или же попытка разглашения «ноу-хау».

Законодательством Франции секретная информация считается объектом интеллектуальной собственности. Согласно гражданскому праву Франции, подлежат наказанию субъекты, чья вина будет доказана, учитывая степень причиненного ущерба. По ГК Франции контракт расторгается и устанавливаются штрафные меры [22]. Уголовный Кодекс Франции квалифицирует похищение информации, содержащей «ноу-хау» как кражу [23].

Эстония

В Эстонии «ноу-хау» не выступает в качестве объекта права интеллектуальной собственности. В соответствии с ч. 10 ст. 26 Закона « О конкуренции»: «лицо, направляющее уведомление о концентрации обязано указать сведения, содержащиеся в уведомлении, считающиеся коммерческой тайной». Моменты концентрации и информация, предусмотренные в пунктах (1) 1) и 4) настоящего пункта, не считаются коммерческой тайной» [24], согласно ст. 148. 12 Коммерческого Кодекса Эстонии: «незаконное распространение членом правления или советом товарищества с ограниченной ответственностью или акционерным обществом либо ликвидатором ставшей ему известной коммерческой тайны товарищества, а также использование коммерческой тайны лицом, которому она стала известной таким образом, – наказывается денежным штрафом или лишением свободы на срок до одного года»[25], Уголовный Кодекс [26]. Руководствуясь Соглашениями ТРИПС, Высший суд Эстонии установил меры о действии определения «ноу-хау».

Финляндия

В Финляндии «ноу-хау» регулируется Законом № 1061/1978 от 22.12.1978 « О недобросовестной деловой практике» Тот, кто был проинформирован другим о коммерческой тайне, технической модели или технических инструкциях о том, что указанное лицо не обосновано получило или раскрыло информацию, не может использовать или раскрывать эту информацию. [27]

Уголовным Кодексом Финляндии раскрывается понятие «секрет фирмы» [28]. Исходя из законодательства Финляндии, все секреты производства включают: тех-

²⁴ <http://lexdigital.ru/2012/041/> (дата посещения 24.11.2018)

нические и финансовые. Руководствуясь Законом «Об обеспечении доказательств в гражданском судопроизводстве по делам, касающимся прав интеллектуальной собственности», касающихся авторских и промышленных прав, владелец «ноу-хау» доказывает, что информация, составляющая «ноу-хау», получена незаконным способом, раскрыта с целью извлечения собственной выгоды или во вред другому лицу, либо в процессе осуществления задания заявителя, либо по поручению третьего лица, хотя они знали, что получение таких секретных сведений является незаконным.

Латвия

В законодательстве Латвии секреты производства «ноу-хау» выступают в виде объектов интеллектуальной собственности. Более подробно охраны секретов «ноу-хау», куда входит научная, экономическая информация, расписана в ст.19 Закона Латвии «О коммерции», которая гласит:

(1) Коммерческую тайну коммерсант может приравнять к объектам хозяйственного, технического или научного характера как закрепленным, так и не закрепленным, которые отвечают следующим признакам:

- 1) они находятся на предприятии коммерсанта или являются тесно связанными с ним;
- 2) сведения не выступают в качестве известных или доступных другим лицам;
- 3) они представляют или могут представлять определенную ценность;
- 4) доступность третьим лицам может стать убыточной для коммерсанта;
- 5) коммерсант предпринимает разумные мероприятия, связанные с данной информацией в тайне.

(2) Коммерсант является обладателем исключительного права на данные сведения.

(3) Коммерсант вправе требовать защиты коммерческой тайны, а также возмещения затрат, которые появились в ходе незаконного распространения или использования коммерческой тайны. [29]

Охрана нарушенных прав владельца «ноу-хау» возможна, если владелец данных сведений докажет, что эти сведения имеют научный характер и отвечают установленным требованиям:

- имеют непосредственное отношение к какой-либо компании;
- к ним нет свободного доступа;
- представляют определенную ценность;
- разглашение такого рода сведений способно нанести вред их владельцу;
- предприняты все возможные меры по сохранению в тайне данной информации.

Как правило, за нарушение законодательства, связанного с предоставлением прав на «ноу-хау», предусмотрено возмещение пострадавшей стороне убытков.

Беларусь

По Гражданскому Кодексу Республики Беларусь, секрет производства «ноу-хау» считается объектом интеллектуальной собственности, исходя из ст. 1010 Гражданского Кодекса Республики Беларусь: «лицо, правомерно обладающее общими сведениями, составляющими секрет производства «ноу-хау», имеет право на защиту этой информации от незаконного использования». Исходя ст. 1012 ГК РБ: «лицо, обладающее секретом производства «ноу-хау», может передать все или часть составляющих его сведений другому лицу по договору». [30] Исходя из Закона «О коммерческой тайне» Республики Беларусь, ст. 1, предусматривающей, что: «секрет производства «ноу-хау» является составной частью понятия «коммерческая тайна». [31]

Российская Федерация

В Российской Федерации нормы, регламентирующие «ноу-хау», отражены в Гражданском Кодексе Российской Федерации и ряде других законов. Исходя из

ст. 1465 ГК РФ: «секретом производства «ноу-хау» признаются сведения любого характера (производственные, технические, экономические, организационные и другие), в том числе о результатах интеллектуальной деятельности в научно-технической сфере, а также сведения о способах осуществления профессиональной деятельности, которые имеют действительную или потенциальную коммерческую ценность в силу неизвестности их третьим лицам, к которым у третьих лиц нет свободного доступа на законном основании и в отношении которых обладателем таких сведений введен режим коммерческой тайны». [32]

Еще ряд стран: Казахстан, Киргизия, Армения - предусматривают в качестве объекта интеллектуальной собственности секрет производства «ноу-хау». Об этом указано в ст. 1100 ГК Армении, [33] ст. 961 ГК Казахстана [34] Для разрешения противоречий в области «ноу-хау» и коммерческой тайны была принята Директива (ЕС) 2016/943 Европейского Парламента и Совета ЕС от 8 июня 2016 о защите нераскрытых секретов производства «ноу-хау» и коммерческой информации (коммерческой тайны) против их незаконного приобретения, использования и раскрытия. Данной Директивой поставлена задача установления законодательством различных стран единого определения (коммерческая тайна), куда было бы включено «ноу-хау», при наличии обязательного условия, что данная информация будет конфиденциальной. [35]

В ходе проведенного исследования были сформулированы следующие выводы:

Секретом производства «ноу-хау» выступают любого рода информация и сведения о результатах интеллектуальной деятельности в профессиональной и научно-технической сфере, представляющие собой действительную уникальность, ценность, в виду того, что неизвестны другим лицам и отсутствует возможность свободного распоряжения данной информацией третьими лицами. Обладатель «ноу-хау» является его владельцем и распорядителем особого права на секрет производства «ноу-хау». Правообладание особым правом на «ноу-хау» действует до тех пор, пока данная информация, содержащая секрет производства «ноу-хау», хранится в секрете.

Согласно договору о передаче «ноу-хау», одна сторона (правообладатель) берет на себя обязательство по предоставлению ему особого права на секрет производства «ноу-хау» другой стороне – приобретателю особого права на «ноу-хау». Передавая особые права на «ноу-хау», правообладатель обязан содержать в тайне секрет производства «ноу-хау».

Библиография:

1. Гримм Д. Д. Лекции по догме римского права / Д. Д. Гримм. – М.: Изд. предприятие «Зерцало», 2003, 496 с.
2. Cimil Dorin. Institutia calificării contractelor civile . Revista națională de drept. №4. 2011, 68 p.
3. Wise A. Trade Secrets and Know-How throughout the World / A. Wise. – New York: Clark Brodman Co., 1981, 862 p.
4. Дозорцев В. А. Интеллектуальные права / В. А. Дозорцев // Понятие. Система. Задачи кодификации: сб. ст. / Исслед. центр част.права. – М.: Статут, 2003, 416 с.
5. Струд. Юридический словарь. – 3-е изд. – Лондон, 1965, 858 с.
6. Дахно И. И. Право интеллектуальной собственности: [науч.-справ. пособие] / И. И. Дахно. – Киев: ТП-ПРЕСС, 2004, 224 с.
7. Дердь Чечі. Правочини у сфері промислової власності в угорському праві та проблеми договорів щодо ноу-хау // Актуальні проблеми цивільного права і процесу в Україні. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005, 394 с.
8. Про оподаткування прибутку підприємств: Закон України від 28.12.1994 р. № 334/94-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1997. – № 27.

9. Commission Regulation (EU) No 316/2014 of 21 March 2014 on the application of Article 101(3) of the Treaty on the Functioning of the European Union to categories of technology transfer agreements OJ L 93, 28.3.2014, p. 19.
10. Амелина К. Е. Ноу-хау и патентная форма охраны: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / К. Е. Амелина; Рос. гос. ин-т интеллектуал. собственности. – М., 2007, 27 с.
11. I.-Fl. Popa, Contractul civil, în „Curs de drept civil. Obligațiile” de L. Pop, I.-Fl. Popa, St.V. Vidu, Ed. Universul Juridic, București, 2015, nr. 28, p. 45.
12. Витрянский В. В. Гражданское право: учебник: [в 4 т.] / В. В. Витрянский [и др.]; отв. ред. Е. А. Суханов. – 3-е изд. – М.: ВолтерсКлувер, 2006. – Т. 4: Обязательственное право, 816 с.
13. Петров Є. В. Інформація як об’єктивільно-правовихвідносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Є. П. Петров; Нац. ун-твнутр. справ. – Х., 2003, 206 с.
14. Закон Республики Молдова «О коммерческой тайне», № 171 от 06.07.1994. Опубликовано: 10.11.1994 в Мониторул Официал № 13.
15. Закон Республики Молдова «О конкуренции», № 183 от 11.07.2012. Опубликовано: 14.09.2012 в Мониторул Официал №193-197. Дата вступления в силу: 14.03.2013.
16. Закон Румынии «О борьбе с недобросовестной конкуренцией», №11 от 29.01.1991. Дата вступления в силу: 30.01.1991. Опубликовано в «WIPO Lex» Ro065.
17. <http://base.garant.ru/4059989/> (дата посещения 24.11.2018)
18. Стародубова Л.В. К вопросу о правовом механизме охраны секретов производства «ноу-хау». //Вестник Самарской Гуманитарной Академии. Серия «Право» - 2012, №2, с.75.
19. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/91-102.pdf(дата посещения 24.11.2018).
20. <http://lexdigital.ru/2012/041/> (дата посещения 24.11.2018)
21. Кодекс Интеллектуальной собственности Франции был принят Законом № 92-597 от 01.07.1992 г. и опубликован в Официальном издании и вступил в силу 03.07.1992.
22. http://pnu.edu.ru/ru/faculties/full_time/uf/iogip/study/studentsbooks/histsources2/igpzio49/ (24.11.2018)
23. Уголовный Кодекс Франции: принят 01.01.1992.Вступил в силу с 01.03.1994. Опубликовано в «WIPO Lex» FR444.
24. Закон Эстонии «О конкуренции». Принят: 05.06.2001. Вступил в силу 01.10.2001. Опубликовано в «WIPO Lex» EE142.
25. Коммерческий Кодекс Эстонии принят 15.02.1995. Вступил в силу: 08.03.1995.
26. Уголовный Кодекс Эстонии принят 06.06.2001, вступил в силу 01.09.2002. Опубликовано в «WIPO Lex» EE084.
27. Закон Финляндии «О недобросовестной деловой практике» № 1061/1978 от 22.12.1978. Вступил в силу с 01.01.1979. Опубликовано в «WIPO Lex» FI032.
28. Уголовный кодекс Финляндии № 1281 введен и вступил в силу 19.12.2009. Опубликовано в «WIPO Lex» FL101.
29. Закон Латвии «О коммерции». Принят 13.04.2000. Вступил в силу 04.05.2000.
30. Гражданский Кодекс Республики Беларусь 7 декабря 1998 г. № 218-З. Принят Палатой представителей 28 октября 1998 года. Одобрен Советом Республики 19 ноября 1998 года.
31. Закон Республики Беларусь «О коммерческой тайне» от 5 января 2013 года № 16-З. https://www.wipo.int/wipolex/ru/text.jsp?file_id=374235
32. Гражданский кодекс Российской Федерации от 30 ноября 1994 г. N 51-ФЗ. Принят Государственной Думой 21 октября 1994 года.
33. Гражданский кодекс Республики Армения от 05.05.1998 г. (с последними изменениями, внесёнными от 20.02.2017 г.). Принят 05.05.1998. Дата вступления 01.01.1999. Опубликовано в «WIPO Lex» AM015.

34. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Особенная часть), № 409 принят и вступил в силу опубликован 01.07.1999 г. Опубликован в «WIPO Lex» KZ077.
35. Директива (ЕС) 2016/943 Европейского Парламента и Совета ЕС от 8 июня 2016 о защите нераскрытых секретов производства «ноу-хау» и коммерческой информации (коммерческой тайны) против их незаконного приобретения, использования и раскрытия. <http://base.garant.ru/71615160/>

CZU 159.942:159.922.7

DEZVOLTAREA EMOȚIONALĂ LA ȘCOLARUL MIC

Elena-Ramona MOȚEI, drd.,
specialitatea *Psihologia dezvoltării și psihologia educațională*
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău
Conducător științific: **Iulia RACU, dr., conf. univ.**

Abstract: *This article takes about the socio-emotional development of young students. The Contemporary school must assure, besides the development of key skills, the social and emotional development of skills.*

For young students the development of social and emotional skills (the expresion and understanding of emotions, the emotional simulation, the expressing of empaty, the identification of the causes of emotions) is extremely important.

Keywords: *socio-emotional, emotions, empaty, interaction, synergy.*

Emoția este o reacție afectivă de intensitate medie și de durată relativ scurtă, însoțită adesea de modificări în activitățile organismului, oglindind atitudinea individului față de realitate. Emoția poate fi clasificată ca un sistem de apărare, întrucât, psihologic, emoția afectează atenția, capacitatea și viteza de reacție a individului, dar și comportamentul general. Fiziologic vorbind, emoțiile controlează răspunsurile la anumite situații, incluzând expresia facială, tonul vocal, dar și sistemul endocrin, pentru a pregăti organismul pentru anumite urmări.

Emoția ca și termen nu a fost definită de psihologi, deși aceștia i-au dat o mare însemnătate în cercetările lor timp de un secol.

Inteligența emoțională reprezintă abilitatea unei persoane de a conștientiza, a accesa și genera emoții și de a-și asista propriile gânduri, de a înțelege emoțiile și cunoștințele emoționale și de a-și controla reflexiv propriile emoții, precum și de a promova dezvoltarea intelectuală și emoțională.

Emoțiile primare, susține P. Ekman de la Universitatea California din San Francisco, sunt: frica, mânia, tristețea, bucuria. Aceste emoții sunt recunoscute de toate culturile din întreaga lume, inclusiv de oamenii care sunt analfabeți, care nu au avut contact cu televiziunea, sugerându-ne astfel universalitatea lor. Goleman a arătat fotografii cu diverse expresii ale feței unor reprezentanți ai culturilor îndepărtate, cum ar fi cele din Noua Guinee, unde există triburi izolate care trăiesc la fel ca în Epoca de piatră, undeva în munți, absolut toți au recunoscut emoțiile fundamentale. Primul care a constatat universalitatea expresiilor a fost Ch. Darwin, care a folosit-o și ca argument în teoria sa evoluționistă, aceste semnale fiind întipărite în sistemul nostru nervos [11, p. 362].

Emoțiile se pot împărți în emoții pozitive cum ar fi: bucuria, mulțumirea, fericirea, plăcerea, încântarea și negative: tristețea, furia, invidia, îndoiala, rușinea, vinovăția.

Emoțiile în funcție de familii sau dimensiuni pot fi: principale: mânia, tristețea, frica, bucuria, rușinea etc., ca fiind cele care pornesc nenumăratele posibilități ale vieții noastre emoționale.

Utilizarea corectă a informațiilor emoționale au un rol deosebit atât în procesul adaptării, cât și în atingerea confortului emoțional. Toate aceste abilități au fost numite *inteligență emoțională*. Inteligența emoțională este o formă de inteligență care se ocupă cu gestionarea emoțiilor și este formată din patru elemente:

- înțelegerea mai bună a propriilor emoții;
- gestionarea eficientă a propriilor emoții și creșterea semnificativă a calității vieții;
- înțelegerea mai bună a celor din jur și o conviețuire cu un grad de confort ridicat;
- creșterea de relații mai bune la toate nivelele cu cei din jur și creșterea productivității și a imaginii personale.

Conform unor cercetări statistice, competența emoțională este de două ori mai importantă decât abilitățile tehnice sau intelectuale. Dezvoltarea inteligenței emoționale reprezintă înțelegerea și gestionarea emoțiilor pentru a crea relații armonioase cu cei din jur.

Inteligența emoțională poate fi definită ca „abilitatea de a percepe, înțelege și exprima emoțiile într-un mod adecvat și de a le gestiona astfel încât să faciliteze atingerea scopurilor precise” [22, p. 31].

Competența emoțională este capacitatea de a recunoaște și interpreta propriile emoții și ale celorlalți, precum și abilitatea de a gestiona adecvat situațiile cu încărcătură emoțională. Dezvoltarea competențelor emoționale se face prin achiziționarea unor deprinderi și comportamente specifice: înțelegerea emoțiilor, expresivitatea emoțională, capacitatea de a reacționa adecvat față de manifestările emoționale ale celorlalți. Copilul învață să simtă, să exprime și să recunoască emoțiile.

R. Șulea-Brănișteanu în teza sa de doctorat, spunea că „educația socială constituie un ansamblu de acțiuni / demersuri proiectate și desfășurate pe baza unor principii coroborate cu totalitatea influențelor exercitate pe societate, care au ca scop realizarea integrării sociale a copiilor și tinerilor, având ca finalități formarea competențelor de viață” [24, p. 7].

Competența socială înseamnă abilitatea copiilor de a forma relații sociale care să funcționeze cu ceilalți copii și maturi din viața lor, adică aceste competențe facilitează interacțiunile pozitive, corespunzătoare normelor culturale, făcând să se atingă propriile scopuri, dar și respectarea celor din jur. Un comportament social poate fi rezultatul unui proces de învățare, valorizat fiind de societate.

Socializarea este un concept folosit în descrierea și explicarea modului în care copiii dobândesc un comportament necesar adecvării lor la cultură și la societatea din care fac parte. Prin socializare înțelegem „procesul prin care o persoană dobândește reguli de conduită, sisteme de credințe și atitudini ale unei societăți sau grup social, astfel încât ea să poată funcționa în cadrul acesteia” [2, p. 37].

Sociabilitatea este o trăsătură atribuită cuiva și exprimă însușirea unei persoane de a căuta contacte și relații sociale, de a se angaja cu plăcere în această antrenare și căutare [14, p. 157].

H. Gardner, în teoria asupra inteligenței multiple, identifică opt inteligențe de bază, pe care oamenii le dețin. Inteligența socială este una dintre aceste inteligențe multiple, ea exprimând capacitatea de a comunica tot timpul cu lumea din exterior, de a rezolva probleme și de a crea produse folosind empatia, cunoașterea și înțelegerea altor persoane, a motivațiilor, intereselor, modurilor de interacțiune specifice celorlalte persoane și folosind interacțiunea sau relaționarea cu alții [10, p. 15 - 32].

Se considera că „cei care au dezvoltat acest tip de inteligență au darul empatic și al relaționării, interacționând eficient cu ceilalți. Sunt persoane care creează și mențin sinergia grupului motivând membrii acestuia să acționeze în vederea atingerii scopului comun. Dispun de capacitatea de a sesiza, aprecia și înțelege stările, intențiile, motivațiile, dorințele celorlalți, mediază cu succes conflictele, demonstrează calități de lider și participă la activitățile colective.” [18, p. 39]

Putem să observăm că există o strânsă legătură între zona socială și cea emoțională, între dezvoltarea socială și cea emoțională a copilului. De obicei, un comportament social are la bază o emoție. Un comportament neadecvat este condus de o emoție negativă, iar un comportament adecvat este condus de o emoție pozitivă.

Dezvoltarea emoțională reprezintă o componentă esențială a adaptării, care este necesară pentru menținerea stării de sănătate mentală, de dezvoltare a relațiilor sociale. Putem spune că persoanele care au abilități emoționale dezvoltate sunt mai mulțumite în viață, sunt mai eficiente la locul de muncă, își gestionează gândirea astfel încât să fie productivă, să comunice eficient cu cei din jur. Persoanele care nu își controlează viața emoțională au mai mereu sentimente de frustrare, sunt îngrijorate, nu comunică eficient, nu reușesc să interpreteze corect emoțiile, ceea ce duce la probleme de (in)adaptare.

Ca urmare a investigațiilor privind inteligența emoțională, s-a evidențiat rolul important al acestor abilități în domenii cât mai diversificate ale vieții, cum ar fi garantarea succesului în pozițiile de conducere în 85% din cazurile cu nivele de inteligență emoțională; în cazul adulților, două treimi din problemele legate de stres pot fi datorate unor stiluri greșite de relaționare sau a unei proaste definiții a ceea ce numim inteligență emoțională. Pe scurt, abilitatea unei persoane de a se adapta cerințelor vieții și de a face față situațiilor problematice depinde de funcționarea integrată a abilităților sale emoționale, sociale și de raționament [23, p.12].

D. Goleman sugerează că educația socio-emoțională are impact asupra dezvoltării neuronale la copii, în special a celei care răspunde de contextul prefrontal, ce reglează memoria de lucru – adică ceea ce reținem pe parcursul învățării - și inhibă impulsurile emoționale supărătoare [13, p. 12 - 28].

Dezvoltarea socio-emoțională a preșcolarului este temelia educativă a întregii vieți psihice. Datorită vârstei mici, dezvoltarea școlarului capătă un caracter specific. Această perioadă de îngrijire și educație, formează temelia întregii vieți de mai târziu.

Succesul adaptării la cerințele mediului și nivelul de dezvoltare a abilităților intelectuale separă raționalitatea de emoții. Emoțiile sunt o sursă de informații esențiale pentru supraviețuire.

Inteligența emoțională din viața adultă își are originea în dezvoltarea competențelor socio-emoționale din perioada preșcolară, aceasta fiind o perioadă de achiziții fundamentale în plan emoțional, social și cognitiv.

A atunci când se naște, copilul dispune de un potențial genetic care poate fi influențat de anumite caracteristici ale mediului proximal cum ar fi: familie, casă, jucării, prieteni, școală etc. Nivelul afectiv al familiei se răsfrânge asupra copiilor prin intermediul părinților.

U. Bronfenbrenner, propune o modalitate mai nouă de înțelegere și interpretare a dezvoltării umane:

1. copilul este un agent dinamic, care interpretează și creează propria dezvoltare, împreună cu mediul în care crește. Relația dintre copil și mediu este una biunivocă.

2. dezvoltarea este o reorganizare dezvoltată a funcționării psihologice, cognitivul, afectivul și socialul fiind aspecte care permit dezvoltarea persoanei într-o lume complexă.

3. studiile asupra dezvoltării umane pot fi valide doar dacă se desfășoară în mediile naturale de dezvoltare [18].

La vârsta preșcolară putem constata o evidentă dezvoltare a abilităților cognitive, se achiziționează și se utilizează corect simbolurile în gândire și acțiune și se pot folosi corect noțiunile abstracte. Piaget consideră că la această vârstă copilul dispune de gândire preoperațională care se structurează pe achizițiile senzorio-motorii din etapa anterioară. Stadiul senzorio-motor asigură capacitatea de a recunoaște un obiect ușor modificat sau, în contexte diferite, atenția este distributivă, se constată evoluția limbajului (vocabularul este mai bogat), memoria este mai dezvoltată. La această vârstă discern între fantezie și realitate, înțeleg visele ca realități distincte față de lumea reală.

Din punct de vedere al gândirii, specific acestei vârste este stadiul operațiilor concrete sau stadiul operațional, caracterizat prin utilizarea reprezentării la bază pentru raționamente. Reprezentarea permite operații de clasificare, ordonare, operare cu cifre, ceea ce permite înțelegerea principiilor conservării. Utilizarea reprezentării în raționamente permite accesul la nivelul superior de generalizare, spre deosebire de vârsta anterioară 3-6 ani, când gândirea se focaliza pe concret și unicitate. În contextul dezvoltării unitare a sistemului cognitiv, gândirea capătă caracteristica descentrării, care se asociază cu capacitatea de a formula raționamente reversibile.

În baza acestor abilități, copiii raționează mai puțin egocentric, ceea ce permite dezvoltare abilităților sociale, a capacității de a înțelege acțiunile celorlalți, paralel cu creșterea capacității de comunicare și a raționamentelor morale.

Emoțiile exprimă semnificația subiectivă a experiențelor vieții sociale și este intim legată de motivație, cogniție și activitatea fiziologică, pe care le integrează la nivelul unei stări complexe cu rol adaptiv.

Emoțiile sunt generate de relațiile copilului cu mediul și de evaluarea acestor interacțiuni în raport cu interesul copilului și cu scopurile urmărite.

La copiii mai mari de 7 ani se constată o dezvoltare a abilității de recunoaștere a emoțiilor, atât pe baza expresiilor faciale, cât și pe baza situațiilor care provoacă emoții. Recunoașterea emoțiilor precum: surpriză, plăcere, furie, rușine, stres, teamă, interes, neplăcere, dispreț pe baza expresiilor faciale se îmbunătățește în perioada școlarității mici. Apoi se îmbunătățește capacitatea școlărilor mici de a numi emoțiile corespunzătoare unor expresii faciale datorită dezvoltării vocabularului și însușirii mai multor termeni pentru etichetarea emoțiilor. De aceea, în această perioadă, copiii utilizează mai mulți termeni care permit exprimarea intensității diferite a emoțiilor (de exemplu, furios, nervos, iritat, enervat, înfuriat, țâfnos etc.)

La această vârstă poate reveni anxietatea de separare (care apare la preșcolari), datorită trecerii de la grădiniță la școală. Această anxietate apare ca urmare a faptului că mulți dintre copii se adaptează cu dificultate la școală, iar pierderea prietenilor de la grădiniță îi afectează. De exemplu, când apare această anxietate copiii refuză să meargă la școală, găsind tot felul de motive (îi doare gâtul, e răcit), plâng dimineața când merg la școală, nu se implică în sarcini, refuză colaborarea cu învățătoarea. Nu își fac prieteni la școală și învățătoarele observă că în cea mai mare parte a timpului sunt triști și preferă să se joace singuri.

În ceea ce privește înțelegerea emoțiilor, studiile arată că până la 11 ani, copiii se bazează pe situațiile evocatoare de emoții pentru a explica cum se simt. La această vârstă, copiii încep să înțeleagă și mai bine că anumite situații provoacă anumite tipuri de emoții pentru persoane diferite. Cu toate acestea copiii preferă informațiile primite de la persoane când există diferențe între sursele de informație situaționale și cele personale pentru a cunoaște emoțiile celorlalți.

Tot referitor la înțelegerea emoțiilor, unii cercetătorii arată faptul că, până la 6 ani copiii cred că emoțiile celorlalți sunt cauzate, într-o anumită situație, de elemente externe, în timp ce la vârsta de 9 ani ei utilizează legături psihologice și informații situaționale pentru a explica starea emoțională a celorlalți. De asemenea copiii de 7 ani admit mai ușor faptul că se simt triști din motive psihologice, care nu sunt concrete, spre deosebire de cei de 5 ani care evită să se descrie ca fiind supărați. Dacă totuși acceptă și vorbesc despre faptul că sunt triști, copiii de 5 ani consideră că supărarea lor este cauzată de factori externi (de exemplu, o rană sau o lovitură).

Odată cu înaintarea în vârstă, se observă o trecere de la atribuirea emoțională impersonală (emoțiile sunt determinate de situații) la cea a interacțiunii dintre persoane (emoțiile sunt determinate de interacțiunea cu alte persoane), date fiind dezvoltarea abilităților cognitive și sporirea implicării în relații sociale. Odată cu creșterea experienței sociale, copiii de vârstă școlară sunt capabili să genereze mai multe categorii (recompense materiale, întâmplări fantastice, interacțiuni sociale, întâmplări apărute în mediu, recompense referitoare la învățare) pentru a explica emoțiile unor persoane (ex. ce te face pe tine fericit, trist, furios, înfricoșat sau surprins sau pe un copil de același sex cu tine, pe unul de alt sex sau pe un adult). Copiii de 8-9 ani utilizează mai multe explicații privind apariția unor emoții ca urmare a interacțiunilor sociale și a obținerii unor recompense în procesul de învățare, decât preșcolarii. Deci, odată cu creșterea în vârstă, se observă o sporire a importanței emoționale a relațiilor interpersonale și a recompenselor obținute în procesul de învățare. Aceasta poate fi explicată prin orientarea școlărilor mici spre cunoașterea emoțională, prin dezvoltarea gândirii sociale, dar și prin sporirea cerințelor sociale / școlare și a comparării sociale (compararea cu ceilalți) care se intensifică odată cu vârsta.

Atât experiența socială, cât și dezvoltarea cognitivă sunt implicate în explicarea apariției emoțiilor, iar studiile indică o similaritate între utilizarea noțiunilor referitoare la emoții de către școlarii mici și de către adulți. Cu toate că modul de explicare a emoțiilor este similar la copii și la adulți, apar diferențe datorate deosebirilor apărute în relațiile sociale ale copiilor și ale adulților.

Tot în această perioadă copiii încep să fie interesați de emoțiile trăite de alte persoane, cu alte cuvinte se dezvoltă și mai bine empatia. Copiii sunt sensibili la emoțiile altor persoane și pot înțelege că un copil care plânge se simte trist, dezamăgit sau neîubit. Capacitatea de a se „pune în locul altora” reduce sau inhibă comportamentele antisociale și agresive îndreptate împotriva celorlalți.

Abilitatea copiilor de a înțelege emoțiile conflictuale simultane se dezvoltă în jurul vârstei de 10 ani și jumătate, după cercetătoarea S. Harter [14]. De exemplu „pot fi fericit, dar și supărat dacă tata îmi oferă un cadou, însă mă obligă să îmi fac temele, înainte de a mă juca cu ceea ce am primit cadou”. Înțelegerea emoțiilor ambivalente se definește ca:

(1) recunoașterea faptului ca două emoții contradictorii pot exista simultan, în același timp față de aceeași persoană;

(2) conștientizarea faptului că emoțiile conflictuale interacționează între ele și se modifică reciproc;

(3) abilitatea de a coordona emoțiile provocate de o anumită situație cu cele păstrate în memorie (învățate anterior) [13, p. 275-385].

Deci abilitatea de a înțelege ambivalența presupune mai mult decât a recunoaște faptul că există două sentimente conflictuale, presupune gândirea situației care determină emoții conflictuale ca pe un cadru ce permite înțelegerea faptului că cele două emoții se influențează una pe alta.

Revenind la exemplul de mai sus în care copilul trebuie să își facă tema înainte de a se juca cu ceea ce a primit ca cadou, se ridică întrebarea dacă acest copil înțelege situația ca un mod în care fericirea (mulțumirea) simțită față de tată este modificată de furia simțită sau invers. Apoi înțelegerea situațiilor care provoacă emoții conflictuale este strâns legată de modul în care copiii înțeleg relația dintre emoții și situații. Referitor la acest aspect se observă o schimbare în modul de înțelegere de către copii a acestei relații la începutul școlii față de sfârșitul acesteia. La sfârșitul școlarității mici, copiii înțeleg faptul că emoțiile nu sunt determinate, cauzate de situații sau evenimente, deoarece semnificația unei situații date este mediată de starea internă a persoanei (de modul ei de gândire). Astfel dacă până la 6 ani, copiii cred că emoțiile sunt determinate de situații, în jurul vârstei de 11 ani, copiii înțeleg că procesele interne (gândire, memorie) au un rol important în răspunsul emoțional la diferite situații.

Capacitatea de simulare emoțională se dezvoltă treptat și putem vorbi de formarea ei definitivă la școlarii mici. Simularea emoțională reprezintă capacitatea de „modelare“ a trăirilor emoționale și de exprimare a lor în funcție de context. De exemplu, un copil de 7 ani sau mai mare știe că atunci când se află în biserică nu are voie să exprime emoții intense, ca bucurie, furie prin gesturi ample sau agitate, prin cuvinte sau comportamente agresive. Un alt exemplu de simulare emoțională este și refuzul unei persoane de a plânge, deși este tristă, deoarece consideră că „nu e nici locul, nici momentul“.

Dezvoltarea capacității de a exprima o emoție diferită de emoția trăită în momentul respectiv rezultă din nevoia de a trimite celorlalți un semnal emoțional care diferă de emoția trăită în momentul respectiv. Această capacitate se formează destul de târziu în jurul vârstei de 11-14 ani. Copiii apelează la aceste manifestări emoționale, deoarece știu că vor obține ceea ce vreau dacă exprimă o emoție mai intensă decât cea trăită în mod real (de exemplu, deși un copil e supărat că nu primește cadoul dorit, el nu este atât de furios pe cât vrea să arate adulților pentru ca aceștia să îi ofere astfel cadoul dorit).

Înțelegerea cauzelor unei emoții pe care o simte un copil într-un moment dat apare în jurul vârstei de 8-9 ani și reprezintă o prerechizită importantă în dezvoltarea autoreglării emoționale.

Autoreglarea emoțională nu se poate realiza fără înțelegerea acurată a cauzalității propriilor emoții, deoarece identificarea sursei sau cauzei emoțiilor pozitive și negative intense este utilă în alegerea și aplicarea metodelor optime de reglare emoțională. O persoană care se simte foarte tristă, dar nu poate identifica cauza acestei trăiri nu va reuși să modifice această trăire.

Cercetările arată faptul că pe parcursul școlarității mici, copiii își dezvoltă abilitatea de cunoaștere a condițiilor care determină inhibarea exprimării emoțiilor (reglarea emoțională). Cunoașterea de către copii a regulilor sociale care îi ghidează pe oameni în inhibarea exprimării emoționale crește semnificativ spre vârsta de 10 ani. De la această vârstă, copiii văd inhibarea exprimării emoționale ca pe un mijloc de a rezolva conflictul dintre prezența indicilor situaționali/contextuali ai emoției (ex. copil care își strică jucăria favorită) și exprimarea emoțională personală (ex. eșecul în a manifesta tristețea). Oricum este clar că înțelegerea de către copii a inhibării (controlului) exprimării emoționale variază în funcție de tipul de reguli manifestate. Astfel cunoașterea regulilor referitoare la relațiile sociale (evitarea rănirii celorlalți) apar mai devreme în dezvoltarea copiilor, spre deosebire de cunoașterea regulilor referitoare la autoprotejare (evită să se facă de rușine) care apare abia prin clasa a treia (9- 10 ani). Copiii de 6 - 7 ani nu înțeleg inhibarea exprimării emoționale, deoarece ei cred că emoțiile sunt produsul situațiilor și a reacțiilor corpului. Deci acești copii cred că un control al emoțiilor se realizează fie prin simularea emoțională (reacțio-

nezi altfel decât cum simți), fie prin schimbarea situației care produce o emoție specifică. La vârsta de 11 ani, copiii văd emoțiile ca niște stări mentale și înțeleg că controlul asupra emoțiilor vizează mascarea emoțiilor care stau la baza exprimării emoționale sau redirecționarea stării interioare. În ce privește strategiile de reglare emoțională, copiii mai mari de 7 ani reușesc să folosească reprimarea emoțiilor cu succes. Această strategie cognitivă de reglare emoțională e mai greu de folosit de către copiii mai mici de 7 ani, deoarece e nevoie de un control cognitiv mai riguros. Datorită faptului că la vârste mai mici de 7 ani, capacitatea de control cognitiv este mai slab dezvoltată, copiii vor reuși cu dificultate să nu se mai gândească la un eveniment supărător.

Copiii de 6/7- 11/12 ani sunt capabili să își elaboreze propriile strategii de reglaj emoțional în diverse situații, activități, interacțiuni sociale și uneori acestea sunt complexe. Deoarece în această perioadă se dezvoltă empatia (capacitatea de „a te pune în locul altuia”), copiii pot manifesta strategii de reglare emoțională adresate celor din jurul lor (de exemplu, când un alt copil plânge, merge la el și îl mângâie).

Bibliografie

1. ANGHEL, P. *Stiluri și metode de comunicare*. București: Aramis, 2003.
2. BIRCH, A *Psihologia dezvoltării*. București: Tehnică, 2000.
3. BONCU, Ș. *Psihologia influenței sociale*. Iași: Polirom, 2002.
4. CREȚU, C. *Teoria curriculumului și conținuturile educaționale*. Iași: Universității „Al. I. Cuza”, 2001.
5. CUCOȘ, C. *Psihopedagogie*. Iași: Polirom, 2003.
6. MORAND de JOUFFREY, P. *Psihologia copilului*. București: Teora, 2000.
7. DOLEAN, I. *Meseria de părinte*. București: Aramis, 2001.
8. DUMITRIU, Gh., DUMITRIU, C. *Psihopedagogie*. București: Didactică și Pedagogică, 2004.
9. ERIKSON E., *Copilăria și societatea*. Didactică și Pedagogică, 2015.
10. GĂIȘTEANU, M. *Psihologia copilului*. Didactică și Pedagogică, 2010.
11. GARDNER, H., LANGWORTH, R. Multiple intelligence. ReadHowYouWant.com, Limited, 2010.
12. GLAVA, A. *Introducere în pedagogia preșcolară*. Cluj-Napoca: Dacia Educațional, 2002.
13. GOLEMAN, D. *Inteligența emoțională*. București: Curtea veche, 2008.
14. HARTER, S. Developmental perspectives on the self-system. In: Hetherington, E. M. (Ed.) *Handbook of child psychology*. New York: John Wiley.1983. p. 275-385.
15. MATEI, N. *Un fel de jurnal*. Iași: Polirom, 1973.
16. MARGA, A. *Raționalitate, comunicare, argumentare*. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1991
17. MITROFAN, Nicolae. *Familia de la A la Z. Mic dicționar al vieții de familie*. București: Științifică și enciclopedică, 1991
18. PAPALIA, D., WENDKOS OLDS, S., DUSKIN FIELDMAN, R. *Dezvoltarea umană*. București: TREI. 2010. 644 p.
19. PIAGET, J. *Psihologia copilului*. Chișinău: Cartier Polivalent, 2005
20. ROSE, V. *Cunoașterea copilului*. București: Editura Didactica si Pedagogica, 1972.
21. RUTTER, M.. *Rutter's Child and Adolescent Psychiatry*. London, UK: Wiley-Blackwell, 2008.
22. SEGAL, J., INGRAM, M. *Cognitive Vulnerability to Depression*. New York: Guilford Press, 1999.
23. SION, G. *Psihologia vârstelor*. București: Carturesti, 2000.
23. ȘCHIOPU, U. *Psihologia copilului preșcolar*. București: Didactica si Pedagogica, 1963.

24. ȘULEA-BRĂNIȘTEANU, R. *Educația socio-emoțională – ateliere pentru preșcolari*. Rezumat teza de doctorat.. Cluj Napoca: Universitatea Babeș-Bolyai. 2013. 43 p.
25. VERZA, E., VERZA F. *Psihologia copilului*. București: TREI. 2017. 556 p.
24. ZAZZO, R. Evoluția copilului de la 2 la 6 ani. In: *Psihologia copilului de la naștere la adolescență*. București: Didactică și Pedagogică, 1970